

UNIVERZITA J. E. PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM

Pedagogická fakulta

Usta ad Albim BOHEMICA

rok 2010

ročník X, číslo 2-3

ISSN 1802-825X

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Obsah

ČÍSLO 2	4
Úvodem	4
Místo ostenze v komunikaci s žákem-cizincem	5
Autorka: Marie Hádková	
T. G. Masaryk a Josef Pekař: dvojí reflexe české historie	22
Autorka: Zdeňka Menšíková	
Hybridní kompozita s prvním komponentem domácím v české lingvistické literatuře	31
Autor: Patrik Mitter	
Když se stane řeč	39
Autorka: Kateřina Kováčová	
Básníkův návrat; básníková přítomnost (Josef Suchý v české poezii 60. let XX. století)	46
Autor: Ivo Harák	
Jakub Bart-Čišínski w listowanju Adolfa Černeho a Arnošta Muki	64
Autor: Zdeněk Valenta	
Slovenský a taliansky holokaust v českom vydaní	71
Autorka: Dana Mačudová	
Gymnazisté: prospěch versus čtenářství	73
Autor: Martin Fibiger	
Modrá vrána nejen jako symbol	77
Autor: Ivo Harák	
ČÍSLO 3	80
Úvodní slovo	80
Autor: Jiří Škoda	
„Beneš Hermanov“ na pozadí vztahu Čechů a Němců – možné přístupy k Rukopisům	82
Autor: Václav Jindráček	
Překladatelská technika csl. Nikodémova apokryfního evangelia	92
Autorka: Jana Kuběnová	
První staroslověnská legenda o sv. Václavu v rekonstrukcích Miloše Weingarta a Josefa Vašici ..	102
Autorka: Martina Chromá	
K analýze Skopského apoštola	107
Autor: Štefan Pilát	
Přechodníkové konstrukce v Jestřábského Vidění rozličném sedláčka sprostného	114
Autorka: Petra Mondříková	

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

K problematice církevněslovanského překladu Benediktovy Řehole	122
Autorka: Kateřina Spurná	
Problematika vymezení afixů (afixoidů) a radixů (radixoidů) v české lingvistické literatuře.....	129
Autorka: Šárka Pešková	
Interkulturní komunikace a psaná publicistika.....	132
Autorka: Markéta Maturová	
Dialog jako prostředek (ve výkladu starší české literatury)	139
Autor: Martin Kuba	
Možnosti využití beletrie ve výchově k toleranci na gymnáziích.....	154
Autor: Michal Čuřín	
Nesklonný prepozitivní přívlstek v češtině a ruštině.....	162
Autorky: Veronika Linhartová, Petra Zoubková	
Anglicismy v komunikaci subkultur mládeže.....	173
Autor: Lukáš Holčák	
Kritická recepcce díla Petra Pazdery Payna.....	181
Autor: Filip Komberec	
Výuka tématu českých pověstí na prvním stupni základních škol	192
Autorka: Markéta Lancová	
Metodická pomůcka didaktické hry ve výuce českého jazyka a literatury	202
Autorka: Vendula Mikulíková	
Současný stav využívání multimédií ve výuce literární výchovy na 2. stupni ZŠ	216
Autoři: Pavla Dobešová, René Szotkowski	
Interaktivní tabule ve výuce českého jazyka a literární výchovy / literatury	229
Autoři: Pavla Dobešová, René Szotkowski	
Komunikační výchova v současné české škole	238
Autorka: Kateřina Hurtíková	
Žena jako věc?.....	244
Autor: František Čajka	

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

ČÍSLO 2

Úvodem

Přítomné číslo revue *Usta ad Albim* (financované Evropským sociálním fondem a Státním rozpočtem České republiky v rámci grantu Vzděláním k multikulturalitě, kompatibilitě a adaptabilitě) sestává vlastně ze dvou částí. Číslo 3/2010 z příspěvků prezentovaných 27. 10. 2010 na letošní studentské vědecké konferenci *Škola, jazyk a literatura 2010* sestavil (stejně jako celou konferenci zorganizoval) dr. F. Čajka – ponecháme mu tedy i úvodní slovo. My si dovolíme blíže představit *Ustu 2/2010*, v níž pokračujeme v tradici čísel věnovaných především literární vědě a jazykovědě. Dva z příspěvků jsou ovšem mimo jiné věnovány také historiografii – jistě nezaškodí, bude-li věda ukotvena hlouběji. Příspěvek Mgr. K. Kováčové je zasvěcen letošnímu jubilantovi – básníku Zbyňku Hejdovi (jehož osobnosti se Kateřina Kováčová – také básnířka – dlouhodobě věnuje). S osobou spisovatele Josefa Suchého (příspěvek dr. I. Haráka) je referátem téhož autora z letošního Světového kongresu literárněvědné bohemistiky; ovšem referátem obohaceným o „bonusové“ materiály, o něž bylo zapotřebí text určený pro konferenční sborník zkrátit) vstupujeme pomalu do úkrají Srbské Lužice – a plně se tam dostaneme se studií dr. Z. Valenty a s recenzí esejistické knihy J. Kocha. Jsme ovšemže velmi rádi, můžeme-li na našich stránkách přivítat také přispěvatele ze Slovenska (i toto patří k tradicím Vámi právě čtené revue). Jazykovědnou problematiku reprezentuje tentokrát dr. P. Mitter. Budeme se těšit na Vaše připomínky i příspěvky. Přejeme Vám hodně dobrého v novém roce 2011.

Příspěvky neprošly redakční úpravou.

redakce

Kontakt: harak1@post.cz

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Místo ostenze v komunikaci s žákem-cizincem

Autorka: Marie Hádková

Úvod

Integrace dětí-cizinců či žáků-cizinců do českého výchovně vzdělávacího systému je v posledních deseti letech jednou z nejdiskutovanějších oblastí oboru čeština jako cizí jazyk. Každoročně konstatujeme na základě statistických dat z Ústavu pro informace ve vzdělávání, že se počet těchto dětí zvyšuje. Není tedy divu, že je tato problematika předmětem zájmu jak lingvistů, tak lingvodidaktiků, decizní zóny, ale i učitelů všech stupňů škol. – Diskutovány jsou nejrůznější okolnosti, které provázejí proces integrace, jsou hledány cesty, jak ho zefektivnit, zrychlit – tedy jak co nejlépe, nejrychleji a po stránce finanční náročnosti co nejlevněji (ve smyslu institucionálním) odstranit či alespoň minimalizovat deficit jejich předpokladů k úspěšné komunikaci během výchovně vzdělávacího procesu. Jedním z prostředků, jež mohou k dosažení cíle přispět, je využití nejmodernějších výukových pomůcek a technologií.

OstENZE jako základ výukových pomůcek a technologií

OstENZE stojí v pozadí vývoje výukových pomůcek a ovšem i nových a nejnovějších výukových technologií. Jde vždy o souvislost s tím, co je postulováno již v Komenského principu názornosti, tj. v ukazování, předvádění a používání názornin (originálů či modelů), protože tyto tzv. učební pomůcky obecně *usnadňují proces učení žáků* (nejen žáků-cizinců, pozn. MH), *pomáhají k hlubšímu osvojení vědomostí a dovedností*. (Skalková, 2007, s. 249) A vývoj výukových technologií ve smyslu zvyšování jimi prostředkované ostenze půjde jistě dál. Již dnes si lze dost dobře představit trojrozměrnou tabuli, z níž budou časem vystupovat i zosobnění autoři a autenticky recitovat např. úryvky svých děl.

Z lingvistického hlediska definuje Encyklopedický slovník češtiny ostenzi jako přímé ukazování, prezentaci mimojazykové skutečnosti, resp. komunikaci ukazováním, prezentací mimojazykové skutečnosti v situaci teď- zde - já (Karlík – Nekula – Pleskalová, 2002, s. 299). – Podobně definuje ostenzi i Edvard Lotko ve Slovníku lingvistických termínů pro filology, a to jako sémiotický vztah založený na přímém, fyzickém ukázání na mimojazykový denotát, resp. referent, srov. ostenzivní definice (tj. objasnění významu ukazováním na příslušný objekt a jeho současným pojmenováním. (Lotko, 1999, s. 75) Z obecnějšího pohledu vykládá Umberto Eco pojem ostenze tak, že je jedním z rozmanitých způsobů označování, spočívajícím v od-uvědomění daného objektu tak, aby mohl zastupovat celou třídu. OstENZE je zároveň tím nejzákladnějším příkladem představení. (Eco, 2004, s. 114) Ivo Osolsobě připomíná, že ostENZE je pojem z okraje logiky a že ostenzivní definice je vlastně nejprimitivnější a nejzákladnější způsob, jak zavést význam termínu: ukázáním věci, kterou termín označuje. Je to vlastně „definice“ designátem samým. (Osolsobě, 2002, s.16)

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Všechny úvahy o pojmu ostenze by jistě zasloužily podrobnější výklad, ale pro náš účel, po výtce didaktický, lze **ostenzi** shrnout do pracovní definice takto: Jde o *názorné představení daného jevu* (přičemž jevem nemusí být jen fyzický předmět, ale i situace, akce, pocit apod.). Je to tedy tzv. *prezentace názorem*.

Úloha ostenze ve výuce dětí-cizinců

Z výše uvedeného – vztaheno k výuce dětí (žáků-cizinců) – podle mého soudu vyplývá, že čím nižší je úroveň komunikační kompetence dítěte-cizince, tím vyšší by mělo být využití ostenze, a také, čím vyšší je index vzdálenosti mezi mateřským jazykem dítěte-cizince a cílovým cizím jazykem, tím více by opět mělo být využíváno ostenze a tedy učebních pomůcek a technologií prostředkujících vjem. Význam ostenze totiž vzrůstá tím více, čím menší je možnost použití nejběžnějšího, verbálního komunikačního kanálu. To dokazují např. i specifické pomůcky, jež byly vytvořeny pro osoby těžce postižené, s omezenou nebo zcela nemožnou komunikací s okolím.¹

Děti-cizinci a žáci-cizinci, kteří jsou na samotném počátku nabývání komunikační kompetence v češtině, tj. v jazyce školního vzdělávání a jazyce komunikace s osobami především ze školního prostředí (s vyučujícími, spolužáky, zaměstnanci školy), také nemají možnost navázat s tímto okolím plnohodnotnou verbální komunikaci, a proto jsou v situaci, jež se podle našeho názoru v mnohém podobá situaci osob, které nemohou navázat kontakt se svým okolím v důsledku nějakou poruchou zasažené komunikační schopnosti.

Učitel a výukový dialog s dítětem-cizincem

Je zjevné, že použití speciálních výukových pomůcek přímo závisí na rozsahu komunikační kompetence konkrétního žáka-cizince v jazyce výuky, jinými slovy na tom, do jaké míry mu jeho komunikační kompetence v češtině umožňuje efektivní účast na výukovém dialogu. Primárně vizualizující pomůcky mohou přispět k překlenutí či alespoň minimalizaci zmíněného deficitu. Jejich skutečné využití (či příprava) úzce souvisí s učitelovou anticipací „krizových“ momentů výukového dialogu, tj. s jeho prekonceptem průběhu integrace dítěte-cizince do výuky vedené v češtině. Miskoncept (nesprávná představa) o okolnostech zodpovědných za komunikační úspěšnost žáka-cizince má přitom fatální dopad na integraci jakožto komplex nastavujících se vazeb mezi integrujícím se dítětem-cizincem, jeho rodinným zázemím a cílovou společností. – Prekoncepty na straně učitelů jsme zjišťovali výzkumnou sondou.

¹ Např. Bliss – komunikační systém, jehož autorem je C. Bliss a který tvoří sto vzájemně až ve čtyřech vrstvách kombinovatelných symbolů. Předností tohoto systému je srozumitelnost jím sestavených sdělení i pro osoby, které Bliss neznají. – Srov. např. Klenková, Jiřina: Alternativní a augmentativní komunikační systémy. In: Vinklerová, Marie (ed.): Integrativní speciální pedagogika. Integrace školní a sociální. Paido, Brno 2004. ISBN 80-7315-071-9, s. 150.

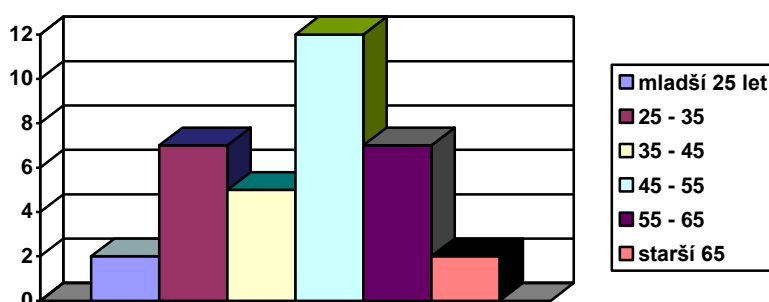
Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Výzkumná sonda

Situaci v terénu výuky, tj. v českých školách, a to na jejich druhém stupni, jsme zjišťovali výzkumnou sondou, zaměřenou na učitelské představy (prekoncepty) týkající se okolností a průběhu budování či nabývání komunikační kompetence v češtině u jejich žáků-cizinců.

- Výzkumné sondy se zúčastnilo celkem 35 vyučujících českého jazyka (33 ženy a 2 muži).
- Sběr dat probíhal v měsíci červnu 2010 a výzkumným terénem byly severozápadní a střední Čechy včetně Prahy
- Všichni respondenti byli rodilými uživateli českého jazyka (v souladu se zákonem – šlo o vyučující předmětu Český jazyk a literatura).
- Věkové rozložení skupiny respondentů – graf:

Věkové rozložení respondentské skupiny

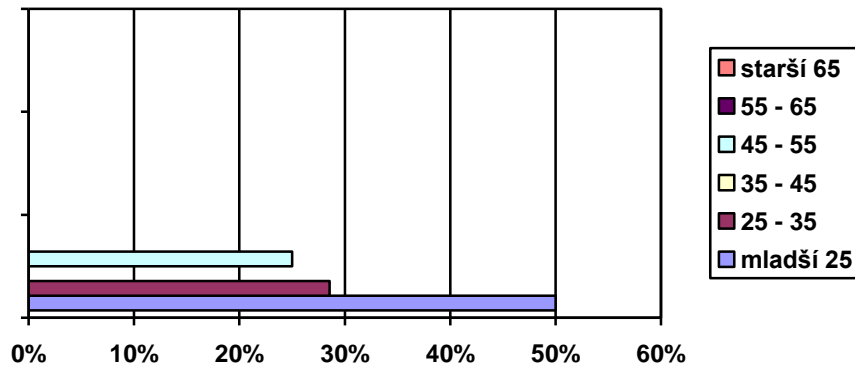

Většina respondentů (59,99 %) ukončila své vysokoškolské vzdělání před r. 1989 (uvažujeme osoby starší 45 let), a proto nebyla během pregraduálního vzdělávání seznámena s okolnostmi výuky v jazykově a sociokulturně heterogenní skupině žáků a ani nemohla pozorovat takovou výuku během náslechlů, praxe či odborných hospitací.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

- Zastoupení učitelů českého jazyka, kteří mají v kombinaci cizí jazyk – graf:

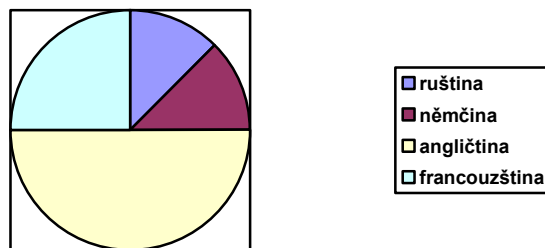
Zastoupení aprobací ČJ - cizí jazyk podle věku

Nejvíce aprobací ČJ – cizí jazyk bylo zastoupeno ve skupině nejmladších respondentů.

U dvou respondentek byla zaznamenána aprobace ČJ v kombinaci se dvěma cizími jazyky. Mezi zastoupenými jazyky, jak ukazuje graf, naprosto převažovala angličtina, což patrně souvisí s věkovým rozložením této skupiny (ČJ – cizí jazyk).

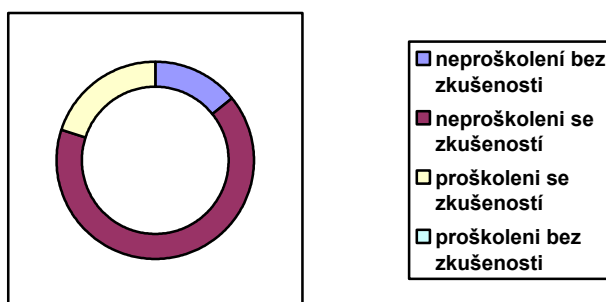
Cizí jazyky v kombinaci s ČJ

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

- Zkušenost s integrací žáka-cizince do výuky v české škole uvedla naprostá většina respondentů – 85, 71 %, ale jen 23, 34 % vyučujících tuto zkušenost uvádějících absolvovalo některý z typů školení, které poskytují jak soukromé, tak státní instituce, veřejné a soukromé vysoké školy, dobrovolnické organizace a soukromé agentury. Skupina respondentů byla proto rozdělena na čtyři podskupiny (srov. i graf.):
 - tzv. neproškolení pedagogové bez zkušenosti s integrací žáka-cizince,
 - tzv. neproškolení pedagogové se zkušeností s integrací žáka-cizince,
 - tzv. proškolení pedagogové se zkušeností s integrací žáka-cizince,
 - tzv. proškolení pedagogové bez zkušenosti s integrací žáka-cizince.

Zkušenost s integrací žáka-cizince ve vztahu k absolvování doplňujícího školení k tomuto úkolu

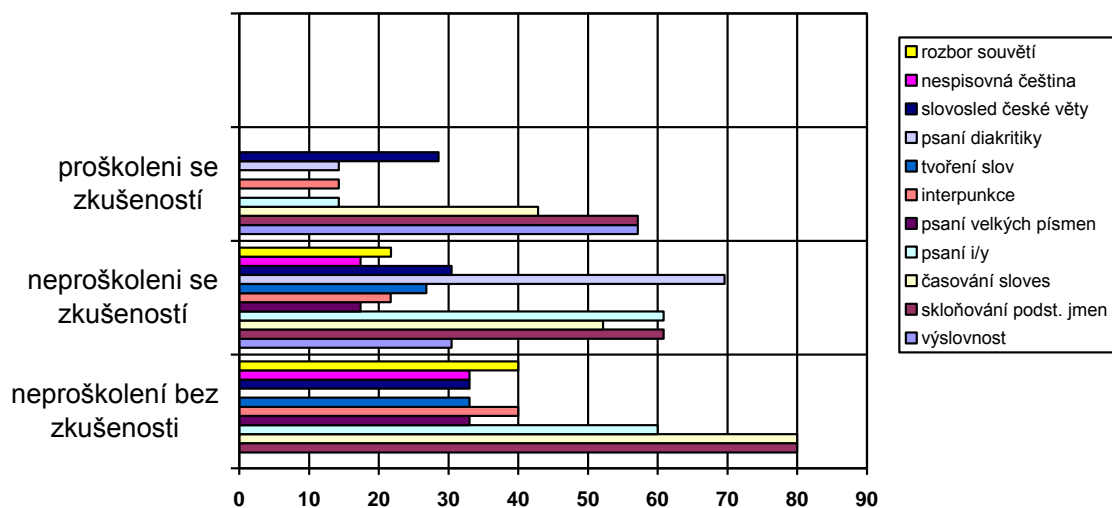

- Doplňující školení či osobní zkušenost s integrací žáka-cizince (resp. obojí) se výrazně projeví v tom, jak pedagogové z výše uvedených podskupin hodnotili obtížnost jedenácti nabídnutých prvků češtiny pro cizince. (V grafu níže neuvádíme podskupinu „proškolení bez zkušenosti“, protože nebyla ve výzkumu vůbec zastoupena.) Seznam vybraných prvků ČJC zahrnoval tyto položky:
 - výslovnost,
 - skloňování podstatných jmen,

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

- časování sloves,
- psaní i/y,
- psaní velkých písmen,
- interpunkce,
- tvoření slov,
- psaní diakritiky,
- slovosled české věty,
- nespisovná čeština,
- rozbor souvětí.

Hodnocení vybraných prvků ČJC (v % respondentů z podskupin)

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Ze získaných dat je patrné, že neproškolení učitelé (bez zkušenosti s integrací žáka-cizince) přistupují k integraci žáka-cizince (ve smyslu identifikace jeho potenciálních obtíží při nabývání komunikační kompetence v češtině) s očekáváními, která jsou především odrazem pedagogické zkušenosti s výukou češtiny pro její rodilé uživatele, tj. pod vlivem stereotypů vytvořených během výuky mateřského jazyka. – Jde o tzv. miskoncepty, tj. na základě nedostatečné osobní zkušenosti s relevantní objektivní realitou nesprávně vytvořené představy o ní jako takové.²

K nejtypičtějším projevům těchto představ o okolnostech nabývání komunikační kompetence v češtině jakožto cizím jazyce či o fungování češtiny v roli tzv. druhého jazyka patří podle našeho názoru jednak totální eliminace některých položek z nabídky k posouzení, tj. např. eliminace výslovnostních obtíží při zvládnutí cizího jazyka (výslovnost neoznačil žádný z respondentů) a eliminace problémů doprovázejících nácvik správného záznamu české diakritiky (ani psaní diakritiky neoznačil žádný respondent), jednak výběr jevů obtížných pro rodilé uživatele češtiny (pro české děti). K položkám tohoto typu podle našeho názoru patří např.:

- psaní i/y (60% respondentů),
- interpunkce (40% respondentů),
- rozbor souvětí (33% respondentů).

Neproškolení učitelé (se zkušeností s integrací žáka-cizince) naopak označili zcela všechny jevy nabízené k posouzení, což jednoznačně souvisí s jejich osobními postřehy zaznamenanými během práce s žákem-cizincem. Nelze ovšem pominout to, že některé z nabídnutých položek se těmito učitelům mohly jevit jako obtížné právě v důsledku toho, že neabsolvovali žádnou instruktáž k postupům při výuce češtiny v roli jazyka cizího. Srovnáme-li jejich volby s volbami proškolených učitelů (se zkušeností s integrací žáka-cizince), je zjevné, že speciální instruktáž, představující češtinu z pohledu nerodilého uživatele, popisující okolnosti budování a nabývání komunikační kompetence u těchto osob, akcentuje význam vytváření a postupného nabývání základních řečových dovedností, resp. dovedností základních komunikačních činností (spjatých jak s psaným, tak s mluveným jazykem). Proškolení učitelé neoznačili z tohoto hlediska okrajové položky ze seznamu jevů k posouzení:

- nespisovná čeština,
- rozbor souvětí,
- psaní velkých písmen,
- tvoření slov.

² Srov. např. Karl Popper a jeho idea tří světů.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Respondentský miskoncept okolností existence češtiny v roli jazyka cizího (mylná představa o procesu budování a nabývání komunikační kompetence v tomto jazyce jakožto v jazyce nemateřském) je též v pozadí odpovědí na otázky, jejichž cílem bylo zjistit, jak respondenti nahlíží na ovládnutí vzorů podstatných jmen a jejich paradigmat (vyjmenování všech tvarů v paradigmatu) a na význam identifikace slovesné třídy spolu s ovládnutím časování příslušných vzorů, tedy jak hodnotí vliv nabytí těchto znalostí na rozvoj všech řečových dovedností žáka-cizince:

Otázka č. 10:

Když se dítě-cizinec naučí skloňovat vzory podstatných a přídavných jmen (vyjmenovat a napsat celé paradigma), bude česky lépe mluvit, psát i lépe porozumí mluvenému či psanému sdělení.

URČITĚ ANO

SPÍŠE ANO

SPÍŠE NE

URČITĚ NE

Otázka č. 11:

Když se dítě-cizinec naučí určovat slovesnou třídu a časovat její vzory, bude česky lépe mluvit, psát i lépe porozumí mluvenému či psanému sdělení.

URČITĚ ANO

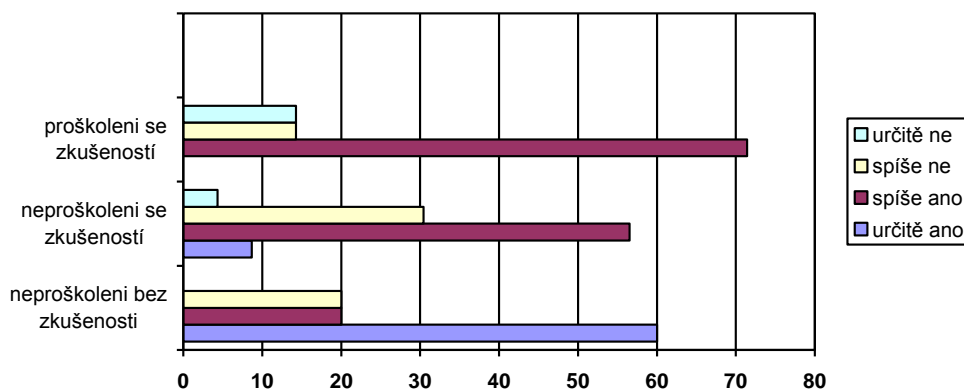
SPÍŠE ANO

SPÍŠE NE

URČITĚ NE

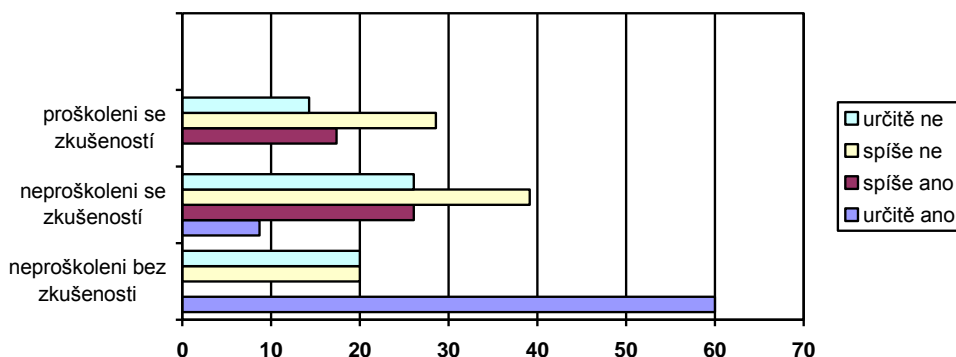
Pro přehlednost uvádíme odpovědi v grafu:

**Význam ovládnutí vzorů a paradigmat
(skloňování podst. jmen) - v %**

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Význam ovládnutí identifikace slovesné třídy a časování jejich vzorů (časování sloves) - v %

Volby odpovědí opět jasně ukazují na tendenci přenášet stereotypy z výuky rodilých uživatelů (českých dětí) do výuky češtiny pro žáky-cizince. Jde o typický a často se opakující miskoncept, v jehož pozadí je nejen nedostatečné odlišení aktuálního stavu komunikační kompetence v češtině žáků-rodilých Čechů a žáků-nerodilých uživatelů češtiny, ale i jiný fenomén - pro proces budování komunikační kompetence značně kontraproduktivní akcentace jazykové kompetence (ovládnutí pravidel) jako předpokladu úspěšné jazykové performance. Opodstatnění tohoto předpokladu popírá nejen řečová praxe cizinců komunikujících česky, ale i autoevaluace znalosti cizího jazyka, jak nám ji o sobě poskytli sami respondenti. Komunikační úspěšnost v relevantních komunikačních situacích a rolích nelze prvoplánově spojovat s ovládnutím aparátu primárně popisného, tj. např. s algoritmem identifikace vzoru apod.

- Sociologicky a profesně jsou jistě zajímavá zjištění týkající se míry proškolenosti respondentů (jejich absolvování speciální instruktáže k integraci žáka-cizince). Nejméně proškolenou skupinu (podskupinu s nejmenší četností pedagogů absolvovavších instruktáž) tvoří vyučující starší 55 let a nejvíce proškolenou skupinu vyučující ve věku 45 – 55 let. Překvapivé, i když patrně spíše náhodné je zjištění nulové úrovně proškolení ve skupině 35 – 45 let a ve skupině vyučujících mladších 25 let, přičemž zastoupení proškolených pedagogů ve věkové kategorii 25 – 35 let je téměř třetinové (28, 57% z nich absolvovalo speciální instruktáž). Tyto údaje jsou překvapivé nejen proto, že doplňovacích kurzů (doplňující vzdělávání pedagogických pracovníků), jež mají rozšířit profesní kompetenci učitele o předpoklady k integraci žáka-cizince, je od r. 2005 (reakce na vstup ČR do EU) nabízeno velmi mnoho, ale i proto, že první metodické výběrové semináře, seznamující pregraduální studenty-bohemisty, byly na některých fakultách připravujících učitele otevřeny již ve druhé polovině 90. let minulého století (např. na FF UP v Olomouci).

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Uvedená zjištění je navíc nutno vysvětlovat také v souvislosti s přiznanou cizojazyčnou kompetencí respondenta (dotazníková položka zjišťující ovládání cizího jazyka slovem i písmem). – Není jistě bez zajímavosti, že v respondentské skupině, v níž převažují vyučující ve věku 45 – 55 let, tj. osoby, jež se během minulého režimu musely od 4. ročníku ZŠ povinně učit rusky, zaznamenáváme překvapivě velké procento učitelů češtiny, kteří nepřiznávají znalost žádného cizího jazyka (28,57%), což evidentně vyplývá z jejich autoevaluace, tj. z pocitu, že neovládají žádný cizí jazyk (tedy ani onu ruštinu) tak, aby jim mohl sloužit jako prostředek mluvené a psané komunikace. Znalost ruštiny jakožto jediného cizího jazyka uvádí pouze 20% dotázaných. Tento údaj je ale nutno chápat v souvislostech se způsoby a cíli výuky ruštině před rokem 1989, s přihlédnutím k blízkosti češtiny a ruštiny a i ve vztahu k věku respondentů (28,57% této skupiny tvoří učitelé starší 65 let). Angličtinu, němčinu či francouzštinu jako jediný ovládnutý cizí jazyk uvádí opět 28,57 % dotázaných učitelů předmětu Český jazyk a literatura. 20% respondentů ovládá podle svého názoru slovem i písmem dva cizí jazyky (v 57, 14% jde o ruštinu v kombinaci s angličtinou, němčinou či francouzštinou). Pouze jediná respondentka (žena ve věku 55 – 65 let) píše, že komunikuje slovem i písmem třemi cizími jazyky, a to německy, rusky a francouzsky.

Nelze nepřipomenout, že osobní (tj. pedagogova vlastní) zkušenost s nabýváním komunikační kompetence v cizím jazyce a zkušenost s komunikací s cizincem či obecně prostřednictvím nemateřského jazyka je pro učitele, který integruje žáka-cizince do českého prostředí, nesmírně cenná a ničím nezastupitelná. Na významný vliv této osobní zkušenosti na práci učitele cizího jazyka, jímž je v tomto případě i čeština, upozorňuje např. kapitola *Otázky pro individuální zamyšlení a/nebo diskusi s kolegy* (Little – Perclová, 2005, s. 20 n.), kde pod nadpisem *Přemýšlejte o sobě jako o studentovi/studentce cizího jazyka* nacházíme např. náměty k zamyšlení reflektujícímu vlastní zkušenost s nabýváním komunikační kompetence v nemateřském jazyce:

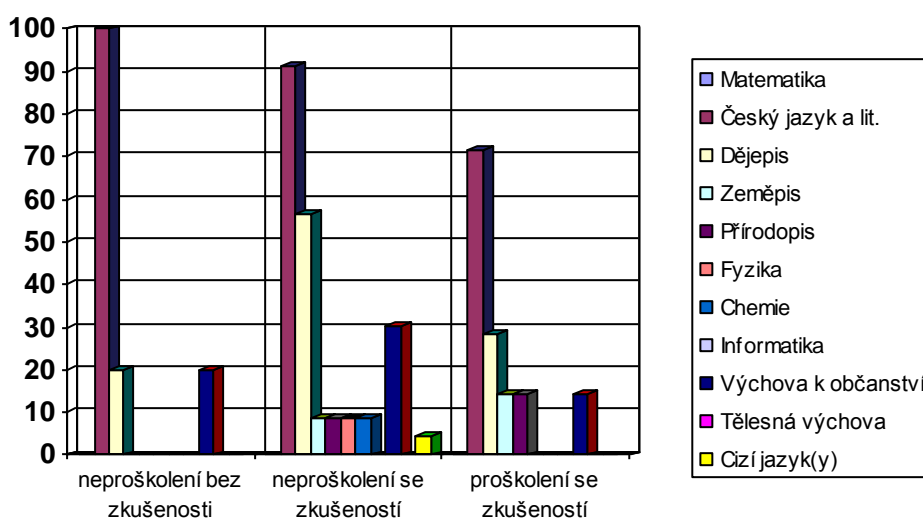
- *Jak jste dosáhli vaší současné úrovně ovládání cizího jazyka? Pamatujete si, jakých technik jste používali? A jakou úlohu přitom hrály příležitosti k jazykové výuce, které se vám naskytly mimo školu?*
- *Co byste dali do vaší sbírky prací a dokladů na důkaz svého stupně ovládání cizího jazyka? Uvažujte také o jazycích, v nichž jste dosáhli jen omezené či částečné kompetence.* (Little – Perclová, 2005, s. 20 n.)
- Pedagogova větší či menší osobní zkušenost s nabýváním cizojazyčné kompetence či větší nebo menší, příp. až nulová dovednost komunikovat cizím jazykem je podle našeho názoru přímo zodpovědná za odlišnosti v odpovědi na otázku, uvedenou v dotazníkové sondě a zjišťující, které ze školních předmětů jsou či budou pro žáka-cizince nejobtížnější. Pro vyhodnocení těchto odpovědí jsme proto respondentskou skupinu opět rozdělili na tři již výše zmíněné podskupiny, reflektující absolvování speciální instruktáže a osobní zkušenost

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

s integrací žáka-cizince. Již na první pohled je největší diferenciací počet v nabídnutém seznamu označených „obtížných“ školních předmětů:

- neproškolení pedagogové bez zkušenosti s integrací označili 3 školní předměty (Český jazyk a literatura, Výchova k občanství, Dějepis);
- neproškolení pedagogové se zkušeností s integrací označili 8 školních předmětů (Český jazyk a literatura, Dějepis, Zeměpis, Přírodopis, Fyziku, Chemii, Výchovu k občanství a Cizí jazyk);
- proškolení pedagogové se zkušeností s integrací označili 5 školních předmětů (Český jazyk a literatura, Dějepis, Zeměpis, Přírodopis, Výchovu k občanství).

Hodnocení obtížnosti školních předmětů (v % respondentů podskupin)

Nejčastější volbou byl ve všech skupinách předmět Český jazyk a literatura; nikdo z respondentů neoznačil jako obtížnou Matematiku, Informatiku a Tělesnou výchovu – srov. i graf. Důvodem této volby je patrně to, že podle názorů respondentů jsou pro žáka-cizince jednodušší ty školní předměty, které buď využívají kromě jazykového kódu i další sémiotické soustavy (matematické a chemické značky), jednak během výuky lze v těchto předmětech maximální těžit z ostENZE (např. v Tělesné výchově a v Informatice). Není pouhou spekulací, když se domníváme, že ze zjištěných dat poměrně jasně vyplývá, že respondenti přisoudili významnou pozici jednak (pochopitelně) ostenzi a jednak možnosti využívat během výuky jiných než jazykových komunikačních kódů, tj. např. chemických a matematických značek, vzorců apod. Jde sice o pohled velmi zjednodušující, a tedy opět o

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

miskoncept, protože např. řešení matematických slovních úloh je bez porozumění a pochopení jejich zadání zcela nemožné, ale právě toto zjištění – význam přisouzený ostenzi a jiným znakovým soustavám - můžeme považovat za klíčové, zamýšlíme-li se nad funkcí, postavením a využíváním názornin všeho druhu ve vyučovací hodině, jíž se účastní jak rodilí, tak nerodilí uživatelé jazyka, v němž je výuka vedena..

- Nejprekvapivější byly odpovědi na otázky týkající se textů, jichž je také vhodné využívat během budování komunikační kompetence v češtině jakožto druhém či cizím jazyce, tj. odpovědi na otázky č. 12 a 13. Tyto dotazy byly do ankety zařazeny proto, abychom zjistili, do jaké míry respondenti anticipují cílovou vrstvu/cílové vrstvy jazykového obrazu světa (v češtině) pro komunikační úspěšnost žáků-cizinců relevantní a nezbytné.

Otázka č. 12:

Dítě-cizinec by se mělo začít učit česky s využitím knížek pro české předškoláky.

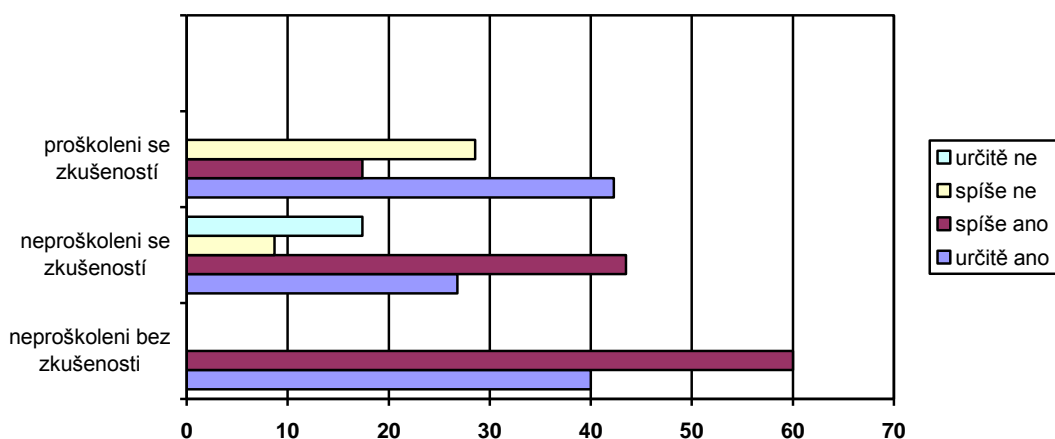
URČITĚ ANO SPÍŠE ANO SPÍŠE NE URČITĚ NE

Otázka č. 13:

Dítěti-cizinci by měly být prezentovány české pohádky a pověsti, protože to může zlepšit jeho/její komunikační možnosti v češtině a protože to přispívá vytvoření kladného vztahu k obklopující české realitě.

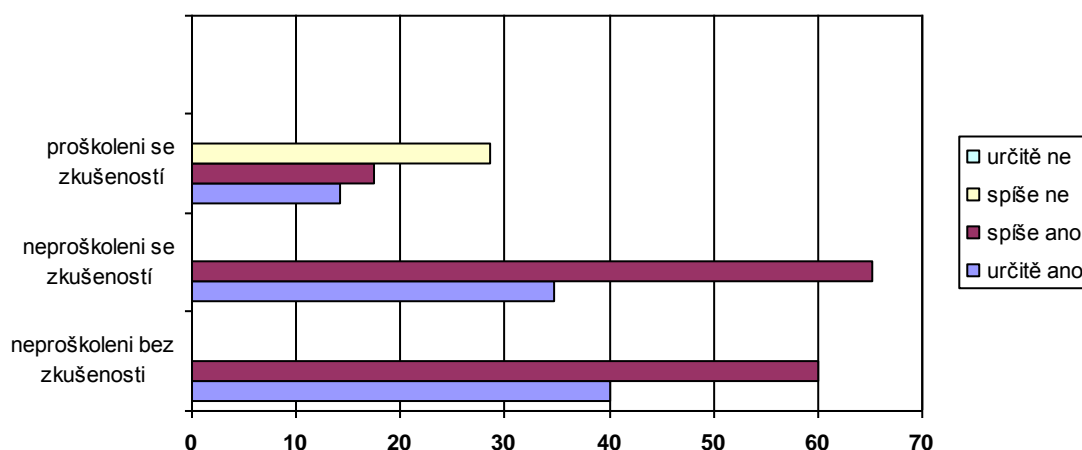
URČITĚ ANO SPÍŠE ANO SPÍŠE NE URČITĚ NE

Využití knížek pro české předškoláky (v %)

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Využití českých pohádek a pověstí (v %)

Získané odpovědi je třeba analyzovat ve vztahu ke školské praxi, tedy k rozsahu speciálních kurzů češtiny pro cizince, které jsou žákům-cizincům poskytovány. Podle platné legislativy mají na tyto kurzy, a to v rozsahu sedmdesáti výukových hodin, ze zákona právo pouze děti občanů ze zemí EU. Jazyková příprava dětí-cizinců je v ostatních případech závislá na klimatu školy, např. na ochotě k dalšímu vzdělávání (doškolovací kurzy k ČJC), na zájmu o projekty podporující integraci dětí-cizinců nebo na činnosti různých dobrovolnických organizací. Nelze smlčet, že mnohdy jsou kurzy češtiny pro žáky-cizince realizovány dobrovolníky nejen bez specifické instruktáže k výuce češtiny pro cizince, ale i bez bohemistického vzdělání, ba dokonce i bez vzdělání pedagogického. Není tedy divu, že jsou často teritoriem hledačského pokusnictví, které nerespektuje pedagogické zásady a principy, ale ani primární odlišnosti mezi procesem osvojování cizího jazyka a procesem výuky cizímu jazyku, tedy v naší terminologii procesem záměrného, cíleného a řízeného rozšiřování vstupního stavu předpokladů komunikace. Vzhledem k tomu, že neexistuje jednotná koncepce přístupu k dětem-cizincům, je patrné, že ani podskupina „proškolení se zkušeností“ nevykazuje v odpovědích na otázky č. 12 a 13 žádné odlišnosti od skupin ostatních.

Závěry

Výzkumná sonda ukázala, že prekoncepty typické pro učitele Českého jazyka a literatury, konkrétně jejich představy o průběhu integrace dítěte-cizince, a to zejména prekoncepty jeho nabývání dovednosti komunikovat česky či anticipace „obtížných“ školních předmětů, jsou závislé především na tom, zda pedagog absolvoval/neabsolvoval specificky zaměřenou instruktáž či školení k této problematice. Stěžejní pozici přitom zaujímá poučení o procesu budování a nabývání komunikační kompetence v češtině jakožto cizím jazyce či jazyce školního vzdělávání.

Z odpovědí jasně vyplynulo, že pro neproškolené učitele je charakteristická tendence přenášet stereotypy z výuky českých dětí do výuky cizinců a do výuky češtiny pro žáky-cizince. V pozadí tohoto typického miskonceptu je jednak nedostatečná připravenost k individuálnímu přístupu, který by maximálně zohledňoval aktuální stav komunikační kompetence konkrétního žáka-cizince (odlišnou

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

situaci Slovanů a Neslovanů, gramotných uživatelů jazyka nevyužívajícího latinky, reflexi indexu vzdálenosti mezi mateřským jazykem žáka-cizince a cílovou češtinou nacházející evidentní ohlas v odlišném průběhu křivek učení apod.). Reakce učitelů prozradily, že preferují zvládnutí popisného jazykového aparátu (vzorů, slovesných tříd atd.), primárně určeného rodilým uživatelům češtiny, kteří ovšem česky komunikují.

Nejprekvapivějším zjištěním byla podle našeho názoru z výzkumu patrná nesprávná identifikace podpůrných autentických textových materiálů, které mají přispívat rychlému ovládnutí češtiny. Domníváme se totiž, že jde především o nabytí takové kompetence, která žáku-cizinci umožní, aby byl komunikačně úspěšný v těch komunikačních situacích a rolích, které jsou z hlediska jeho integrace nejdůležitější, tj. kompetence na jedné straně umožňující kooperaci se skupinou vrstevníků a na druhé straně účinné zapojení žáka-cizince do školní výuky, tedy kooperaci během výchovně vzdělávacího procesu. Nelze totiž pominout skutečnost, že škola je místem sociální mobility. Zdá se být naprosto logickým, že k tomu nemůže sloužit jazykový obraz světa, který poskytují knížky určené předškolákům či různé pohádky a pověsti. Přesto téměř všichni respondenti přisuzují těmto materiálům velký význam, což je opět projevem přeneseného stereotypu z výuky rodilých uživatelů češtiny.- Jim slouží např. texty pověstí k rozhojnění slovní zásoby o výrazivo méně časté, které se ovšem dostává v mnoha případech pouze do jejich pasivní slovní zásoby, ba někdy musí být vysvětleno (výrazivo starších zemědělských činností, starších a již neexistujících řemesel, materiálů, sociálních rolí apod.).

Výzkum ukázal, že učitelé českého jazyka a literatury přisuzují velký význam možnosti využívat během výuky dalších sémiotických systémů. - Nikdo z respondentů překvapivě nehodnotí Matematiku jako „obtížný“ předmět. K těm dotázaní pedagogové nepřihodili ani Informatiku a Tělesnou výchovu. Důvodem jejich hodnocení je zřejmě představa, že pro žáka-cizince jsou jednodušší ty školní předměty, které buď využívají kromě jazykového kódu i další sémiotické soustavy (matematické, chemické značky, vzorce), nebo v nich lze poměrně jednoduše použít ostenze (např. v Tělesné výchově a v Informatice).

Závěrem bych chtěla zdůraznit, že využití ostenze závisí na učitelově erudici, kompetenci a především připravenosti anticipovat krizová místa nabývání komunikační kompetence na straně jeho žáka-cizince a reflektovat je v samotné výukové interakci. Nejde tedy o to, zda ostendovat, ale co, kdy, komu a jak ostendovat.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

8. Co je/bude podle Vašeho názoru pro žáka-cizince, který přestupuje ze zahraniční školy na 2. stupeň české ZŠ a který/á se má naučit česky, nejtěžší (lze označit více možností z nabídky):

výslovnost - skloňování podstatných jmen - časování sloves - psaní i/y - psaní velkých písmen
– interpunkce – tvoření slov – psaní diakritiky – slovosled české věty – nespisovná čeština –
rozbor souvětí - - -

9. Který předmět je/bude podle Vašeho názoru pro žáka-cizince (2. stupeň ZŠ) nejtěžší? (lze označit více možností z nabídky):

matematika - český jazyk – dějepis – zeměpis – přírodopis – fyzika – chemie – informatika -
výchova k občanství - tělesná výchova - cizí jazyk(y) - -

10. Když se dítě-cizinec naučí skloňovat vzory podstatných a přídavných jmen (vyjmenovat a napsat celé paradigma), bude česky lépe mluvit, psát i lépe porozumí mluvenému či psanému sdělení.

URČITĚ ANO SPÍŠE ANO SPÍŠE NE URČITĚ NE

11. Když se dítě-cizinec naučí určovat slovesnou třídu a časovat její vzory, bude česky lépe mluvit, psát i lépe porozumí mluvenému či psanému sdělení.

URČITĚ ANO SPÍŠE ANO SPÍŠE NE URČITĚ NE

12. Dítě-cizinec by se mělo začít učit česky s využitím knížek pro české předškoláky.

URČITĚ ANO SPÍŠE ANO SPÍŠE NE URČITĚ NE

13. Dítěti-cizinci by měly být prezentovány české pohádky a pověsti, protože to může zlepšit jeho/její komunikační možnosti v češtině a protože to přispívá vytvoření kladného vztahu k obklopující české realitě.

URČITĚ ANO SPÍŠE ANO SPÍŠE NE URČITĚ NE

Děkujeme za vyplnění ankety.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Literatura

ECCO, U.: *Meze interpretace*. Karolinum, Praha 2004. ISBN: 80-246-0740-9.

KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Nakladatelství Lidových novin, Brno 2002. ISBN 80-7106-484-X.

KLENKOVÁ, J.: *Alternativní a augmentativní komunikační systémy*. In: VINKLEROVÁ, M. (ed.): *Integrativní speciální pedagogika. Integrace školní a sociální*. Paido, Brno 2004. ISBN 80-7315-071-9.

LITTLE, D. – PERCLOVÁ, R.: *Evropské jazykové portfolio – Příručka pro učitele a školitele*. ÚIVV, Praha 2005. ISBN 80-211-0490-2.

LOTKO, E.: *Slovník lingvistických termínů pro filology*, UP Olomouc, Olomouc 1999. ISBN: 80-7067-965-4.

OSOLSOBĚ, I.: *OstENZE, hra, jazyk*. Host, Brno 2002. ISBN: 80-7294-076-7.

SKALKOVÁ, J.: *Obecná didaktika*. Grada, Praha 2007. ISBN: 978-80-247-1821-7.

Resumé

The text deals with integration of foreign children into Czech schools. The author focuses on the specific position of ostension in the discourse with such a child, especially communication between a Czech teacher and a foreign pupil. She analyses data collected at schools. Research shows that the teachers (teachers of Czech language and literature) underline the importance of ostension (using other semiotic systems). - None of the them surprisingly evaluate mathematics as 'difficult' subject. The reason for their assessment is probably the idea that using other semiotic systems (mathematical, chemical symbols, formulas) in addition to a language code makes such a discourse easier.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

T. G. Masaryk a Josef Pekař: dvojí reflexe české historie

Autorka: Zdeňka Menšíková

Kdykoliv chceme uvažovat o přítomnosti, stává se nevyhnutelným vyrovnat se s minulostí, protože minulost je faktorem přítomnosti. Erazim Kohák v knize *Zorným úhlem filosofa* vystihl důvod, proč tázání po smyslu dějin nachází trvale své opodstatnění, když napsal: „Právě jednota vzpomínek a nadějí, které říkáme dějinné vědomí, je základem našeho národního společenství i naší národní totožnosti. Národní společenství, to je skupina lidí společně putujících dějinami“ (Kohák 2004: 258). Připomeňme si proto historii (i prehistorii) sporu o smysl dějin mezi filozofem a sociologem **Tomášem Garriguem Masarykem** (1850-1937) a historikem **Josefem Pekařem** (1870-1937), na jejichž badatelské při je asi nejvíce zajímavé ono metodologické napětí – i přetahování, s nímž se potýká a trápí například i současná literární historiografie.³

I. Koncept dějin T. G. Masaryka

Koncept dějin T. G. Masaryka navazoval na myšlenkový odkaz Františka Palackého⁴, přičemž Palackého rezultáty Masaryk spojil se zcela novými filozofickými předpoklady. Podle Masaryka není historie národů nahodilá, nýbrž projevuje se v ní určitý plán Prozřetelnosti⁵. Úkolem každého národa i jednotlivce je tento plán (smysl) postihnout. Erazim Kohák v studii *Tmavomodrý věk* poznamenal: „Masaryk hovořil o „Prozřetelnosti“, avšak z jeho textů je zřejmé, že tento pojem nechápal ve smyslu barokní pověřivosti, ze odkudsi ze zákulisí dějin všemohoucí stařec s plnovousem zasahuje ve prospěch svých vyvolených. Není to ani mytizující romantická představa [...] Vývoj je rozvoj možností, které vytvářejí prostor svobody. Růst člověka k plnohodnotnému lidství poskytuje názorný příklad. Vyspělost pro Masaryka znamená převzetí odpovědnosti za své činy a jejich následky. Nevypělý je člověk, který se trpně nechává manipulovat náhodou, překvapeně zaznamenává, co se to s ním děje – a nachází vhodnou výmluvu ve své pasivitě. Člověk se stává vyspělým v plném slova smyslu tehdy, když si dovede představit i jiné možnosti, než co je náhodně skutečné, když z nich dovede z dobrých důvodů volit a když přijímá plnou odpovědnost za svou volbu. Růst k vyspělosti, růst k plnému lidství

³ Srov. Bláhová Kateřina – Sládek Ondřej (eds.): *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*. Praha: Academia 2007.

⁴ Masaryk se dovolával dějinné koncepce **Františka Palackého** (1798-1876) a dále ji rozvíjel. Podstatou křesťanského smýšlení je Palackému láska k Bohu a k lidem. Zřetelný novohumanistický ideál, apel na rozvoj mravní, poznávací a estetické stránky individuality, se slučoval s Masarykovým uvažováním. Dějiny pro Palackého znamenají nepřetržitý proces rozvíjení lidských schopností, tedy jakýsi etický imperativ, který je součástí procesu zdokonalování lidského ducha a růstu lidské svobody. Podle Palackého uhájil český národ svou samostatnost a svébytnost díky tomu, že přejal vymoženosti dosavadní civilizace a kultury, osvojil si vyšší křesťanskou vzdělanost a vybudoval pevný centralizovaný stát. Palacký nazírá na dějiny jako na dramatický zápas, v němž došlo ke střetu principu římsko-germánského se slovanským, který ztotožnil se svobodou a demokracií. Protifeudální husitské hnutí i reformační úsilí pokládal za významnou etapu v českých dějinách, kdy dochází k vyvrcholení dějnotvorné činnosti českého národa. V Palackého pojetí bylo husitství monumentálním českým pokusem o vytvoření nové kulturní a civilizační syntézy, nového řádu společnosti.

⁵ Ve stati *České myšlenky* Masaryk píše, „že historie národů není nahodilá, nýbrž že se v ní projevuje určitý plán Prozřetelnosti, a že tedy je úkolem historiků a filosofů, aby ten plán světový postihovali, hledali v něm a určovali místo pro svůj národ, a národové podle toho poznání aby co možná s nejpřesnějším a nejjasnějším vědomím postupovali při vsí práci (i politické)“ (cit. dle Havelka 1995: 98).

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

– k Masarykově oblíbené humanitas – takový je pro Masaryka smysl lidského života. (Kohák 2004: 225-227).

Pojetí „české otázky“ vysvětlil Masaryk následovně: „České otázky nepojímám tu ve smyslu politickém, ve smyslu politické praxe, nýbrž rozumím tím sociologický rozbor všech těch záhad, jež vnucují se tomu, kdo postihnouti chce smysl české historie, kdo poznati chce, čím jakožto zvláštní národ, kulturně žijeme, co chceme, co doufáme“ (Masaryk 2000: 11). Nepovzneseme-li ducha svého a ducha národa našeho k vyšší a ušlechtlejší činnosti, nežli jest sousedův, nejen nedobudeme si čestného místa v řadě národův, ale neuhájíme konečně ani přirozeného bytu svého [...] Humanita není sentimentalita, ale práce a opět práce“ (Masaryk 2000: 73).

Je zcela evidentní, že Masaryk chápal humanitu jako národní cíl a program. Do uvažování o českých dějinách promítl Masaryk své sociologické a filozofické vzdělání, neboť mu šlo o to, vytěžit z minulosti poselství směřující do budoucnosti. Masaryk byl přesvědčen, že hlavním obsahem českých dějin bylo uskutečňování vůdčí ideje náboženské, zdůrazňoval, že české obrození navazovalo na bratrství české reformace, které chápal jako vrchol a centrum historického vývoje českého národa. Podle Masaryka naši buditelé pokračovali tam, kde protireformační reakce přerušila vývoj. Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký přijali za své bratrské ideály humanity, sledovali mravní a náboženské obrody člověka právě tak, jak se o to zasazoval Jan Hus. Masarykova koncepce národního obrození spočívala ve vědomí continuity české reformace čili reformace fungovala jako obrození a prosazování demokratických principů a samotné národní obrození pak znamenalo druhý pokus, důstojné pokračování reformačních snah.

Masaryk ve stati *České myšlenky* píše: „Dle poznání jeho [rozuměj Masaryka, poznámka ZM] duch český nejkrásněji se projevil v 15. století, kdy vydal světu svůj květ, kdy dal světu něco svého, totiž bratrství, v němž sloučen je nejkřesťanštější mravní ideál i vrchol tehdejší vzdělanosti, čím národ český předstihl všechny národy. Tímto bratrstvím národ český vtiskl ráz celé své minulosti a ukázal i příštím pokolením, jakou cestou se máme brát, abychom jako malý národ nezahynuli. Teď první část myšlenky. Podle učení prof. Masaryka naši přední duchové buditelští v 18. a 19. století, postavivše si za úkol vzkřísit pokleslý národ český, ohlédali se mezi jiným zpět do minulosti, aby ní našli vzor, kdy český národ nejvíc vynikal, jak žil a co chtěl, aby dle tohoto vzoru zbudovali nový program pro jeho budoucnost. I tvrdí prof. Masaryk, že čelní buditelé naši přirozeně našli onu nejslavnější epochu českou pro svůj vzor, onu dobu, kdy národ samostatně se vyvíjel a zrodil Husa, Chelčického a konečně Komenského“ (cit. dle Havelka 1995: 99).

Nebyl to však pouze spor o smysl českých dějin, který rozvířil rezervované společenské kruhy. Neméně bouřlivě probíhal spor o pravost údajně starobylých českých literárních památek, rukopisů Královédvorského a Zelenohorského, které měly dokládat hluboké tradice a vyspělost české kultury. O silném zakořenění národní mravnosti v Masarykově osobnosti svědčí právě jeho výrazná zaangażovanost v rukopisných sporech. Masaryk společně s Janem Gebauerem, Jaroslavem Gollem, Jaroslavem Vlčkem, Janem Králem deklarovali snahu zbavit národní minulost falešného pozlátka, čímž vyvolali společenskou nevoli. Spor lze datovat rokem 1886, kdy byla v revui Athenaeum

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

zveřejněna skeptická stať jazykovědky Jana Gebauera, v níž badatel na základě filologického rozboru dospěl k podezření, že staročeský původ obou památek byl zfingován. Gebauerovy pochybnosti podpořila řada odborných kapacit, převážně z řad mladší vědecké generace. Důkladná analýza historická (Jaroslav Goll), estetická (Otakar Hostinský), sociologická (Tomáš Garrigue Masaryk) potvrdila, že se v případě Královédvorského i Zelenohorského rukopisu jedná o podvrhy. Razantní a skeptické závěry vyvolaly prudkou odezvu konzervativních autorit, které zpochybnění pravosti národních památek považovaly za zradu národní věci. Rukopisný spor přerostl záhy v záležitost širokého dosahu a stal se jedním z podstatných momentů při utváření nového, tzv. **realistického postoje ke skutečnosti**⁶. Masarykovy názory odrážely krizi historismu⁷, na místě je podniknout krátký exkurs do způsobu uvažování pozitivistického bádání, které v české historiografii pěstovala skupina kolem historika Jaroslava Golla (1846 – 1929). **Dějepisectví Gollovy školy** bylo založeno na zcela odlišných teoretických principech. Goll striktně vymezil hranice mezi historickou vědou a filozofií dějin. Podle jeho mínění filozofie dějin předpokládá a hledá plán, podle kterého by dějiny souvisely, určuje v něm každému zjevu historickému místo a úlohu i odhaduje cenu jeho podle toho, jak sloužil k uskutečnění onoho plánu. Filozofie dějin spatřuje, tuší nebo věští onen cíl a konec, ke kterému proud dějin lidských spěje a dospěje. Filozof dějin do dějin vkládá teleologické spojení. Naproti tomu historická věda hledá příčiny jednotlivých jevů. Není kompetentní k tomu, aby zodpovídala otázky po plánu a konečném cíli dějin. Jaroslav Goll připustil, že filozofie dějin historii jistým způsobem prospěla tím, že ji upozorňovala na širší souvislosti a pomáhala rozlišovat podstatné od vedlejšího. Filozofie dějin také formuluje kritéria hodnocení historických jevů, což se vymyká možnostem historické vědy. Goll nesouhlasil s etickým hodnocením dějin i s přečeňováním náboženského momentu ve výkladu českých dějin. Historikovým úkolem je shromáždit a ověřit fakta,

⁶ Za termínem „realismus“ v Masarykově koncepci hledíme tedy racionalismus, pozitivistickou důvěrou ve fakta, antiromantismus, analytický přístup ke skutečnosti i odpor k okázalému vlastenectví. Masarykův „realismus“ je potřeba chápat jako univerzální pojmenování aktivity, která se vyvinula v reakci na tradiční a konzervativní způsob nazírání problému, jenž se opíral o mytologické chápání společnosti a národa, ostře se ohrazoval vůči idealizujícím tendencím v pojetí reality. Konflikt „realismu“ a „idealismu“ nebyl pouze sporem akademickým, ale dotýkal se i nezákladnějších otázek české společnosti a orientace ve věcech národních.

⁷ Historismus je možno charakterizovat jako metodologický směr, který byl zprvu spjat s racionalistickým chápáním dějin osvícenského a hegelovského typu. Historismus, nahlížející na přítomnost jako na článek v řetězu událostí, které předcházely, a jako na průpravu k tomu, co nadchází, prodělával krizi na přelomu 19. a 20. století. Provokativní „Naše dvě otázky“, položené roku 1886 **Hubertem Gordonem Schauerem** (1862-1892), dosvědčovaly, že společnost se ocitla v čase, v němž bylo potřeba opodstatnit identitu jednotlivce i dějin. Schauer v článku napsal: „Ale národ, jakkoli reálně žije jenom v přítomnosti, hleděti musí přece neodvratně a stále do budoucnosti, každý jeho krok musí býti ve shodě s cílem budoucím. Co jest úkol našeho národa? Máme-li pak určitý cíl a můžeme-li ho dosíci? Otázka ta je ohromného dosahu. [...] Jen tam je národ, kde je pevná, nepřetržená a nepřetržitá souvislost mezi minulostí, přítomností a budoucností, kde existuje skutečný vnitřní zákon rozvoje, kde je jednotný duch a cíl. Bez ideálu, bez vědomí mravního povolání není národa.[...] Dnes je doba vážná, protože zoufale nejasná, plány roztržštěny, očekávání zklamána...A skutečně nás potěší, vyskytne-li se pokus, na otázky ty odpověděti vážně a věcně i jinde – potěšíme se, neboť nabudeme přesvědčení, že s námi přece ještě není tak zle, a že jsou tu mužové, kteří s opravdovým citem pro vlast a národ poji hlubokou úctu k člověčenstvu, jehož jsem organickou částkou, a s ní povznesený rozhled po světě a dějinstvu, mužové, kteří majíce mužné přesvědčení a dovedouce ho hájiti, respektují mužné přesvědčení jiných. A toho je nám hlavně zapotřebí.“

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

utřídit je podle chronologického a místního kritéria, vylíčit, jak se jednotlivé události odehrály a zapojit je do kauzálních řetězců, tím se podle Golla historická explikace vyčerpává. Historik zjišťuje, co bylo, ale nemůže řešit otázku, co být mělo, nemá tedy hodnotit historické události a osobnosti podle vnějších kritérií, ať politických, etických, náboženských či jiných.

Oproti tomuto postoji ukládala Masaryk historické vědě, aby hledala metafysické základy historického dění a teleologické souvislosti v dějinách. Zdůrazňoval neměnnou podstatu věcí, přetrvávající v proudu historického plynutí, hledal to, co je v dějinách trvalé, co přechází z epochy do epochy, uchovává dějinnou kontinuitu a vytváří jediný a jednotný smysl veškerého národního vývoje. Vyžadoval hodnotící přístup k historickým jevům a preferoval etická hodnotící kritéria. Pro Masaryka byla nejdůležitější mravně odpovědná osobnost a její aktivní rozum.

Spor o smysl dějin vyvrcholil roku 1910, kdy v Athenaeu vyšel příspěvek Jindřicha Vančury *Vliv Masarykova na dějinné nazírání u nás*. V článku byla adorována Masarykova koncepce, Gollova škola byla oproti tomu označena za neaktuální, „zmrtvělou“ a nepotřebnou. Pro ilustraci uvedme Herbenovo stanovisko zveřejněné ve stati *Masarykova sekta a Gollova škola*: „stálá nerozhodnost Gollova, nepřetržitá pochybovačnost, užívání chemických takořka vážek, plachost před projevem silným a výrazem řízným nemohly působit a nepůsobily vždy blahodárně. Jsou na místě snad jen při kritickém zkoumání v pramenech a ve cvičeních seminárních; v historickém vypravování, v líčení osob a dob působí matně, zamíženě a zanechávající dojem nejistoty, neuspokojení, slabosti a strachu“ (cit. dle Havelka 1995: 194). Masaryk si otázku po smyslu českých dějin položil v souvislostech nejen historických, ale rovněž politických, sociologických a filozofických, snažil-li se pochopit dějiny, prvek kontinuity se mu stal argumentem pro samostatné a suverénní postavení českého národa.

II. Koncept dějin Josefa Pekaře

Josef Pekař vstoupil do povědomí širší veřejnosti v roce 1897 polemikou s proslulým německým historikem římského starověku Theodorem Mommsenem, který vyzval rakouské Němce do boje proti slovanským „apoštolům barbarství“. V roce 1905 vystoupil Pekař na vrchol kariéry, když byl ustanoven řádným profesorem rakouských dějin. Na Masarykovy úvahy o smyslu českých dějin z poloviny devadesátých let, jmenovitě *Česká otázka* (1895) a *Jan Hus, Naše obrození a naše reformace* (1896) Pekař reagoval s delším časovým odstupem. Zatímco se Goll i Pekař spokojili se stručným odmítnutím základních myšlenek Masarykovy dějinné filozofie, realistická skupina považovala dlouhodobé mlčení za povýšenecký nesouhlas a neúnavně je provokovala k zásadní diskusi. K významnější výměně názorů došlo se značným zpožděním, až v letech 1910-1912. Podnět ke střetnutí vyvolala oslavná stať v České myslí z roku 1910, v níž Jindřich Vančura připsal T.G. Masarykovi hlavní zásluhy o myšlenkovou obrodu českého dějepiscectví. Vančura si cenil Masarykova pronikavého uvažování o rukopisech, jímž byla šířena myšlenka, „aby každému volno bylo přednést své vědecké přesvědčení kdykoli a o čemkoli“ (cit. dle Havelka 1995: 127). Kritický osten namířený ke Gollovi a jeho stoupencům vyprovokoval Kamila Kroftu k článku *Masaryk, Goll a české dějepiscectví*,

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

v němž Vančurovi vytkl, že přeceňuje Masarykovy zásluhy o české dějepiscectví⁸. Vančurova zpětná odpověď se nesla ve zlobném duchu s řadou otevřených výtek proti vědeckým, lidským i politickým prohrěškům profesora Golla i jeho žáků. Když se vzápětí řadou útočných fejetonů o Masarykově „sektě“ a Gollově škole zapojil do boje Jan Herben, Pekař se rozhodl vystoupit s obsírnou kritikou Masarykových úvah o smyslu českých dějin⁹.

V roce 1912 uveřejnil Pekař studii *Masarykova česká filozofie*, v níž napsal, že Masarykův realismus je „protest proti falešnosti mrtvé i živé, proti romantické rekoopce, proti cetkám pohádkových velikánů, realismus chce nahradit falešnou minulost minulostí pravou, skvělejší. [...] Masaryk myslí zde jistě na povalení Rukopisů, vymítnutí falešné romantické ideologie z našich dějin. Sám však nám zbudoval novou ideologii, jistě neméně falešnou a neméně romantickou. [...] Ale rozumím tím nerozpačitou snahu Masarykovu znásilnit skutečnost historického vývoje jeho aprioristickou doktrínou, proměňovat minulost bez ohledu na objektivní pravdu v povolnou služku jeho, třebaš ušlechtilé, tendence¹⁰. [...] Věděl jsem, že je potřebí odvahy říci veřejně to, co není dávno tajemstvím, ale čemu se i zmužilí přátelé vyhýbali z obavy před terorem denního listu a celé sekty. Nelituji toho, že jsem to učinil. Pohrdám urážkami jejich. Mám za to, že získám si jistou zásluhu, ukáži-li na nedržitelnost té ortodoxie, která se měnila v posvátné dogma a která byla tím nebezpečnější, že se klamně odívala v roucho vědecké“ (cit. dle Havelka 1995: 294-302).

Pekařovi bylo vytýkáno, že zastával Rankeho noetiku¹¹, která se zakládala na názoru, že je možno historickou skutečnost poznat jen na základě shromáždění a kritického ověření fakt. Oponenti této metody naopak souhlasili s Masarykovým metodologickým konceptem, který vznikl z pojetí minulosti, jež nemá být nahlížena jako ukončený a nehybný fakt, ale jako cosi kontinuálně probíhajícího. Proti Pekařovi se již delší dobu objevovaly výhrady, že smysl českých dějin postihuje převážně negativně, prostřednictvím kritiky Masaryka a Palackého. V roce 1929 se Pekař rozhodl

⁸ Kamil Krofta argumentuje „rukopisnou“ otázkou. „Sociologický rozbor Masarykův nemá trvalou vědeckou cenu, protože je metodicky pochybený a v hlavním kuse skutečně založen na „fatálním nedopatření“, že tudíž pro otázku pravosti či nepravosti RZ nemůže mu dnes být přiznán rozhodující význam, jaký dosud mají Gebauerovy důvody gramatické, Gollův historický rozbor a důvody literárněhistorické snesené rozličnými pracovníky“ (cit. dle Havelka 1995: 239-240).

⁹ K názorům Jindřicha Vančury Pekař napsal: „Prof. Vančura žádá otevřenou odpověď. [...] Prof. Goll je vskutku spoluvinen, že unikli jsme vlivu Masarykovu. Učil nás totiž vědecky, tj. kriticky myslit. Teoriím Masarykovým jsme nepodlehli a stoupenci jeho se nestali prostě proto, že nám Masaryk jako vědátor neimponoval. Poznali jsme – ne ovšem za studií univerzitních, nýbrž když jsme vědecky vyspěli, že prof. Masaryk, kdekoli se pouští do otázek historických, pracuje a soudí jednostranně a doktrinářsky. [...] Přirozeno, že to poznání naplnilo nás nedůvěrou k vědecké činnosti jeho vůbec, neboť tam, kde není solidní heuristiky a pečlivé kritiky, nemůže být vědy“ (cit. dle Havelka 1995:163).

¹⁰ Připomeňme si Masarykova slova z *České otázky*: „Toť dějinný význam německého osvícenství, jež sloužilo našim buditelům na konci 18. století – Dobrovskému, Puchmajerovi a jiným, toť výklad fakta, že Kollár přejal filozofii Herderovu a Friesovu. Filozofie humanitní a osvícenská přirozeně svědčila našemu úsilí po vývoji, pokroku a vzdělání. To ze strany německé filozofie a vědy byla jen historická odplata za půjčku. České hnutí reformní zúrodnilo i německou půdu pro nové ideje, čeští vystěhovalci, nejlepší to charakterové potlačovaného národa, v tisících a tisících šlechtili krev i ducha německého – splácela německá filozofie svůj dluh českému národu a pomáhala buditelům překlenout staletou duchovní smrt. Osvícenství 18. věku, osvícenství německé, anglické i francouzské bylo jen pokračováním v duchu hlavních idejí české reformace“ (Masaryk 2000:15).

¹¹ Vědecká střízlivost a kritičnost badatelů Gollově školy konvenovala s názorem **Leopolda von Rankeho** (1795-1886), že historik musí ukázat, jak věc byla (*wie es eigentlich gewesen ist*). Maximální objektivitu historického poznání je docíleno pilným shromažďováním pramenů, nehodnotícím přístupem k historickým jevům a odpoutáním se od spekulativních dějinně filosofických konstrukcí Hegelova typu.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

naznačit, nač sám v dějinách klade důraz. „Prof. Masaryk se mýlí. Ona vývojová souvislost, již by bylo možno postihnout mezi českou reformací 15.-17. století a osvícením 18. stol., snovala se daleko od českého prostředí a bez účastenství českých myslitelů 18. stol. Osvícení přišlo k nám hotové z ciziny a nikdo v Čechách netušil, že snad je v něm i kousek prvku staročeského“ (cit. dle Havelka 1995: 318).

Spor o českou kulturu Pekař popsal následovně: „V názorech minulého století, známých také z Palackého pojetí našich dějin, byli Čechevé jako Slované vůbec od počátku svých dějin nositeli vysoké kultury, ano kultury vyšší než jejich germánští sousedé na západě – Palackému se zajisté jevily naše dějiny, jak známo, v podstatě jako zápas, stýkání a potýkání dvou světů, světa svobody, dobra a míru, tj. světa demokracie na straně slovanské, a světa panství, násilí a útisku, tj. světa feudalismu na straně germánské: Bílá hora byla mu výrazem konečné porážky staré původní české kultury. Bylo by ze dovodit obšírněji, jak mnohonásobný vliv měly tyto a jim podobné představy o původní vynikající kultuře slovanské na chápání dějinstva našeho, do jaké míry byl vlivy západní Evropy přezírány, zmenšovány nebo jako kulturní a mravní porucha líčeny – tak musilo nabýt vrchu v základě falešné nazírání na poměr středověkých Čech k Evropě, nazírání, v němž, jako již u Dalimila, pravidlem to, co bylo dobré, bylo líčeno jako původní domácí, co škodlivé, jako vnesené k nám cizinou. Stanovisko dnešní generace historické k této otázce je zásadně odlišné: nevěříme v žádnou vysokou původní kulturu staroslovanskou (co tu bylo v počátcích dějinného života, dodali Gótové a pak zejména Byzanc) a klademe důraz na to, že snad vše, co zahrnujeme pod pojem kultury, vnášela do Čech od počátku jejich státního života cizina. Popatříme-li dnes kolem sebe, není asi ničeho, co vidíme, čím a jak žijeme, nač myslíme a činíme, co by nebylo ovlivněno nebo přímo dáno cizinou. [...] Tedy ne pouze stýkání a potýkání podle formule Palackého, ale stálé přejímání, podléhání, sycení se vzorem života a myšlenky pokročilejších sousedů světa germánského a románského je nejmocnějším a daleko nejvýznamnějším faktem a faktorem našich dějin“ (cit. dle Havelka 1995: 503-504).

Pekař byl přesvědčen o možnosti objektivního poznání, které historika přivádí ke spravedlivému hodnocení. Opakovaně zdůrazňoval, že minulost má být viděna z perspektivy minulého, protože každá myšlenka sebou nese duchovní pečeť své doby. Důrazně se ohrazoval proti takové badatelské praxi, která by byla postavena na přejímání obecně ustálených či tradičně vžitých představ, na účelovém ovládnutí a stereotypech. Pekař zdůrazňoval ve shodě s Jaroslavem Golem, že historik nechce a nemůže být narozdíl od filozofa, sociologa, publicisty usměřovatelem přítomnosti a budoucnosti. Dále tvrdil, že jsou-li dějiny řadou na sobě nezávislých útvarů, není pochopitelně možno hledat jediný smysl národních dějin. Dějiny národa mají alespoň tolik smyslů, kolika duchovními proměnami národ prošel. Ve spisu *Smysl českých dějin* Pekař vyzdvihl roli cizích, západoevropských vlivů v českých dějinách a dovedl tak do důsledků Gollův názor o nutnosti studovat české dějiny v širším evropském kontextu.

Zde bychom měli nastínit Pekařův názor na husitství. Pekař uznával velikost husitské epochy, ovšem viděl i její stinné stránky. „Je pravda, že hrdinný a vítězný zápas Čechů husitských za svou pravdu, to jest za prohloubení a zoprávdovění náboženského života zůstane největší slávou českých dějin. Je málo národů, kteří by v zápase o myšlenku, jež měla přinést pokrok všemu křesťanstvu – tedy nikoliv v zápase o zisky hmotné jakéhokoliv druhu - byly tolik obětovaly jako národ náš. Obětovali jsme v boji

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

tom vskutku více, než je známo nebo přiznáváno. Nejen že dlouholetý zápas obrátil vniveč materiální i duchovní rozkvět našeho národa, jak slibně pokračoval od doby Karla IV. Ale on svým jednostranným zřetelem k zdokonalení náboženskému v duchu Bible a prvotní církve vnucoval nám úzké duchovní obzory středověku, a to v době, kdy již románské Evropě hlásila se o slovo nová svobodnější a pokroku lidskému příznivější kultura, již zveme renesanční“ (Pekař 1990). Pekař tedy nepopíral, že toto hnutí bylo nejvýznamnějším bodem našeho podílu při budování evropské kultury, na rozdíl od Palackého a Masaryka však husitství pokládal za hnutí, k němuž nás vychovala a jehož myšlenkové a mravní snahy k nám vnesla cizina. Podle Pekaře se české dějiny utvářejí pod rozhodujícím vlivem západních civilizací, kde nezanedbatelný vliv měla Francouzská revoluce i evropské osvícenství. Tímto argumentoval proti Masarykově myšlence souvislosti a návaznosti obrození na českou reformaci. Pro konflikt v pohledu na české dějiny byl stěžejní rozpor nad otázkou po podílu reformační tradice na tvorbě českých dějin a utváření českého národa.

V čem se v základu lišila stanoviska Masaryka a Pekaře? Rozhodujícím bylo, že T.G. Masaryk viděl kladný vývoj v evangelické tradici od husitů přes Jednotu bratrskou k Havlíčkovi, kdežto Josef Pekař zastával stanovisko, které vycházelo z uznávání i pobělohorského vývoje. Masarykovy ideály považoval Pekař za pouhou konstrukci, kterou její autor vymyslel bez ohledu na historická fakta. Pekař je názoru, že „česká otázka“ je podle něho především otázkou nacionální a dodává, že myšlenka češství (tedy otázka nacionální) je vlastním smyslem¹². „Masaryk [...] v souhlase se svým pojmáním našich dějin omezuje, zatlačuje, ano popírá význam myšlenky národní v naší minulosti“ (cit. dle Havelka 1995: 279).

Stejně kriticky se Pekař vyjádřil k tomu, že česká otázka je otázkou náboženskou, tedy soubojem českého protestantismu se zastaralým katolictvím. „Kritický soud o argumentaci, kterou dospěl Masaryk k svému učení, že otázka česká je otázkou náboženskou, musí dospět k podobným výsledkům jako rozbor jeho teorie humanitní. Obě teorie jsou budovány touž metodou, tj. s touž záviděníhodnou bezstarostností o svědectví skutečnosti“ (cit. dle Havelka 1995: 276). Na Masarykův názor, že cílem obrození bylo „stát se pevnými a mravními, to znamená plnit ideály reformace, to znamená důsledně pracovat za ideály humanitní“ (Masaryk 2000: 178) reagoval Pekař výtkou, že Masaryk podřizuje své badatelské tázání sociologii. Historie se podle slov Pekaře stala Masarykovi „konkrétní sociologií“. Masaryk se vůči této kritice ohradil, když prohlásil, že vědeckému historikovi přísluší znát obecné zákony sociologie proto, aby se mohl zabývat konkrétními fakty minulosti.

Další Pekařova námitka směřovala k tomu, že Masaryk ve své metodologii pracuje s něčím, co neexistuje, totiž s existencí mechanických dějin, či úplných dějin, jejichž linii lze rozumět dle sociologických zákonů. Jelikož Pekař považuje lidské poznání za nedokonalé, nepovažuje za možné něčeho takového dosáhnout. Tento argument přivádí Pekaře k závěru, že Masaryk vtahuje do rozumění historickým skutečnostem svůj subjektivní názor. „Rozumím-li dobře, znamená to: utvořil jsem si svůj názor filozofický, a co se v projevech našich buditelů s ním shodovalo, to jsem z nich

¹² Kontroverze sporu podle Františka Kautmana spočívala v napětí mezi nacionálním a náboženským hlediskem na české dějiny. Podrobněji Kautman 1990: 31-35.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

vybral. Ostatek, co se mi nehodilo, jsem ignoroval“ (cit. dle Havelka 1995: 291). Pekař přijal za svůj Rankeho proklamovaný názor, že dějiny nejsou souvislým vzestupným procesem, nýbrž řadou svébytných kulturních epoch, z čehož vyplývá, že dějiny národa nemohou mít jednotný smysl a tímto rezolutně odsoudil Masarykův požadavek, aby historie hleděla v dějinách postihnout plán Prozřetelnosti. Masaryk se na kritiku a odmítnutí svých názorů českými vědci pokusil reagovat, když napsal, že „empirickou historickou generalizaci“ svých odpůrců i Pekařovu práci s dějinami, která je „pitváním se v dějinách“ nepovažuje za vědeckou.

Konstatujeme, že Pekařova i Masarykova otázka po smyslu dějin inklinovala k racionalitě a byla založena na legitimizační a demytologizační bázi. Ve zkratce řečeno, spor se vedl o to, *jak* dějinám rozumět a *jak* na dějiny nahlížet. Polemika mezi T. G. Masarykem a Josefem Pekařem překročuje dobový kontext tam, kde se dotýká vztahu kontinuity a diskontinuity, nacionalismu a kosmopolitismu, národních zájmů a otevřenosti vůči světu, češství a evropanství, tedy témat, jež jsou v rozličných modifikacích a konotacích diskutovány i soudobou společností.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Literatura

Bláha, Petr: *Proměny filosofického uvažování nad dějinami*. Ústí nad Labem: UJEP 2003.

Hanzal, Josef: *Josef Pekař*. Praha: Karolinum 2002.

Havelka, Miloš: *Dějiny a smysl*. Praha: Lidové noviny 2001.

Havelka, Miloš (ed.): *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*. Praha: Torst 1995.

Hromádka, Josef Lukl: *Masaryk*. Brno: L. Marek 2005.

Kalista, Zdeněk: *Josef Pekař*. Praha: Torst 1994.

Kautman, František: *Masaryk, Šalda, Patočka*. Praha: Evropský kulturní klub 1990.

Kohák, Erazim: *Zorným úhlem filosofa*. Praha: Ježek 2004.

Masaryk, Tomáš Garrigue: *Česká otázka, Naše nynější krize, Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR 2000.

Pekař, Josef: *Postavy a problémy českých dějin*. Praha: Vyšehrad 1990.

Pekař, Josef: *O smyslu českých dějin*. Praha: Rozmluvy 1990.

Popelová, Jiřina: *Rozjímání o českých dějinách*. Praha: Aventinum 1948.

Soubigou Alain: *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha a Litomyšl: Paseka 2004.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Hybridní kompozita s prvním komponentem domácím v české lingvistické literatuře

Autor: Patrik Mitter

O hybridních kompozitech v české lingvistické literatuře a o způsobech jejich klasifikace jsme již pojednali v souvislosti s hybridními kompozity s prvním komponentem domácím v naší první monografii.¹ V této studii se zmíníme o pracích, v nichž jsou hybridní kompozita s prvním komponentem domácím uváděna. Nebudeme přirozeně opakovat pasáže z naší první knihy, neboť by to nebylo funkční.

Zmínky o námi zkoumaném typu pojmenování nalezneme především ve studii M. Mejstříka² z r. 1965. Ten se v této studii zabývá především hybridními kompozity opačného skladu komponentů. V rámci jejich klasifikace však uvádí i příklady našeho typu kompozit – *čechofil*, *sklolaminát*, *pěnobeton*.

V *Mluvnici češtiny (1)* (1986, 451–458) se uvádějí příklady tohoto typu kompozit, ovšem bez jejich speciálního vymezení. V mnoha dalších pracích příklady kompozit tohoto typu nalezneme jen ojediněle (bez jejich speciálního vymezení). Uvádí je Šmilauerovo *Novočeské tvoření slov* (1971), TSČ 1, TSČ 2, Hauserova *Nauka o slovní zásobě* (1980), *Česká lexikologie* J. Filipce a Fr. Čermáka (1985), *Čeština pro učitele* J. Hubáčka a kol. (1996), *Stručná mluvnice česká* A. Jedličky (25. vyd., 1996), *Česká mluvnice* B. Havránka a A. Jedličky (5. vyd., 1981), *Současná česká stylistika* (2003) M. Čechové a kol. Více prostoru hybridním kompozitům věnuje však již *Současná česká stylistika* M. Čechové, M. Krčmové a E. Minářové (2008).

Příklady hybridních kompozit tohoto typu uvádí několik autorů. I. Bozděchová zaznamenává na mnohých místech v textu své monografie *Tvoření slov skládáním* (1995), ovšem bez jejich speciálního vymezení. *Příruční mluvnice češtiny* (1995) uvádí složeninu *slibotechna* jako příklad složeniny slangového charakteru.

Větší počet substantivních a adjektivních hybridních složenin s prvním komponentem domácím uvádí rovněž brněnská *Příruční mluvnice češtiny* (1995) a *Čeština – řeč a jazyk* M. Čechové a kol. (1. vyd. 1995, 2. vyd. 2000). V obou mluvnicích však není tento typ pojmenování speciálně vymezen. Stejně je tomu i v *Mluvnici spisovné češtiny I* Fr. Trávníčka (2. vyd., 1949).

Hybridních kompozit se dotýkají i některé dílčí studie, které se primárně zabývají jiným aspektem kompozice.

Kompozita a kompozice jako jeden ze způsobů tvoření slov byly v průběhu 19. stol. a první pol. 20. stol. spíše odmítány. Negativní stanovisko k nim vyslovil již Josef Dobrovský ve studii *Bildsamkeit der*

¹ Viz Mitter, P.: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*. Ústí nad Labem, UJEP 2003, s. 18–25.

² Viz Mejstřík, M.: *Tzv. hybridní složeniny a jejich stylová platnost*. NŘ 48, 1965, s. 1–15.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

slawischen sprache (1799). Podobný postoj se pak objevoval v průběhu 19. stol., např. v *Matičním Brusu jazyka českého*³ (u Fr. Bartoše v *Nové rukověti správné češtiny* z r. 1901). Liberálnější postoj k nim naopak zaujal J. Durdík ve spise *Kaligolie čili o výslovnosti* z r. 1873.⁴ Ve prospěch kompozit argumentoval i Fr. Bačkovský v díle *Mluvnické rozpravy k užítku všem, kdo jakkoli obírají se mluvnici českou vůbec a brusičům zvláště* z r. 1889 a obhajoval jejich existenci (viz i Jelínek 1997, 8–17). Odmítavé stanovisko pokračovalo i část 20. stol. především na stránkách *Naší řeči*, což dokládají ročníky 2 (1918, 31), 8 (1924, s. 153), 10 (1926, 250), 11 (1927, 60), 13 (1929, 95), 23 (1939, 27), 30 (1940, 46). Jistou „rehabilitaci“ složenin vyvolaly stati Fr. Trávníčka z r. 1936⁵ a J. V. Bečky z r. 1938⁶. Právě *Naše řeč* z r. 1939 již připouští složeniny typu *mladogramatik*, respektuje existenci složenin typu *mostmistr*, *strojmistr*, složeninu *tvrdoguma* odmítá. Trávníček odůvodňuje oprávněnost tvoření složeniny typu *maloměsto* z důvodu jejich výhodnosti pro terminologické účely. Podobně hodnotí tento typ složenin v pol. 50. let i J. Kuchař.⁷ Přibližně ve stejné době upozornili na existenci složenin typu *teplofikace* D. Kondrová a na existenci adjektiva *vysokotarifuující* E. Mleziva⁸.

Obširněji se složeninám tohoto typu věnoval P. Hauser.⁹ Ve své studii z r. 1959 uvádí mnohé příklady hybridních kompozit s prvním komponentem domácím – *malobanka*, *rychlifrása*, *rychlomontáž*, *rychloliblovač*, *starokatolicismus*, *staroluterán*, *staropenzista*, *staropozitivist*, *staroromantismus*, *staroutrakvismus*, *velkokavárna*, *velkopřevor*, *velkosultán*, *velecebník*, *velemlok*. Podle P. Hausera se pro potřeby terminologie technických oborů dobře uplatňují právě složeniny s komponenty *malo-*, *velko-*, v oborech společenskovedních zase složeniny s prvním komponentem *staro-*.

P. Hauser se dále zabýval složenými slovy s prvním komponentem *samo-*.¹⁰ Upozornil na produktivitu tohoto komponentu (ta se počítá zhruba od 30. let 20. století) a uvedl příklady kompozit námi zkoumaného typu – *samofinancování* (podle P. Hausera jde o administrativní termín), *samoindukce*, *samofilosof* („samostatný filosof“), *samokontrola*, *samokritika* (tj. *sebekritika*), *samostudium*. Složeniny s tímto prvním komponentem pojmenovávají podle autora studie osoby, nástroje a zařízení, označují děje.

VI. Mejstřík se ve výše uvedené studii¹¹ věnuje v určité míře i hybridním složeninám s prvním komponentem domácím. Uvádí příklady některých kompozit tohoto typu – *čechofil*, *vzduchotechnika*, *novohumanismus*, *novokantismus*, *novogotika*, *novorenesance*, *malotraktor*, *velkosérie*,

³ Srov. 1. vyd., 1877; 2. vyd., 1881; 3. vyd., 1894.

⁴ V naší práci používáme kritické vydání z r. 1996. J. Durdík označuje některá kompozita za nepěkná, jiná za potřebná, viz tam na s. 63–64.

⁵ Viz Trávníček, Fr.: *Maloměsto a malé město*. SaS 2, 1936, s. 21.

⁶ Viz Bečka, J. V.: *O slově velkoměsto*. NŘ 22, 1938, s. 65–71.

⁷ Srov. Kuchař, J.: *Dva živé typy tvoření odborných názvů*. NŘ 38, 1955, s. 65–69.

⁸ Srov. Kondrová, V.: *Teplofikace, fondodržitel*. NŘ 39, 1956, s. 185; Mleziva, E.: *Vysokotarifuující zboží*. NŘ 41, 1958, s. 173–174.

⁹ Hauser, P.: *Složená podstatná jména typu maloměsto*. NŘ 42, 1959, s. 76–82.

¹⁰ Srov. Hauser, P.: *Složená podstatná jména s první částí samo-*. NŘ 43, 1960, s. 262–268.

¹¹ Srov. Mejstřík, VI.: *Tzv. hybridní složeniny a jejich stylová platnost*. NŘ 48, 1965, s. 1–15.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

mladogramatik, rychloanalýza, rychlofiltr, plnoautomat. Tyto hybridní složeniny jsou v češtině podle VI. Mejstříka hojně zastoupeny a jsou součástí neutrální spisovné vrstvy.

M. Helcl se ve své studii zabývá významy (a s tím související synonymií) složenin s prvním komponentem *celo-* a *vše-* (o synonymii kompozit s těmito prvními komponenty se zmiňujeme více v kap. 2.2 a 2.3).¹² Uvádí příklady některých složených hybridních adjektiv – *celocírkevní, celoplenární, celostátní, všecírkevní, všedemokratický, všekapitalistický, všekulturní, všestátní, všestudentský.*

Ve studii *Složená slova s polo-, polou-, půl-* se P. Hauser věnuje dalšímu typu složenin, která jsou v češtině velmi hojná. Uvádí, že mnohá z kompozit s prvním slovotvorným základem *polo-, polou-, půl-* jsou stará, ke zvýšenému tvoření dochází v době obrozenecké a od té doby jich neustále přibývá. Na nárůstu kompozit s prvním členem *polo-, půl-* či zastaralého *polou-* se značně podílela silná potřeba českého odborného názvosloví (např. *polotovar*). V době obrozenecké byly termíny často kalkovány, nebo polokalkovány, např. komponent *polo-* odpovídá latinskému *semi-* (*polohlasnice* k *semivocalis*, *polofinále* k *semifinále*), dále *polo-* odpovídá řeckému *hemi-* (*polokoule* k *hemisféra*).¹³ Podle autora studie má ve složeninách člen *polo-* jeden z významů: 1) ‚polovina, poloviční‘; 2) ‚částečný, částečně‘; 3) ‚částečně vyrobeno z nějaké látky‘. P. Hauser dále uvádí četné příklady námi zkoumaného typu kompozit (*poloprefix, poloelipsa, polokoks, polokultura, půlkilo, půlpetit, půltucet, půlžejdlík, půllibří* apod.). Z diachronního hlediska spolu oba komponenty (tj. *polo-* a *půl-*) významově souvisejí. Ukazuje se však, že souvislost významů obou komponentů je u mnohých kompozit s prvním komponentem *polo-* a *půl-* v současné češtině již zastřená a že se podle našeho názoru významově osamostatňují. P. Hauser tuto skutečnost také dokládá dvojicemi významově rozdílných kompozit *půltón* ‚polovina celého tónu‘ – *polotón* ‚jemný barevný odstín‘, *půlden* ‚polovina dne‘ – *poloden* ‚doba mezi dnem a nocí‘ (Hauser 1972, 141–144).

Některá kompozita mívají dvojí podobu. Prvním slovotvorným základem může být jak *polo-*, tak i *půl-* (*polokupé* i *půlkupé*). P. Hauser však dodává, že jedna z podob bývá obvykle co do frekvence užívání řidší.

Hybridními složeninami s prvním komponentem domácím se zabývají ve své studii O. Martincová a N. Savický¹⁴ a uvádějí příklady některých kompozit – *plynofikace, dvojkompas, knihmanie, medvědologie*. Studie se v převážné míře zabývá hybridními složeninami opačného komponentosledu (Martincová – Savický 1987, 124–139).

¹² Srov. Helcl, M.: *Významový poměr přídavných jmen složených s celo- a s vše-*. NŘ 51, 1968, s. 14–22.

¹³ Srov. Hauser, P.: *Složená slova s polo-, polou-, půl-*. NŘ 55, 1972, s. 141–144.

¹⁴ Viz Martincová, O. – Savický, N.: *Hybridní tvoření a některé obecné otázky neologie*. SaS 48, 1987, s. 124–139.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Konkurenci slovtvorných prostředků se věnuje další studie O. Martincové.¹⁵ Uvádí dvojice izolexémních kompozit, jako např. sebedestrukce – autodestrukce, mnohanacionální – multinacionální, mnohavitamínový – multivitamínový, mnohofunkční – multifunkční, autoregulace – samoregulace, tím také upozorňuje na synonymii jejich prvních komponentů v uvedených složeninách. Autorka studie upozorňuje také na expanzi slovtvorného prostředku super-, který zapřičiňuje utlumení produktivity prostředku vel(e)-. Ten se v současné češtině využívá pro tvoření složenin s ironickým a negativním hodnocením, např. velelustrace (Martincová 1997, 161–164).

D. Svobodová¹⁶ klasifikuje hybridní kompozita dle míry ortografické adaptace. Za hybridní kompozita považuje ta, jejichž jeden komponent zůstává v češtině v původní grafické podobě. Tyto složeniny jsou hybridní proto, že u nich proběhla pravopisná adaptace pouze částečně a jeden z komponentů zůstal ortograficky neadaptován. Tak například v kategorii český výraz (starší výpůjčka) + ortograficky adaptovaný anglicismus uvádí kompozita *rychlodabing*, resp. *rychlodabink* nebo *spolumanažer*. Uvádí také kompozita s opačným sledem komponentů, tj. ortograficky neadaptovaný anglicismus + český výraz (*technošilet* apod.).

Závěr

Ze zpracování hybridních kompozit v české lingvistické literatuře vyplývá, že mnohem více pozornosti bylo věnováno hybridním kompozitům s prvním komponentem cizího původu. Námi zkoumanému typu kompozit vyhrazují autoři (pokud vůbec) pouze okrajové zmínky. Tato skutečnost je podle našeho názoru způsobena skutečností, že hybridní kompozita s prvním komponentem cizím byla až do 60. let minulého století většinou zamítána, zatímco hybridní kompozita s prvním komponentem domácím byla většinou přijímána bez nějakých výhrad. Občasné výhrady vůči kompozitům se týkaly slovtvorného postupu kompozice obecně, nikoli přímo hybridních složenin s prvním komponentem domácím.

¹⁵ Viz Martincová, O.: *Na okraj konkurence slovtvorných prostředků*. SaS 58, 1997, s. 161–164.

¹⁶ Svobodová, D.: *Anglická a hybridní kompozita v současné češtině a jejich adaptace*. NŘ 82, 1999, s. 122–126.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Literatura

Bartoš, Fr. : Rukověť správné češtiny. Telč 1891.

Bečka, J. V.: O slově velkoměsto. NŘ 22, 1938, s. 65–71.

Bozděchová, L: Tvoření slov skládáním. Praha, ISV 1995.

Čechová, M. a kol.: Čeština – řeč a jazyk. 1. a 2. vyd., Praha, ISV 1995, 2000.

Čechová, M. a kol.: Stylistika současné češtiny. Praha, ISV 1997.

Čechová, M. a kol.: Současná česká stylistika. Praha, ISV 2003.

Čechová, M. – Krčmová, M. – Minářová, E.: Současná stylistika. Praha, Lidové noviny 2008.

Červená, V.: Sporožiro, sporožirový. NŘ 60, 1977, s. 222–223.

Dokulil, M.: Tvoření slov v češtině 1. Praha, Academia 1962.

Durdík, J.: Kalilogie čili o výslovnosti. Olomouc, Votobia 1996.

Encyklopedický slovník češtiny. Praha, Lidové noviny 2002.

Filipec, J. – Čermák, Fr.: Česká lexikologie. Praha, Academia 1985.

Haller, J.: *Obchodní čeština*. NŘ 14, 1930, s. 189–196.

Haller, J.: *Návštěvou u novin*. NŘ 18, 1934, s. 190–195.

Haller, J.: *Poznámky k PSJČ*. NŘ 19, 1935, s. 108–112.

Havránek, B. – Jedlička, A.: *Česká mluvnice*. 5. vyd. Praha, SPN 1981.

Hauser, P.: *Složená podstatná jména typu maloměsto*. NŘ 42, 1959, s. 76–82.

Hauser, P.: *Složená podstatná jména s první částí samo-*. NŘ 43, 1960, s. 262–268.

Hauser, P.: *Složená slova s polo-, polou-, půl-*. NŘ 55, 1972, s. 141–144.

Hauser, P.: *Nauka o slovní zásobě*. Praha, SPN 1980.

Helcl, M.: *Hybridně složená slova jako elektromotor, autodoprava*. NŘ 36, 1953, s. 34–43.

Helcl, M.: *Významový poměr přídavných jmen složených s celo- a vše-*. NŘ 51, 1968, s. 14–22.

Hubáček, Jar. a kol.: *Čeština pro učitele*. 1.vyd., Opava, Optys 1996. 3., doplněné a upravené vyd., VADEMECUM BOHEMIAE, s r.o. 2002.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Hubáček, Jar.: *O kompozitech ve slanzích*. In: *Slovo* (časopis katedry bohemistiky PdF MU Brno). Brno, 1997, č. 4, s. 18–19.

Janovec, L.: *Využití sémantického potenciálu slovo tvorných prvků -fobie, -fob(ik) v nové slovní zásobě českého jazyka*. In: *Varia XII*. Bratislava, SJS pri SAV 2005, s. 42–47.

Janovec, L. – Rangelova, A.: *Suffixoidy a suffixoidní lexémy u substantivních kompozit*. In: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha, ÚJČ AV ČR 2005, s. 85–98.

Jedlička, A.: *Stručná mluvnice česká*. 25. vyd., Praha: SPN 1996.

Jelínek, M.: *Puristické tažení proti kompozitům*. In: *Slovo* (časopis katedry bohemistiky PdF MU Brno), Brno 1997, č. 4, s. 8–17.

Kondrová, V.: *Teplofikace, fondodržitel*. NŘ 39, 1956, s. 185.

Kuchař, J.: *Dva živé typy tvoření odborných názvů*. NŘ 37, 1955, s. 65–69.

Machek, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. 3. vyd., Praha, Academia 1997.

Martincová, O. a kol.: *Nová slova v češtině /Slovník neologizmů/*. Praha, Academia 1998.

Martincová, O. a kol.: *Nová slova v češtině 2 /Slovník neologizmů/*. Praha, Academia 2004.

Martincová, O. – Savický, N.: *Hybridní slova a některé obecné otázky neologie*. SaS 48, 1987, s. 124–139.

Martincová, O.: *Na okraj konkurence slovo tvorných prostředků*. SaS 58, 1997, s. 161–164.

Martincová, O.: *Konkurence prefixálních komponentů v novém lexiku*. In: *Slovo* (časopis katedry bohemistiky PdF MU Brno). Brno 1997, č. 4, s. 23–27.

Martincová, O.: *Internacionalizace a vyrovnávací tendence*. In: *Internacionalizmy v nové slovní zásobě*. Sborník příspěvků z konference – Praha, 16.–18. června 2003. Praha, ÚJČ AV ČR 2003, s. 17–22.

Mejstřík, Vl.: *Tzv. hybridní složeniny a jejich stylová platnost*. NŘ 48, 1965, s. 1–15.

Mitter, P.: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu češtině*. Acta Universitatis Purkynianae 95, Ústí nad Labem, UJEP 2003b, 190 s.

Mitter, P.: *Poznámky ke složeným hybridním substantivům s prvním komponentem (členem) cizího původu v současné slovní zásobě*. SaS 64, 2003a, s. 289–297.

Mitter, P.: *Složená hybridní substantiva ve výkladových slovnících českého jazyka 20. století*. In: *Konstanty a proměny v českém jazyce a literatuře XX. století/Stałość i zmiennosc w języku i literaturze czeskiej XX wieku*. Ostrava – Wałbrzych 2004a, s. 185–196.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Mitter, P.: *Kompozice v kontextu současné češtiny*. Acta Universitatis Purkynianae 127, Ústí nad Labem, UJEP 2006, 165 s.

Mleziva, E.: *Vysokotarifující zboží*. NŘ 41, 1958. s. 173–174.

Mluvnice češtiny (1). Praha, Academia 1986.

Naše řeč – ročníky 2 (1918), 8 (1924), 10 (1926), 11 (1927), 13 (1929), 15 (1931), 16 (1932), 23 (1939), 24 (1940).

Nový akademický slovník cizích slov. Praha, Academia 2005.

Oberpfalcer, Fr.: *Úspornost v řeči*. NŘ 11, 1927, s. 57–63.

Příruční mluvnice češtiny (brněnská). Praha, Lidové noviny 1995.

Příruční slovník jazyka českého. Praha 1935–1957.

Rejzek, J.: *Český etymologický slovník*. Praha, Leda 2001.

Slovník spisovné češtiny /pro školu a veřejnost/. 1. vyd., Praha, Academia 1978.

Slovník spisovné češtiny /pro školu a veřejnost/. 2. vyd., Praha, Academia 1994.

Slovník spisovné češtiny /pro školu a veřejnost/. 3. vyd., Praha, Academia 2003.

Slovník spisovného jazyka českého. 1. vyd., Praha, Academia 1960–1971.

Slovník spisovného jazyka českého. 2. vyd., Praha, Academia 1989.

Svobodová, D.: *Prefixálně tvořené anglicismy v české publicistice*. In: *Slovo* (časopis katedry bohemistiky PdF MU Brno). Brno 1997, č. 4, s. 40–43.

Svobodová, D.: *Anglická a hybridní kompozita v současné češtině a jejich adaptace*. NŘ 82, 1999, s.122–126.

Svobodová, J.: *Několik aktuálních poznámek k prefixaci a kompozici v současné češtině*. In: *Slovo* (časopis katedry bohemistiky PdF MU Brno). Brno 1997, č. 4, s. 35–37.

Šlosar, D.: *Česká kompozita diachronně*. Brno, MU 1999.

Šmilauer, Vl.: *Novočeské tvoření slov*. Praha, SPN 1971.

Trávníček, Fr.: *Maloměsto a malé město*. SaS 2, 1936, s. 21.

Trávníček, Fr.: *Mluvnice spisovné češtiny I* (3., opravené a doplněné vydání) a *II* (3., opravené a doplněné vydání). Praha, Slovanské nakladatelství 1951.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Tvoření slov v češtině 2 (za redakce M. Dokulila, Fr. Trávníčka, J. Kuchaře). Praha, Academia 1967.

Váša, P. – Trávníček, Fr.: *Slovník jazyka českého*. 1. vyd., 4., přeprac. vyd., Praha 1937, 1952.

Tato studie vznikla jako součást projektu *Grantové agentury České republiky* č. **405/06/P094** s názvem **Hybridní složeniny v současné češtině**

Když se stane řeč

Autorka: Kateřina Kováčová

Zbyněk Hejda je velice často vnímán jako básník, jehož ústředním tématem je konečnost lidské existence. Další témata jsou pak nahlížena především z perspektivy zániku a zmaru, což z básnickovy tvorby činí těžkou a temnou hlubinu měnící lidského jedince po každém ponoru. „Básníkův lyrický subjekt osciluje mezi hřbitovem jako připomínkou pomíjivosti a hospodou coby místem hříchu a extáze, místem chvilkového zapomenutí na lidskou bídu...“¹³ V následujících kapitolách jsou rozebrány nejzřetelnější aspekty vystupující z díla autora, který se ve svých textech zaměřil zejména na děsivou autenticitu prožitku blízkosti smrti.

Jednotlivé fáze ženy

„Děvkám se líbí ras

už si stahují sukně, hle

líhnou se hadi.“¹⁴

V Hejdově tvorbě se setkáváme velice často s motivem ženy. Každá fáze životního cyklu v sobě nese objektivní aspekty, které jsou syrově načrtnuté a pouze naznačují možnost subjektivního prožití.

Děvčátko dozrává v děvku, pokud ovšem nezemře předčasně. Žena v této fázi je pojata jako dráždivé a nepostradatelné fyzicky, které ubíjí a ničí lyrický subjekt, degraduje ho na pouhou oběť pudovosti. Je většinou vykreslena s rozevřenými stehny, děvka je místo. Není chápána jako bytost, není v ní ani lítost ani láska, jen odraz mužského chtíče. Vše toto souvisí s přetrvávajícím pocitem konečnosti lidské existence: „Hejda je fascinován absolutní pomíjivostí všeho pozemského a lidského, vše se zvrhává a zmrhává v prášivost, v chlípnost, v otročení sexu, ve stavy předumrlecké, v samotu hraničící se šílenstvím, lůno mu je hrobem a milostný akt přirovnává k umrlčí káře -“¹⁵ (V. Novotný, 1993)

¹³ (jn), http://www.czlit.cz/main.php?pageid=34&author_id=219

¹⁴ Hejda, Z.: *Básně*. Praha, Torst 1996, s. 196

¹⁵ Novotný, V.: *Smrt a sex. Návrat Zbyňka Hejdy*. In: *Nové knihy*, 1993, č. 6, 17. 2., s. 3

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

„A ženy šátky mávají
hloučku svých synů,
prořídleému
už teď
tím vzduchem poledním.“¹⁶⁾

Matka je osobností bolestnou. Tvoří hodnotový základ lidského dění. Matka je v Hejdových textech neotřesitelným faktem, kotvou, což vnímáme zejména v prozaické tvorbě. Motiv matky se zde objevuje ve variaci „maminky“, která lze být chápána se symbolickým přesahem (podobně jako Demlova či Traklova „sestra“).

„A teď zas jaro bude.
V jaře
už vítr vane vítán.
Pod sukně stařen
staré listí svívá.“¹⁷⁾

Paradoxně na jaře končí celý koloběh ženy. Stařeny jsou popisovány jako jevy již brzy zašlé. Mají svou perspektivu umírání a netečnosti. Jsou lhostejné, jen dožívají a zdají se být kruté, protože dokáží „barvit“ hrdlo živé bytosti krví bez sebereflexe. Ženy jsou vůbec záležitostí, která v Hejdově díle není reflektována zevnitř. Je zde pouze popis vnějších aspektů žen, tím dochází k pocitu odcizení a k úplné resignaci na pochopení jejich duše.

¹⁶⁾ Hejda, Z.: Básně. Praha, Torst 1996, s. 43

¹⁷⁾ Hejda, Z.: Básně. Praha, Torst 1996, s. 143

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Ticho, hluk a jiné kontrasty

„šílený strach

že někdo promluví,

že se stane řeč,¹⁸⁾

Ticho a hluk, slova a jejich nevyslyšení jsou dalšími tématy Hejdovy tvorby. Vztah mezi mužem a ženou, jak již bylo zmíněno dříve, je nejasný a nedořešený. Lyrický subjekt vystupuje jako jedinec, který je zadržován do sebe sama a odcizen vnějšzímu světu. Jakákoliv snaha prorazit tuto zeď se trestá. Žena totiž není bytost k tomu, aby u ní hledal porozumění, a přátelé jako by nebyli. Lyrický subjekt je tak „sesouván“ do svého vlastního nitra a nikde se nemůže zachytit. Vše kolem něj ho nutí do propasti. Z jeho textů číší neprodyšná paralýza, kterou charakterizoval ve své recenzi: Jiří Rulf jako „atmosféru předbouřkového dusna, v němž je ovzduší nabitě statickou elektřinou“¹⁹⁾. (J. Rulf, 1993)

V *Rybí horečce* je tento pocit vygradován zejména zesilujícími se motivy. „Bahno rybníční“ tvoří bariéru jakéhokoliv pohybu stejně jako „sochy vod“. Vše je doplněno němotou a úzkostným čekáním na konec ticha. Když se totiž ticho protrhne, „sochy vod se náhle pohnou k prameni.“²⁰⁾ Bahno se promyje s vodou a „řeč o vzduchu se tedy stane,“²¹⁾. Tato báseň fascinuje čtenáře zejména svou expresivitou: „šílené oči ryb“²²⁾ jsou dostatečným důkazem toho, že se „děje“ strach.

Volný verš, který je rozdělen do krátkých úseků, evokuje dramatičnost. Obrazy jsou chrleny a napojují se bez nadechnutí až do poslední tečky. Ta zdánlivě zvolní rytmus celého zběsilého sledu zhoubných představ (většinou spojených syndeticky pomocí spojky „a“), protože je zformována do delších veršových úseků. Veršové klauzule bývají podloženy dlouhou samohláskou, což způsobuje dojem hlubokého doznívání. Básník podtrhuje závažnost sdělení také výraznou eufonií: „Sochy si rvaly/vlasy z hlavy“²³⁾. Daktylský spád se střídá s trochejským nebo jambickým a tím vytváří napětí. Poslední verš je záměrně porušen rytmicky: „Posléze vyplují na hladinu/ženy v svatebních toaletách“²⁴⁾.

¹⁸⁾ tamtéž, s. 45

¹⁹⁾ Rulf, J.: Kdo nemá naději, ale tvoří život. In: Lidové noviny 6, 1993, č. 87, 15. 4., příl. Národní 9, č. 15, s. 2

²⁰⁾ Hejda, Z.: Básně. Praha, Torst 1996, s. 46

²¹⁾ tamtéž, s. 46

²²⁾ tamtéž, s. 45

²³⁾ tamtéž

²⁴⁾ tamtéž, s. 46

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Vize ustrnutí je podepřena tichem jako jedinou možnou reakcí na život. Krky nacpané až k udušení slovy, která nemohou být vyřčena, protože mohou zabíjet. Když se totiž „stane“ řeč a člověk není jenom sám pro sebe, jak od věků v Hejdově pojetí byl, poruší se ten prastarý zákon o samotě a mlčení, a nehybnost je také usmrčena. Na její místo proniká šílenství, protože došlo k obávanému kontaktu. Zakázaná alternativa soch, které se pohnou, stojí na počátku „sesuvu“ vlastní osobnosti.

Rybí horečka má atmosféru vlhkosti a tlení. Její kontrast autor ztvárnil v následující *Hadí horečce*. Hned od počátku se čtenář dotýká „vyhřátých kamenů“ namísto mazlavých rybích těl. V krajině dýchající horkem Hejda popisuje „křečovitě vláčné bloudění“ hadů. Oproti paralýze a mrtvosti se zde setkáváme s pohybem: „Jazyčky šlehají/a je to hmat/slepý a věčný“²⁵⁾. Tento pohyb je vyjádřen jako „křečovitě tápání.“ Je to tedy naprostý rozdíl ustrnutí „soch“ v předchozí básni. I tento pohyb má ale ráz zbytečnosti a zmaru. Křeč je doplněná „vláčností“, když had vpustí jed do strnulého těla ptačí samičky. Celý proces usmrčení tvora může ve čtenáři evokovat motiv pohlavního styku. Takto složitě pojatá metafora dostává přesah zejména ve finální křeči, po které nastává smrt.

Barvy jsou naprosto jiné než v předchozí básni. Zřetelně vystupuje „rubínová krev“ v momentě, kdy orosila ptačí samičku. Také teplo „vyhřátých kamenů“ a zelená tráva vyvolávají naprosto jinou atmosféru než bahno rybníků.

Mnoho textů z básnickovy tvorby se zabírá tématem mlčení. Toto téma je různými způsoby alternováno a ukotveno v rozdílných motivech: “V světlici nebožtík/roztržen úsměvem/ mlčí./Muší páření/temně hřmí./Pak usedají mouchy/v koutcích úst“²⁶⁾.

Pokud se zaměříme na zvuk této básně, slyšíme jen nepříjemné bzučení a jinak ticho. I to je síla Hejdových básní. Detailní popis je zaměřen na jeden určitý aspekt sebenepatrnějšího zvuku. Ten pak nabírá na intenzitě, protože je podepřen pozorností a mlčením okolního světa.

Opakování

„a rozloží v posteli svá sněhobílá křídla,

když mu je ulomíš, žasneš,

kam se mu poděla křídla,“²⁷⁾

²⁵⁾ tamtéž, s. 47

²⁶⁾ tamtéž, s. 151

²⁷⁾ Hejda, Z.: *Básně*. Praha, Torst 1996, s. 50

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Opakování stejných slov a motivů tvoří specifický rytmus Hejdových textů. Působí mnohdy až krkolomně a naprosto ruší čtenářovo očekávání. Maximálně zdůrazňuje zobrazovaný jev. Křídla „na druhou“ si vynucují daleko větší pozornost než jen jedna obyčejná křídla andělská. Autor také pracuje se sluchovým vjemem čtenáře. „Křídla“ působí jako slovo agresivně, jako zvuk pily, a proto jsou užitá dvakrát na tom samém místě, tedy na konci verše, aby se ještě znásobila síla jejich zvuku. Někdy je opakování příznakem volnosti verše podobného mluvené řeči. K tomu také autor používá spoustu ukazovacích zájmen, porušení větných staveb atd. Tyto aspekty můžeme pozorovat zejména v próze. Autor zde vystupuje zcela odkrytě s nejryzejšími tématy svého nitra. Slova jsou z větší části jen vychrlena tak, jako by se autor zoufale snažil zaznamenat úplně každou myšlenku, která mu proráží sled zapisovaných představ.

Opakování je také velice často spojováno s gradací. S pomalým ale důrazným zvětšováním významu: „nikdy není dost koček a kocourů,/jen za nocí jsou jich plné střechy,/když dětským nářkem zatarasí noc,/že už ani nemůže dál ta noc,/že už máš noci plný pokoj,/že už to hrozí probořit stěny.“²⁸⁾ Zdánlivá neohrabanost v poetizaci tohoto okamžiku působí velice přirozeně.

Cesty

„Ta cesta pokamenila jaksi

i zarostla.“²⁹⁾

Hejda je básníkem vesnických cest. Ty spojují místa většinou vesnická, v jejichž popředí stojí dva stěžejní body - hospoda a hřbitov. Hejdův poutník je člověk osamocený ve svém bloudění. Cesty se totiž mění plynutím času, zarůstají a „nikdo už po nich nechodí“. Každé zastavení má symbolický charakter, např. sbírání hub (zejména v Cestě k Cerekvi), hadi (mnohokrát variováno setkání se zmijí), ale i hřbitovy. Cesty jsou jakýmsi záchytným bodem prožívání času a obměn jeho prožívání v životě lyrického subjektu.

²⁸⁾ tamtéž, s. 60

²⁹⁾ Hejda, Z.: Básně. Praha, Torst 1996, s. 165

Eufonie, kakofonie a rytmus

„Samá rakvovina, samá rakvovina!“³⁰⁾

Hejda podporuje svá tvrzení shlukem libozvučných či nelibozvučných hlásek a rytmem. Jeho básně jsou založené na rytmickém impulsu a na jeho sporadickém, ale silně významotvorném porušování: „Na dvorech křik slepic/po zápražích rozcouraná krev./Na střelnících se střílí,/z hospody cáká zpěv.“³¹⁾ Poslední verše básně *Před poutí* se neskládají pouze ze slov. Jsou uchopením skutečnosti, která je cele prostoupena emocemi. Shluk hlásek ve slovech „rozcouraná“ nebo „cáká“ v nás vyvolávají expresivní pocity. Opět působí agresivně, ale to je právě síla básníková světa. V momentě, kdy čtenář „poslouchá“ skvrny rozcourané krve na zápraží, cítí obrovskou intenzitu autorova sdělení.

V Hejdových verších zní hudba. Často se o ní autor explicitně zmiňuje. Objevuje se ve variacích hudby hospodské a pohřební, a tak tvoří paralelu k motivu života a smrti, respektive umírání a smrti. Zvuky jsou důležitým motivem v Hejdově tvorbě. Vytvářejí kulisu v podobě příjemného či nepříjemného hluku nebo stojí v popředí detailně vykreslené a zdůrazněné. Ať už jde o bzučení pářících se much, štěkání psa, který si může krk rozedrat, muziku valící se z hospody, kohoutí skřeky nebo prostě noční našlapování osamělých osob po křupajícím sněhu.

Proměny subjektu

Hejdova poezie je velice sugestivní. Tím, že vyjímá detaily a uchopuje je zejména smyslovým vnímáním, stávají se jednotlivé útržky reality živější. Lyrickým subjektem v jeho verších je pak děsivě znějící „já“, které se často opakuje a tím se podtrhuje jeho důležitost a fragmenty řádu zasazeného do okolních absurdit. Prozaické texty spíše tíhnou k rovině, kde je vše velice ostře vyhraněné a silně prožité. V textech psaných veršem se většinou vyskytují básně s všeobjímajícím lyrickým subjektem „my“ poněkud rozměňujícím výslednou intenzitu prožitku. Tento subjekt se vztahuje k celé mase lidí, tedy přestává být pociťována jako individuální a často se stává pouze obecným popisem, nikoli prožitkem samým. Chybí sebereflexe.

Dalším Hejdovým postupem je užívání obecných slov, např. „žena“, „muž“, „děvčátko“. Tento subjekt se ještě více znejistí přívlastkem „nějaká/ý/é“. Neurčitost je u Hejdy účelová, protože zasahuje více entit, které odpovídají pojmům, je tedy všeobsažná a přitom emočně prázdná: „mě ovšem

³⁰⁾ tamtéž, s. 171

³¹⁾ tamtéž, s. 93

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

líbala/nějaká žena svorně/se dělic s andělem/o ústa mé tmy.³²⁾ Evokuje atmosféru odcizení. Podobný efekt má užívání dalších přívlastků, např. „a na hrud' některou“³³⁾. Dalším subjektem je „to“, které je opět velice široké a přitom se pod ním neskrývá naprosto nic určitého: „Rozprskne se to/jako žárovka,/zapáchá to pod kůži,/není to svrab,/ale někdo to pojmenuje,/je to svrab života, řekne,/svrbí to do krve nepřijemně,³⁴⁾

Objevuje se také druhá osoba jednotného čísla, která má zdůrazňovací funkci. Co se přímo dotýká čtenáře, vyzní ještě silněji než to, co se týká pouze lyrického subjektu: „v ústech máš už jenom chuť peří,/a to, co vyplivuješ,/jsou samí sněhobílí andělé,/kteří padají na chodník tak beznadějně,/že bys řekl: chrchel.“³⁵⁾

V některých případech se objevují i jednočlenné věty. Bezpodmětnost pak působí dehumanizačně: „Tam někde za zdí sténá/se na nového člověka.“³⁶⁾ Činitelem už není člověk, proces sám „činí“ a člověk je do něho pouze pasivně vržen.

Zbyněk Hejda zaujímá v české literatuře důležité místo. Do širšího povědomí se vzhledem ke komunistickému režimu dostal až v devadesátých letech, kdy také vyšla převážná část jeho tvorby.

Jeho sbírky a prózy jsou provázány motivicky, tematicky i stylově. Nejzřetelnější tendencí v jeho tvorbě je odklon od „křeče“ k usmíření, které je doprovázeno nahořklým úsměvem a větší mírou poetizace.

Život vyvstává před básníkem v mnoha alternativách a on se snaží uchopit alespoň část pravdy o něm. Mnoho zůstává nezodpovězeno, ale otázky jsou jím položeny naléhavě a z mnoha perspektiv.

³²⁾ Hejda, Z.: Básně. Praha, Torst 1996, s. 35

³³⁾ tamtéž, s. 49

³⁴⁾ Hejda, Z.: Básně. Praha, Torst 1996, s. 49

³⁵⁾ tamtéž, s. 50

³⁶⁾ tamtéž, s. 93

Básníkův návrat; básníková přítomnost (Josef Suchý v české poezii 60. let XX. století)

Autor: Ivo Harák

Hovořit o návratu Josefa Suchého do české poezie druhé půle šedesátých let XX. století je věc v mnoha ohledech problematická: Jaký že návrat někam, kam jsme vlastně ani pořádně nevstoupili? (Ze Suchého prvotiny Žernov, uchystané k vydání v samém konci let čtyřicátých - tedy až po únoru -, se před stoupou zachránilo jen několik málo výtisků; knížka sama oficiálně vyšla teprve v časech postsametových. O básníkově přítomnosti svědčily tedy nemnohé předúnorové časopisecké otisky jeho prací; až do roku 1966 je v české poezii podstatně přítomen především účastí na Rotreklově Velikonočním almanachu - sdružujícím v roce 1947 tehdejší nejmladší generaci /řekněme/ duchovně orientovaných básníků - nastupující za protektorátu a těsně po skončení 2. světové války.)

Čas mezi chystaným vydáním Žernovu a Suchého oficiální prvotinou (v roce 1966 vycházející Jitřenkou v uchu jehly) byl navíc vyplněn básníkovou účastí v protikomunistickém odboji (v odbojové skupině vedené Zdeňkem Rotreklem), v němž pomáhá osobám, pro něž je nebezpečné zůstat v komunisty ovládaném Československu, k emigraci do Rakouska (jeho učitelské místo - profesi od svého zatčení nevykonává /byl zatčen v průběhu výuky!/- se tehdy nacházelo v samé blízkosti hranic /Valtice/). Tyto Suchého aktivity byly "ohodnoceny" třemi léty stalinského kriminálu a dalšími třemi roky u PTP. Po propuštění se Josef Suchý může uplatnit toliko v dělnických profesích při výrobě traktorů v brněnské továrně ZKL - Zetor (dané životní okolnosti zahrne později do svých próz: Domu u jitřního proutí a zejména Eliášova světla).

Temné životní okamžiky (mezi takové jistě můžeme zařadit také nutnost opustit milovanou Vysočinu - z rodného Lesního Jakubova se do Brna za práci zkrátka dojíždět nedalo) byly přece jen prosvětleny chvílemi rodinného štěstí: sňatkem s manželkou Eliškou (dodnes věrnou strážkyní manželova uměleckého odkazu; ochotnou kdykoli pomoci každému, kdo se chce tvorbě Josefa Suchého věnovat) a narozením dcery. Nakonec i vilka na březích Svitavy ukázala se svým okolím a položením (na jednom z klidných předměstských okrajů moravské metropole) býti důstojnou připomínkou venkovského tuscula a tedy i zázemím tvůrcím.

Návrat Josefa Suchého může se ovšem jevit problematickým také tehdy, zaměříme-li se na texty, jimiž se uskutečňuje, a na jejich poetiku. Řada těchto textů pochází totiž ještě z časů předúnorových, některé z nich jsou - patrně z důvodů cenzurních - upravovány (přičemž jim méně explicitnosti paradoxně spíše prospívá). Datace vzniku jednotlivých textů - takto činná součást jejich architektonické výstavby - mnohde navíc sehrává (jak si záhy ukážeme) roli jakéhosi signálu směřovaného ku čtenáři. Poetika tří Suchého sbírek vycházejících mezi léty 1966 - 1969 (Jitřenka v uchu jehly; Ocúnové flétna; Okov) navazuje v mnohém na poetiku jeho prvotiny (blíže vyloženou např. ve studii Trvalé a pomíjející v básnických prvotinách Ivana Slavíka a Josefa Suchého; HARÁK 2005: 400 - 404); přičemž tuto, jak si doložíme, dále variuje a rozvíjí. Nyní alespoň předešleme, že, na rozdíl od tehdy nastupující mladé tvůrčí generace (zejména z okruhu kolem čas. Tvář) a také od

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

některých svých generačních souputníků (E. Juliše, Z. Rotrekla, L. Kundery, blízkých přátel L. Nováka a I. Slavíka) nedochází u Suchého ku zproblematizování signifikantní (týká se vztahu mezi znakem a jím označovaným objektem) a sémantické (týká se vztahu mezi znakem a jeho myšlenkovým odrazem - řekněme: jeho zpředmětněním v recipientově mysli) funkce - tak, jak bylo toto u výše jmenovaných vyvoláno inspirujícím vlivem Skupiny 42 (a Jiřího Koláře najmě) a zprostředkovaně některými z proudů světové moderny (Morgenstern, Hopkins, Apollinaire atd.), ale také negativně ovlivněno sémantickým vyprazdňováním a ideologickým zneužitím básnických emblémů v poezii tak zvaného socialistického realismu.

Na druhé straně sluší se říci hned vzápětí, že by bylo soudem věru nespravedlivým, pokud bychom poezii Josefa Suchého obviňovali z jakési naivity, primitivismu, nedostatečné myšlenkové hloubky či absentujícího autorova tvárného úsilí. Přestože autorův tradicionalismus vede až k jisté popisnosti (tam, kde kopuleté emblémy nejsou nově definovány), má své opodstatnění nejen v rámci básnickovy tvorby, ale také v polylogu jednoho z nejvýznamnějších období vývoje české poezie.

A když už o poetice Suchého textů hovoříme, tedy vězme, že vskutku navazuje tam, kde skončil Žernov. Není ani divu, pochází-li řada nově otištěných textů vlastně z této sbírky (první oddíl Jitřenky nese název: Žernov) či z jejího okruhu (ještě v Okovu nalezneme básně datované 1955). Návaznost je ostatně signalizována samotnými názvy sbírek, které - včetně předchozího Žernovu - ukazují k prostoru venkovskému a přírodnímu: meditativní lyrika přemítající nad člověčím údělem v předivu malých a velkých dějin odehrává se tu v hávu lyriky přírodní, často ukotvena ve venkovském (vesnickém) prostředí, jež s někdejšími Suchého rodišti a šířeji s vysočinským úkrajím pojí například názvy jednotlivých přírodnin.

Patrně nejstarší vrstvu Suchého tvorby představují básně psané vázaným veršem (se střídavým rýmem; jenž vykazuje značnou variabilitu své realizace: od nepravého rýmového echa po neúplný rým, při snaze o rýmování rozličných slovních druhů, slov nestejně dlouhých s nestejnými poměry prozodickými) spádu zvěšťa jambického, ovšem s řadou nepravidelností - za příklad mějmež báseň Vy noci (SUCHÝ 1966: 12), v níž je tendence k rozvolnění metrické vázanosti realizována - vedle nestejného počtu slabik - také snahou doplňovat dominující jamb celou řadou veršů spádu původně daktylotrochejského: "Vy noci přišly jste a utkvění má dlouhá/pod stromy bez listí zas budou patřit vám - - - /Utichlo klekání - poslední svit se v chladu zouvá/tam za střechami a jde spát, jde bůhvíkam - - ." Suchý texty, uplatněné jak v ve sb.Žernov tak ve stejnojmenném oddílu knihy následující, při jejich novém použití poněkud upravuje. Tyto úpravy se vyznačují - v rovině tematické - posunem od konkrétního, časového vyznění k obecnější platnosti, v rovině prozodické pak k dalšímu metrickému rozvolnění (při vyšší rafinovanosti rytmičké - texty jsou např. nově vybaveny aliteracemi), větší expresivitě. Za příklad stůžž zde báseň Loučení (tematizující v době jejího vzniku - 1945/48 - obecně oblíbený moment zlomu, odjezdu, odchodu; motivická i prozodická shoda nás kdysi podnítila Suchého Žernov postavit do blízkosti Slavíkova Snímání s kříže; HARÁK 2005: 400 - 404), jejíž verš kdysi zněl: "odlet v ptáčích máš" (SUCHÝ 2007: 22); zatímco nyní: "ve vzduchu visí zášť" (SUCHÝ 1966: 11).

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Počínaje časově nám bližší vrstvou prvního oddílu Jitřenky v uchu jehly (vlastně se i zde jedná o texty původně uplatněné ve sb. Žernov) dominuje u Suchého verš volný - přičemž můžeme poezii tohoto autora uvést za dobrý příklad toho, jak obtížně se vlastně u nás volný verš uplatňuje bezesbytku. V podstatě lze totiž říci, že se valnou měrou realizuje na palimpsestu verše více méně vázaného, že se zde - vedle určující fonologie větné - uplatňují také prvky fonologie slovní; a to nikoliv jenom co jakési ozdoby, "vylepšení" textu.

V Suchého případě vykazují jeho volné verše tendenci převážně daktylotrochejskou, řidčeji pak jambickou a ještě řidčeji trochejskou (ale místa takto rytmicky vypjatá bývají „zvětšá“ sémanticky zatíženými; stejně tak bývají takováto místa občas "označována" i sporadickým rýmem verše jinak nerýmovaného). Poslužme si příkladem z b. Za soumraku (SUCHÝ 1966: 22): "a mému strýci Rudolfovi/poslední pramínek krve/tekl z úst." Smrt (v tomto případě autorova strýce Rudolfa Suchého, básníka, kněze a Demlova přítele - z jehož deníků čerpal Josef Suchý posilu v těžkých chvílích života vlastního) je tu srovnávána se skonáním dne, pramínek tekoucí z úst proměňuje se v poslední poselství, poslední oběť knězovu i básníkovu, jež - splývá s děním přírodním - stává se něčím nadosobním, nabývá povahy duchovní, jest součástí věčného koloběhu: zpráva o smrti se stává svědectvím o neumírání.

Suchého volný verš je samozřejmě - kromě jevů výše uvedených - rytmován také celou řadou dalších prozodických prostředků: zmiňme alespoň napětí mezi segmentací textu do úseků veršových a do úseků syntaktických, užití asonancí (na místě rýmů) a řidčeji konsonancí (tak oblíbených u Rotrekla), vyostření rytmu aliteracemi (či jinými typy hláskových shod: vizme verš poslední pramínek krve, jehož zvuková kompaktnost je mj. dána i tím, že každé se slov na svém počátku opakuje jednu z hlásek první slabiky slova předchozího). Jak si dále ukážeme, učí se Suchý postupně užívat také hláskové kvantity. Zajímavým pak prostředkem jest neukončená výpověď - na koncích veršů (dokonce i těch vázaných) nalezneme jednu, dvě, ba i tři pomlčky. Ne snad proto, že by si básník nevěděl rady. Nepůjde ani o kontextovou elipsu. Domnívám se, že tato neukončenost značí přesah výpovědi do sféry tajemství (o němž si něco řekneme v souvislosti se Suchého tuchou druhého domova), jež nelze plně a bezesbytku zde - ve hmotném světě - pojmenovat, jež alespoň v obrysech uhádnouti patří se spíše až čtenáři. Množství pomlček potom značí mocnost, důsažnost takového tajemství (ať už jest shledáváno nadějeplným, ať už se nám jeví býti zlověstným).

K proměně veršové techniky pak více u jednotlivých sbírek; jež probereme podle toho, jak byly vydávány (což nutně nemusí odpovídat datu vzniku zde obsažených textů). Všechny vyšly v tehdejší brněnském krajském nakladatelství Blok. Společně se Suchého generačními souputníky Ludvíkem Kunderou a Janem Skácelem (jemuž Josef Suchý jeho službu oplátí počátkem let osmdesátých; když - tehdy už jako redaktor Bloku - zase umožní vydání sbírek Skácelových; ostatně také Ludvík Kundera se po letech vynuceného mlčení vrací v r. 1985v Bloku vydanou sb. Hruden, k jejímž odpovědným redaktorům patří se Zdenou Zábranskou i Josefem Suchým) má největší zásluhy o Suchého (znovu)vedení do poezie odpovědný redaktor všech tří námi posuzovaných zde knih - Jaroslav Novák.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

U všech Suchého sbírek z námi sledovaného období by bylo lze hovořit o jich promyšleném kompozičním členění, které zdůrazňuje klíčová témata. U první z těchto knih půjde o uvození celé sbírky dvěma básněmi - Hledáním pramenů (situujícím samotným názvem dění básně do prostor přírodního bytu venkovského, do myšlenkového světa venkovského životního koloběhu - a zároveň v motivu poutníka a putování - u vědomí křesťanského univerza, do něž obdobné motivy patří - otevírajícím tyto prostory další /vynucené; získané/ životní zkušenosti) a básní Víno (která je vlastně jakýmsi důvěryplným účtováním prožitého, zaznamenaného - řekněme: pouti za slovem i jeho smyslem: "Pokorně lámu svůj chléb/a s důvěrou pohlížím k zítřkům,/nalévajícím se/v posvátné tísní pupenů - " SUCHÝ 1966: 99).

Ve svém rozboru Suchého tvorby upozornil básníkův přítel a vykladač Zdeněk Kožmín (KOŽMÍN 1992/93: 22 - 39) na tzv. zdvojování, které je u námi sledovaného básníka podstatným způsobem vnímání a výkladu světa. Můžeme je vyložit asi tak, že v zachycení přírodního bytu je u Josefa Suchého přítomna také reflexe bytí lidského (a tento vztah že platí také v opačném směru). To vede k alegorickému podání přírodního dění (k tomu viz MATHAUSER 1989: 47 - 66), jímž vždy následně prosvítají vlastnosti, způsoby a možnosti života lidského. Fikčnost lyrického světa zůstává zachována; nicméně jsme zároveň upozorněni také na rysy, jež má společné se světem za okrajem papíru. Nicméně takovéto alegorie nejsou zbudovány jednou provždy- různé jich možnosti vysvítají snad přímo z přírodnin, jež jsou pro tyto zvoleny. Ocún bude zkrátka jednou květinou jedovatou, jindy jedním z osamělých květů zbylých za podzimních mrazů (a teprve z okolí pochopíš, jaký význam je mu v dané chvíli přičítán, v jakém že je v dané chvíli spojení s člověkem).

Půjdeme-li s Josefem Suchým stránkami jeho Jitřenky v uchu jehly, bude to cesta od tvůrčích počátků (datovaných v prvním oddíle léty 1944 - 1947; patrně z důvodů cenzurních, neboť podle svědectví básníkovy manželky vznikaly texty oddílu Žernov patrně také po únoru 1948) přes léta věznění a nasazení u PTP (oddíl Rozhraní je datován 1948 - 1955; Josef Suchý byl zatčen v květnu 1949, odsouzen v listopadu 1949, ihned po propuštění povolán k PTP /zde v letech 1952 - 1954/, v roce 1955 začíná pracovat jako soustružník v jedné z brněnských továren, kde je až do roku 1968) po roky jeho pracovního nasazení ve výrobě (oddíl Kavyl vzniká podle autorovy datace v letech 1956 - 1963).

Snadno by mohl vzniknout dojem, že takováto cesta bude tedy poutí od někdejší idyly přes strážně k dalšímu (byť neúplnému) ukotvení v rodině a práci. Je-li však život křesťanův slovy Bedřicha Fučíka životem na vídrholci, nemůže tomu tak býti. Jednak se bytí v úkrají vysočinském našemu básníkovi jeví čímsi dočasným, s čímž se nutno rozžehnat (motivy odchodu, loučení, pouti), jednak i sem proniká vnější životní dramatičnost, jež, zdá se, podvazujíc plnost zdejšího bytí, ohrožuje samu jeho strukturu, do tamního dění vnáší příděch čehosi zlověstného - a sahá po tepu samotnému vnímajícímu a vypovídajícímu subjektu. Jestliže se dozvídáme o idyle či plném ukotvení, životní plnosti v souladu s přírodou a okolím, plnosti neohrožované skrytým (zřetelně se ovšem projadřujícím) zlem, bývá tento typ spolubytí odkazován do času minulého, vnímán jako do současnosti přeznívající toliko některými svými atributy, jakousi ozvěnou: "Jak touha po jihu povzdechů vůně na aleji" (SUCHÝ 1966: 12); ozvěnou spíše zvýrazňující právě promlouvající hlas: "Líbezná nápěvy v potoce usnuly/od nebes odděleny dveřmi ledovými" (SUCHÝ 1966: 15). Na

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

všechno dosedá nedostatečnost přítomného času, jenž neumí či nechce dostát věčným výzvám: "Nic. Kolem nás jen klamné odpoledne pod lunou./Na věci zmatení své těžké ruce klade" (SUCHÝ 1966: 14).

Ve vzácných chvílích ztišení se ovšem hranice mezi oním a naším světem stává průhlednou ano prostupnou, s tušením dvojího domova (a skrytou tuchou vlastností domova věčného) mizí rozeklání mezi věcí a jejím smyslem, znakem a podstatou, tváří a maskou - poznání nabývá povahy demlovských symbolů (se zřetelnou literární aluzí): "Býval bych nikdy nevěřil,/jak lidé mohou mít vlastnosti květin" (SUCHÝ 1966: 21).

Takovéto chvíle věru však bývají velmi řídké, a krátké. Závěr oddílu Žernov je totiž vyplněn texty činně se vřazujícími do tak zvané apokalyptické poezie katolických básníků let čtyřicátých a počátku let padesátých (mezi které spolu se dvěma výraznými skladbami Zahradníčkovými počítám také Symfonii XX. století od Miloše Dvořáka, Rotreklovy Děje, obdobu nalezneme též v textech Slavíkových či Vokolkových, jisté rysy tohoto typu prorocké poezie ostatně i v Hrubínově Hirošimě či pozdních básních Halasových z posmrtně vydané sb. A co?): Zachycující svět, jež se proměňuje pod temnou posunčinou Knížete Zla. Přestože Suchého básně nemají rozsahu opusů Zahradníčkových, skladby Dvořákovy či Rotreklovy, také v nich může nalézt surreálné nástřihy znejistující hranici mezi dobrem a zlem (zachycující svět pozbývající totiž řádu). Konstatujme, že z básně Pozdě v noci je (oproti původní verzi v Žernovu) k dobru věci (byť patrně kvůli cenzuře) vypuštěna banálně zkonkrétňující strofa, z Osudů že mizí konkrétní oslovení protivníka Zla. I tak však tyto, stojící v samém závěru prvního z oddílů sbírky, zřetelně slibují konečné vítězství sil dobra, které však nebude patřit cele toliko tomuto světu (což se děje ve shodě s texty, o nichž jsme hovořili výše).

Název druhého oddílu - Rozhraní - na jedné straně blíže ukotvuje a určuje celou řadu motivů obdobného ražení, s nimiž jsme se setkali v předchozím oddílu, zároveň je i jakýmsi předznamenáním oddílu následujícího. Tento název, přestože se pod ním skrývá Suchého osobní životní zkušenost, tuto zobecňuje na širší pocit generační a vřazuje ji do kontextu literárního. Pokud jsme hovořili o promyšlené kompozici Suchého děl, zmiňme protentokrát alespoň práci s barevnou symbolikou, s protikladem barvy zelené (z Básně o zeleném životě; apoteózy byvšího života ve spojení s přírodou) a černé (barvy vězeňského času i barvy oděvu příslušníků PTP: "Všechno je černé" - "Ozvěna dětského hlasu - /žilka stříbra,/jediná v masivu noci"; SUCHÝ 1966: 52). S tímto pojetím barevné symboliky se totiž u Suchého ještě setkáme!

V souvislosti s Rozhraním upozorněme na to, kterak se ono Kožmínem pojmenované zdvojení promítá dokonce i do konstrukce Suchého dvoj - či trojčlenné genitivní metafory, jíž jsou věci a vlastnosti čistě lidské konkretizovány jevy povahou přírodními: "a v obličejí jasný podzim pochopení" (SUCHÝ 1966: 38).

Nicméně dodejme hned vzápětí, že prostředí přírodní nebo vesnické (exteriéry) je v tomto oddíle (krom snu či vzpomínky) přítomno toliko takto; z přírody vcházíme do města, z exteriérů do interiéru: spíše do bytu než domova.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Neboť jesti prostorem bytí odcizeného: neautentického, vnuceného, nepovědomého si svého smyslu nebo nemohoucího se jej dosíci; životů odcizených prostorám svého uskutečňování i sobě navzájem: děje básně jsou na okamžik zastaveny (jako okénko filmu), aby v tomto rozložení mohly být analyzovány, masky padají a rentgen slova poměří ledví těl i skutků (Malá společnost; SUCHÝ 1966: 44).

Důležitým faktorem se stává ztráta intimity - jednak proto, že se člověk ocitá (každý za sebe) ve vnuceném mu kolektivu (ostatně také ve vnuceném prostředí s vnucenými opakujícími se bezduše úkony: "Tak se to opakuje den co den/Staleté ticho hynutí,/staletý stoupající mráz/a namodralé chladné světlo/nepřetržitě prýští/ze čtvera uhlazených dokonalých stěn./Známe to dobře. Vrzení jsme byli sem"; SUCHÝ 1966: 53), jednak i pro bdělé oko Někoho nad sebou ("Někdo je zde. Někdo je za tím vším./Někdo to řídí. Někdo se na to ustavičně dívá./Klidný a chladný obličej - /dvě černé upřené oči/vířící soustředěnou krutostí a tmou/ve dne i v noci cítíš v týle za sebou;" "Hráč útlý na kost/s dutými očnicemi, které žhnou,/s chrupem vyceněným/nad sněhobílou náprsenkou - /jinak v černém - /na jehož gestech,/pravouhle se lámajících,/blyskotá mráz - "; SUCHÝ 1966: 55, 56) - vlastně bratra Zahradníčkova pana Nikoho.

Intimita se může vyjeviti toliko ve světle a tajemství, jde-li od věcí (hmoty, těla) k duchu - za ustavičného svého ohrožení ("ale obličej/je jako prudkým černým větrem unášen - - -"; SUCHÝ 1966: 47). Básně Noční hlasy svědčí o ustavičné přítomnosti neznámých a nepoznaných svatých i bludných duší zde na zemi; ale jenom těm prvním je dovoleno vstoupit a dotknouti se nás. Ani městský exteriér není tedy zcela a bezesbytku prostorem negace - u Suchého jsou jeho vlastnosti ad hoc vyvozeny z toho, kdo do něj vstupuje, v jakém je vztahu k prostorám paměti, kultury, ducha. Může tedy být nadán pozitivními vlastnostmi tehdy, lze-li jej rovnati se vzpomínkou, lze-li do něj prolnouti zkušenost dávné venkovské vespolečnosti (která, neboť neznásilňovala duši, nerušila ani intimitu): "Tyto hořcové oči jsem přece už viděl - /Tu nesmělou něhu/a úsměv s aureolou - /tu třeslici chůze/odněkud znám - "(SUCHÝ 1966: 50).

Suchého tvárná metoda přináší s sebou nebezpečí popisnosti; z potřeby vyjádření co nejvíce přesného a zároveň konkrétního, konkretizujícího, přičemž je básnických obrazů využito při dalším snování básně. To, k čemu se přirovnává, nezaniká, ale rozžívá se ve vnitřním ustrojení přirovnávaného, v jeho dalším bytí v básni a skrze báseň: "Potkal jsem ji a zdálo se mi, že žije/tak jemný život/jak pohyby útlých prstů/po několika velmi jednoduchých čarách/slabounce naznačených v křišťálu.//Kam jen se hne, čeho se dotýká,/stává se zřetelným a na hranách/se třpytí úsměv./Něco jako jinovatka./Křehká třpytící se jinovatka/co teplem nehýne" (SUCHÝ 1966: 46). Pokud bychom o popisnosti (jež je vsutku problémem - zejména pozdější - Suchého poezie) hovořili, pak zde zejména nad posledními dvěma verši, jež toliko zpřesňují předtím již řečené (jenomže paralelu jinovatka - křišťál lze vyčísti už z předešlého; stejně jako lze z něho přemítati o shodných i odlišných vlastnostech obou).

Nebezpečí opakování - z opakování využití přírodních motivů - se Suchý brání tím, že tyto - jak jsme pravili výše a jak doložíme i nyní, vybavuje jejich okolí rozličnými vlastnostmi. Stává-li se úsměv

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

milované bytosti křišťálovou jinovatkou, objevíme v černých (snad věžeňských) prostorách docela jinou jinovatku: "Mráz stoupá od nohou./Mráz stoupá k srdci./Jak dýcháme,/z úst drobounce nám padá sníh,/po stěnách jiskří jinovatka/a není úniku" (SUCHÝ 1966: 56). Pro tento oddíl typicky je první z jinovatek vytvořena představou a fantazií, je součástí básnického přirovnání, ta druhá pak zcela věcným, reálným atributem žitého.

Přestože si z časů a prostředí svého pobytu ve vězení a u PTP Josef Suchý (podle svědectví manželky Elišky) přináší spíše jen náměty a náčrty - a celé básně (narozdíl třeba od generačního druha Zdeňka Rotrekla) vznikají teprve na svobodě, vybavuje prožitá skutečnost texty ji tematizující větší mírou expresivity, jež se projevuje také v učlenění jednotlivých básní: verše se výrazněji liší svojí délkou, přibývá v nich neúplných výpovědí, rytmování textu se děje netoliko střídou veršů, ale také střídáním rozličných (vnitřně spjatých) představ, přičemž každá z nich vyplňuje zpravidla jednu ze (nestejně dlouhých) slok, v místech sémanticky zahuštěných se však představy proměňují - dokonce v rámci téže sloky: "Slova, jež před okamžikem vypustil někdo - hle - /jeho popel" (SUCHÝ 1966: 44). Prostory obtočené ostnatým drátem dožadují se výrazu stejně pichlavého...

S použitím Hegelovy teorie o jinobytní ideje můžeme nad posledním z oddílů Jitřenky pravit cosi o uvědomění si této, že nepatří cele hmotnému světu, dárci odluky a strážně, a že jí nezbývá než hledati centrum securitatis, aby do jeho labyrintu pronesla také něco z ráje srdce.

Název Kavyl signalizuje návrat k jistotám krajinným, přírodním (i - s nimi spjatými - duchovním); pokud si však lyrický subjekt za svoji erbovní květinu volí nyní Bodlák (což jest název jedné z básní), děje se tak s plným vědomím předešle prožitého, v předchozím oddílu zobrazeného.

I ty nejprostší věci zdají se náhle nesamozřejmými, je zapotřebí znovu je objevit, pojmenovat, osahat: "Stačí/otevřít dveře - /rozhrnout záclony - /usednout za stůl" (SUCHÝ 1966: 65); "Sobota večer./Doma jsem" (SUCHÝ 1966: 68). Objevování intimity interiéru znamená jeho propojení (vzpomínkou; představou; snem) s venkovským exteriérem (obdobně nyní vnímaným: "Na lukách nádherně samotný topol"; SUCHÝ 1966: 68). Zároveň s tímto nabývají přírodniny - protentokrát ponechány samostatné existenci, bez přímého sepětí s bytem člověčím - vlastností symbolu. Suchý jako by se naučil stručnosti, v níž krajinné detaily vytvářejí symbolnou platností nadané samoznaky, na nichž je napjato plátno básně. Zviditelnit je znamená dotknouti se, vstoupit - ovšem až pro čtenáře. Rozklenutí prostoru napomáhá též rozvržení detailů od blízkých k vzdáleným, ubíhajícím - a od nich zpět k vnímajícímu subjektu.

Suchého poezie se snaží dobrat smyslové plnosti - jako by měla býti přístupnou počítkům všech smyslů: jesti až hmatavě konkrétní, při tom zaplněnou snadno představitelnými obrazy, apelující na čtenářovu vstřícnost při své konkretizaci: "Jako když hoblíkem duhovou třísku zabereš,/vzdychne to slovo/houšť - //A je tu náhle/na dosah chřípí,/na dosah očí zavřených/tajemná zeleň,/v níž jsi vyrost" (SUCHÝ 1966: 71). Vskutku pro všechny smysly rozzívá se nyní poezie Josefa Suchého: "Práh protrpěný k hlíně,/stydký/zvuk veřejí s vrypy" (SUCHÝ 1966: 72). Se zájmem o hudbu (přetaveným později do jedné z postav svých dívčích próz Katka má starosti/Starosti s Katkou) objevuje se také hudební modulace Suchého verše; v mnohém připomínající poezii Březinovu: "zšeřelá vřesoviště zářící

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

stopami mrtvých - /kde hlasy z nesmírné dálky po rose jdoucí jsem slyšel/a sladkost podzimu/kanula na mé rty - - - " (SUCHÝ 1966: 75). Nejen blízkostí Březinovu myšlenkovému univerzu (z časů Rukou), ale také tím, že se prodlužuje délka syntaktických úseků (vyplňujících často celou sloku, nezřídka i více sousedních strof), čímž se zároveň v textu zvýrazňuje rozdíl mezi normou gramatickou a metrickou a posiluje úloha větné fonologie (realizované v rámci veršového). Úlohu intonace oproti rytmu (nesenému slovními přízvuky) zdůrazňuje též hlásková kvantina (dominantně posazená na nepřízvučné slabiky), jež se navíc - spolu s hláskovou kvalitou - podílí na eufonickém vyznění celého textu.

Pokračující intelektualizaci poezie Josefa Suchého (vnějšně vyjádřenou několikerým variovaním motivu cesty pod povrch, pod hladinu, do hlubin) si můžeme prokázat na postupném generování představ v b. Jablko (SUCHÝ 1966: 79 - 80): Z hmatavého se rodí neuchopitelné, jež se stává spojnicí někdejší zkušenosti s poznáním dnešním, jež (na palimpsestu žitého) vybavuje představované a odívá je masem věcí, tvarů, zážitků: "Na stole leží jablko./Z jablka vyvěrá vůně./A jak ji chutnám, zvolna/v paměti opona stoupá/a zjevuje se náves/tam u nás doma." - jako by tady a teď (přítomné ovšem jako zdrojnice i katalyzátor oněch představ) na chvíli přestávalo platit, aby se tenkrát a tam stalo o to zřetelnějším; v posledku ovšem vědomím o své neexistenci, neexistenci zřetelné zprvu jen jako šmouha na obraze minulosti ("ale už za humny podzim"), posléze však materializované právě do oné věci, jíž vyvstal celý řetěz představ ("Z jablka vyvěrá vůně/plná/sivého stesku těch míst - - -").

Neboť také do útěšlivé venkovské krajiny, do přírodního bytu pronikají velké dějiny - explicitě (například ve válečné básni V krajině mrtvých) či implicitě (když tě jakoby vyvěrají z podoby, proměny věcí: "...náhodný dým/i mrak//ti odhaluje/Laokoonta - " ; SUCHÝ 1966: 90). Na všem visí předešlá zkušenost (tematizovaná v předchozím oddíle sbírky). Krajina se stává trpící lidskou bytostí (b. Krajina), subjekt srůstá s krajem (v b. Přátelská světla) jednotejně spočívajícím na mapě vezdejšího světla i zabydleným v prostorách duchovních ("Hölderlin - Dante - Vergilius - Mozart"; SUCHÝ 1966: 96). Prohlubuje se existenciální reflexe postavení člověka ve světě, způsobů a smyslu jeho bytí, míry a možností (sebe)prosazení, míry vnitřní a vnější svobody. Míry autentičnosti vlastního bytí - nakolik jsme sami sebou a nakolik přítomni (tj. plně si vědomi svých skutků, plně za ně zodpovědni, plně schopni to, co děláme, také ovlivňovat a řídit). Zazní-li občasná skepse ("Však ve skutečnosti/jen kdosi venkovní/v těch úkonech mě zastupuje/se zjevným smutkem//A je v tom cosi/tak vratkého/jak smlouva větru se záclonou" - SUCHÝ 1966: 94), nebude nikdy důsažnou a trvajícím, jako tomu bylo v oddíle předchozím.

Vybaveni čepovskou zkušeností dvojího domova, kdy se ve šťastných chvílích dotýká pozemského bytí závan vyššího smyslu, ve chvílích totiž, jimiž jako bychom se prozřeli do prostoru přímého chápání věcí, do prostoru tajemství a mlčení, setkání s mrtvými i vlastní minulostí, s krásou, již nedovedeme úplně vyslovit: "Uchem jehly jsem prošel/a stojím/ve svaté krajině" (SUCHÝ 1966: 84); vybaveni touto zkušeností nemůžeme totiž cele uvíznouti v akutně přítomné nevěře. Přestože víme, "jak je vratká rovnováha dne a noci" (SUCHÝ 1966: 98), podepření vírou i pamětí nakonec s básníkem a poslední básní jeho sbírky přitakáme: "vděčen za souzvuk vlastního osudu s osudem ženy./Vděčen

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

za listí, které narůstá na ratolesti mé krve./Vděčen za hrstku čirých přátel./Vděčen za střechu nad hlavou, zdraví, slunce a vzduch/i rovinu času/kde možno zasít dobré i zlé." (SUCHÝ 1966: 99).

Jitřenka v uchu jehly představuje nejrozsáhlejší ze Suchého opusů vydaných v 60. letech - patrně také proto, že shrnuje texty vznikající ve velmi dlouhém časovém období. Stejně je tomu i v případě následující Ocúnové flétny; podle autorových slov - potvrzených jeho manželkou - vznikla většina zde obsažených básní v letech 1956 - 1963 (souběžně s Kavylem, posledním z oddílů předchozí sbírky; což je ovšem s podivem, povšimneme-li si blíže proměnného tematického záběru sbírky, v níž každý z oddílů má jiné vyznění).

Knížka, jež obdržela Cenu nakladatelství Blok (v němž vyšla), vykazuje opět promyšlené kompoziční učlenění: jež dáno jednak vzájemnou návazností (a proměnou) oddílů, které do jisté míry kopíruje cestu, již jsme s autorem prošli v jeho Jitřence..., jednak rámováním celé sbírky dvěma klíčovými básněmi (jichž vzájemná provázanost ozřejmena jejich názvy): Poezie, Slovo. V obou je shodně vyjádřena marnost a nutnost touhy po (sebe)vyjádření, naplnění. V básni Poezie (jež je viděna jako "hledání správného tónu/na velmi rozsáhlé klaviatuře"; SUCHÝ 1967: 8) jsou enumerativně pojmenovány více strážně než vrcholy tvorby (neboť i vrcholná tvorba není než "Ražení okna holýma rukama/do slepých stěn- - -"; SUCHÝ 1967: 9). Báseň Slovo, bohatší poznaným - a ve sbírce zachyceným - zase spíše shrnuje to, čeho ještě nebylo dosaženo, co jako memento visí nad námi na pobřeží dalšího z dní ("Ale stále se něčeho nedostává/a je mi smutno,/když vidím vycházet měsíc/namísto slunce - "; SUCHÝ 1967: 83). Vlastně nedostatečnost samotného básnického slova, jež přesto zbývá jako nejdůležitější z prostředků hledání, jako kámen i dláto ("Toužil jsem po slově, které by stálo/jako bílý osamělý dvorec/v zelené dálce mlčení"; SUCHÝ 1967: 83). Byťsi je takovéto hledání trpké, úplně beznadějně však není: alespoň v představě a touze se totiž dvorec plný rumu (z b. Generace) proměnil v bílý (ovšem osamělý, v dálce mlčení). Čímž koneckonců jenom potvrzuje moje slova o promyšlené kompozici celé sbírky.

Jejíž první oddíl - Z malachitových pásem - nemá nic společného s Malachitem Suchého generačního souputníka Zdeňka Rotrekla (obrazem stalinského koncentráku), onen malachit je spíše zkamenělou zelení Suchého rodné Vysočiny. (Proto i chvála času sklizně, koloběhu /rytmu/ venkovského života /časů minulých/ a jeho cest.) Zkamenělou, protože viděnou z přítomného stanoviska člověka městského (který je "náhle osiřelý vně/malachitových pásem"; SUCHÝ 1967: 21): jako vzdálená oáza, již se nelze dosíci, neboť plnosti spolubytí tu cosi brání ("A tu je omšelá branka//Kdybys měl odvahu ji otevřít,/vytržen z míjení vstoupil bys do trvání"; SUCHÝ 1967: 14); ale také jako připomínka či zrcadlo stavu dnešního ("Podzimní louka porodila ocún,/abych měl bratra v sirobě"; SUCHÝ 1967: 15).

Spájení lidských vlastností s přírodninami (vedené snahou po útlém prolnutí dvou světů a zároveň po konkretizaci duchovního) může vést k jisté mechaničnosti takového postupu a klišéovitosti takto vzniklých spojení; pokud nejdu za opakovanou smyslovou zkušenost, nehledají, nepoznávají a neobjevují, ale vlastně jen umně okrašlují odjinud (z básnické tradice a čtenářovy zkušenosti) známé a ze zatímního vývoje básně zřetelné: "na vlasech rosu,/v očích sen.//A bylo slyšet štíhlou/kaprad kytary v dálce"(SUCHÝ 1967: 17). Vlastnosti bývají zpředmětněny - aniž blíže definovány.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Nepochybuje se nejen o nich, ale ani o způsobu jich zpodobení, jich pojmenování. Vztah mezi vlastností a ji konkretizující přírodninou není dosud rozetnut, veliké zůstává velkým a básnické slovo deklarovaně pravdivým: "Skrz krůpěj stesku"; " Co nejdéle prodlévat v blízkosti/rosy a snu" (SUCHÝ 1967: 20). Pokud už se pochybuje, tedy o platnosti těchto vlastností pro nás v našem současném světě ("až jednou/hadího rána/se probudíme/do čtyř holých stěn života"; SUCHÝ 1967: 20). Přesto i zde zbývá víra v životodárnou moc slova - vyvolat jménem značí zpřítomnit, oživit: "tři hrubozrná,/skoro prajazyčná slova s mocí zaklínadel:/brdo,/pracharanda,/sádek" (SUCHÝ 1967: 21). Zde už slovo stojí samo za sebe, jako symbol.

Dosvědčíme-li, že básně v námi nyní sledované sbírce v podstatě prolongují poetiku známou již z novější vrstvy textů obsažených v knize předchozí, platí tyto souvislosti také pro Suchého práci s určitými motivy, které nemají trvalé a jednou provždy dané platnosti, nejsou stejně hodnoceny mluvčím básně. Slovo se tak může stát vědrem hozeným do studny paměti, z níž nabírá dosud živou vodu minulého (vesnického, vysočinského) času, při pokusu o průnik pod povrch byvších věcí a jevů však stejně tak může dokázat svoji nedostatečnost: "Dobyl bych odtamtud/snad aspoň závan maminčina šatu - //Vzdoruje démant hliněnému dlátu" (SUCHÝ 1967: 24). Báseň Lom nám zároveň ukazuje roli sporadického rýmu v Suchého textech (viz o ní výše) a vůbec velmi rafinovaného rytmického uspořádání jeho textů ("*Dobyl bych odtamtud*"; zdůr. I. H.), pod jichž volným veršem jako palimpsest prosvítá určité metrické schéma (první z veršů nás strhává svým daktylem, aby ten druhý jambem zdůraznil eufonii a dyktylotrochej třetího podtrhl zvukovou kompaktnost samého závěru básně).

Můžeme se zde zamýšlet nad hodnotami, jež svojí mocností spíše brání tomu, abychom je směli obsáhnout (také domnělý "červánkem se stydlivě rdící růženín" /SUCHÝ 1967: 24/se nakonec promění v démant); nad smyslem opakovaného a marného úsilí: které se chce tajemství zjevit v plnosti jeho podob - opět jako tajemství pro všechny smysly. S vědomím, že podzim přírody je vlastně jenom zrcadlem našemu bytí - možná i výzvou, aby ve svém úsilí (po vyslovení se) nepolevovalo: "na samém okraji lidského/jak okno do hájovny obrácen čelem/k pozdnímu červánku,/k stezkám a obydlím ptáků/a zvěře" (SUCHÝ 1967: 30).

Přesun od životodárných (nicméně v minulosti kořenících) přírodních alegorií vysočinských k výmluvné přírodní symbolice ("Nevěřící úponky se svíjejí a rudnou,/když nahmataly prázdno/tam, kde stál kmen,/tak náhle zvrácený až do vodorovné polohy rakve"; SUCHÝ 1967: 39) jako by předeslal posun, který Suchého poezie učinila směrem ke druhému z oddílů sbírky, k Žahavému rouchu. (Půjde samozřejmě o ono odění těla, které z nás sejme toliko smrt.) Nebojím se ji protentokrát označit za lyriku existenciální; pro takové označení shledávám několik dokladů: Především půjde o poezii obnaženého a obnažovaného bytí, vyvázaného z řady předešle důležitých (ba determinujících) vazeb.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Až na malé výjimky ztrácí příroda svoji útěšlivou sílu - může dokonce být až jakýmsi životním mementem (viz výše).

Samo bytí je vybaveno atributy odcizení, zpřetrhaných mezilidských vazeb (generačních, přátelských).

Toto odcizení se týká také vztahu mezi člověkem a předmětným světem (který, ožívaje, staví se k němu nepřátelsky): "a věci/až dosud vlídné a přátelské,/odvracejí se náhle/plny očí,/pozorujících tě úkosem" (SUCHÝ 1967: 47).

S mizejícím porozuměním věcem kolem sebe i ostatním lidem ztrácí se schopnost porozumět sobě ("smutek z všeho/s nímž si nevím rady"; SUCHÝ 1967: 49).

Prázdno kolem nás nicméně upozorňuje na ono podstatné uvnitř, na duši například. Ta však v daném případě, ač se o ní nepochybuje, spíše než dárkyní jistot stává se záznamníkem pochyb a pádů (kdyžtě "zřetelně cítí své dno pokryté údery/ a je jí úzko/ z tolika nezvratných důkazů pádu"; SUCHÝ 1967: 41).

Pocity ohrožené, až na samé dno vyprázdněné existence jsou ještě vystupňovány v následujícím oddíle - Sfinx. V němž je přítomná bolest obnažena jako osobní, právě teď a tady přítomná, absolutní. V prostoru vyprázdněném dokonce i od hodnot duchovních: "tak trpím zvečera./A nikdo nepřichází/nikdo tu hrůzu se mne nesnímá - "(SUCHÝ 1967: 54). I Bůh je tu Deus absconditus. Už nejde jenom o odcizení stojící mezi člověkem a předmětným světem, nyní je člověk vržen do světa a priori nepřátelského, světa, v němž není místa úlevného spočinutí, možnosti odpočinku od bolesti: "Úzko./V místnosti holé jak márnice/jsem sám" (SUCHÝ 1967: 55).

Už ne lyrický subjekt vstupující do světa a láskyplně se dotýkající věcí (obdařuje tyto jménem, pamětí, životem - vztahy k jiným věcem a lidem), ale - věci prostupující člověkem: nejdříve zužují jeho životní prostor, aby jej posléze mohly proniknouti ("jak střepiny roztrštěného skla/se vřezávají do mé kůže"; SUCHÝ 1967: 55). Úzkost (a bolest) je vzápětí následována tou metafyzickou (již nepřehluší ani blízkost milované bytosti).

Symbolickým se mi v tomto punktu jeví býtí název jedné z básní rekapitulujících zde meze a možnosti přátelství: Zvenčí: "Tam uvnitř naše pozůstalá slova/těkala mezi stěnami/v stále/slábnoucích ozvěnách/z nichž možná hádali jak z letu ptáků - [...]Ale zde venku vůbec nic/neprokazovalo naši/nedávnou přítomnost" (SUCHÝ 1967: 56). Suchý v básni nastoluje také otázku netotožnosti přítomného člověka s oním minulým (při pomíjení slov a skutků; za stálé proměny člověka i věcí kolem; připomeňme, že se podobné téma v téže době objevuje také ve slavném Kunderově Žertu - v Suchého případě jde ale o netotožnost pro druhé): "A kdybychom snad upadli v pokušení/otevřít znovu dveře,/ti tam/by strnuli/jak při zjevení mrtvých - " (SUCHÝ 1967: 57).

Jako by tomuto světu chyběla jakákoli jistota ("Ale já/dnes ráno byl udeřen v tvář - /Oloupen o všechnu útěchu"; SUCHÝ 1967: 63). Již v předchozím oddíle byla alespoň do jisté míry duše; a snad i smrt - s pochybností o tom, že je úplně spravedlivou ("...ke hřbitovu,/kde vítr češe strst na těle smíření/vlčí i beránkovy kosti"; SUCHÝ 1967: 51). Ano - snad jedině smrt (v téže podobě) zůstává zde

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

co jistota ("kteří právě tak nosíme v sobě svou smrt/jako plod/s nestejnou délkou těhotenství"; SUCHÝ 1967: 58).

Pokud se však objeví přírodninami zabydlený krajinný exteriér, tedy se v něm z obrazu bolesti a umírání ("Zde ještě několik stromů,/záhadným utrpením zkormoucený keř/se rozpomíná na svoje obrysy"; SUCHÝ 1967: 62) propadáme stále hlouběji do fantasmagorického surreálu (známého nám ze Suchého prvotiny či z prvního oddílu Rotreklových Hovorů s mateřidouškou): "bitevní pole/kde září/přízračné ocúny astrálních těl//Váhavý vítr opodál zvedá a zase pouští/palmové listy/popsané neznámým písmem//Siná sfinga strnule střeží/pýtický úděl stařeny - " (SUCHÝ 1967: 62).

Dikce dané pasáže nás opětovně upozorňuje na Suchého vztak k apokalyptické poezii katolických básníků; upozoněme však také na přítomnost obdobných obrazů v prózách Jakuba Demla (počítaných k expresionismu): v Tanci a Hradu smrti.

Narozdíl od Zahradníčka a Dvořáka (ale také dřívějších textů samotného Suchého) je básníková skepse zde takořka bezbřehá; ať už se týká přátelství, přírody, městského exteriéru (narůstajícího v nestvůrný organismus dbající toliko o maximální uspokojení svých potřeb a pudů) nebo třeba hudby (proměňující se v b. Striptýz hudby v něco zvráceného). "A všeho mi bylo líto/a nebylo se oč opřít" (SUCHÝ 1967: 64). Pocit odcizení a marnosti, nemožnosti porozumění a nemožnosti seberealizace je v posledku povýšen na zážitek generační (v b. Generace), veškerý pohyb je marný, snaha zbytečná a svět podoben "zpuštělému dvorci/s obrovským rumištěm v pozadí - " (SUCHÝ 1967: 65). Tento příměr není v tehdejší poezii ničím osamoceným; docela možná, že existenciální rovinou svého básnění se Josef Suchý přibližuje jak nejmladší tehdy tvůrčí generaci (z okruhu Tváře), tak také svým předchůdcům, z nichž se Vladimír Holan dobírá Nocí s Hamletem jednoho z vrcholů své tvorby.

Přestože je svým názvem poslední z oddílů zdánlivě blízce prvnímu oddílu sbírky předchozí, ono Zlomení vazby znamená tu spíše jakési odpoutání, prolomení, vytržení ze současného stavu - tedy něco v podstatě pozitivního a smysluplného.

Aby bylo lze se něčeho takového dosáhnout, bude zapotřebí nalézt cíl vezdejší cesty, aby se tato proměnila v pouť. A tento cíl věru nelze hledat toliko ve světě samém.

Produchovněním nabývají věci opět své přátelské povahy a naše smysly schopnosti tyto takto v plnosti vnímat - ovšem nikoli už jenom v rozměru fyzickém. Dokonce sama (znovuobjevená) krajina stává se krajinou také duchovní (název jedná z básní hovoří o Duši krajiny), aniž proto ještě přestává být složena z velmi konkrétních jednotlivin. Nyní je ovšem složitěji vrstvenou: ve směru synchronním od přírodního přes lidské, kulturní až k náznakovitě křesťanskému, v tom diachronním od přítomné vize (s příslibem i tíží budoucího) k neutuchajícímu stesku po minulém (arciže pomíjejícím). Prostor se rozšiřuje, rozpíná (přičemž zároveň přiznává své sepětí se slojemi uvnitř vnímajícího a vypovídajícího subjektu - zřetelně v b. Kruh). Na (duchovní) klenbě takového prostoru se ovšemže podílejí také ruce předků, vlastně zatím nepoznaných svatých.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Vědomí si toho, čím jsme prošli v předchozích dvou dílech, dobře chápeme memento stojící za každou aktivitou: "Němčtě na samém okraji/jako trs sítí u tůně ční/stesk neuskutečnitelného - - -" (SUCHÝ 1967: 75). Dokonce ani při krajním vypětí vůle nelze se dosíci všeho. Koneckonců se nad všemi aktivitami vznáší (u vědomí, že život náš je v půli se svou poutí a není již pokdy) otázka: "Čemu dát přednost,/než zachutná na rtech/draslo popela? - - -" (SUCHÝ 1967: 71). Smrti lze vzdorovat jedině tím, že se prázdná místa kolem sebe i v sobě usilujeme vyplnit smysluplnými slovy i skutky (vědomí si toho, že jejich plnost je v časném toliko relativní).

Na závěr rozboru Suchého sbírky dovolte zopakovat slova o její promyšlené kompozici: od zelené (byť minulé) naděje (tedy přírodních alegorií oddílu) Z Malachitových pásem přes existenciální rozechvění Žahavého roucha (na cestě od krajiny k lidem) a úzkost ve světě zdánlivě beze smyslu, bolest bez uzdravení v oddíle Sfinx jsme dospěli k Prolomení vazby, jímž se člověk duchem (s vědomím nutné neúplnosti svých snah bez spoluúčasti Boží) prolamuje k naději (a krajina se jednotejně stává hájemstvím duše). K poezii poznání a milosti (která není z tohoto světa a je gratis data.)

Takovéto pojetí krajiny (opět implicity vysočinské) najdeme také v prvním oddíle následující sbírky - Okovu. Jehož název Mateřídouškový kámen kótuje několikerou bytnost takového prostoru (na niž jsme upozornili u jiného podobného názvu: Z malachitových pásem), jehož neproblematizované prolnutí s (vnitřním) ustrojením lyrického subjektu je odkázáno do hájemství snu a představy, aby probuzení mezi subjekt a jím ždané vystavělo clonu (nebránící vidinám - leč doteku): "Když otevřu oči, hladina skleněná/mi brání sáhnout ke dnu" (SUCHÝ 1969: 14).

Na vazbu k poslednímu oddílu předchozí knihy ukazuje také vědomí útěšlivosti paměti, tradice, rodinného kruhu, vědomí, že po chvílích strážní přicházejí chvíle oddechu - ale také poznání: "cosi však chybí/do úplného počtu blaženství" (SUCHÝ 1969: 15). V našem případě je zdrojem blaženosti vstup exteriérového přírodního bytu do městského interiéru - a do jej obývacího subjektu. Jinde půjde o pohyb vpravdě opačný: subjekt (se svým duševním ustrojením) vstupuje do krajiny; leč také proto, aby v ní (znovu) našel sebe (Jinotajné místo); krajinou navíc jako by spolu s ním prostupovala její minulost, její ukotvení jinde zřetelným, poznaným, přečteným (b. Parthenon, b. Kaskády: "nad starým Řeckem jabloňových zahrad"; SUCHÝ 1969: 18).

Ze Suchého tvorby vydané v 60. letech 20. století se zde poprvé setkáváme s explicitně vyjádřeným náboženským prožitkem - situovaným do světlého prostoru vesnického (otevřeného do krajiny opět vysočinské, na jejímž úpatí moravská Zbraslav spočívá; a rozeznávajícího se hudbou - u Suchého dominantně vnímanou jako pozitivní duchovní hodnota): "Z lesů dýchá ticho prosvícené zářím.//Před kostelem kněz/v bílé rochetce pase/stádečko věřících - /A dole na návsi se rozdrkotat/větrný mlýnek hudby..." (SUCHÝ 1969: 19).

Myslím však, že ještě důležitější novinkou je to, co Ludvík Štěpán nazval epickými vrstvami v lyrické struktuře Suchého veršů (viz ŠTĚPÁN 2004a: 63 - 70) a co později našlo odraz v Suchého prózách či delší básnické baladické skladbě Proti osudu. Jde o objevení příběhovosti v Suchého poezii, zřetelně např. v b. Vrstvy: zde je zachyceno několik životních výseků, v nichž se přírodní prolíná s duchovním, jakoby poprvé viděné s clonou paměti, konkrétní detail s přesahem k obecněji platnému; dotyk

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

přítomného světa s tušením dvojího domova: "Zemřelí předkové a sousedé zlehounka procházejí stěny" (SUCHÝ 1969: 23).

Následující oddíl - Ebenové zrcadlo - představuje jakousi meditaci nad silou a bezmocí (básnického) slova: "V slově je krev./A čerstvé hroby bez smutečních věnců./Bytost bezradná,/co nemá přístřeší a chodí pořádkou jak vítr" (SUCHÝ 1969: 29); smíme se domnívat, že jde o básnickou reakci na srpnové události roku osmašedesátého - nikoliv však o básnickou aktualitku, ale o pochopení aktuálního dění jako konkrétního projádření existenciální situace obecně lidské: ustavičné ohrožování těla a duše veездеjším světě silami zla; přičemž vnějším výrazem takové situace mohou být vznikající propasti mezi slovem a jím pojmenovávaným. Toto zlo nakonec prosakuje také do prostoru přírodního (stojíc mimo něj přece v něm přítomné): "I zvedli jsme oči/a pod kosím klenutím/dychtivě četli až k lesům dálku/úhledně popsanou nadějí[...] A zatím,/zatím kdesi osud jak chrt/běžel už po naší stopě" (SUCHÝ 1969: 30). Úleva, již příroda skýtá, ukazuje se být klamavou, svádějící k lichým nadějím a nepozornosti. Lyrický subjekt (kdysi úplně osamělý) stává se tu mluvčím širšího kolektivu. Dějinná situace je podávána v hávu přírodní alegorie.

Nicméně ono sepětí s kolektivem subjektu nevydrží - nakonec se ocitá uprostřed davu neochotného se s druhými sdílet, pomoci. Jeho bezmoc je pravdaže násobena někdejší nadějí: "Trudný úděl - /prošlapat cestu/vysokým sněhem nesmyslna..." (SUCHÝ 1969: 32). A přesto je i v této bezmoci přítomna (alespoň vnější) aktivita. Poslední jistotou zůstává sepětí se zemí a ukotvení rodinné: "a země hrála jako náruč matky" (SUCHÝ 1969: 33).

Dějinné události nabývají ovšem u Suchého přetaveny také do podoby přebdělého snu; poetika takových textů v podstatě navazuje na poetiku obdobně strukturovaných básní sbírek předchozích, tedy také na onu - jak jsme ji označili - apokalyptickou linii české duchovní poezie. Jistým signálem ovšem může být datace takto psaných textů (Tvář; Je zrcadlový sál) do roku 1955 (tedy roku Suchého odchodu od PTP a počátku jeho pracovního nasazení ve výrobě). Budeme-li předpokládat, že tato datace nevznikla z důvodů kryptických, můžeme dané texty klást po bok těm, které se později ocitají ve dvou předchozích sbírkách. Oba však od nich přece jen něco odlišuje - totiž ostrý kontrast mezi textovými sekvencemi různého typu. Vedle prvků surreálné obraznosti ("A shora visí jako slza chladné zesinalé světlo./A na pavoučích nohách stojí mocné bytosti/s lesklými tyčinkami v prstech"; SUCHÝ 1969: 39) stojí totiž nekaširované, téměř faktografické záznamy dění ("Jen tiše. Nenápadně./Tohle potmě vytáhnem si./Ted' čtyři pojdte rychle, věc nesnese odkladu./Konopí na provaz/a smýknout do sklepa/to přebytečné, vzpurné maso"; SUCHÝ 1969: 38) - v takovém případě metonymické vyjadřování převažuje nad metaforou. Jde vlastně o dva (vzájemně se doplňující) úhly pohledu; oba zachycují různé možnosti a stránky téhož jevu (a má-li datace textů pravdu, tedy také upozorňují na jeho možné budoucí opakování). Onu temnou a záhadnou i onu všednodenně krutou tvář zla. (Zdůrazňuji, že zcizujícího podání nebylo dozajista užito z důvodů cenzurních, neb je tu přece přítomno i přímé pojmenování věci.)

Motiv nepřátelského prostoru, který se zužuje kolem k nepohnutí téměř uvězněného subjektu (motiv, s nímž jsme se ostatně setkali v předchozí sb. v oddíle Sfinx; někdejší individuální úzkost je

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

však nyní šířeji podmíněna) přináší s sebou rytmus vyostřený rychlejší střídou krátkých syntaktických úseků (nesoucích s sebou též proměnu tematickou: padající sních, vnímaný zprvu negativně - jako všepřikrývající trvalé ustrnutí - , nabývá spojením s něhou /daných mj. zvukovou blízkostí - dárce přístí blízkosti významové -obou slov/ hodnot pozitivních): "Noc byla. Úplněk v mlze. Naprosté bezvětrí./Nemrzlo. Téměř vlašno./Padal sních./Padal, padal, pozvolna se snášel,/jak od věků by padal,/jak navěky by padat měl./Padání - bělost - něha/bez počátku a bez konce./Padání sněhu - něha - bělost - něha - něha bez konce" (SUCHÝ 1969: 41). Nemusím jistě dodávat, že tato variabilita ztvárnění dosvědčuje šířku Suchého básnických řemeslných zručností.

Pokusem o zdánlivé smíření nesmiřitelného je poslední z oddílů knihy - název Černá a bílá pravda poukazuje na dobře nám již známou Suchého barevnou (a světelnou) symboliku, aby po letech parádoval na přebalu jediné knižní publikace věnované našemu tvůrci, kolektivní monografie, jejímž editorem byl Ludvík Štěpán (ŠTĚPÁN 2004). V tomto oddíle nalezneme i titulní báseň sbírky - variující další z dobře nám známých motivů: cestu do hlubin, z nichž má být vytěžena živá voda básnického slova: "Po všechny dny a noci táhnu/ze studny okov čisté spodní vody/nejistě zavěšený na laně" (SUCHÝ 1969: 49); samozřejmě se tak děje v alegoricky vystavěném vesnickém exteriéru.

Ale vztah mezi jím někdejší a dnešním vnímajícím (vzpomínajícím) subjektem je problematizován tlakem doby, který hloubí propasti bránící porozumění. Tyto propasti se týkají jak rozměru diachronního (cesty k tradici, k dávnému venkovanství) tak i synchronně se odehrávajících vztahů mezilidských. Tyto propasti zároveň zvýrazňují protiklad mezi minulostí a přítomností ("Snad ještě někde na zemi je kraj/divoce rostoucího času.//Pakliže však není,/tedy se zřítit o století./Dopadnout přímo na zápraží stáje./Zapřáhnout koně/a táhnout čerstvou brázdou/pod čekankovým nebem předků - "; SUCHÝ 1969: 55 - zatímco dnes: "na kosti majestátu vlkem hryže doba"; SUCHÝ 1969: 56), mezi já a my ("Kde kdysi bylo spolu,/stojíme na žahavých březích proti sobě.//Pozorujem se odlehlýma očima"; SUCHÝ 1969: 60).

Trhlina zeje i mezi člověkem a přírodou (ta skutečná se dokonce ocitá vně možností plného poznání), mezi jeho schopnostmi a touhou po poznání. Neboť to lidské vždy bývá neúplné: "narážíme na kluzké stěny/poklopu zaobleného,/naprodyšně uzavřeného (SUCHÝ 1969: 64). To, co jsme schopni spatřit, je toliko složka jevová, takže úděl člověka možno charakterizovati nakonec takto: "Rozštěpení v touhu a vědomí marnosti/žijeme z tepla, jež minulo./V nehostinném,/přeludném asi a snad.//Naše vlastní je přibližnost vzpomínky./Odvozování hmatatelného/z tvarů a obrysů/zejících dutin" (SUCHÝ 1969: 65). Toto je snad nejdůslednější výhost nedostatečnosti přítomného času (a jeho způsobu poznávání)- neboť z minulosti v něm zbývají toliko prázdná místa po zmizelém. Zbývá touha; podvázaná ovšem vědomím nemožnosti dosáti se. I teplo není přítomné, leč minulé. I vzpomínka zůstává přibližnou: rámována slovy asi a snad.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Uskutečňuje-li se nakonec přece jen sjednocení, skok přes propast, vychází impulz k němu odkudsi zhora, z tušení věcí nepomíjejících ("Ale je hvězda,/která se ukazuje za nejhlubších nocí - /nádherná safírová hvězda Nezmar"; SUCHÝ 1969: 67), které se za vzácných chvil jakoby promítají na plátno vezdejšího domova: "Země tak dokonalá a krásná, že se ostýcháš/vydechnout průměr,/protože by kulhal[...] Vzduch čistý jako mysl svatého Františka" (SUCHÝ 1969: 66).

Nelze tedy ani hmotný svět s jeho strážněmi bezesbytku odmítnouti (neboť je nutným a nezbytným místem projáždění se onoho druhého, jiného, vyššího světa), ani svět duchovní vnímat co pouhý přelud, neboť odpověď na opakující se otázku ("Co je asi za těmi hliněnými dveřmi,/ z kterých se nikdo nevrací?"; SUCHÝ 1969: 70) prosvítá zřetelně realiiemi (především přírodními, nyní ale také kulturními) tam nahoře.

Proto také ona dvojí pravda (kdyžtě i té umolousané každodenní jesti zapotřebí; aby měla odkud růsti, z čeho brát sílu a o co se opírat ta svítící bílá): "Snad černá pravda kořene a bílá pravda květu/na těle jedné rostliny..." (SUCHÝ 1969: 68).

Nad proměnami barevné symboliky, nad proměnou vztahu k minulosti, která je někdy nedosažitelná, jindy přítomná ve vnímajícím subjektu ("A to je zvláštní,/že přes velikou vzdálenost jsi vlastně v nich/a ony v tobě"; SUCHÝ 1969: 74) si uvědomujeme, že u Josefa Suchého nelze snad hovořit o jakémsi jednou provždy platném, uceleném a přesně stratifikovaném motivickém systému. Pokud u Suchého nalezneme nějaký systém, daleko spíše půjde o systém etický, o to, co si pro sebe pracovně nazveme ekologií ducha. Abychom vzápětí specifikovali, že půjde tedy o život v plnosti svého rozměru fyzického i metafyzického, život svobodný leč vědomý si závazů k předkům, přírodě, ke svému okolí, talentu, duši, vědomý si minulosti i přítomnosti, pracující k budoucímu. Nad tímto etickým systémem stojí ovšem u Suchého implicitně přítomný systém theologický: jistě neprohloupíme, nezveme-li jej, podle patrných indicií, katolickým křesťanstvím.

Přestože by mohlo jít o efektní závěr našeho zatímního povídání, sluší se pro informaci dodat, že konec šedesátých let (nebyti počínající se normalizace) zastihl Josefa Suchého jako člověka plně rehabilitovaného co básníka, činnou a uznávanou součást domácí literární scény (poslední ze sbírek vydává už jako redaktor nakladatelství Blok). Přestože všechny jeho knihy vycházejí v nakladatelství regionálním, získávají si i širší kritický renomé - vedle ohlasů v regionálním tisku (SUS 1966: 5; UHER 1968: 3), vedle generačně spřízněného básníka Zdeňka Rotreka (ROTREKL 1969: 23) se dílu Josefa Suchého kriticky věnuje řada literárních časopisů s celorepublikovou působností. S výjimkou O. Rafaje (RAFAJ 1967: 366 - 367) v nich půjde o autory, kteří se Suchého dílu budou věnovat soustavněji (KOŽMÍN 1966: 4; MED 1966: 5; VALOUCH 1967: 46); přičemž nejobsáhlejšího kritického ohlasu dostalo se hned Suchého oficiální prvotně. Téměř shodně kritika konstatuje, že jednou z největších jistot je Suchému někdejší venkovský domov; jeho poezii hledá v blízkosti Františka Halase, Jana Zahradníčka a Jana Skácela. V Rotrekově případě pak také Jakuba Demla; což nás upozorňuje na důležitý inspirační zdroj Halasových básnických próz (z nichž je jistě nejznámější Já se tam vrátím), které představují v Halasově díle texty ideově Suchého básním nejbližší. Pokud jsme výše rozšířili řadu představitelů duchovní poezie stojících v záhlaví Suchého tvorby, musíme nyní naopak u jména

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Skácelova (které je však se Suchým právem spojováno) učiniti určitou výminku. Zcela vnějšně bráno: kraj vína a kraj brambor nejsou týmiž. A pohlédneme-li o něco hlouběji: U Skácela ostřeji viděná hranice mezi fikčním světem jeho poezie a realitou tam za okrajem papíru vybavuje jeho přírodní motivy platností symbolnou: nelze pak jednoduše vésti spojnici mezi jich děním se a vlastnostmi čistě lidskými.

Literatura

Harák, Ivo

2005 "Trvalé a pomíjející v básnických prvotínách Ivana Slavíka a Josefa Suchého, in *Čas v jazyce a literatuře*, ed. Dobrava Moldanová (Ústí nad Labem: UJEP), s. 400 - 404

Kožmín, Zdeněk

1992/1993 "Průhledy do poezie Josefa Suchého", *Akord* 18, č. 8, s. 22 - 39

Kožmín, Zdeněk

1966 "Poezie svá a nespá", *Literární noviny* 15, č. 26, s. 4

Mathasuser, Milan

1989 *Metodologické meditace: aneb Tajemství symbolu* (Brno: Blok), s. 47 - 66

Med, Jaroslav

1966 "Hledání prostoty", *Práce (Brno)* 22, č. 163, s. 5

Rafaj, Oldřich

1967 *Josef Suchý: Jitřenka v uchu jehly*, *Impuls* 2, č. 5, s. 366 - 367

Rotrekl, Zdeněk

1969 "Okov Josefa Suchého", *Obroda* 2, č. 23, s. 23

Suchý, Josef

1966 *Jitřenka v uchu jehly* (Brno: Blok)

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Suchý, Josef

1967 *Ocúnová flétna* (Brno: Blok)

Suchý, Josef

1969 *Okov* (Brno: Blok)

Suchý, Josef

2007 *Žernov* (Brno: Jaromír Gargulák) [1949]

Sus, Oleg

1966 *Návraty poesie*, *Rovnost*, 24. 6. 1966, s. 5

Štěpán, Ludvík

2004 *Černá a bílá pravda* (ed.) (Brno: Regiony)

Štěpán, Ludvík

2004a "Epické vrstvy v lyrické struktuře veršů J. Suchého, in *Černá a bílá pravda*, (ed.) týž (Brno: Regiony), s. 63 - 70

Uher, Jindřich

1968 *Siroba neuskutečnitelného*, *Rovnost* 29. 9. 1968, s. 3

Valouch, František

1967 *Poezie hledání*, *Červený květ* 12, č. 3, s. 46

Jde o text přednesený na letošním Světovém kongresu bohemistiky; jeho zkrácenou verzi přinese sborník z této mezinárodní literárněvědné konference

Ivo Harák

Jakub Bart-Čišinski w listowanju Adolfa Černeho a Arnošta Muki

Autor: Zdeněk Valenta

We wobłuku swojeje disertacije sym so zaběrał z listowanjom mjez Adolfom Černým a Arnoštom Muku z lět 1885 hač 1896. Potajkim dže wo lěta wot jeju zwiskownawjazeera hač do wustajeńcy w Drježdžanach. So wě, zo so w tutym listowanju tež něhdy hdys a hdys něhdy husto jewi mjeno Jakuba Barta-Čišinskeho. Sym so tohodla wusměřit jenož na zajimawe a mało znate informacije, kotrež zwisuja z J. Bartom-Čišinskim a jewja so w listowanju tutejy wosobinow.

Zajimawe je, zo hačrunjež A. Muka a A. Černý běštaj z J. Bartom-Čišinskim w jara přecelskim zwisku, w listowanju hraje Čišinski skerje negatiwnu rólu. Na tym je wjele faktorow participowało. Za swoju wótčinsku džěławosć njenamaka katolski měšnik Čišinski zrozumjenje pola klerikalneje wyšnosće. Ta je jeho hišće chłóstała a přesadźala do cyle němskich wosadow a němskeje srjedzizny. We swojim džěle Čišinski wojowaše přećiw narodnej rezignaciji a běše jara wótčinsce orientowany, za což bu kritizowany nic jenož wot Němcow, ale tež wot konserwatiwnych Serbow. Jeho nowe basnistwo bu za mnohich Serbow njezrozumliwe a nječitajomne. Wothłós na jeho twórbu mjez Serbami běše skerje negatiwny.

Tohodla bě husto apatiski, w letargiji, ćerpješe depresijemi a stawa so tež paranoidny. W běhu žiwjenja z tuteje psychiskeje njewurunosće hrabny samo tež epileptiske nadpady. W poslednich lětach swójeho žiwjenja pod naćiskom njezwjeselaceje narodneje situacije a nutřkoweje rozkory podleža alkoholu. Arnošt Muka kaž jeho přećel ze studentskich časow, hdy wobaj steještaj při nastaću „młodoserbskeho“ hibanja, bu winowaty Čišinskeho spěchować na najwšelakoriše wašnje. Wšak tež Adolf Černý, kotryž zahe spózna wobdarjeneho basnika, je so prócował Čišinskeho rozbudźec z tym, zo propagowaše jeho literariske tworjenje a jeho wosobinu w čěskich nowinach a časopisach. Černý je tež we swojej „Serbskej knihowni“ wudał Čišinskeho zběrku „Přiroda a wutroba“ w l. 1889.

A wot tuteje zběrki možemy započec. Z Čišinskim so něhdy dorěćec njebě lohka wěcka, kak dopokazuje Černeho list Muce z třećeho wulkeho rózka lěta 1889. Černý piše:

Z Bartom mam kusk haru. Wón mjenujcy chcýše swoju knižku „Přiroda a wutroba“ sam čišćec dać, hač runje je mi ju za „knihownju“ slubił. Nětk pak, hdyž sym jemu jeho slub naspomnił, mi knihu da – tola njewěm, što tam budže; njecha mi rukopis pósłać! Tak sym při druhim čisle swojeje „Knihownje“ jenož z illusornym redaktorom!! Tola njech je! Bart je džiwnušk – tola jeho džiwnosć mje tónkróć kusk boleše.

Černý wězo njeměješe starosće jenož z J. Bartom-Čišinskim, ale tež z hłownym knihičišćerjom M. Smolerjom. Černý 21. samsneho měsaca a lěta pisajo přihłosuje Muce:

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Zo maš z Markom a Sommerom haru, wěrju. Pisach Markej, zo mi zličbowanje za „Wječorne pěsnje“ póscele – njedóstach; chcych měc listna Bartoweje noweje knižki – njedostawam a tak njewěm, hač so čišći abo nic.

Najpregnantnišo wo problemach Černeho knihownji wypraja list Muce z 16. małego rózka lěta 1891. W nim možemy čitać tute rjadki:

Njedawno mi Čišinski pisaše, zo ma cyłu zběrku pěsni „Serbske zynki“ hotowu a zo ju chce w mojej „Serbskej knihowni“ wudać. So wě, zo so na tym zwjeselich – tola što z čišćom započec, hdyž Marko ničo njedžěta? Wot spočatka minjeneho lěta wón *wosom* stronow 3. knižki „Knihownje“ (mojich wobrazkow³⁷) wučišći – wjacy wot njeho ničo dostać njemóžu. [...] wot Marka njeje móžno ničo dostać. Nětko jeho zamolwju – wón je tola slubjeny! (To bě za mje woprawdžite překhwatanje. Prajach sebi: Adolfje, hdyž so *Marko* ženi, to tola tež dyrbiš sebi zwažić, do toho potajneho mandželskeho „štanda“ zastupić.) Ale hač budže potom lěpje, hdyž jeho budže žona Martha z włosami na zubach pohonjeć? Wohladamy!

Podobne starosće tónkróc z wudawanjom časopisa „Łužica“ měješe A. Muka tež z M. Smolerjom a nic jenož z nim. Muka jako hłowny iniciator a organizator serbskeho hibanja a kulturneho žiwjenja so dyrbjał bėdźić tež z katolskej wyšnosću. W Mukowym lisće pisanim Černemu z Freiberga 1. winowca lěta 1889 sej možemy přečitać:

Lubowany bratřiko!

Škoda, jara škoda, zo mje lětsa njejsy móht wopytać; sym přeco z wjesołosću na Tebje čakał, dóniž wot Hórnikec wuja njezhonich, zo sy pře wšě hory domoj do Kraloweje Hradca wotejěł. Bych so tak rady z tobu rozmołwjał a zabawjał, přetož sedžu tu tola wot Słowjanstwa tak wotsadženy, kaž młody žrěbc. Zo je so Či na Twojim pućowanju tak lubiło, to mje z Tobu wjeseli, a wosebje tež, zo sy telko za wědomosć nazběrał. Wěsće mi tola wšo štož wudawješ, tež we wotčahu pósceleš, zo móht čitać a we Łužicy, kotruž Smolef njehanibićiwje njeporjadnje wudawa, wozjewić. Ja sćełu jemu přeco rukopisy pól měsaca do přědka, a tola wón tak njeporjadnje čišća, a runje tak čini wón ze Zejlerjom. Kn. Farař H. so runje tak na njeho hněwa kaž ja. Tola mamy tež hišće někotre druhe mjerzanja w Serbach a tón króc runje na katholskej stronje. Łuscanski, praeses serbskeho seminarija, w Prazy je zakazał, zo bychu Či młódsi Serbja ze seminarija na skhadžowanku serbskeje studowaceje młodosće khodžili a stud. theol. Zarjeńka je spytał ze seminarija dać wuzamknyć, dokelž je někajki lubosćinski nastawk w Łužicy wozjewił. Dale su na našeho lubeho Čišinskeho jeho knjeza biskupa naščuwali dla jeho zběrki pěsni: Přiroda a wutroba. Su jemu narěčeli, zo wón knježnu Theresu Saakec lubuje!

³⁷ Jow dyrbju skedźbnić na to, dokelž wěmy, zo w Černeho „Serbskej knihowni“ wuńdžeštej jenož dwě čisle, zo bu přihotowany třeci zwjazčk tuteje edicije. Najskerje bě runje M. Smoler winy, zo Černeho „Serbska knihownja“ dale njewuchadžeše.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Další list, kotryž přepokazuje na wosebite maněry a nutřkownu rozkoru J. Barta-Čišinského, je Mukowy list ze 4. nazymnika l. 1891. Muka je so wobdžělit na spěwanskim swjedženju w Budyšinje, kotryž dirigowaše K. A. Kocor. Přenji króc předstaji tež swoju nowu komposiciju oratorij „Zima“. Spěwanski swjedzeń je so jara derje radził a wšitcy prajachu, zo je Kocor ze „Zimu“ sameho sebe přetrjechił, tak wubjerna je tale komposicija. W tutym zwisku Muka naspomni zetkanje z J. Bartom-Čišinskim, kotrehož je po puću w Drježdžanach wopytał, hdyž do Budyšina na spěwanski swjedzeń jědžeše. Muka bu zadziwany, zo z nim Čišinski njecha jěc na spěwanski swjedzeń. W rozmołwje je Čišinski tež prajił, zo basnić tež ničo wjac njecha. A tak Čišinski powědaše, štož je dožiwił před krótkim na wulkim koncerće w Drježdžanach, hdžež tam blisko Kocora, kiž tam tež běše, sedzał, zo pak jeho znał a postrowił njeje, haj zo je jeho w přestawcy němski nuzował z puća hić, jako bě jemu něhdže na puću stał. Muka nětko w Budyšinje skladnosć zwuži, Kocora na Bartowe pěsnje kedžbneho sčinić; wón pak so wuzna, zo so spěwy ze sonettow a formow komponować njehodža; „přrodu a wutrobu“ pak wón hišće njeznaješe. Duž kupi Muka jedyn exemplar a jón Kocorej poswjeći a wón slubi, jeli móžno, něšto skomponować. Nětko je Mukowi hižo 3 jeho spěwy za mužske chory a capellu składowane pósłał, kiž su jara rjane. Muka njeje pak hišće skladnosć měł je Bartej pokazać. Muka wobhladuje tuto Kocorowo zadžerženje jako šlachetnje! Kocor Muce njeje słowčka wo Bartowej njepřistojnosći rjekł.³⁸

Na Čišinskeho „njepřistojnosć“ Černý reaguje hnydom ze slědowacym listom z 2. hodownika lěta 1891. Po zdaću Černeho je wulka škoda, hdyž Jakub (Bart-Čišinski) stajnje mjelči. Je to hrěch, hdyž tajki talent pase lěnjeho a njetwori. Černeho tež rudži, što wo Čišinskim Muka pisaše. To Čišinského na kóždy pad nječesci. Ale tajki wón prosće je, přispomni Černý.

Njewěm, na zakładze čeho staj Muka a Černý spóznałoj, zo zadžerženje Čišinského běše njepřistojne. Wjac w Mukowym lisće wo tutym konflikće njeje wobspomnjene. Jelizo pak něchtó zapřewa swój pochad a řeč a njewuznawa so k swojemu krajownikej, pomjenował bych, po mojim zdaću, runje Kocorowo zadžerženje za njepřistojne.

Dalše powěsće wo basniku Čišinskim přinošuje Černeho list hač z 24. pražnika lěta 1893 wotpóstany z Budyšina. Černý w nim pisa: [...] jědžech přez Freiberg do Drježdžan, hdžež so z Bartom zetkach. Wón mi da rukopis noweje (poprawom stareje, dokelž jenož mało nowych čisłow wopřija) zběrki „Serbske zynki“; ja pak ju, kaž nětko widžu, njemóžu w tej formje wudać, dokelž tam su wšelake druhich jara ranjace čisła. Hdyž te wuwostaji, potom so móže zběrka čišćec.

Ze samsneho lěta je hišće Černeho porok na Čišinského wosobu w lisće z 12. hodownika. Černý je rozhorjony, zo mu Čišinski wotmołwił njeje, přetož jemu je pósłał česki časopis Světozor, w kotrymž bu wozjewjony Černeho nastawk runje wo Čišinskim.

Zdypkom wo měsac pozdžišo, hižo w nowym léće 1894 přinošuje Černeho list, štož nastupa noweje tworićelskeje zaběry J. Barta-Čišinského, tutu pozitiwnu powěsć:

³⁸ Tutón list je tež z dopokazom, zo Muka dyrbyeše w serbskim kulturnym žiwjenju abo hibanju wulki diplomata być a wšitke rozkory konflikty a konfrontacije změrować.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Kajke wěcy maš za nowy lětnik „Łužicy“? Bart pječa (kaž mi k. Hórnik pisaše) chce znowa dźětać – pisać poetiske spomnjenki z morskich kupjel, hdžež bě w lěće pobyt. Njecha so mi wěrić. Je Tebi što pósłať? Njebý so snadź zdobriť, hdy by so jeho wobraz do Łužicy stajit?

Muka reaguje nimale wokomiknje (list z 18. wulkeho rózka), kotryž je se Černemu dowěriť:

Wot Barta nimam ničo za Łužicu a drje tež lědma dostanu. Krawc před hodami tež jara na njeho a jeho nadute wašnje skoržeše. Snano pak by jeho wukhwalowaty nastawk z wobrazom w Łužicy pohnuť, ji zaso hdys a hdys pěśničku přiwobrocić.

Na kóždy pad je redaktor Muka dyrbjať na basnje wot Čišinskeho čekać hišće nimale cyće lěto do hodownika lěta 1894 (list ze 6. hodownika).

Wo dalšim konfrontaciskim jednanju J. Barta-Čišinského informuje Černeho list z 22. małego rózka lěta 1895. Čišinski je mjenujcy napisat Muce jara roznjemdrjeny list, z kotrymž je reagował na dopis, kotryž bě jemu před tym pósłať Černý.

W Černeho lisće možemy čitać:

Jakub je mi jara zazłobjenje pisať – dokelž jemu trochu „wotewriće“ pisach. Mysli, zo běch inspirowany (najskerje tukaše na Tebje) – ja pak jemu napisach něšto wo wěrnosci, kaž sebi myslach a kaž běch hluboko přeswědčeny. Wo mojim lisće nchtó njewědžeše. Zo trjehkich wěrnosc – toho dopokaz mi je Jakubowe wotmołwenje, kotrež na ničo w mojim lisće njewotmołwja!!

Černý pak w lisće njepiše, štož je Čišinskemu napisat. Bohužel tutón Černeho list njeje k dispoziciji ani v X. zwjazku Zhromadženych spisow JBC (1975), kotryž wobsahuje listowanje z tutoho časa. Tutón zwjazk wobsahuje jenož Čišinskeho krótku wotmołwu, kotraž je po mojim zdaću takrjec jara njewěsta a njejednozmyslana

Cituju cyću krótku Čišinskeho wotmołwu Černemu wotpósłanu z Drježdźan 31. wulkeho rózka lěta 1895.

Luby přećelo!

Haj, Twój posledni list bě woprawdže „wotewriće“ pisany; tola wěm a zaju, zwotkel Twoja inspiracija!

Wo mojim počahu k Zejlerjej a, kaž pišeš, wo mojim „hněwu“ na njeho – ani słowa.

Wo mojim stejišću k Jubilejnym spisam „Serbowki“ – ani słowa. Ty tu cyću naležnosć dosć njeznaješ.

Ad Serbske zynki chcu Tebi po woli być; hačrunje je so přećiwo mi hišće wjele wótrišo pisať a zachadžať, tola: Prudentior cedit.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Sćeťu Ći štyri čisła Mórskich pėsni. Bych so wjeseliť a Tebi dżakowny był, hdy by zběrka mojih poezijow w Twojim přełožku bórze wušla.

Mam nětko runje zatrašnje dżęła, tohodla wodaj moju krótkość.

Z wutrobnym strowjenjom

Twój přećel J. Ćišinski

Po mojim zdaću tuta Ćišinskeho kartka nima tajki konfrontaciski raz, kaž jón w lisće Muce Černý wopisowaše. Snadž je Černy před Muku jenož kusk zajimawy być chcyť.

Posledni list z mojeho wubraneho dżesaćlěća je ze smažnika lěta 1895. Tutón list so tež skerje njechwalobnje wupraja wo Ćišinskim.

Černý pisa:

Wjeselich so, wohladawši dżensa w Łužicy skónčenje „Wobradžeńki“! To bě dołha kołbasa – a kajka njestrowa za žołdk! Tola, entre nous, te Jakubowe [mórskie] pėsne su tež z wjetša słabe (wosebje tej dvě w dżensnišim čisle). A kak so tón luby Jakub wospjetuje! Přirunaj jenož „měri škowrončk k njebjesam“ z přenjeje a „k njebjesam so škowrončk měri“ z druheje pėsne w dżensnišej Łužicy!

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

PRAMENY a LITERATURA

1) Archivní prameny:

a) Literární archiv Památníku národního písemnictví – Staré Hrady a Praha:

Pozůstalost Arnošta Muky

b) Lužickosrbský kulturní archiv při Lužickosrbském institutu – Budyšín:

Korespondence Arnošta Muky s Adolfem Černým

2) Tištěné prameny:

Jakub BART-ČÍŠINSKI: Zhromadžene spisy. Zwjazk X Listowanje, LND, Budyšin 1975

Trudla KURINGOWA: Jakub Bart-Čišinski (1856-1909). LND, Budyšin 2009

Petr KALETA: Češi o Lužických Srbech. Praha 2006

RESUMÉ

Ve vzájemné korespondenci mezi Adolfem Černým a Arnoštem Mukou vystupuje i nevídaný talent lužickosrbské poezie Jakub Bart-Čišinski (1856-1909). Zajímavé je, že ačkoliv byli Černý a Muka s Čišinským v přátelském vztahu, v korespondenci hraje spíše negativní roli. Bylo to dáno mnoha faktory. Ve svém díle bojoval proti rezignaci a byl silně národně orientován, za což sklízel kritiku i od mnohých Lužických Srbů. Jeho nová poezie byla pro většinu nesrozumitelná a nečitelná, proto ohlas na jeho tvorbu mezi Lužickými Srby byl spíše negativní. Z toho upadal často v apatii, letargii, trpěl depresemi a stával se i paranoidní. Časem si touto psychickou nevyrovnaností přivodil dokonce i epileptické záchvaty. V posledních osmi letech života pod náparem neutěšené národní situace i vnitřní rozervanosti propadá alkoholu. Arnošt Muka jako jeho přítel ze studentských let, kdy stáli u zrodu „mladoserbského“ hnutí, byl povinen Čišinského podporovat nejrůznějším způsobem. Tak činil i Adolf Černý, který záhy rozpoznal talentovaného básníka a snažil se Čišinského povzbuzovat propagací jeho tvorby a osoby samotné v českém tisku. Ve své knižnici vydal Černý i Čišinského básnickou sbírku.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

SUMMARY

In the correspondence between Adolf Černý and Arnošt Muka appears a unique talent of Sorbian poetry: Jakub Bart-Čišinski (1856-1909). Interestingly, he plays a rather negative role in the correspondence, although Černý and Muka were friendly with Čišinski. It was due to many factors. In his work he contended against resignation and was strongly nationalistic for which he was criticised by many Sorbs. His new poetry was incomprehensible and unreadable for many and thus Sorbs responded rather negatively to his writing. Due to this he was often apathetic, lethargic, suffered from depression and was even becoming paranoid. Over the course of time he started having epileptic seizures induced by this psychological instability. In the last eight years of his life he succumbs to alcohol as a result of the strain from the dismal national situation and inner torment. Arnošt Muka, a friend from Čišinski's student years, when they stood at the birth of the "Young-Sorbian" (młodoserbske) movement, was obliged to support him in many ways, as did Adolf Černý, who soon recognised the talented poet and tried to encourage Čišinski by propagating his work and persona itself in the Czech press. In his collected works Černý published Čišinski's collection of poetry.

Slovenský a taliansky holokaust v českom vydaní

Autorka: Dana Mačudová

Téma holokaustu je veľmi citlivou a zároveň málo prebádanou oblasťou v slovenskej i českej literárnej vede, zvlášť pokiaľ ide o memoárovú tvorbu. Je to spôsobené najmä tým, že po roku 1948 nebola táto literatúra (či už pôvodná alebo prekladová) vo vtedajšom Československu žiaducou z rôznych, najmä ideologických dôvodov. Preto diela s touto tematikou mohli u nás slobodne vyjsť až po roku 1989, kedy nové spoločenské zriadenie prinieslo so sebou aj slobodu prejavu, a tak umožnilo o hrôzach holokaustu otvorene písať/hovoriť, hoci so značným časovým odstupom. Situácia v Taliansku po oslobodení bola diametrálne odlišná, slobodnejšia, a umožnila autorom podať svedectvo o svojich otrasných zážitkoch z obdobia rokov 1939-1945 prakticky bezprostredne po skončení vojny. Preklady takýchto diel sa k českému a slovenskému čitateľovi mohli dostať najprv prostredníctvom českých prekladov v 90. rokoch, neskôr po roku 2000 už aj v slovenských. Z tohto aspektu je publikácia, ktorá vyšla PhDr. Ivanovi Šušovi, Ph.D. v Českej republike (v spolupráci s Ústavom slavistiky Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity, editor: prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.), hodnotným prínosom do (česko)slovenskej literárnej histórie, pretože nielen mapuje slovenskú memoárovú literatúru s témou holokaustu, ale zaraďuje ju aj do širších medziliterárnych súvislostí, konkrétne vo vzťahu k talianskej memoárovej literatúre s uvedenou témou. Autor vo svojej publikácii hľadá ich spoločné črty a možnú vzájomnú prepojenosť, na čo mu slúži najmä komparatívna kapitola, kde porovnáva memoárovú tvorbu talianskeho autora Prima Leviho a dielo *Tu bola kedysi ulica...* od slovenského židovského autora Lea Kohúta.

Treba zdôrazniť, že Ivan Šuša sa vo svojej publikácii zameriava na tvorbu židovských autorov, ktorí prežili holokaust a život v koncentračnom tábore „na vlastnej koži“. Do kontextu slovenskej literatúry zaraďuje diela autorov, ktorí v čase holokaustu žili na Slovensku a písali po slovensky, ale aj slovenských autorov v emigrácii, ktorých memoárová tvorba vyšla pôvodne v zahraničí a do slovenčiny bola preložená (manželia Gilovci a Rudo Polaček, Akiva Nir, Kathryn Winterová, Iboja Wandall-Holmová a Max Stern).

Pozitívom je, že autor v úvode publikácie prináša historický exkurz, aby čitateľovi priblížil spoločensko-politickú situáciu daného obdobia v Taliansku a na Slovensku (najmä pre súčasného mladého českého čitateľa, pre ktorého už nie sú určité súvislosti a dané slovenské reálie samozrejmosťou), oboznámil ho s meniacim sa politickým a názorovým ovzduším v Európe a poukázal na dôvody rasovej nenávisti, ktorá sa tak kruto dotkla židovského obyvateľstva ako jednej z nežiaducich národnostných a sociálnych skupín. V ďalšej časti rieši problémy terminológie a terminologické diferenciacie v talianskej, v českej a slovenskej literárnej vede. Snaží sa odlíšiť memoárovú spisbu od iných literárnych útvarov, ako sú denníky, listy, autobiografické útvary, románové kroniky a pod. na základe jej charakteristík spoločných pre slovenskú a taliansku literárnu vedu, zároveň si však uvedomuje jej dotyk s vecnou a umeleckou literatúrou. Zaujímavou časťou je oboznámenie s motívmi autorov písať/hovoriť o svojich otrasných zážitkoch z koncentračných táborov.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

V dalších samostatných podkapitolách autor rozoberá taliansku a slovenskú memoárovú prózu židovských autorov s témou holokaustu. Práve interpretačnej časti autor venuje najväčší priestor. Oboznamuje čitateľa s autormi neznámymi, resp. málo známymi či už v kontexte talianskej, alebo slovenskej literatúry. Prináša informáciu o ich memoárovej tvorbe, rozoberá ju a zároveň sa ju snaží čo najviac priblížiť čitateľovi (opäť) prostredníctvom vybraných úryvkov. Pre slovenského, rovnako ako aj českého čitateľa, je táto časť hodnotná aj z toho dôvodu, že väčšina spomínaných diel doteraz nevyšla v slovenskom ani českom preklade. Preto tu treba oceniť prácu autora publikácie, ktorý prináša tieto úryvky vo vlastnom slovenskom preklade. Po ľudskej stránke veľmi silnou a emotívnou časťou sú interpretácie diel talianskych ženských autoriek (Liana Milluová, Giuliana Fiorentinová Tedeschiová a i.) v priblížení ich osudov aj práve cez už spomínané úryvky. Podobný princíp zachováva aj pri interpretáciách diel slovenských autorov. Najväčšiu pozornosť venuje Jurajovi Špitzerovi a Leovi Kohútovi, ktorého dielo, ako už bolo spomínané, v poslednej kapitole porovnáva s memoármi talianskeho židovského autora Prima Leviho. Všíma si motivickú stránku diel, mieru faktickosti a dokumentárnej faktografickosti, reflexívnosti, autentickejšť rozprávania vo vzťahu k beletrizovanosti a pod. Nezabúda ani na fakt rôznych možností vydania memoárových kníh u oboch autorov.

Publikácia je určená, ako píše sám jej autor, predovšetkým záujemcom o židovský holokaust a slovenskú a taliansku (memoárovú) literatúru a históriu. Možno by sa ešte hodilo doplniť, že pre svoju systematickosť, prehľadnosť, informačnú nasýtenosť, koncíznosť a presnosť, je vhodným bibliografickým zdrojom pre študentov literatúry a pre tých, ktorí majú záujem sa dozvedieť viac o tejto pomerne málo preskúmanej oblasti literatúry, čo možno chápať ako najväčší prínos tejto publikácie do (česko)slovenskej a talianskej literárnej histórie a kritiky.

Ivan ŠUŠA – Holokaust v talianskej a slovenskej memoárovej literatúre (Tribun Brno, 2009)

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Gymnazisté: prospěch versus čtenářství

Autor: Martin Fibiger

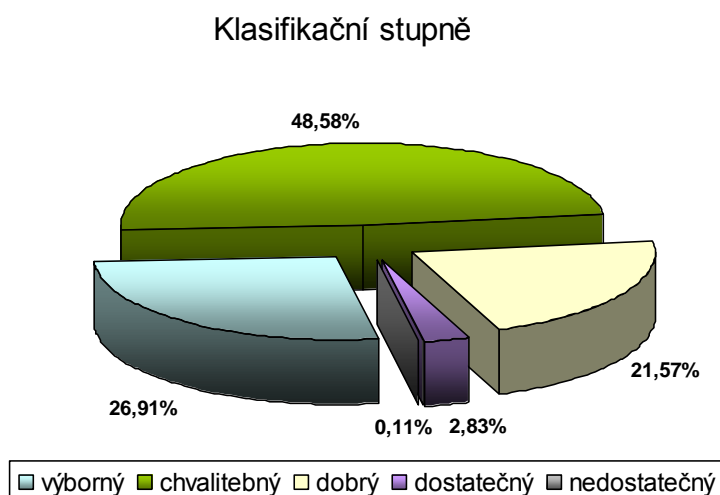
Úvod

V rámci kvantitativního šetření, které jsme uskutečnili v letech 2008-2009 ve všech gymnáziích Ústeckého kraje,³⁹ jsme si mimo jiné položili otázku, zda nejlépe prospívající gymnazisté⁴⁰ jsou zároveň nejpilnějším čtenáři. Data získaná z dotazníkového „sebehodnocení“ studentů (tozn. známkou vyjádřené hodnocení výsledků studia v předmětu český jazyk a literatura a počet přečtených knih krásné i věcné literatury v uplynulém kalendářním roce) pak ukázala na pozoruhodný rozpor.

Data/ klasifikace

Klasifikaci udalo celkem 918 z celkového počtu 1031 respondentů (tj. 89 %). Téměř polovina zkoumaných středoškoláků obdržela na vysvědčení chvalitebnou, výbornou zhruba každý čtvrtý, dobrou každý pátý, dostatečnou tři ze sta a nedostatečnou pouze jeden.

Graf 1 Prospěch z předmětu český jazyk a literatura

Data/ čtenářství

³⁹ Výběrový vzorek tvořili studenti (372) a studentky (659) dvaceti tří gymnázií, čtyřiceti šesti tříd, ve věku 15-20 let, a to prvního a čtvrtého roku studia čtyřletého cyklu, event. odpovídajících let studia cyklu víceletého.

⁴⁰ Není míněn celkový prospěch, jen klasifikace z předmětu český jazyk a literatura (na konci uplynulého školního roku).

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Za čtenáře lze považovat více než 92 % gymnazistů (pokud čtenářem míníme toho, kdo přečetl minimálně jednu knihu za rok). Tuto kategorii dále vnitřně členíme v souladu se širší (šestičlennou) škálou, jež byla použita Jiřím Trávníčkem v prvním reprezentativním šetření čtení v ČR (2007).⁴¹ Proti nečtenáři (necelých 8 % studentů) tak stojí čtenář, který je buď sporadický (přečetl 1-6 knih), pravidelný (7-12), stálý (13-24), silný (25-49), anebo vášnivý (50 a více). Nejvíce je sporadických (bezmála každý druhý), vysoké zastoupení mají i pravidelní (zhruba každý pátý).

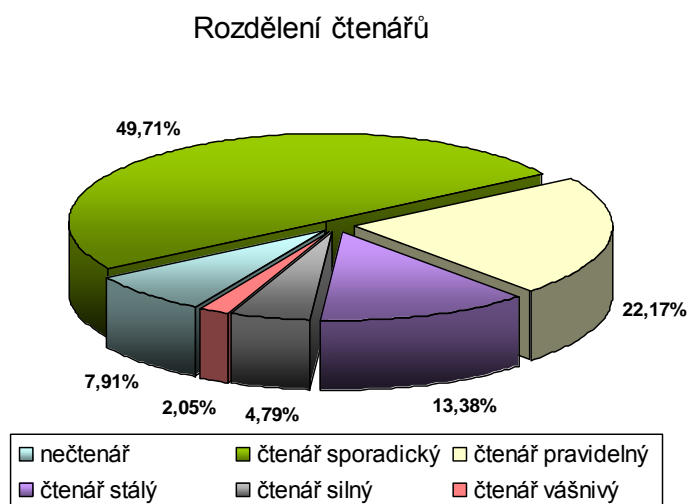
Tab. 1 Rozdělení čtenářů

Kategorie	Počet		knih
	odpovědí	procent	
nečtenář	81	7,91%	0
čtenář sporadický	509	49,71%	1-6
čtenář pravidelný	227	22,17%	7-12
čtenář stálý	137	13,38%	13-24
čtenář silný	49	4,79%	25-49
čtenář vášnivý	21	2,05%	50-
celkem	1024		

⁴¹ Výsledky výzkumu byly publikovány v knize *Čteme?* (TRÁVNÍČEK 2008)

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Graf 2 Rozdělení čtenářů – širší škála

Výklad/závěry

Porovnáním jednotlivých dat jsme dospěli ke zjištění, že lepší prospěch z předmětu český jazyk a literatura nutně nesouvisí s intenzivnějším čtením knih. I když nejvyšší počet přečtených knižních titulů za rok uvádějí podle předpokladu ti, kteří jsou klasifikováni stupněm výborně (12), druhý nejvyšší mají „čtyřkaři“ (9-10), chlapci s „dostatečnou“ přitom dokonce čtenářsky předčili ty s „výbornou“, teprve pak následují „dvojkaři“ (8) a „trojkaři“ (6). Zároveň platí, že „jedničkáři“ jsou častými čtenáři více než ostatní. Ačkoli dvě pětiny z nich tvoří čtenáři sporadičtí, těch stálých – silných – vášnivých je zhruba 30 %, kdežto u „dvojkařů“ jen 18 %, u „trojkařů“ 14 %. Nejslabší objem čtení vykazují právě „trojkaři“, každý desátý je nečtenář, tři pětiny tvoří čtenáři sporadičtí.

Z hlediska věku přečtou nejvíce knih za rok starší gymnazisté s výbornou (16), následují starší s dostatečnou (12), pak mladší s výbornou (11). Starší „čtyřkaři“ udávají čtyřikrát více přečtených knih než mladší.

Z hlediska pohlaví rovněž existují odlišnosti. Nejlépe prospívající studentky čtou výrazně víc než stejně klasifikovaní studenti, např. studentky s výbornou přečtou za rok dokonce dvojnásobně více, s klasifikačním stupněm „dobrý“ se však počet přečtených knih vyrovnává a se stupněm „dostatečný“ se poměr přečtených knih obrací ve prospěch studentů.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Tab. 2 Průměrný počet přečtených knih za rok podle klasifikace

Známka	Knihy/rok	Min	Max	Počet odpovědí
1	12,3	0	100	247
2	8,3	0	100	446
3	6,4	0	60	198
4	9,5	0	50	26
5	1	1	1	1

LITERATURA

SLAVÍK, J. *Hodnocení v současné škole*. Praha: Portál 1999.

TRÁVNÍČEK, J. *Čteme?* Brno: Host 2008.

Modrá vrána nejen jako symbol

Autor: Ivo Harák

Teprve po přestěhování do Benátek nad Jizerou poznal jsem mnohá bizarní nebo vzácná zvířata na vlastní oči. K těm prvním patří jistě nutrie blaženě se rozvalující v promrzlé vodě dnešních rybníčků – někdejšího slepého jizerského ramene procházejícího Olšinami. Nutrie, před níž se uctivě rozprchly i kačeny, které se jindy tak agresivně domáhají stravy od kolemjdoucích. Otakárek ovocný, jež jsem poprvé spatřil v lukách podél Jizery, patří spíše do druhé kategorie. Mezi druhy kriticky ohrožené vyhynutím; stejně i oživlý drahokam: ledňáček říční: věru dobře mířená raketa vzduch-voda. Jak jsem poznal, má svůj rybářský revír od benáteckého mostu po slepá ramena dole pod Horkami.

Spatřil jsem... Věru bych se bez toho cítil ochuzen. Viděné se stalo součástí mé paměti a mého života. Ne, jistě bych bez toho netrpěl nouzí. Jenom bych měl pocit, že se můj vnitřní prostor zužuje až k nedýchání – jako by právě toto mělo být fyzickou reakcí na ochuzení vnější. Mám zkrátka rád svět kolem sebe pestrý; aniž se potřebuji ptát po užitečnosti (vlastně: užítkovosti) té které věci. Upřímně vzato: ani poezie natož literární kritika žádný bezprostřední užitek nepřináší (a často za ni ani nedostanu honorář).

Ostatně ani *modrá vrána*; marně přemýšlím, zda jsem už někdy viděl „toho modro-červeno-bílého ptáka, který na sobě nosí lužickosrbskou trikolóru“...? Ptáka, jenž vlétl do názvu mnou právě dočtené knihy (**Modrá vrána** /Zpráva ze Srbské Lužice/). Ptáka, který se jejímu autorovi na straně jedné stává živoucím vtělením marného možná, ale přece tolik potřebného boje proti bezduchému průmyslovému pokroku, na té druhé pak stejně živým symbolem národa bojujícího už drahně let proti vlastní likvidaci.

Dodejme tudíž hned vzápětí, že autor knihy (valnou měrou vznikající na přelomu 80. a 90. let minulého století) je spisovatelem lužickosrbským.

Jurij Koch (1936) je znám jako básník, prozaik, dramatik a novinář (publicista). U nás pak především románem *Sestup z hor snů* (částečně autobiografickým). Připomeňme, že jeho pisatel patří mezi frekventanty lužickosrbského gymnázia, které krátce po druhé světové válce fungovalo v severočeském Varnsdorfu.

Tvůrce jinak vynikajícího překladu Kochovy knihy (autor, dobře znalý také druhého jazyka své domoviny, často vytváří dvě jazykově odlišné verze vlastních prací – do češtiny tedy bylo překládáno z verze lužickosrbské i německé) bych si přece jen dovilil upozornit, že jimi inzerovaný žánrový záběr v díle prezentovaných textů je mnohem širší: ne každý se vejde pod shrnující název *reportážní povídka*. Již by mohl býti první z textů, v knize však nalezneme také fejeton, rozhovor, úvahu nebo črtu. Přece však ocením úsilí o tlumočení rytmických vlastností Kochova originálu: „že se přede mnou opravdu rozprostírá, rozléhá a rodí Rovné.“

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Myslím, že bylo věru těžké – a nakonec se to zdařilo – do českého jazyka přetaviti takové líčení krajiny, do něž se vedle básnické obraznosti vejde také existenciální úzkost s emfatickým rozhorlením.

Proč je tedy v oné knize úzkost provázena emfází? –neb už od časů NDR, nejspíše od 80. let 20. století dochází jednak k umenšování přirozeného hnízdního teritoria jednoho vymírajícího ptačího druhu (dnes už ostatně *modrá vrána* v Lužici nehnízdí), jednak postupující industrializace spojená s rozšiřující se těžbou uhlí vede k likvidaci vesnic obývaných převážně Lužickými Srby. A my jsme si – s autorem – při tom dobře vědomi: „Jazyk, který byl po staletí dušen a pošlapáván představiteli německého státu, stojí dnes na tak vratkých nohou, že by vytržení z přirozeného prostředí prostě nevydržel.“ „Nelíbí se mi takový žebříček hodnot a takové uspořádání světa, v kterém bude mít uhlí vždy přednost před modrou vránou.“ „Přál bych si, aby tu ten pestrobarevný pták ještě byl. Tak jako jsem s to představit si svět pouze se svým etnickým druhem.“

Dlužno podotknouti, že, jestliže mocenská zvůle v čase NDR (pro niž se však Lužičtí Srbové stali výkladní skříní socialistické národnostní politiky) málo dbala (byť nedokonalých) zákonů, děje se dnešní rozšiřování těžebních prostorů striktně podle zákona. Totiž podle jeho litery; méně už po zákonu rozumu a srdce. Těžní jáma jest místem, v němž hrozí zmizet nejen několik vesnic, ale nakonec i sama tradice a jazyk. Jež jsou nám představeny např. v osobě písmáka Hanzo Nepily (ze samých počátků lužickosrbského národního probuzení; rodáka z Rovného): „V Nepilových rukopisech čtu, fascinován jeho částečně dojemnou, částečně zábavnou a částečně obřadnou zevrubností, s kterou popisoval svůj život, jako by kolem sebe kreslil kruhy, z nichž mu není úniku.“ – Osoba Nepilova a doba národního obrození se v knize jistě neocitly náhodou: protože budoucnost národa Lužických Srbů ani dnes není zabezpečena bezesbytku: boj o hodnoty především kulturní je každodenním bojem o přežití. A Kochova kniha záznamem fáze přechodu od pozdního, zahnívajícího socialismu k ranému, gründerovsky dravému kapitalismu (jenž je na území bývalé NDR přece jen „polidštěn“ právním rámcem někdejšího západního Německa).

Situace Lužických Srbů stává se tak do jisté míry modelovou. Obstojí apel na hodnoty nezávažné a nezměřitelné tam, kde domněle vládou „Peníze, neviditelná ruka trhu a tak dále“? Obstojí také *vlastní* před lákavou nabídkou lepšího bydlení a pohodlnějšího života? Nezavrhnou tradice (mezi nimi i mateřský jazyk) jako zbytečnou přítěž? Vždyť „lužickosrbské zkušenosti s tržním hospodářstvím jsou téměř nulové.“

Koch před nás co příklad hodný následování klade portréty těch, jimž je vlastní kritické myšlení prosté záludnosti a fráze; pro něž věci nehmatné nepřestávají proto býti hodnotami: Neboť si je vědom, že budoucnost malého národa vždycky odvisela od konkrétních lidí a jejich skutků. Neboť si je vědom: „Dokud si svět uchová rozmanitost jazyků, jejich mluvčích a nezbedných zapisovatelů, tak dlouho bude chráněn před blbostí mocnářů.“

Mohlo by se zdáti, že Kochova kniha je jaksí neaktuální. Přece jen – zachycuje situaci z konce minulého století. A pak: nás přece problémy Lužických Srbů neohrožují. Jako bychom – alespoň na

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

severu – neslychali: „Pod vámi leží padesát miliónů tun uhlí. Ty musí ven.“ – na onom severu, kde se kdysi přistěhovalí konečně proměnili v obyvatele.

Jistě – bydlím v Benátkách nad Jizerou. A modrá vrána je mandelíkem hajním, jež jsem loňského léta spatřil cestou podél jizerského luhu od Kocháněk. Snad tam nikoho nenapadne udělat průmyslovou zónu...

Jurij Koch: Modrá vrána (Zpráva ze Srbské Lužice), překlad Lukáš Novosad, jazyková redakce Radek Čermák, Dauphin, Praha 2009, 1. vydání, náklad 600 výtisků, cena neuvedena, 190 stran

Úvodní slovo

Autor: Jiří Škoda

Vážené dámy, vážení pánové,
milé studentky, milí studenti,
ctění hosté,

po dobu mého funkčního období jsem zahajoval celou řadu konferencí; s nejrůznějšími názvy, z nejrůznějších oborů a na nejrůznějších místech. Tato konference je však něčím výjimečná. Jedná se totiž o konferenci studentskou, a je pro mě opravdu velikou ctí, že tuto výjimečnou konferenci mohu zahájit právě já. Obecná představa starších generací o studentském životě je plná romantických atributů o studentské lehkovážnosti, nevázanosti a bezstarostnosti, o životě v hospůdkách a nočních barech. Jsem velice rád, že tato konference ukazuje zase jinou tvář studentského života – smysl pro zodpovědnost, hluboké zaujetí studovaným oborem, počátky vědecké práce, touhu obohatit o další střípky onu nikdy nekončící mozaiku lidského poznání.

Vaše konference nese název „Škola, jazyk a literatura 2010“. Já osobně spatřuji v tomto názvu určitou symboliku. Žijeme v době, kdy je český jazyk vystaven různým tlakům, kdy se objevují vážně míněné úvahy o tom, zda vůbec má český jazyk budoucnost a zda nesplyne, či přesněji řečeno nebude asimilován v určitém globalizovaném ptydepe; v amorfním světě unifikovanosti jazyka, kultury, myšlení i názorů. U novinového stánku jsem viděl časopis, jehož pestrobarevná obálka hlásala, že uvnitř tohoto plátku naleznete „Love story, Super poster, Starnews, Filmnews, Crazy a Fun history“. Bylo to u českého novinového stánku a šlo o český časopis, který se však i svým názvem jakoby styděl za to, že je „pouze“ český. Domnívám se, že v tomto, mateřském jazyku ne právě přátelském prostředí, narůstá význam školy o to více. Instituce, která by měla bdít nad dalším rozvojem jazyka; ve které by u dětí měla být pěstována láska k české literatuře, a tím i k celému národnímu kulturnímu bohatství. Tento odkaz je významnější z toho důvodu, že se právě zde k němu hlásí studenti, z nichž mnozí z nich budou působit, nebo již působí, jako učitelé českého jazyka a literatury, a budou se tedy přímo podílet na tom, aby slovní spojení „škola, jazyk a literatura“ přetrvávalo ještě po mnoho dalších let.

Dovolu mi však jednu osobní poznámku. Jako proděkan pro vědu a zahraniční vztahy s radostí vítám všechny aktivity, které do vědecké, výzkumné, vývojové a další tvůrčí činnosti zapojují studenty. Nejsou to navíc pouze doktorandi, u kterých se tvůrčí činnost předpokládá jaksí automaticky, ale je zde i řada studentů magisterských studijních programů, u kterých mě účast na takovéto konferenci

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

obzvláště těší! Není tajemstvím, že problematika kvalitních výsledků vědecké a výzkumné činnosti trápí řadu vysokoškolských pracovišť. Tím více, že do financování veřejných vysokých škol se ve stále větším měřítku promítají různé kvalitativní ukazatele, z nichž hodnotná vědecká a publikační činnost je faktorem nejdůležitějším. Tyto konference a další podobné aktivity, stejně jako značná pestrost obsahové náplně příspěvků, jsou zřetelným příslibem do budoucna, především pak příslibem toho, že vědecká činnost v lingvistických a literárněvědných disciplínách bude pokračovat i nadále a bude přinášet originální, kvalitní a hodnotné výsledky.

S potěšením zjišťuji, že se této studentské konferenci účastní i studenti z dalších pracovišť s bohemistickým zaměřením v České republice. Bohaté zastoupení účastníků je nejen zárukou navázání užitečných kontaktů, ale poskytuje i zajímavý přehled o trendech a tématech vědecké a výzkumné činnosti v oboru, a může tak být velmi přínosné pro všechny účastníky této konference. Chtěl bych proto z tohoto místa srdečně poděkovat katedře bohemistiky Pedagogické fakulty UJEP, jmenovitě pak zejména dr. Františku Čajkovi a vedoucí této katedry dr. Marii Hádkové, bez jejichž obětavé práce a nakažlivého entuziazmu by podobná akce nikdy nemohla vzniknout.

Vážené kolegyně, vážení kolegové, milé studentky, milí studenti, dovolte mi, abych vám na závěr popřál hodně zdaru ve vašem jednání, které zajisté přinese řadu cenných nových poznatků a podnětů a jehož se s vámi rád alespoň po část programu zúčastním. Dovolte mi, prosím, abych vám neméně srdečně popřál i příjemně strávené chvíle během neformálních částí vaší konference, především proto, abyste na tuto akci rádi a dlouho vzpomínali a vy, milí hosté, abyste se k nám rádi vraceli. Děkuji Vám.

doc. PhDr. Jiří Škoda, Ph. D.

(proděkan PF UJEP pro vědu a zahraniční vztahy)

„Beneš Hermanův“ na pozadí vztahu Čechů a Němců – možné přístupy k Rukopisům

Autor: Václav Jindráček

Úvod

Při výkladu dějin české literatury se učitelé setkávají s celou řadou otázek, jejichž vysvětlení a literárněvědná pojetí prošla během několika uplynulých desetiletí významnou proměnou. K takovým problematickým okruhům, které mohou zahrnovat i ne plně vyjasněné momenty literární, patří nepochybně *Rukopisy královédvorský a zelenohorský (RKZ)*, díla, jež V. Macura označil za nepřehlédnutelný pokus „vytvořit rodící se novodobé české kultuře vhodnou minulost“. ⁴² Právě *RKZ* totiž představují vyvrcholení toho, co z literárního hlediska označujeme jako „český obrozenský mýtus“, zahrnující úsilí zviditelnit a zhmotnit dokonalost české národní povahy ve všech jejích nejpozitivnějších ohledech. ⁴³ J. Peřina, který se dané otázce věnoval hlouběji, k „českému mýtu“ poznamenává: „Jeho výsledkem byl obraz tradičně demokratických Čechů/Slovanů, zbožných, mírumilovných a tolerantních, udatných v boji za obranu vlasti, víry a etických hodnot, zároveň i něžných, citlivých, schopných hlubokých estetických prožitků atd.“ ⁴⁴ I z toho důvodu je nutné ve školní výuce přistupovat k *Rukopisům* jako k textu specifickému a v mnoha ohledech netradičnímu, poskytujícímu i značný interdisciplinární potenciál, který nebyl dosud adekvátně využit. Zvláště tato skutečnost vyniká tehdy, uvědomíme-li si, že literární věda přinesla v posledních desetiletích celou řadu nových poznatků a vědeckých náhledů, jimiž byla úloha *RKZ* uvedena do dalších, dosud neobjevených souvislostí.

Novou cestu a možný směr, kudy se „rukopisné“ a „obrozenské“ bádání může vydat, otevřel ve své práci V. Macura. Mínilo tím nejen jeho monografii *Znamení zrodu* (1983, 1995), ale i množství článků a statí, kterými k problematice zkoumání českého národního obrození přispěl. V příspěvku tak bude na příkladu „Beneše Hermanova“, jedné z rukopisných skladeb, nastíněno, jak lze k textům *RKZ* přistupovat, tzn. jakým způsobem je možné na vybrané pasáže nahlížet a jak je chápat, a to s důrazem na vztah Čechů a Němců, který v typicky preromantické podobě bohatě prostupuje celými *Rukopisy*. V neposlední řadě pak může příspěvek inspirovat i k novým přístupům k daným textům ve školní praxi a k jejich vlastnímu využití ve výuce české literatury.

Vazba negativní a analogická a téma „Beneše Hermanova“

⁴² Macura, V., *Rukopisy aneb O mystifikování českém*. In Koschmal, Walter – Nekula, Marek – Rogall, Joachim (eds.). *Češi a Němci. Dějiny, kultura, politika*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2001, s. 412.

⁴³ Problematice českého obrozenského mýtu v literární výchově se věnoval Peřina, J., *K relikvům českého obrozenského mýtu v literární výchově*. In *Český jazyk a literatura*, 2003 – 2004, roč. 54, č. 2, s. 62 – 69.

⁴⁴ Tamtéž, s. 62.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Tím podstatným jevem, jehož prostřednictvím budeme na problematiku vztahu Čechů a Němců v „Beneši Hermanově“ pohlížet, je Macurou uváděná *relačnost* české kultury, která otevřela pohled k obecným zákonitostem daných procesů, plynoucím ze dvou základních pojmů: z vazby analogické a vazby negativní. Jak V. Macura uvádí, na základě těchto vazeb je česká kultura budována „nikoliv prostě jinak, a tedy nezávisle na německé, ale doslova zrcadlově, a proto vlastně závisle na ní“.⁴⁵ Pod pojmem negativní vazba se tedy rozumí „vědomé úsilí o ne-německost“, což velmi těsně souvisí s „počešťováním a poslovanšťováním německých kulturních jevů“, to znamená s druhou uvedenou vazbou analogickou. Zákonitost oněch specifických vztahů je natolik zjevná a samozřejmá, že ji lze potvrdit nejen v textech *Rukopisů*, ale i v takřka všech ostatních českých preromantických dílech. Zvláště výrazné to je s ohledem na vztahy k německému literárnímu a kulturnímu prostředí. „Beneš Hermanov“ coby typická básnická skladba s protiněmeckým zaměřením se tak jeví jako vhodný příklad, jak poukázat na všechny zmíněné charakteristicky preromantické opozice.

Ve skladbě „Beneš Hermanov“ (jinak také „O pobití Sasíků“) pozorujeme zjevné shody s ostatními epickými básněmi *RK*, a to zejména ve shodě v základním tématu, jímž je český boj proti vetřelcům a jejich následné vyhnání ze země. Obdobně jako například v předcházející skladbě *RK*, v „Oldřichovi“, zde stojí Češi proti nepřátelskému etniku, jehož vlastnosti jsou vystihnuty užitím nelichotivých přívlastků, mnohdy přímo protikladně postavených k vlastnostem Čechů. Narozdíl od „Oldřicha“ jsou však v „Beneši Hermanově“ stavěni do role nepřátel nikoliv Polané, ale přímo a explicitně Němci. „Beneš Hermanov“ se z hlediska historického vztahuje k událostem kolem roku 1203,⁴⁶ tedy k období, kdy v českých zemích panuje Přemysl Otakar I. a kdy se jako český kníže v boji o říšský trůn staví na stranu Oty Brunšvického. Jde konkrétně o dobu, během níž „kněz“ český „k Otě daleko zajel“ a zanechal „sirou [svou] vlastici“ na pospas Němcům „Sasíkům“. Ti vtrhli „ot Zhorělských dřevních hor / v naše krajiny“, do českého pohraničního území a „dále k Troskám“.⁴⁷

Obraz Čechů a Němců v „Beneši Hermanově“

Téma vážící se přímo k boji Čechů a Němců bylo autorem *RK* voleno s ohledem na „užitečnost“ a „potřebnost“ dané látky. Významná úloha v utváření obrazu Čechů a Němců v české preromantické poezii obecně připadla samozřejmě negativní a analogické vazbě k německému, nejinak je tomu i v „Beneši Hermanově“. Z daného pohledu se jako výrazné specifikum jeví moment evidentní „proměny“, jejímž prostřednictvím lze rozčlenit celou skladbu na dvě hlavní části, a to na zobrazení českého nářku nad saským rabováním, nad drancováním české země, a na zcela protichůdný obraz jásootu, radosti a veselí nad českým vítězstvím. Ona proměna, v „Beneši Hermanově“ situovaná takřka doprostřed skladby, plní vlastně stejnou funkci jako proměna motivů v „Oldřichovi“, „Jaroslavovi“ a dalších preromantických básních. Autor v ní zhmotnil snahu evokovat novou kvalitu, tedy pozitivně, aktivně vystavěnou část, jejímž hlavním účelem je negovat záporné pocity, zklamání, nárek nebo smutek zobrazovaný doposud.

⁴⁵ Macura, V., *Znamení zrodu*. Jinočany: H&H, 1995, s. 39.

⁴⁶ Srov. Mezník, J. *Rukopisy z hlediska historie*. In *Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání*. Praha: Academia, 1969, s. 164-167.

⁴⁷ *Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání*. Praha: Academia, 1969, s. 284.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

V „Beneši Hermanově“ je volbou látky navazováno nejspíše na Dalimila a údaje o úderu Sasíků „na české stany“ jsou proloženy kronikou Václava Hájka z Libočan. Evidentní přitom je, že motiv saského loupení a pustošení je výmyslem a přidanou pasáží, stejně jako užití jména Beneše Heřmanova, na jehož „ahistoričnost“ upozornil už Jaroslav Goll.⁴⁸

Pro námi sledovaný úhel RKZ je ovšem podstatné to, jak byli Češi a Němci v „Beneši Hermanově“ zobrazováni a zda uváděné atributy odpovídají vrcholně obrozeneckému pohledu na vzájemný česko-německý vztah. V první části „Beneše Hermanova“ jsou Češi charakterizováni jako „biedné lidi“ a „nebožátka“, tedy jednoznačně jako ti, kteří trpí pod saským náporom – koneckonců to odpovídá i preromantickým snahám obecně (v duchu vazby analogické báseň započíná pochmurnými motivy⁴⁹). Tyto rysy dokládá i „sirá vlastice“ – specifikum pro utlačovaný národ příznačné. Na straně druhé jsou Němci Sasíci představeni nejen jako „cizinci“ a „nepřátelé“, ale přímo, a to několikrát, jako „vrazi“ plenící českou zemi: „Kto ny vrahóm vytrže“; „vsíak za oružie jmě cep / protivu vrahóm“; „Pomstu, pomstu vola / všem Sasóm pleňúcím“. Ve vzájemné opozici stojí i několik dalších motivů, například obraz dlouhých zástupů Němců („Dlúhým tahem Němci tahú“) a motiv naší krajiny („v naše krajiny“) umocněný jmenovitým výčtem škod, které hordy Němců české zemi způsobí:

Dajte, nebožátka, dajte

stříebro, zlato, zbožice.

Paky vám vyžehajú

dvory, chyžice.

A všeccko nám vyžehachu,

stříebro, zlato pobrachu,

hovědce otehnachu“⁵⁰

Není třeba zdůrazňovat, že onen výčet škod jen umocňoval představu německého barbarství a německé bojechtivosti, opět v negativní vazbě k české vyspělosti a mírumilovnosti. Podtrhuje to i nezbytná opozice „naše x cizí“ („v naše krajiny“; „cuziem kopytem“).

⁴⁸ Goll, J., Historický rozbor básní RK: Oldřicha, Beneše H. a Jaroslava. In *Atheneum*, 1886, roč. 3, č. 10, s. 422-426.

⁴⁹ Vlastní začátek skladby je apostrofou, dialogem s personifikovaným sluncem. Jak poznamenává J. Dolanský, jde o obdobu ruské lidové písně a *Slova o pluku Igorově*. Dolanský, J., *Záhada Ossiana v Rukopisech královédvorském a zelenohorském*. Praha: Academia, 1975, s. 45.

⁵⁰ *Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání*. Praha: Academia, 1969, s. 284.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Tematická proměna skladby

Pokud se ještě vrátíme k tematické proměně, jejímž prostřednictvím lze rozdělit skladbu „Beneš Hermanův“ na dvě hlavní části (obraz pláče nad německým drancováním, v. 1 – 20, a obraz boje a vítězného postupu proti Němcům, v. 35 – 76), povšimneme si několika specifických motivů, které se v oné pasáži „proměny“ objevují. Jde vlastně už o její první verše:

Netužte, kmetie, netužte!

Juž vám travička vstává

tako dlúho stúpaná

cuziem kopytem.⁵¹

Motiv „útěchy“, „probírání k životu“, „znovuzrození“, který byl autorem *RK* ztělesněn v momentu „juž vám travička vstává“, je preromantickým prvkem par excellence. Připomeňme tu vnitřní souvislost, již V. Macura nazývá „vztahem květomluvy a literatury“: „Vytváří se představa o hluboké souvislosti mezi světem květin a literaturou, ba dokonce celou kulturou, která podstatně ovlivňuje představu o úkolech soudobého písemnictví či kulturní aktivity jako celku“.⁵²

Obraz „travičky“, jež „tako dlúho stúpaná / cuziem kopytem“ „vstává“, lze jako jednu z možných interpretačních variant spojit i s představou „zahrady“ coby modelu české literatury a kultury, tedy se zahradou, jejíž reprezentativní funkce podporuje „ideál pozitivní literární práce“⁵³ a čistě pozitivní ideál obecně. Česká literární „zahrádka“, její pěstování a vymezování v sobě opět skrývá negativní vazbu k ostatním literaturám, k té německé především. A tak i „travička“ probouzející se k životu – jeden z prvků obrozenské květomluvy – umocňuje moment proměny a výzvy k boji proti Němcům, „cizímu kopytu“ deptajícímu českou zem. Není nutné zdůrazňovat, že celý tento motiv je výsostně obrozenskou výzvou k protiněmeckému boji jako takovému. Koneckonců to dokládají i konkrétní příklady z ostatní preromantické poezie. Motiv „travičky“ jako symbolu života a člověka využil ve svých *Básních* také F. A. Rokos, postavil ji do protikladu ke „smrti“ ve stejnojmenné básni:

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Macura, V., *Znamení zrodu*. Jinočany: H&H, 1995, s. 27.

⁵³ Tamtéž, s. 28.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Na paloucích pod kosou vše padne:

Stéblo, poupátko snad nesoucí,

Travka i bylinka kvetoucí,

Časem jejich krása mizí, vadne.

Podtíť sekáči jest velmi snadné

Zhůru

travičku se táhnoucí [...]

Kosa smrti zůřivěji drtí [...]

Všecky tvory bez milosti smrtí.⁵⁴

Jakkoliv obsah citované pasáže s vyobrazením české literatury přímo nesouvisí a v básni je líčena „smrt“ jako taková, vlastní poetický význam v mnohém odpovídá i obecnějšímu, přímo preromantickému rázu. Obraz opečovávané „zahrady“ totiž více než kdekoliv jinde signalizuje onu Macurovou zdůrazňovanou „naši literární zahrádku“, v níž je „pěstována“ česká literatura a v níž se lze dokonale vymezit vůči okolnímu světu, primárně proti Němcům. I proto je možné květiny, které Rokos ve své básni využil, chápat jako další doklad principu květomluvy a negativní vazby, objevující se i v „Beneši Hermanově“.

„Travička“ - „reprezentant“ květomluvy - je spoluutvářena také dalšími rostlinami a květinami, které v pasáži na předělu dvou hlavních částí „Beneše Hermanova“ figurují a působí. Jsou to „vence z polských květů“ a zelenající se „osenie“. Opět je tu možné sledovat, jak je moment signifikantní proměny silný a nakolik je zákonitý.

⁵⁴

Rokos, F. A., *Básně*. Praha: Josefa Fetterlová z Wildenbrunu, 1827, s. 20.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Víte vence z polských kvetův

svému vyprostiteľiu!

Osenie sě zelená,

proměnie sě vsě,

Ruče sě proměniše.⁵⁵

„Víte vence“ jako imperativ všemu českému lidu signalizuje, že přichází „vyprostitel“, „vysvoboditel“ z dosavadního utrpení. Motiv „vítí věnců“ je ostatně užíván v obdobném významu rovněž u jiných dobových básníků: ve *Smíšených básních* J. V. Kamarýta se „věnce“ objevují hned patnáctkrát, vlastní motiv „vítí, pletení věnců“ například v básni „Loučení“, kde Miléva „Sedlávala na otcovských honíc dolích / a jen hrdinám pletala / věnce“.⁵⁶ „Vítězné věnce“ sehrály podstatnou úlohu i v další skladbě *RK*, a to v „Ludiši“, v jejímž závěru vítěz obdrží „věnec z dubového listí“. I z toho je jasně patrné, že „plést věnce“ signalizovalo onu budoucí proměnu, oslavu, radost, vítězství – nepochybně má daný moment své kořeny už v antice, kdy byly na hlavu vítězů pokládány vavřínové věnce.

Zákonitost „proměny“ *utrpení a žalu v aktivní boj a vítězný postup* je v citované pasáži i explicitně vyjádřena („proměnie sě vsě, / Ruče sě proměniše“), po přímém vyslovení „proměnie“, „proměniše“ je v další verši poprvé zmíněna osoba Beneše Heřmanova, který „tajno lud v hromadu zve / proti Sasíkom“.⁵⁷ „Kmetští ludie“ se pak pod vedením Benešovým „shlučechu“ „v lese pod Hrubú skalú“ a vše bylo připraveno k boji „proti vrahóm“. Moment „shromáždění v lese před bojem“ je možné pozorovat v *RK* už u „Oldřicha“, kde Výhoň Dub a jeho chasa „dostúpichu mýta střědem lesa“, v němž se k boji připravoval Oldřich se svými vladyky. Motiv lesa jako úkrytu, bojového zázemí se tedy v *RK* opakuje takřka několikrát za sebou, a to ve dvou skladbách, které po sobě přímo následují. Les zde není zobrazován nijak rozdílným způsobem, není to les vyděděnců, nadpřirozených bytostí, les děsuplný nebo tajemný a divoký, s jakými se lze setkat v mnoha středověkých dílech,⁵⁸ jde jen a pouze o vnímání lesa jako shromaždiště bojovníků, jako vojenského centra.

⁵⁵ *Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání.* Praha: Academia, 1969, s. 284.

⁵⁶ Kamarýt, J. V., *Smíšené básně.* Praha: U Josefy odovělé Fetterlové z Wildenbrunu, 1822, s. 46.

⁵⁷ *Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání.* Praha: Academia, 1969, s. 284.

⁵⁸ Srov. Woitsch, J., Les živitel – člověk strašpytel. Strach z lesa ve středověku a raném novověku. In *Dějiny a současnost*, 2006, roč. 28, č. 11, s. 30-33.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Motiv pomsty a obraz bitvy se Sasy

Vlastní úvod k rozpoutání bojů se Sasy započíná slovy:

Pomstu, pomstu vola

vsěm Sasóm pleňúcím.

Aj, ta hněvi uchvátichu

krutost obě straně⁵⁹

Je evidentní, že motivy „lsti“ a „zrady“ – typické z obrozenského pohledu především pro *Píseň o Nibelunzích* – byly v *RK* přímo negovány, nelze to však říci o motivu „pomsty“. Ten je možné chápat (v kontextu *RKZ*) jako nepřipustný pouze zčásti. „Pomsta“ coby prostředek nečestného jednání by pro naše obrozence znamenala zcela jistě něco nepředstavitelného a pro Čechy zhola nemožného; ovšem „pomsta“, jejímž smyslem je obrana celospolečenských mravních hodnot a „slovanského životadárného uspořádání“, představuje motiv, který je nejenom vhodný, ale přímo potřebný a nutný. Takovým druhem „pomsty“ je opět podepřena platnost vazby negativní, a to v rámci negace „pomsty“ nečestné, zrádné nebo „pomsty“, jejímž cílem je pouhé ukojení vlastních zájmů (v *Písni o Nibelunzích* Kriemhilda pomstí Siegfrieda nikoliv za celé společenství, ale pouze pro vlastní lásku; je tedy nutné rozlišovat „pomstu“ vrahům, „pomstu“ za celé společenství – tedy „pomstu“ spravedlivou – a „pomstu“ jednotlivce, pouze pro ukojení osobních zájmů).

Obraz bitvy jako „hrózonosné“ řeže vlastně odpovídá dalšímu preromantickému směřování, tedy snaze vyobrazit Čechy jako udatné bojovníky, jejichž čestný cíl je vede k tomu, aby hrdinně válčili s německými nepřáteli a „vrahy“. Snad šlo i o autorův záměr vytvořit postavy českých válečníků reprezentujících českou odhodlanost hájit svá práva a sílu, s níž není radno dostat se do skutečné bitvy.

⁵⁹ *Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání.* Praha: Academia, 1969, s. 284-285.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Vstanú kyji nad kyje,
protiv sobě strašivo,
kopie nad kopie.
Srazistě tu obě straně,
jakž by les v les sě valil.⁶⁰

Za zmínku tu stojí i několik momentů, které opět mají širší dosah. Jedním z nich je užití „blesku“ a „hromu“, tedy charakteristicky preromantických motivů, které jsou příznačné pro mnoho jiných dobových básní („Jak blesk hroma po nebi, / tako blesk mečév“). Motiv „bouře“ se velmi často objevuje i v básních autorů, jako jsou F. L. Čelakovský, V. Nejedlý, A. J. Puchmajer, V. V. Ráb nebo K. S. Šnajdr. Jako příklad užití takového momentu může posloužit báseň „Večer“ ze sbírky F. B. Štěpničky *Hlas lyry české* z roku 1823: „od půlnoci jako vrchovité skály vyletují střelně chmúry šedivé“; „nad horami východ se šedá“ – bouře je pak vyobrazena jako noční hrůza, kdy „černosinavý mrak slunce zastírá“ a „zlaté jasno v černých stínech umírá“.⁶¹ Zcela zjevně tu figuruje totální zastření pozitivního obrazu coby absolutní, vše kryjící temnota, která je však opět v duchu negativní vazby ve druhé půli básně odsunuta: „Kvapem jako prudkým proudem jaté vozy / letí černá mračna za lesy a hory“.⁶² Analogie k romantickým pocitům německých autorů je tedy vzápětí negována a figuruje jako určitý protipól českého postoje, dokazujícího, že česká společnost je schopna rozervanectví německé tvorby překonat.⁶³

Dalšími motivy, které s obrazem těžkého a hrozného boje bezprostředně souvisejí, jsou okamžiky „dalekosáhlého hluku“, „skřěku hrózonosného“, který „poplaši ves zveř leský, / vsě nebeská letadla / až po třetí vrch“ a který „rozléha sě po úvalech / ot skalnatých hor / tu ráz kyjév, tu mečév / jak kot vetkých dřev“.⁶⁴

Jedním z posledních momentů, kterého si ve sledované skladbě povšimneme, je obraz Beneše samého, jenž „obráti sě [...] vzhóru, / kynu mečem na pravo, / tamo sě síla hrnu; / kynu na levo, / i v

⁶⁰ Tamtéž, s. 285.

⁶¹ Štěpnička, F. B., *Hlas lyry české. Díl druhý*. Praha: Arcibiskupská knihtiskárna, 1823, s. 120.

⁶² Tamtéž, s. 122.

⁶³ Peřina, J., *Přehledné dějiny vztahů české a německo-české literatury v 19. století (1780-1848)*. Ústí nad Labem: Albis international, 1996, s. 64.

⁶⁴ *Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání*. Praha: Academia, 1969, s. 285.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

levo bůři sě síla“.⁶⁵ Je nepochybné, že tento motiv je takřka naprosto shodný s pasáží v Zábojovi, kdy „napřěže mlat Záboj výš vzhóru / i vrže po vrazě“.⁶⁶

Ačkoliv má *Rukopis královédvorský* vytvářet dojem fragmentu, opět – obdobně jako v jiných skladbách *RK* – je v „Beneši Hermanově“ vše skončeno domácím vítězstvím a útekem cizinců, kteří museli pod českým náporem prchnout:

I by Němcém úpěti,

i by Němcém prnúti

i pobitie jim!⁶⁷

Setkáváme se tak jednoznačně s utvořeným uceleným obrazem vítězného boje a české statečnosti. Spolu s J. Dolanským lze přitom tvrdit: „Jestliže obě tyto první písně z *RK* měly poměrně malý rozsah – nepřesahovaly 61 až 76 veršů – a prozrazovaly v lecčems ještě cvičná charakter, mnohonásobně je převyšovala největší a nejvýznamnější báseň *RK* Jaroslav“.⁶⁸ Onen „cvičný charakter“ tedy z „Oldřicha“ i „Beneše Hermanova“ činí jakési předznamenání tendencí, které se naplno projeví právě v „Jaroslavovi“ a dalších skladbách *RK*.

Závěr

Nová pojetí a nové aspekty problematiky česko-německých vztahů a jejich studium v obrozenských textech, včetně negativní a analogické vazby k německví, otevírají široké pole možností, jak pokračovat v literárněvědném zkoumání českých preromantických děl a jak dané závěry uplatnit i ve školní praxi. *Rukopisy královédvorský a zelenohorský* představují v tomto směru nevídané zdroje typických příkladů, jimiž lze také bezpochyby obohatit výklad dějin české literatury ve škole nebo v nejrůznějších seminářích o dané problematice.

Příspěvkem se pokoušíme shrnout ona hlavní specifika české preromantické tvorby, a to především tak, jak jejich zkoumání naznačil a otevřel V. Macura. Naším záměrem proto bylo poukázat, že i „Beneš Hermanov“ představuje nejen podnět k úvaze a zamyšlení nad složitostí českých obrozenských vztahů k německé literatuře a německví jako takovému a že uvedená charakteristika spojuje zkoumanou skladbu i s ostatními českými literárními díly počátku 19. století. Obecná zákonitost vazby negativní a analogické pak tuto skutečnost jenom potvrzuje.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Tamtéž, s. 301.

⁶⁷ Tamtéž, s. 285.

⁶⁸ Dolanský, J., *Neznámý jihoslovanský pramen Rukopisů královédvorského a zelenohorského*. Praha: Academia, 1968, s. 125.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Prameny

Kamarýt, J. V., *Smíšené básně*. Praha: U Josefy ovdovělé Fetterlové z Wildenbrunu, 1822.

Rokos, F. A., *Básně*. Praha: Josefa Fetterlová z Wildenbrunu, 1827.

Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání. Praha: Academia, 1969.

Štěpnička, F. B., *Hlas lyry české. Díl druhý*. Praha: Arcibiskupská knihtiskárna, 1823.

Literatura

Dolanský, J., *Neznámý jihoslovanský pramen Rukopisů královédvorského a zelenohorského*. Praha: Academia, 1968.

Dolanský, J., *Záhada Ossiana v Rukopisech královédvorském a zelenohorském*. Praha: Academia, 1975.

Goll, J., *Historický rozbor básní RK: Oldřicha, Beneše H. a Jaroslava*. In *Atheneum*, 1886, roč. 3, č. 10, s. 422-426.

Macura, V., *Rukopisy aneb O mystifikování českém*. In Koschmal, Walter – Nekula, Marek – Rogall, Joachim (eds.), *Češi a Němci. Dějiny, kultura, politika*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2001, s. 409-414.

Macura, V., *Znamení zrodu*. Jinočany: H&H, 1995.

Mezník, J. *Rukopisy z hlediska historie*. In *Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání*. Praha: Academia, 1969, s. 164-167.

Peřina, J., *K reliktním českého obrozenského mýtu v literární výchově*. In *Český jazyk a literatura*, 2003 – 2004, roč. 54, č. 2, s. 62 – 69.

Peřina, J., *Přehledné dějiny vztahů české a německo-české literatury v 19. století (1780-1848)*. Ústí nad Labem: Albis international, 1996.

Woitsch, J., *Les živitel – člověk strašpytel. Strach z lesa ve středověku a raném novověku*. In *Dějiny a současnost*, 2006, roč. 28, č. 11, s. 30-33.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Překladatelská technika csl. Nikodémova apokryfního evangelia

Autorka: Jana Kuběňová

ÚVOD

Nikodémovo apokryfní evangelium (dále zkracujeme Nicod) je památkou, která byla do církevní slovanštiny přeložena z latiny. Otázka datace, stejně jako otázka původu tohoto překladu, není prozatím jednoznačně zodpovězena. F. V. Mareš pokládá tuto památku za českocírkevněslovanskou a datuje ji do 10. – 11. století.⁶⁹ Na druhé straně o českém původu pochybuje např. A. Vaillant, který se přiklání k názoru, že se jedná o památku jihoslovanskou vzniklou v 10. století.⁷⁰

Církevněslovanský (csl.) překlad apokryfu se zachoval v opisech různých redakcí; v edici, jejímž autorem je A. Vaillant⁷¹ a která slouží jako pramen pro tento příspěvek, je uveden text Novgorodského rukopisu, jenž pochází ze 14. – 15. století. Edice také obsahuje variantní čtení z mladšího ruskocírkevněslovanského rukopisu (F) ze 17. století a srbskocírkevněslovanského rukopisu (S), který je datován do 15. století.⁷² Latinský (lat.) text je čerpán z edice – Kim, H. C.: *The Gospel of Nicodemus*⁷³.

V tomto příspěvku se budeme věnovat způsobu překladu lat. ablativu absolutního do církevní slovanštiny a také překladu lat. indikativu perfekta deponentních (dep.) a semideponentních (semidep.) sloves v rámci materiálu Nicod.

PŘEKLAD LAT. ABLATIVU ABSOLUTNÍHO

Ablativ absolutní je jednou ze syntaktických vazeb, která je charakteristická pro latinské texty. Čeština paralelní syntaktický prostředek nemá, proto se pro překlad využívají jiné obraty. V klasické staroslověnině se podobná vazba nachází, avšak v jiném pádu – jedná se o vazbu dativu absolutního.

⁶⁹ MAREŠ, F. V.: *Církevněslovanské písemnictví v Čechách*. In: *Cyriometodějská tradice a slavistika*. Praha 2000, s. 273n.

⁷⁰ VAILLANT, A.: *L'évangile de Nicodème. Texte slave et latin*, Genève – Paris 1968, s. XIII.

⁷¹ VAILLANT, A.: *L'évangile de Nicodème. Texte slave et latin*, Genève – Paris 1968.

⁷² MAREŠ, F. V.: *An Anthology of Church Slavonic Texts of Western (Czech) Origin*. München 1979, s. 31.

⁷³ KIM, H. C.: *The Gospel of Nicodemus*, Toronto 1973.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Z Nicod jsme excerpovali jedenáct lat. vazeb abl. absolutního, deset vazeb překladačel převedl do csl. pomocí dat. absolutního. Např.:

lat. Ingrediente autem lesu et signiferis qui signa feremant curvata sunt... (I.; 15, 1/5);

csl. ОУТРЬ ЖЕ ИДУЩЮ ІСОУСУ, И ОТ ЗНАМЕНЬЯ ПОСАЩИХЪ, ИЖЕ ПОСИША

ЗНАМЕНЬЯ... (I.; 6, 16).⁷⁴

V jednom případě je použit jiný absolutní pád – instrumentál. Jedná se o pasáž ze XVII. kapitoly Nicod:

lat. Clausis ianuis, tollens legem Domini... (XVII.; 35, 7/2);

csl. ЗАТВОРЕНОЮ ДВЕРЬЮ ВЗЕМШЕ ЗАКОНЪ ГОСПОДЬНЬ... (XVII.; 52, 14);

ЗАТВОРЕНИ ДВЕРЬМИ ВЗЕМШЕ ЗАКОНЪ ГОСПОДЬНЬ... (F);

ЗАТВОРИШЕ ДВРИ ВЗЕМШЕ ЗАКОНЪ ГОСПОДЬНЬ... (S).

Můžeme si všimnout variantních čtení k instrumentálu absolutnímu, který je uveden v starším ruskocsl. rukopise. Na témže místě v mladším ruskocsl. rukopise nacházíme spojení - ЗАТВОРЕНИ ДВЕРЬМИ – které můžeme považovat za spojení nominativu plurálu n-ového participia slovesa ЗАТВОРИТИ a instrumentálu plurálu substantiva ДВРИ nebo ho můžeme interpretovat jako instrumentál plurálu s chybnou koncovkou participia. Srbskocsl. verze neuvádí absolutní vazbu, ale tvar aoristu a substantiva v akuzativu (ЗАТВОРИШЕ ДВРИ). Také tato různocnění mohou poukazovat k neobvyklosti užití instrumentálu; můžeme se domnívat, že opisovačům nebyl tento absolutní pád znám, a proto tvar buď komolili nebo se užití absolutního pádu vyhnuli. V použití instrumentálu lze spatřovat podobnost např. s Druhou svatováclavskou legendou, neboť právě v této legendě je vedle dativu absolutního několikrát užitó instrumentálu absolutního.⁷⁵

⁷⁴ V tomto příspěvku při citaci lat. dokladů podle edice H. C. Kima uvádíme nejprve kapitolu, pak stranu, řádek a za lomítkem odstavec; při citování csl. dokladů podle edice A. Vaillanta uvádíme číslo kapitoly, strany a řádku.

⁷⁵ BLÁHOVÁ, E.: Ke klasifikaci českocírkevněslovanských památek. Slavia, 62, 1993, s. 436.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

PŘEKLAD LAT. INDIKATIVU PERFEKTA DEPONENTNÍCH A SEMIDEMPONENTNÍCH SLOVES

Na základě excerptce slovesných tvarů z námi vybraných kapitol Nicod (VI., X., XVII., XXVI.) jsme zjistili, že lat. tvary indikativu perfekta aktiva (pomineme-li dep. a semidep. slovesa) jsou většinou do csl. překládány aoristem. Celkem se v námi excerptovaném materiálu vyskytuje čtyřicet šest tvarů lat. indikativu perfekta aktiva, přičemž čtyřiačtyřicetkrát je pro překlad použit aorist a ve dvou případech je lat. perfektum přeloženo pomocí imperfekta. Např.:

lat. *Et surgens Ioseph dixit ad Annam et Caifan...* (XVII.; 35, 1/1);

csl. ВСТАВЪ ИОСИФЪ КЪ АННѢ И КАИФѢ рече... (XVII.; 50, 18);

lat. *Et ipse Symeon habuit duos filios...* (XVII.; 35, 10/1);

csl. И ТЪ САМЪ СΥΜΕΟΝЪ имѣаше сѣинѣ двѣ... (XVII.; 50, 25).

Pokud jde o tvary lat. indikativu perfekta pasiva, těch jsme ve vybraných kapitolách objevili šest a jsou překládány pomocí n-ového a t-ového participia ve spojení s indikativem prézentu slovesa ВЪІТИ nebo n-ového participia s tvary aoristu slovesa ВЪІТИ. Např.:

lat. *Iesus Christus, Filius Dei, qui nunc crucifixus est...*(XXVI.; 47, 19/1);

csl. ІСОУСЪ СЫНЪ БОЖИИ ИЖЕ НЪІНѢ НА КРЪСТѢ пропатъ естъ... (XXVI.; 80, 26);

lat. *... quoniam audistis quia visus est Iesus...* (XVII.; 35, 2/1);

csl. ... ИМЖЕ СЛЪШАСТЕ ЯКО видѣнъ юсть ІСОУСЪ... (XVII.; 50, 19);

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

lat. ... *et a multis visi sunt in Hierusalem.* (XVII.; 35, 6/1);

csl. ... И ОТ МНОГЪ ВИДѢНИ ВЪИША ВЪ ЕРОУСАЛИМѢ. (XVII.; 50, 22) .

Nyní se již dostáváme k překladu lat. indikativu perfekta dep. a semidep. sloves. V excerpovaném materiálu nacházíme šest takových tvarů, proto jsme se rozhodli vybrat sledované tvary v celé památce, abychom tak získali rozsáhlejší materiál, který může vést k přesnějšímu srovnání. V Nicod se nachází devatenáct perfektních tvarů dep. (semidep.) sloves, které jsou do csl. přeloženy několika různými způsoby.

1) aorist:

lat. *Et videns Iesus misertus est mei...*(VI.; 21, 8/1);

csl. И ВИДА ІСОУІЗ МИЛОСРЪДОВА МА... (VI.; 20, 13);

lat. *Et deprecatus est pro vobis...* (IX.; 23, 10/2);

csl. И ПОМОЛИ СЯ ЗА ВСЬ МОИСѢИ И НЕ ИЗМРОСТЕ... (IX.; 26, 2);

И МОЛА БѢАШЕ ЗА ВЪ... (F);

И МОЛЕ СЕ ЗА ВЪ... (S);

lat. *Et tu quomodo ingressus es sinagogam...* (XII.; 27, 9/1);

csl. И ТЪІ КАКО ВНИДЕ В ВѢТИЛИЦЕ... (XII.; 33, 13);

lat. ... *omnia quae locuti sunt tres viri...* (XV.; 21, 2/1);

csl. ... ВСА ЯЖЕ ГЛАГОЛАША ТРИЕ МЪЖИ... (XV.; 42, 2);

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

lat. ...*et prophetas locutus est patribus nostris.* (XVII.; 36, 10/2);

csl. ... и пророкѣи глаголасте отцемъ нашимъ (XVII.; 52,16);

ГЛАГОЛЮ КЪ (S);

ГЛАГОЛА КО (F).

V starším ruskocsl. rukopise (A) bylo lat. perfektum dep. sloves přeloženo pomocí aoristu pětkrát. Ve třech případech se shoduje se zbylými sledovanými rukopisy a ve dvou se odlišuje. V mladším ruskocsl. rukopise (F) můžeme místo aoristu vidět nt-ové participium ve spojení s tvarem imperfekta slovesa **БЪИТИ** (МОЛА БЪАШЕ), kdežto v srbskocsl. rukopise se nachází pouze tvar nt-ového participia slovesa **МОЛИТИ СЯ** (МОЛЕ СЕ). Latinské – *locutus est* je v rukopise (S) přeloženo pomocí nt-ového participia (**ГЛАГОЛЮ**).

2) l-ové participium + ind. prés. **БЪИТИ** (perfektum):

lat. ...*et superambulavit et ingressus est.* (I.; 16,16/6);

csl. ... и иде по немѹ, оутрь влѣзъ естъ. (I.; 8, 21);

lat. *Quomodo ingressi estis sinagogam?* (XII; 26, 8/1);

csl. како оутрь вошли есте въ вѣтлище (XII.; 32, 12);

lat. ... *tu dui sic intrepidus nostros fines ingressus es?* (XXII.; 70, 29/1);

csl. ... иже тако ве-страха въ наша прѣдѣлзи оутрь вшелъ еси. (XXII.; 70, 16).

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Lat. perfektum dep. sloves je třikrát přeloženo spojením I-ového participia s ind. prez. slovesa **БЗИТИ**, tedy stsl. perfektem. Můžeme si všimnout, že v tomto případě se námi sledované rukopisy shodují, nenacházíme zde variantní čtení. Také jsme zjistili, že se jedná o překlad stejného lat. slovesa – *ingredior*, které se ve vybraném materiálu vyskytuje celkem čtyřikrát, z toho je pouze jednou přeloženo aoristem a ve zbylých případech I-ovým participiem se slovesem **БЗИТИ**. Domníváme se, že užití I-ového participia ve spojení se slovesem **БЗИТИ** k překladu lat. perfekta dep. sloves je příhodné, neboť odpovídá lat. předloze po stránce významové (perfektum) i formální (participium perfekta + ind. prézentu slovesa *esse* – **БЗИТИ**).

3) n-ové participium + **БЗИТИ**:

lat. ...*non est natus de fornicatione*. (II.; 17, 4/4);

csl. ... **НѢСТЬ РОЖЕНЪ** **ОТ ЛЮБОДѢАНЬА**. (II.; 10, 19n);

lat. ...*non sumus nati*... (II.; 17, 17/4);

csl. ... **НѢСМЪ РОЖДЕНИ**... (II.; 12, 2n);

lat. *Caecus natus sum*. (VI.; 22, 1n/2);

csl. **СЛѢПЪ РОЖДЕНЪ** **БЗИХЪ**. (VI.; 22, 2);

СЛѢПЪ РОЖДЕНЪ **ЕСМЪ**. (F).

Tento způsob překladu je v Nicod užit pouze u překladu tvarů lat. lexému *nascor*. Ve dvou případech se sloveso **БЗИТИ** objevuje v přítomní formě a jednou ve formě aoristu, ovšem na místě aoristu v rukopisech (A) a (S) se v mladším ruskocsl. rukopise nachází tvar přítomní. Na základě komparace s předchozími doklady bychom snad mohli znění z rukopisu (F) považovat za původní.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

4) nt-ové participium + ind. préz. ВЗІТИ:

lat. ...*et multum deprecatus est custos lesum...* (I.; 16, 14/6);

csl. ...И МНОГО МОЛА ЕСТЬ ДЕСАТНИКЪ ІСОУСА... (I.; 8, 20);

...И МНОГО МОЛИ ДЕСАТНИКЪ ІСОУСА... (FS);

lat. ...*multa enim passa sum propter eum in hac nocte.* (II.; 16, 5/1);

csl. ...МНОГО БО ТЕРПАЩИ ЕСМЪ ЕГО РАДИ В СІЮ НОЩЬ. (II.; 10, 2);

...МНОГО БО ТРЕПЕЩУЩИ ЕГО РАДИ В СІЮ НОЩЬ. (A);

...МНОГО БО ПОСТРАДАХЪ ЕГО РАДИ В СІЮ НОЩЬ. (S);

lat. ... *verba quae nobis locuti estis de Iesu.* (XIV.; 30, 14/2);

csl. ...СЛОВЕСА ЯЖЕ НАМЪ ГАЛГОЛЮЩЕ ЕСТЕ ѠТ ІСОУСА. (XIV.; 40, 16);

ГЛАГОЛАСТЕ (S);

lat. ...*quia ammirati sumus omnes de assumptione tua.* (XV.; 32, 10/2);

csl. ... ИМЖЕ ВСИ ДИВАЩЕ СА ЕСМЪ ѠТ ИЗВЕДЕНЬА ТВОЕГО. (XV.; 44,11);

ДИВИМ СА (FS);

lat. *Haec audientes omnes gavisi sunt.* (XVII.; 35, 1/2);

csl. СИ СЛЗІШАЩЕ ВСИ ВЕСЕЛАЩЕ СА СОУТЬ (XVII.; 52,8);

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

ВЕСЕЛАЩЕ СА (F);

СЪ РАДОСТИЮ (S);

lat. ...*et statim simul locuti sunt dicentes.* (XVII.;36, 5/3);

csl. ...и ЯКО ТАКО ГЛАГОЛЮЩА ЕСТЕ, РКУЩА. (XVII.; 52, 24).

Dalším způsobem, kterým je překládáno lat. perfektum dep. (semidep.) sloves je spojení nt-ového participia s přítomnými tvary slovesa **ВЗІТИ**. Lze se domnívat, že v tomto případě se překladatel snažil formálně napodobit lat. předlohu – participium (překladatel zde užívá participium přítomné, přestože části lat. perfekta by odpovídalo participium perfekta) a indikativ přítomné slovesa *esse*. Je zajímavé, že mimo posledního dokladu, všechny uvedené příklady mají variantní čtení, což může svědčit o tom, že původní překlad nebyl jasný a vyžadoval další úpravy. Také si lze všimnout, že tento způsob překladu se vyskytuje ve všech sledovaných textech, není tedy charakteristický pro žádný z rukopisů.

5) nt-ové participium + imperfektum slovesa **ВЗІТИ**:

lat. *Et deprecāti sunt Heliseum et ambulavit...* (XV.; 31, 13/1);

csl. и ВЪДАЩЕ ВЪАХУ ЕЛЬСѢИ, и ХОДИ... (XV.; 42, 17);

и НОУДИШЕ ЕЛЬСѢИ, и ХОДИ... (S);

lat. ... *omnes populi gavisī sunt...* (XV.; 31, 2/2);

csl. ... ВСИ ЛЮДЪЕ ВЕСЕЛАЩЬ СА ВЪАХУ... (XV.; 44, 2).

Tento způsob překladu se v Nicod vyskytuje pouze třikrát, dvakrát v kapitole XV, kde v jednom případě můžeme v srbskocsl. rukopise místo nt-ového participia s imperfektem slovesa **ВЗІТИ** vidět

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

tvar aoristu (ΝΟΥΔΗΣΕ). A jedenkrát v IX. kapitole jako variantní čtení z mladšího ruskocsl. rukopisu (МОЛА БЪВШЕ) k tvaru aoristu (ПОМОЛИ СА).

Devatenácti tvarům lat. perfekta dep. a semidep. sloves odpovídá, zahrneme-li různočtení, třicet dva tvarů csl. V deseti případech (31,25 %) je k překladu použit tvar aoristu, šestkrát (18,75 %) se setkáváme s překladem pomocí nt-ového participia ve spojení s ind. přítentem slovesa БЪИТИ. Čtyři doklady (12,5 %) jsou přeloženy n-ovým participiem se slovesem БЪИТИ, třikrát (9,4 %) překladatel užil l-ové participium s ind. přítentem slovesa БЪИТИ a ve třech (9,4 %) případech překladatel zvolil nt-ové participium s tvary imperfekta slovesa БЪИТИ. Pouze v jednom případě je místo slovesného tvaru uveden tvar substantiva – a to v srbskocsl. rukopise, kde nacházíme tvar СЪ РАДОСТНЮ jako překlad lat. *gavisī sunt*. Zbýlých šest dokladů tvoří různé slovesné tvary.

ZÁVĚR

Cílem tohoto příspěvku bylo na základě analýzy csl. překladu Nikodémova apokryfního evangelia s jeho lat. předlohou shromáždit a interpretovat jazykový materiál, konkrétně lat. vazby ablativu absolutního s jeho paralelami v csl. textu a lat. tvary indikativu perfekta deponentních (semideponentních) sloves a jejich csl. překlad.

Na základě excerptce lat. ablativu absolutního jsme zjistili, že v apokryfu je téměř vždy tato lat. vazba překládána dativem absolutním, pouze v jednom případě se v Nicod objevuje instrumentál absolutní, který se vyskytuje mimo jiné např. v Druhé svatováclavské legendě, památce českého původu.

Pokud jde o problematiku překladu lat. tvarů indikativu perfekta deponentních (semideponentních) sloves, tak jsme na základě analýzy zjistili, že jsou tyto tvary nejčastěji překládány aoristem. K překladu jsou také užívána spojení participií s tvary slovesa БЪИТИ, z těchto spojení se v Nicod nejčastěji vyskytuje nt-ové participium s indikativem přítentem slovesa БЪИТИ, domníváme se, že se jedná o napodobení lat. předlohy.

Zde se nám otevírají další možnosti bádání, neboť by bylo zajímavé analyzovat lat. tvary indikativu perfekta deponentních sloves a jejich překlad z dalších českocsl. památek a vzájemně je porovnat.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

LITERATURA

BLÁHOVÁ, E.: *Ke klasifikaci českocírkevněslovanských památek*. Slavia, 62, 1993, s. 427 – 447.

DUS, J. A. – POKORNÝ, P.: *Neznámá evangelia. Novozákonní apokryfy I*. Praha 2006.

KONZAL, V.: *Latinské gerundium a gerundivum v staroslověnském překladu (Responze latinské syntaxe v českocírkevněslovanských památkách I.)*. Cyrillomethodiana 2005 (Slavia 74-2005, 2-3), s. 167 – 190.

KONZAL, V.: *Latinské participium futuri v staroslověnském překladu (Responze latinské syntaxe v českocírkevněslovanských památkách I.)*. Slavia 63, 1994, s. 193 – 205.

KURZ, J.: *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha 1969.

KURZ, J. – HAUPTOVÁ, Z. (ed.): *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae, I – IV*. Praha 1966, 1973, 1982, 1977.

MAREŠ, F. V.: *An Anthology of Church Slavonic Texts of Western (Czech) Origin*. München 1979.

MAREŠ, F. V.: *Církevněslovanské písemnictví v Čechách*. In: *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. Praha 2000, s. 256 – 327.

MAREŠ, F. V.: *Česká redakce církevní slovanštiny v světle Besěd Řehoře Velikého (Dvojslova)*. In: *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. Praha 2000, s. 368 – 402.

MATĚJKA, L.: *K syntaxi církevněslovanských překladů z latiny*. Studia palaeoslovenica. Praha 1971, s. 227 – 236.

NOVOTNÝ, F. – PRAŽÁK, J. M. – SEDLÁČEK, J.: *Latinsko-český slovník*. Praha 1933.

NOVOTNÝ, F. a kol.: *Základní latinská mluvnice*. Praha 1957.

TISCHENDORF, C.: *Evangelia apocrypha*. Lipsko 1876.

VAILLANT, A.: *L'évangile de Nicodème. Texte slave et latin*, Genève – Paris 1968.

VEČERKA, R.: *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. Olomouc – Praha 2006.

VEČERKA, R.: *Syntax aktivních participií v staroslověnštině*. Praha 1961.

VEPŘEK, M.: *Česká redakce církevní slovanštiny z hlediska lexikální analýzy*. Olomouc 2006.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

První staroslověnská legenda o sv. Václavu v rekonstrukcích Miloše Weingarta a Josefa Vašici

Autorka: Martina Chromá

První staroslověnská legenda o sv. Václavu (dále PSLV) je jednou z nejdůležitějších staroslověnských památek české provenience. Její původ bývá filology nejčastěji kladen do přemyslovských Čech poloviny 10. století, tj. do období těsně následujícího po událostech v legendě vylíčených. Již od doby svého nalezení v roce 1827⁷⁶ vzbuzuje legenda mimořádný zájem badatelů různých vědeckých odvětví, a to zejména pro svou délku a detailnost líčených podrobností, kterými se vymyká ostatním legendám václavského a ludmilského cyklu.

V průběhu 19. a 20. století bylo nalezeno celkem 14 rukopisů s textem PSLV.⁷⁷ Podle typů památek, v nichž se dochovaly, a dalších společných charakteristických rysů se ustálilo jejich třídění do tří redakcí – vostokovské, charvátské a minejní. Celé dějiny zkoumání PSLV jsou provázány otázkou vzájemného vztahu těchto redakcí a hledáním nejzachovalejšího znění legendy. Vývoj bádání shrnul v roce 1988 Václav Konzal⁷⁸ a za nejpůvodnější označil redakci vostokovskou, která nebyla zkracována pro liturgické účely jako redakce charvátská a ani doplňována pozdějšími interpolacemi jako redakce minejní.

S rostoucím počtem nalezených rukopisů vyvstávala i otázka, jak zněl nedochovaný archetyp legendy a které informace obsahoval. Tímto problémem se nejsystematičtěji zabýval Miloš Weingart, jenž se na základě dosud nejpodrobnějšího a nejobsáhlejšího rozboru PSLV pokusil rekonstruovat původní znění legendy do klasické staroslověnštiny.⁷⁹

Podle Weingartovy vlastní analýzy rukopisů podává nejlepší obraz o původním textu PSLV redakce charvátská. Nejhorší zněním ze všech je podle něj navzdory dosavadnímu filologickému i historickému bádání redakce vostokovská, která Weingartovi sloužila pouze k potvrzení či opravení čtení charvátských. Doplnky z ní byly vzaty celkem tři a vždy jsou v rekonstruovaném textu vyznačeny v lomených závorkách. Právě upřednostňování charvátské redakce nad redakci vostokovskou je hlavním důvodem, proč se na Weingarta po vydání jeho studie s rekonstrukcí sesypala vlna kritiky, především od členů Pražského lingvistického kroužku.⁸⁰ Vytýkali mu mimo jiné i velký počet chyb a překlepů, kterých se v textu nachází překvapivě mnoho. Článekovou přestřelku ukončil Weingart

⁷⁶ ВОСТОКОВ, А. Х. Сказание об убиении св. Вячеслава князя чешского. In: *Московский вестник*, 17, 1827, s. 82-94.

⁷⁷ Ruský badatel A. A. Turilov nalezl ve druhé polovině 20. století několik dalších rukopisů vostokovské redakce, které však dosud nebyly vydány, viz ТУРИЛОВ, А. А. Новый список Востоковской легенды. In: *Litterae slavicae Mediae Aevi. Francisco Venceslao Mareš Sexagenario Oblatae*. München: Otto Sagner, 1985, s. 371-377.

⁷⁸ KONZAL, V. První slovanská legenda václavská a její „Sitz im Leben“. In: *Studia mediaevalia Pragensia*, I, 1988, s. 113-127.

⁷⁹ WEINGART, M. První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu. In: *Svatováclavský sborník I*. Praha: Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí, 1934, s. 863-1088.

⁸⁰ HAVRÁNEK, B. Weingart, M.: První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu. Praha 1934. *Časopis Matice moravské*, 59, 1935, s. 341-362.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

v Časopisu Matice moravské⁸¹ a v roce 1938 přetiskl znění rekonstrukce s opravenými překlepy a dalšími drobnými úpravami ve své antologii staroslověnských textů.⁸² Weingart také zpracoval překlad své rekonstrukce do nové češtiny, který však vyšel až po jeho smrti v roce 1940.⁸³

Osobitý přístup k Weingartově rekonstrukci zaujal Josef Vašica, který se pokusil podat její pozitivní kritiku, v níž se nesnažil pouze vytýkat nepřesnosti či překlepy, ale podle své odlišné představy o původnosti jednotlivých částí dochovaných rukopisů Weingartovu předlohu na některých místech rozšířil a přeložil do nové češtiny.⁸⁴

Prvním rozdílem mezi Weingartovou rekonstrukcí a Vašicovým rozšířením je celková formální úprava textu. Weingart vycházel ze syntaktického rozboru, v němž zjišťoval začátky a konce jednotlivých vět. Legendu tak rozčlenil do 10 kapitol a v jejich rámci do 91 číslovaných vět. Jiným způsobem postupoval Vašica, jenž text legendy rozdělil do sedmi kapitol a věty sloučil do odstavců, čímž zdůraznil kompoziční výstavbu legendy jako celku a přispěl tím k větší plynulosti a návaznosti textu.

První věcnou změnu vnesl Vašica do oddílu 10 ve druhé kapitole. Větu *яко благословленьемъ бискоупа того правьднѣнаго и молитвами ѣго*⁸⁵ upravil podle vostokovské redakce, která zní *яко оубо блѣвнѣнемъ еппа того по млтвами блгобѣрными*,⁸⁶ tedy záměnou adjektiva *правьднѣн* (*spravedlivý*), jež se týká biskupovy osobnosti, za *блгобѣрнѣн* (*zbožný*), vyjadřující způsob jeho modliteb. Ve Vašicově překladu pak čteme *požehnáním tohoto biskupa a jeho zbožnými modlitbami...*⁸⁷

Větší úpravu vnesl do oddílu 11 téže kapitoly, kde rozšířil Weingartovu stručnou verzi podle charvátské redakce *навѣиче же кзниги словѣньскзиа и латиньскзиа добръ чѣнѣмъ з востоковскѣ редакце, в нѣ найдемѣ змѣнку о кнѣжнѣ Людмилѣ а Вѣславовѣ оdesлѣнѣ на Будѣч: и вѣда и баба своа Людмила (sic) оучити книгѣмъ словѣньскимъ по слѣдѣхъ поповѣ и навѣиче разѣмъ добръ • ѿсадѣнѣ коротиславъ в вѣдѣчь и нача штрокъ оучитисѣ книгѣмъ латыньскимъ и наоучисѣ добръ* (v překladu do češtiny: *Jeho bába Ludmila dala jej vyučiti knihám slovanským podle návodu kněze, a osvojil si dobře jejich smysl. Vratislav pak jej odeslal do Budče; tam počal se hoch učiti knihám latinským a naučil se jim dobře*). Vašica se domníval, že nedochovaný protograf obsahoval právě tuto rozšířenou verzi, a stručnost charvátského textu přikládal jeho pozdějšímu nucenému krácení. Na území

⁸¹ Weingart zde napsal ostrou odpověď na Havránkův článek: WEINGART, M. K výkladu česko-církevněslovanských legend o svatém Václavu. *Časopis Matice moravské*, 60, 1936, s. 229-243.

⁸² WEINGART, M. *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*. Praha: vlastním nákladem, 1938, s. 166-172. Nejzávažnější změnu vnesl do věty č. 6, v níž nahradil původní *епископа етера* na *бискоупа етера*, stejně jako v následující větě č. 7 – *взъзмъ бискоупъ отрока*. V původní rekonstrukci se slovo *бискоупъ* objevuje ve větě č. 10 *благословленьемъ бискоупа того*.

⁸³ WEINGART, M. *Nejstarší slovanská legenda o sv. Václavu*. Praha: Evropský literární klub, 1940.

⁸⁴ VAŠICA, J. První staroslovanská legenda o sv. Václavu. In: *Na úsvitu křesťanství*. Praha: Evropský literární klub, 1942, s. 67-72, 257-263.

⁸⁵ Rekonstruovaný text viz: WEINGART, M. První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu. In: *Svatováclavský sborník I*. Praha: Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí, 1934, s. 975-983.

⁸⁶ Znění jednotlivých redakcí viz: VAJS, J. *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1929, s. 14-20 (redakce vostokovská), s. 20-28 (redakce minejní), s. 36-43 (redakce charvátská).

⁸⁷ Vašicův překlad viz: VAŠICA, J. První staroslovanská legenda o sv. Václavu. In: *Na úsvitu křesťanství*. Praha: Evropský literární klub, 1942, s. 67-72.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

pravoslavného Ruska by jen stěží byly vloženy informace o názvu osídlení Budeč a o Václavově učení latinským knihám, a proto není důvod pochybovat o původnosti čtení vostokovské redakce.

Do věty z třetí kapitoly, oddílu 12 ПОСТАВИША ЧЕСИ КЪНАСА ВАЩЕСЛАВА [НА СТОЛЪ ДЪДЪНИ]⁸⁸ vložil Vašica dodatek СЪИНА ЮГО z charvátské redakce, který Weingart ve své rekonstrukci vynechal. Zároveň pokládal spojení НА СТОЛЪ ДЪДЪНИ za součást původního znění legendy, a proto jej ve svém překladu nijak nevyznačoval.

Vašica svůj překlad rozšířil také o dvě dodatkové věty, jež se dochovaly pouze v ruských redakcích. První navazuje na kapitolu 3, oddíl 14 a obsahuje zmínku o Václavových sestřích, kterou Weingart považoval za pozdější vsuvku. Podle Vašici však není důvod k pochybám o pravdivosti této informace, jež podle vostokovské redakce zní: ИМАШЕ ЖЕ СЕСТРЫ ДЪДАСТА Я ВЪРОСНА КНАЖЕНЬЯ И ОУСТРОИТЕ Я. Druhá Vašicova interpolace se zabývá příčinou zhrdnutí českých mužů, jež je součástí čtvrté kapitoly, oddílu 19: РАЗГРЪДЪВЪЗШЕ ЖЕ СА ЧЕШЬЦИ МЪЖИ. Čtení doplnil podle vostokovské redakce: ОУНЪ ВО ИМЪ ВАШЕ КНАЗЪ, v českém překladu pak *neboť kníže jejich byl ještě mlád*. Tuto informaci obsahuje pouze minejní a vostokovská redakce, obě navíc doplněné o zmínku, že v době úmrtí knížete Vratislava bylo Václavovi 18 let. V tomto věku by však mohl být jen stěží pokládán za *mladého* a stejně tak by nebyl důvod pro zastupující Drahomířinu vládu. Tato vsuvka se proto považuje za chybu vzniklou pozdějšími opisy legendy.⁸⁹

Další změna se týká biblického citátu (Sk 7, 60) НЕ ПОСТАВИ МЪНЪ СЕГО ЗА ГРЪХЪ ze čtvrté kapitoly, oddílu 25. Ve vostokovské redakci nacházíme jiný slovosled: НЕ ПОСТАВИ МИ ГРЪХА СЕГО. Vašica se jakožto katolický duchovní snažil o zdůraznění a co možná nejpřesnější užití všech biblických citátů, které se v legendě nacházejí. Právě vostokovská varianta podle něj zachovává přesnější znění staroslověnského Apoštola. Vašica také tvrdil, že užití předložky *za* v platnosti doplňkové není ve staroslověštině doloženo.⁹⁰

Větu НАЧА ИГРАТИ СЪ СЛОУГАМИ СВОИМИ z páté kapitoly, oddílu 39 přeložil Weingart doslovně: *začal hrát se sluhy svými*.⁹¹ Vašica znění pozměnil podle vostokovské redakce, v níž čteme: НАЧА ИГРАТИ И ВЕСЕЛИТИСА СЪ ДРЪГИ СВОИМИ. V překladu do češtiny věta zní: *počal rytířskou hru s družinou svou*, což Vašica vysvětluje tím, že Václav věděl o Boleslavově vražedném úmyslu, a proto se chránil demonstrováním síly své družiny, která tak mohla kdykoliv zaútočit proti nepříteli.⁹²

⁸⁸ Hranatými závorkami Weingart poukazoval na doplnění podle vostokovské redakce.

⁸⁹ PASTRNEK, F. Slovanská legenda o sv. Václavu. *Věstník královské české společnosti nauk* 6, 1903, s. 51.

⁹⁰ VAŠICA, J. První staroslovanská legenda o sv. Václavu. In: *Na úsvitu křesťanství*. Praha: Evropský literární klub, 1942, s. 259.

⁹¹ Weingartův překlad viz: WEINGART, M. *Nejstarší slovanská legenda o sv. Václavu*. Praha: Evropský literární klub, 1940, s. 12-16.

⁹² VAŠICA, J. První staroslovanská legenda o sv. Václavu. In: *Na úsvitu křesťanství*. Praha: Evropský literární klub, 1942, s. 261 a 280.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Mezi největší překladatelské a textologické problémy PSLV patří líčení jediné zázračné události, jež se udála po Václavově smrti. Weingartova rekonstrukce představuje verzi podle charvátské redakce – poté, co se tři dny krev zemřelého Václava nevsákla do země, vzešel nad ním chrám: *цркви взиде надъ нимъ*. Weingart větu přeložil: *svatyně vzešla nad ním*. Vašica text interpoloval podle minejní redakce, která zní: *кровъ его потреби са и цркви взиде надъ нимъ*. Přiklání se tak k názoru, že slovo *цркви* je oproti nominativnímu *цркви* možné chápat jako bezpředložkový místní lokál s významem *v chrámě*, tedy že zázrak spočívá v tom, že se nad Václavovým tělem, vystaveným v chrámě, objevila krev. Vašicův překlad do češtiny zní *krev jeho se ztratila a vzešla v chrámě nad ním*.

Posledním Vašicovým zásahem do Weingartova rekonstruovaného textu je obměna slova ve větě *не остави же богъ вѣрнѣишѣхъ* z desáté kapitoly, oddílu 86. Adjektivum *вѣрнѣишѣхъ* se vztahuje k osobnosti Boleslava, a proto Vašica považoval za vhodnější variantu z vostokovské redakce: *избраннѣишѣхъ*. V jeho překladu pak čteme: *Bůh však nenechal svých vyvolených*.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Literatura

HAVRÁNEK, B. Weingart, M.: První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu. Praha 1934. *Časopis Matice moravské*, 59, 1935, s. 341-362.

KONZAL, V. První slovanská legenda václavská a její „Sitz im Leben“. In: *Studia mediaevalia Pragensia*, I, 1988, s. 113-127.

PASTRNEK, F. Slovanská legenda o sv. Václavu. *Věstník královské české společnosti nauk* 6, 1903.

ТУРИЛОВ, А. А. Новый список Востоковской легенды. In: *Litterae slavicae Medii Aevi. Francisco Venceslao Mareš Sexagenario Oblatae*. München: Otto Sagner, 1985, s. 371–377.

VAJS, J. *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1929.

VAŠICA, J. První staroslovanská legenda o sv. Václavu. In: *Na úsvitu křesťanství*. Praha: Evropský literární klub, 1942, s. 67-72, 257-263.

ВОСТОКОВ, А. X. Сказание об убиении св. Вячеслава князя чешского. In: *Московский вестник*, 17, 1827, s. 82-94.

WEINGART, M. K výkladu česko-církevněslovanských legend o svatém Václavu. *Časopis Matice moravské*, 60, 1936, s. 229-243.

WEINGART, M. *Nejstarší slovanská legenda o sv. Václavu*. Praha: Evropský literární klub, 1940.

WEINGART, M. První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu. In: *Svatováclavský sborník I*. Praha: Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí, 1934, s. 863-1088.

WEINGART, M. *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*. Praha: vlastním nákladem, 1938.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Tyto dochované rukopisy navíc poskytují z jazykového i textologického hlediska mnohem rozstříštěnější obraz než kanonické rukopisy evangelií a žaltářů.

Tato různorodost do značné míry znesnadňuje možnost rekonstrukce původního znění staroslověnského překladu apoštola. Příčin může být několik. S dostatečnou jistotou totiž můžeme považovat ze cyrilometodějský překlad jen krátký praxapoštol. Nelze s jistotou říci, zda byl na úplný praxapoštol a dále na úplný text Skutků apoštolských a epištol doplněn již na Moravě přímo za účastní Konstantina i Metoděje, či zda je to dílo pouze Metoděje a jeho žáků po Cyrilově smrti (869), nebo zda dokonce tento úkol nedokončili až samotní Metodějovi žáci v Bulharsku po jejich vyhnání z Moravy (885). Třebaže nelze podat na tuto otázku jednoznačnou odpověď, dosavadní výzkum apoštolního textu naznačuje,⁹⁶ že ačkoliv překlad celého apoštola v zásadě odpovídá cyrilometodějské praxi, pravděpodobně byl vytvářen postupně a za účasti více překladatelů. Krátce po zakotvení staroslověnského písemnictví v bulharské říši došlo patrně k mnohem rozsáhlejší redakčním úpravám apoštola, než tomu bylo v případě evangelií nebo žaltáře. Příčiny toho nejsou jasné, možná se jednalo o snahu stylisticky zdokonalit na Moravě kvůli časové tísní jen hruběji zhotovený překlad, možná na rozdíl od evangelií a žaltáře spíše dokumentaristická než sakrální povaha Skutků apoštolských a epištol dovolila redaktorům rozsáhlejší intervence v textu při snaze přiblížit jej jihoslovanskému prostředí. Dosavadní výzkumy také nedávají jednoznačnou odpověď na otázku, zda dochované rukopisy krátkého praxapoštola přímo navazují na uvažovaný prvotní cyrilometodějský překlad praxapoštola, či zda jsou vytvořeny až druhotně z úplného textu apoštola. V zachovaných rukopisech nejsou rozdíly mezi perikopami krátkého apoštoláře a doplňkovým čtením nijak zvlášť výrazné, což by spíše poukazovalo na druhou možnost.⁹⁷

Tímto však složitá cesta vedoucí ke Skopskému apoštolu teprve začíná. Záhy se patrně ustálily dvě základní redakční varianty apoštola, západní varianta pravděpodobně vznikla v Ochridském literárním středisku, kde působili nadaní Metodějovi žáci Kliment a Naum, východní se patrně vyvinula v literárním středisku v Preslavi (do roku 893 též v Plisce), ve které působil s cyrilometodějským žákem Konstantinem Preslavským do roku 893 rovněž Naum, později stál v jejím čele znamenitý překladatel Jan Exarcha. Skutečné autorství těchto redakčních úprav však nedokážeme určit. Ostatně obě literární střediska nestála ve vzájemné opozici, komunikovala spolu, docházelo mezi nimi k pohybu osob (jak dokazuje příklad Nauma) a jejich literární činnost se bezpochyby vzájemně ovlivňovala. Oba uvažované redakční archetypy apoštola pak byly různými písaři dále přepisovány a upravovány a vzájemně kombinovány. Nedostatek starých rukopisů i mezičlánků spojujících dochované rukopisy nám však znemožňuje tento složitý vývoj podrobně rekonstruovat. Můžeme pouze velmi přibližně z těchto dvou základních redakcí vymezit další redakční okruhy církevněslovanského apoštola.

⁹⁶ Jagić, V., Zum altkirchenslawischen Apostolus. Wien 1919-1920; Hauptová, Z., *Vývoj textu textu staroslověnského apoštola z hlediska lexikální analýzy*. In: *Slavia* 47, 1978, 23-29.

⁹⁷ Hauptová, Z., *K otázce vztahu perikopního a doplňkového textu staroslověnského apoštola*. In: *Palaeoslovenica*, Praha 1971, s. 29-50.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Na redakci východní navazuje redakční okruh bulharský, který z nejstarších rukopisů reprezentuje Eninský apoštol (11. st., krátký praxapoštol)⁹⁸ a Slepčenský apoštol (12. st., úplný praxapoštol, str. 73-91 jsou však mladšího makedonského původu).⁹⁹ Na východní redakci navazuje také okruh ruský, z dochovaných rukopisů je nestarší Christinopolský apoštol (12. st., úplný apoštol)¹⁰⁰ a o něco volněji také okruh srbský z vydaných rukopisů představený např. Šišatovackým apoštolem (1324, úplný praxapoštol)¹⁰¹ a jen částečně vydaným Hilferdingovým apoštolem (Hilf, 14. st., úplný praxapoštol), ovšem v případě srbských textů je nepopíratelný i makedonský vliv. – Na západní redakci navazuje okruh makedonský, kde můžeme rozlišit starší redakci vycházející z tradic Ochridského literárního střediska představenou Ochridským apoštolem¹⁰² a Makedonským (Strumickým) apoštolem¹⁰³ (oba z konce 12. stol., krátké praxapoštoly) a redakci mladší ovlivněnou pozdějším Kratovsko-lesnovským střediskem, z vydaných památek jmenujeme Vranešnický apoštol (13. stol., krátký praxapoštol)¹⁰⁴ a Karpinský apoštol (poč. 14. století, krátký praxapoštol).¹⁰⁵ Od starší makedonské redakce se odlišují zejména četnými lexikálními inovacemi a silicím srbským vlivem, pozorovatelný je také vliv bulharský a ruský. Do makedonského okruhu náleží pochopitelně i Skopský apoštol (1313, krátký praxapoštol), který i přes dobu svého vzniku tvoří spíše určitý přechod mezi starší a mladší makedonskou redakcí. Z pravopisného a hláskoslovného hlediska jsou v něm sice jasně patrné vlivy kratovsko-lesnovské školy (jednojerový a jednojusový pravopis, fonetické rysy ukazující na severomakedonský nářeční základ), z lexikálního hlediska je však spíše bližší rukopisům redakce starší, neboť je v něm výskyt mladších lexikálních inovací nepatrný. – Svým způsobem je unikátní pátý redakční okruh apoštola, kterým je okruh bosenský, jenž je historicky spojen se západní (makedonskou) redakcí apoštola. Je reprezentován jediným rukopisem psaným hlaholicí – Grškovićovým zlomkem apoštola (přelom 12./13. stol, úplný apoštol).¹⁰⁶ Nutno však podotknout, že tyto redakční okruhy od sebe nebyly nijak izolovány. Jednotlivé přepisy mezi nimi zajisté migrovaly a vzájemně se ovlivňovaly. Proto u každého rukopisu můžeme sledovat společné rysy s dalšími rukopisy napříč jednotlivými redakčními okruhy a naopak značné rozdíly i v rámci jednoho redakčního okruhu. Pro všechny zachované rukopisy apoštola je typické, že každý z nich různým způsobem zachovává archaismy a současně vedle toho zavádí rozličné inovace. Orientovat se lze pouze relativní četností jednotlivých jevů. Co se Skopského apoštola týče, lze pouze konstatovat, že má společnou či velmi blízkou předlohu s ostatními rukopisy

⁹⁸ ^{edice}: К. Мирчев, Х. Кодов, Енински апостол. Старобългарски паметник от XI в. София 1965; Х. Кодов, Енински апостол. Факсимилно издание. София 1983.

⁹⁹ ^{edice}: Ильинский, Г. А., Слеченский апостол XII века. Москва 1912.

¹⁰⁰ ^{edice}: Kažunski, Aem. Actus epistolaeque apostolorum palaeoslovenice: Ad fidem codicis Christinopolitani saeculo XII scripti. Vindobonae 1896. Chybějící části jsou v edici doplněny srbským Hilferdingovým apoštolem a dvěma mladšími ruskými texty.

¹⁰¹ ^{edice}: F. Miklosich, Apostolus e codice monasterii Šišatovac palaeo-slovenice. Vindobonae 1853; Stefanović, D. E., Apostolus Šišatovacensis : anni 1324 = Šišatovački apostol : 1324. godine. Wien 1989.

¹⁰² ^{edice}: Кульбакин, С. М., Охридская рукопись апостола конца XII века, Български старини, книга III. София 1907.

¹⁰³ ^{edice}: Vláhová, E., Hauptová, Z., Струмички (Македонски) апостол, кирилски споменик од XIII век. Скопје 1990.

¹⁰⁴ ^{edice}: Конески, Б., Вранешнички апостол. Скопје 1956.

¹⁰⁵ ^{edice}: Архимандрит Амфилохий, Древнеславянский Карпинский Апостол XIII в. с греческим текстом 1072 года. Т. 1-4, Москва 1885-1888.

¹⁰⁶ ^{edice}: Jagić, V., Glagolitika. 2. Grškovički odlomak glagolskog apostola. – Starine, 26, 1893, c. 1-129.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

vrstvu dobře patrnou ve Skopském apoštolu. V průběhu 13. a 14. století však postupně získalo převahu Kratovsko-lesnovské středisko v severovýchodní Makedonii, které reflektovalo rysy poněkud odlišného makedonského nářečí, navíc toto středisko postupně přejímalo vlivy přicházející z blízkého srbského prostředí. Skopský apoštol svými pravopisnými a hláskoslovnými rysy vykazuje vlivy této školy. A nakonec až závěrečnou jazykovou vrstvu tvoří jazyk samotného písaře Skopského apoštola, jeho způsob chápání úzu církevní slovanštiny, způsob jeho výslovnosti církevní slovanštiny, vliv jeho rodného či užívaného nářečí a vůbec způsob, jakým předlohu adaptoval podle svého chápání knižního jazyka. Protože však bezprostřední předlohu Skopského apoštola neznáme, nemůžeme ani jednoznačně zhodnotit, jaké intervence jsou dílem posledního písaře a jaké jsou zděděny ze starších předloh.

Nyní ještě několik slov k samotnému písaři Skopského apoštola. Skopský apoštol je jedním z mála církevněslovanských rukopisů, u kterého známe jméno autora a další podrobnosti místa a času jeho vzniku. Na poslední stranu rukopisu je totiž vložen zápis, ze kterého se dozvídáme, že tento rukopis napsal v městě Skopji pop Nikola pro svého bratra popa Grda z Vinika (snad dnešní Viniče v okolí Skopje) v době, kdy srbský král Štěpán Uroš II. Milutin porazil Turky v Řecku (tj. v Byzanci), což se stalo roku 1313. Skopský apoštol tak musel být dokončen nedlouho po této události. Tento zápis se podobá zápisu v další makedonské církevněslovanské památce – v Lobkovském (Chludově) parimejniku.¹⁰⁸ V něm písař nese také jméno Nikola, světským jménem Brata, a rukopis podobně věnuje svému bratrovi popu Dědoslavovi. Informuje v něm také, že rukopis byl napsán za vlády byzantského císaře Andronika II. Palaiologa (1282-1328) a jeho syna Michaela IX. (1295-1320). Nemohlo se tak stát ve Skopji, protože ta byla už roku 1282 připojena k Srbsku, musel tedy být napsán kdesi ve střední Makedonii (postupně připojena k Srbsku do roku 1299) nebo v jižní Makedonii, kterou Srbsko ovládlo až v letech 1330-1348. Shodné jméno písaře a vůbec obsahová blízkost obou zápisů vedla již Jordana Ivanova¹⁰⁹ k myšlence, že jsou oba rukopisy dílem stejného písaře. Podrobnější srovnání obou rukopisů však této domněnce nenasvědčuje. Ač oba rukopisy pocházejí přibližně ze stejné doby, oba vznikly na území odlišných státních útvarů. Ovšem naprosto zřetelně je odlišný styl písma obou písařů, zcela rozdílné iniciály¹¹⁰ a oba rukopisy se značně liší i svým pravopisným systémem.¹¹¹ Téměř jistě se tedy jednalo o dvě různé osoby nesoucí stejné jméno Nikola. Proto v rozporu s původním předpokladem při analýze zvláštním způsobem k Lobkovskému (Chludově) parimejniku nepřihlížím.

¹⁰⁸ [▣] Rukopis doposud nebyl vydán, existuje však jeho jazykový rozbor: Миовски, М., Хлудов паримејник. Лингвистичка анализа. Скопје 1996.

¹⁰⁹ [▣] Иванов, Й, Български старини из Македония, София 1931, *foto*. София 1970, str. 103-105.

¹¹⁰ [▣] Iniciály ve Skopském apoštolu jsou tvořeny podle staršího geometrického stylu, zatímco v Lobkovském (Chludově) parimejniku podle mladšího teratologického stylu.

¹¹¹ [▣] Lobkovský (Chludův) parimejnik je např. oproti Skopskému apoštolu rukopisem dvojjusovým a dvojjerovým, přičemž velký jus je psán v podobě „. Skopský apoštol oproti tomu píše 4 a malý jus a tvrdý jer se v něm objevuje jen zcela výjimečně. Pro Skopský apoštol je narození od Lobkovského parimejniku také typické pravidelné psaní prejetovaného “.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Skopský apoštol tak jako každý církevněslovanský rukopis v sobě kumuluje odrazy různých časových epoch reflektujících zhruba 450 let vývoje slovanského překladu Nového zákona v podobě intervencí a adaptací textu provedených různými písaři pocházejícími z různých oblastí, přičemž ne vždy je možné jednotlivé jazykové vrstvy od sebe jednoznačně odlišit. Tyto skutečnosti je nutné mít při analýze jazyka konkrétního rukopisu vždy na zřeteli a přistupovat opatrně k hodnocení jednotlivých jazykových jevů. To se týká zvláště snahy zařazovat rukopis k určité nářeční oblasti, neboť takový rukopis může vykazovat ve svých jazykových vrstvách vlivy různých nářečí. Analýza těchto různých jazykových vrstev však může značně přispět k pochopení cest, kterými krácel vývoj staroslověnského a církevněslovanského apoštola a také v širším měřítku staroslověnského a církevněslovanského písemnictví a kultury, stejně tak jako může vyjasnit některé otázky historického vývoje makedonštiny a jejích nářečí.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Seznam použité literatury

Алексеев, А. А., Текстология славянской Библии. С.-Петербург 1999.

Воскресенский Г. А., Древнеславянский перевод Апостола и его судьбы до XV в. Москва 1879.

Hauptová, Z., K otázce vztahu perikopního a doplňkového textu staroslověnského apoštola. In: Palaeoslovenica. Praha 1971, s. 29-50.

Hauptová, Z., *Vývoj textu textu staroslověnského apoštola z hlediska lexikální analýzy*. In: Slavia 47, 1978, 23-29.

Иванов, Й., Български старини из Македонија. София 1931, *phot.* София 1970, с. 104.

Jagić, Vatroslav, Zum altkirchenslawischen Apostolus. Wien 1919-1920

Конески, Б., Од историјата на јазикот на словенската писменост во Македонија. Скопје 1975.

Лавров, П. А., Материалы по истории возникновения древнейшего литературного языка славян. Ленинград 1930.

Миовски, М., Хлудов паримејник. Лингвистичка анализа. Скопје 1996.

Ribarova, Z., *Makedonská redakce církevní slovanštiny*. In: Palaeoslovenica. Památce Josefa Kurze (1901-1972). Praha 1991. str. 23-39.

Рибарова, З., Јазикот на македонските црковнословенски текстови. Скопје 2005.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Přechodníkové konstrukce v Jestřábského *Vidění rozličném sedláčka sprostného*

Autorka: Petra Mondříková

Analytické zkoumání jazykových rovin textů barokního období přináší v posledních desetiletích nové pohledy na toto pro mnohé lingvisty sporné období naší mateřštiny, potvrzují se názory, že barokní čeština, přestože pocítila značné omezení svých funkcí, tvoří v rámci vývoje jazyka plynulý přechod od doby humanistické po dobu obrozenskou. Barokní období bylo v minulosti mnohými jazykovědci chápáno v oblasti jazykové i literární jako nezajímavé, nepřinášející příliš podnětné výsledky bádání.

Zkoumání barokního jazyka je spjata zejména s pracemi Karla Svobody, Alexandra Sticha, Josefa Vintra, Pavla Koska a mnohých dalších. Analýze barokní češtiny se věnuje řadu let Jarmila Alexová (*Vývoj českého barokního souvětí souřadného*, 2009) a Marie Janečková (*K jazyku českého baroka*, 2009) z Ústavu bohemistiky Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Transgresivy se zabýval ve své rozsáhlé *Skladbě jazyka českého* (1863) Václav Zikmund, tento gymnaziální profesor uvádí k přechodníku toto: „Co se příslušnosti dotýče, na paměti budiž, že se přestupníkem vždy děj vedlejší vynáší se vztahem na děj hlavní, při čemž se spolu poměr, v němž děj vedlejší k ději hlavnímu stojí, vyměří a stanoví. Poměr ten může býti trojí aneb současnosti aneb předchodnosti aneb následnosti.“¹¹² Pro náš příspěvek je Zikmundova studie cenná zejména četností dokladů daného jevu např. z díla Veleslavínova, Hájkova, z Bratrské bible; méně často z Komenského aj. Problematice transgresivů věnovali své studie v novější době Josef Václav Bečka (1941, 1946), Milan Jelínek (1968), Emil Dvořák (1970, 1978) aj.

Cílem tohoto příspěvku je přiblížení časových vztahů, jež se uplatňují v barokním textu v rámci větného vyjádření obsahujícího přechodníkové konstrukce. Dokladový materiál je čerpán z díla Valentina Bernarda Jestřábského s názvem *Vidění rozličné sedláčka sprostného* (1719), jehož edici připravil Milan Kopecký (Uherský Brod, 1973). Pro toto barokní dílo je typická stereotypnost, která se projevuje opakováním dialogického schématu mezi andělem a sedláčkem, v souvislosti s tímto rysem se šablonovitě opakuje rovněž vyjádření temporálního vztahu.

¹¹² Zikmund, V.: *Skladba jazyka českého*. Praha, Litomyšl 1863, s. 668

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Přechodníkové konstrukce slouží v současné i barokní češtině k syntaktické kondenzaci vyjádření při zachování téměř identického komunikačního obsahu jako u nekondenzovaného spojení. Mnohé transgresivní konstrukce vyjadřují kromě temporálního vztahu i další okolnostní příznaky, např. přípustku, podmínku aj., které mohou vyplývat ze sémantiky vyjádření, formálně se však tyto odstíny nevyjadřují. Způsoby tvoření přechodníku přítomného i minulého se v nové češtině liší od tvoření v době barokní, tento fakt je dán především neustáleností pravidel tvoření transgresivních spojení v textech střední doby. Zejména jsou porušovány zásady týkající se tvoření přechodníku ve vztahu k vidové charakteristice sloves.

Připomeňme zásady tvoření přechodníků v nové době vývoje češtiny:

přechodník přítomný je tvořen od kmene přítomného nedokonavých sloves sufixy -a, -ouc,

-ouce; -e, -íc, -íce; slouží k vyjádření současnosti ve vztahu k ději ve slovesné větě

přechodník minulý je tvořen od kmene minulého dokonavých sloves sufixy -, -ši, -še; -v, -vši, -vše; slouží k vyjádření předčasnosti ve vztahu k ději ve slovesné větě.

Ojediněle může být užit pro vyjádření budoucího děje přechodník přítomný tvořený od dokonavých sloves. Tyto konstrukce však považujeme v dnešním jazyce za archaické. Současná čeština omezuje užívání těchto prostředků syntaktické kondenzace na vyjádření, kdy je původce děje v přechodníku totožný s podmětem ve slovesné větě. V barokních textech se můžeme setkat s porušením tohoto pravidla, avšak v námi analyzovaném pramenu je jednota původců dějů v transgresivu a řídicí větě zachována.

Transgresivní vazby v barokních textech mohou stejně jako v nové češtině vyjadřovat současnost a nesoučasnost děje vyjádřeného přechodníkem ve vztahu k ději obsaženém ve slovesné větě. V našem příspěvku nás zajímají způsoby vyjadřování časových vztahů současnosti a předčasnosti přechodníkovými konstrukcemi v souvislosti s využitím sloves vidu dokonavého a nedokonavého, toto užití rovněž porovnáme se stavem v dnešním jazyce. U současné platnosti děje vyjádřeného transgresivem a dějem řídicí věty někteří autoři rozlišují, zda se jedná o událost, jež se odehrává za statické situace, či v rámci probíhajícího děje, tuto dílčí klasifikaci v příspěvku zohledníme. Rovněž se snažíme rozlišit, zda je přechodníková konstrukce v antepozici či postpozici ve vztahu k řídicí větě, avšak postavením podmětu, přechodníku a verba finita se v tomto příspěvku nezabýváme (srov. Dvořák, 1978, s. 19-22), dále nevěnujeme pozornost počtu rozvíjejících členů přechodníku. Pasivní tvary transgresivu jsme z důvodu rozsahu nezařadili, přestože se v textu poměrně často vyskytují.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

1. Vyjádření současnosti

a) pomocí přechodníku přítomného

Nejčastějším způsobem vyjádření současnosti v námi analyzovaném pramenu je užití přechodníku přítomného od slovesa nedokonavého ve spojení s verbem dokonavým ve slovesné větě, nejprve uvedeme doklady na vyjádření události za probíhajícího děje, např. *opat jeden navracujíc se do svého kláštera po vykonané práci, pro kterou byl z kláštera vyšel, upadl do rukou nějakého petrovského aneb zbůjníka... 119; jednou z jara navrakuje se k svému hnízdu, vedlé o/byčeje velmi radostně se k hospodáři svému před domem ukázal... 147; z čehož potom pochází to, že mnohá sloužice u lidí několik let, nic sobě nezachovala... 67; dále doklady na vyjádření události odehrávající se na pozadí statické situace, např. *první, že zdělila statek nespravedlivý po svých rodičích, a majíc o tom vědomost, nenavrátila ho, ale předce ho užívala 62; na kterouž Krista Pána připověď pamatujíc mnozí, netoliko z sprostného stavu, ale i z vysokého, na to se oddali... 157; kníže moškvanské nemaje žádného vojska pohotově, které by nepřátelům bránilo, k Pánu Bohu a k Panně Marii se obrátil o pomoc 101.**

Postpozice přechodníku ve vztahu k slovesné větě je v textu užívána oproti antepozici zřídka, v dokladu je přechodník rozvit vedlejší větou předmětnou, např. *odkudž ani ten, který se zpovídá, směle všech hříchův se vyznati nesměl, znajíc, že je druhý i třetí tak dobře poslouchá jako kněz... 104.* V tomto dokladu můžeme konstatovat kromě temporálního vztahu současnosti rovněž další okolnostní příznak, v našem případě příčinný.

Současnost bývá vyjadřována spojením přechodníku utvořeného od slovesa vidu nedokonavého ve spojení se slovesnou větou s verbem nedokonavým, rovněž rozlišujeme, zda se událost odehrává za probíhajícího děje, např. *a jiným to oznamujíc, je vyučovali, jak svatě a šetrně při mšech svatých se chovati mají 93; a s pilností naň vzhledaje, divil se tomu... 49; či za statické situace, např. *spravedliví pak, nemajíce žádné viny na překážce, bezpečným a svobodným krokem přes něj na rozkošná místa přecházeli 166; ale jiní rozumnější vědouce, co jest bylo, smáli se 125; já nemaje ohně, na slunci jsem je [kusy masa] su/šil a jedl 148.**

Přechodník v postpozici vzhledem k slovesné větě je méně běžný, např. *pohané pak neznají [vůli Pána Boha svého], a znáti nemohou, nemajíc kazatelův slova Božího... 97; po přijímání pak předce trvala na modlitbách klečice u oltáře... 113; celou noc v tom kostele Pánu Bohu se modlila, držíc v ruce tu svíci... 116.* Děje ve výše uvedených dokladech probíhají za statické situace.

K vyjádření současných časových vztahů se hojně užívají v námi analyzovaném textu rovněž slovesa smyslového vnímání uvedená v přechodníku, ve slovesné větě může být verbum nedokonavé, např. *To vidouce sedláček, divil se, že služebný lid takových krádeží... za hřích nepokládá... 52; Slyšíc to zbůjník, divil se a ptal se ho: „Proč pak tělo tvé tak mrtvíš...?“ 119; na nízké toliko místa hledíc, viděl tam nejprve šaty a oděv na služebnících nádherný, drahý a zbyteční 78; či dokonavé, např. *kterýžto kaminek vidouc biskup a jiní mnozí, uvěřili slovům toho pastýře, a kostel na tom místě postavili 154;**

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

to vidouce sedláček, byl nad tím zkormoucen, pro takovou neuctivost a nerozvážlivost o té předústojné svátosti, a řekl: „Co ty, milý anjele, soudíš o těchto přijímacích...?“ 110; *Tyto řeči slyšíc ta dcera, zplakala litostně...* 170. Často za tímto typem vyjádření následuje přímá řeč. E Dvořák zařazuje přechodníky obsahující slovesa vnímání v imperfektním tvaru do kategorie předčasně-současných dějů (bezprostředně předčasné).¹¹³

Postpozice přechodníku ve vztahu ke slovesné větě je v textu častá ve vyjádření s přímou řečí, např. a dále tázal se svatého anjela, řka: „Pane, kdo tuto přesvatou obět ustanovil...?“ 92; žádal, aby mu ho uzdravil, a uctivě i opatrně prosil, řka: „Pane, hle služebník můj v domě mém leží dnou zlámaný...“ 57; pilně a přísně jim poroučel, aby ouřadní povinnost svou náležitě a spravedlivě vykonávali, řka jim: „Hledtež pilně, co děláte...“ 71, 72. Malý staročeský slovník však uvádí, že sloveso říci ve tvaru přechodníku přítomného řka můžeme chápat jako dokonavé i nedokonavé.¹¹⁴ E. Dvořák uvádí ve vztahu k přechodníku řka komentář: „tento tvar je sice nedokonavý, ale vlivem ostatních dokonavých tvarů slovesa říci bývá jeho časová platnost nezřetelná; vyjadřuje děj současný, předčasně současný (zejm. anteponované transgresivní konstrukce) i současně následný (zejm. postponované transgresivní konstrukce).¹¹⁵ Pokud se přikloníme k Svobodově interpretaci, hodnotíme výše uvedené typy vyjádření jako současné s rysem následnosti.

Současnost je vyjadřována rovněž přechodníky přítomnými v koordinaci, v této platnosti uvedeme doklady, v němž jsou slovesa v obou transgresivech nedokonavá ve spojení se slovesnou větou s verbem dokonavým, tento případ je v textu nejčastější, např. *dva muži cestou jdouce, a po cestě v chládku odpočívající, uhlídali, že touž cestou šel svatý Epifanius biskup...* 128; *to slyšíc a vidouc mnozí přítomní, velice se polekali, a nevěděli strachem, co dělali...* 159; *to vidouce a slyšíce ten sprostný sedláček, zastyděl se a řekl: „Ach kamž se poděla křesťanská stydlivost...“* 41. Ojedinele však můžeme dohledat případ, v němž oba přechodníky vyjádřené tvarem verba nedokonavého vyjadřují současnost ve vztahu k slovesné větě s verbem nedokonavým, např. *což vidouce lidé sprostní, a o jejich chytrosti nevědouce, myslili, že ony z veliké horlivosti k Pánu / Bohu tak omdlevaly...* 128.

V analyzovaném textu se koordinace týká pouze slučovacího vztahu, jiné významové vztahy jsme nenašli.

¹¹³ Dvořák, E.: *Přechodníkové konstrukce v nové češtině*. Praha, Univerzita Karlova 1978, s. 62

¹¹⁴ Bělič, J. – Kamiš, A. – Kučera, K.: *Malý staročeský slovník* [on-line]. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1978. Verze 0.7.2. [citováno ze dne 28. 9. 2010]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupný na <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>.

¹¹⁵ Dvořák, E.: *Přechodníkové konstrukce v nové češtině*. Praha, Univerzita Karlova 1978, s. 62

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

b) pomocí přechodníku minulého

Současná platnost děje v transgresivu minulém a děje ve slovesné větě se v textu objevuje zcela ojediněle, např. *stalo se, že čtyři z učedníkův Ekvicia, jiného poustevnického mnícha, velice záviděvše Florenciovi... oukladně toho nedvěda zabil* 53, 54. U tohoto dokladu můžeme opět konstatovat příčinný odstín vyjádření. V přechodníku je užit tvar slovesa nedokonavého a v řídicí větě verbum dokonavé, událost se odehrává na pozadí statické situace. Tento způsob vyjadřování současnosti není častý zejména díky užití přechodníku minulého, přestože transgresivní tvar je tvořen od slovesa nedokonavého.

2. Vyjádření předčasnosti

a) pomocí tvarů přechodníku přítomného

Předčasnost je vyjadřována spojením přechodníku utvořeného od slovesa dokonavého ve spojení se slovesnou větou obsahující verbum nedokonavé, např. *takže pán jeho spolehnouc na pilnost a věrnost jeho, sám o nic starosti neměl...* 52; *odejdouc do hořejšího, v domě otce svého, pokojíka, tři dni a tři noci tam se pořád Pánu Bohu modlila a postila...* 51; *vyskočíc rychle z trakače, utíkal do lesa* 127, 128.

Dále předčasnost vyjadřuje vztah přechodníku a řídicí věty s ději dokonavými, např. *vyučíc ho víře křesťanské, vodou křtu svatého obmyl...* 45; *hned jak modlitbu vykonal, vyjda z kostelíčka, před dvěřmi nedvěda stojícího nalezl...* 53, kombinace transgresivu, v němž je užit imperfektní tvar slovesa vnímání, a řídicí věty častá není, např. *To Theofanes uslyšíc, rád přijal víru svatou katolickou...* 103; *vyslyšíc sedláček takové řeči od svatého svého vůdce anjela, nemálo se podivil...* 109.

Doklady vyjadřující předčasnou platnost dějů v koordinačních přechodnících vyjádřenou slovesy perfektními ve spojení s řídicí větou s verbem dokonavým se vyskytují v Jestřábského díle ojediněle, např. *on probudíc se ze sna, a poznajíc, jakého má tovaryše, totiž d'ábla, a co s nim ten d'ábel míní, ulekl se...* 31. Je patrné, že v textu převládají v koordinaci přechodníky tvořené oběma slovesnými tvary dokonavými či nedokonavými. Porušení tohoto principu je spíše ojedinělé, např. *boje se soudu Božího spravedlivého, opustíc všecko, což měl dal se do kláštera mezi mníchy...* 107. Přechodníky bez formálního vyjádření slučovacího vztahu jsou v tomto případě tvořeny od sloves různého vidu, tzn. nedokonavého, dokonavého, ve spojení se slovesnou větou s verbem dokonavým. Opět lze uvedený doklad hodnotit jako příčinný odstín odehrávající se na pozadí časového vztahu. U dokladu je obtížné určit, zda se jedná o současnost či předčasnost vzhledem k řídicí větě, avšak přiklonili bychom se spíše k předčasné platnosti transgresivních konstrukcí z důvodu alespoň jednoho užití přechodníku tvořeného od slovesa dokonavého.

Veškeré přechodníkové konstrukce vyjadřující současnost či nesoučasnost se v textu vyskytují pouze ve vztahu kopulativním.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

b) pomocí přechodníku minulého

Předčasnost děje uvedeného v přechodníku minulém ve vztahu ke slovesné větě je běžně vyjadřována slovesy dokonavými, např. *dokonavše takový výklad a naučení o pastýřích, řekl svatý anjel sedláčkovi: „Vstaň, a podme dále...“* 157; *dvořenín vzav příčinu z královského zakazování, pověděl, že jest spatřil při břehu mořském dvůr... 147; v kteréžto řeči uznav biskup, že jest polapen, pokorně vyznal, co prvé neustupně zapíral* 45; tento typ je v textu poměrně častý. Postpozice přechodníkové konstrukce se v textu téměř nevyskytuje, jeden doklad však uvádíme, např. *a když okřál po třidcítí dnech, přátelsky ho od sebe propustil, dav mu ještě na cestu některý groš...* 146.

Výše uvedený časový vztah může být rovněž vyjádřen slovesem dokonavým v přechodníku minulém ve spojení s řídicí větou obsahující verbum nedokonavé, např. *a on položiv nohu na můj klín, ten celý den vedlé mne odpočíval* 148; *on navrátiv se ku králi, vypravoval mu, v jakém nebezpečství na moři byl...* 146; *vykonavše své modlitby, zase na koně vsedali* 87.

Koordinace minulých přechodníků se v textu vyskytuje pouze v tomto dokladu, př. *Potom vzav motyku, a vykopav dvanácte košův země pro kostelní grund, sám ji na svých ramenách odnesl, ke cti a chvále Pánu Bohu a dvanáctí apoštolův jeho* 131. Opět je zachována jednota slovesných vidů v přechodnících, v našem případě tvořených od dokonavých sloves.

Při analýze další barokní prózy se potvrzuje předpoklad, že přechodníky tvoří rovnocennou dvojici k vyjadřování časových vztahů společně s hypotaktickým vyjádřením vedlejší příslovečnou větou časovou. Tyto polovětné vazby hojně využívají barokní autoři zejména v kronikách, při popisu historických událostí, jež se staly v dřívějších dobách, či v textech s náboženskou tematikou. Je patrné, že přechodníky jsou užívány napříč žánrovými typy. Na vyjadřování současnosti a předčasnosti se uplatňují oba typy přechodníků, nutno dodat, že v obou případech jednoznačně převažují přechodníky přítomné, přechodník minulý se v textu vyskytuje frekvenčně méně. Potvrdila se hypotéza, že stejně jako v nové češtině přechodník minulý naznačuje převážně předčasnost děje v přechodníkové konstrukci vzhledem ke slovesné větě; ovšem tvary přechodníku přítomného ve spojení s řídicí větou jsou schopny vyjadřovat jak současnost, k čemuž jsou v dnešní češtině primárně určeny, tak velmi často předčasnost. Oba typy přechodníků jsou tvořeny od sloves dokonavých i nedokonavých, čili pravidla, vztahující se v nové češtině k vidu sloves podílejících se na tvorbě transgresivů, jsou porušována.

Časový vztah je vyjádřen nejen sémantikou dějů v přechodníku a ve slovesné větě, ale rovněž formální strukturou obou slovesných tvarů, současnost je dána zejména transgresivem tvořeným imperfektními slovesnými tvary, naopak předčasnost naznačuje přechodník utvořený od perfektního slovesa. Postpozice přechodníku ve vztahu k řídicí větě se vyskytují pouze omezeně, opačné postavení je častější. Naproti tomu E. Dvořák uvádí, že tendence v letech 1971-1978 je opačná, čili transgresivní konstrukce se v těchto letech kladla většinou za verbum finitum.¹¹⁶

¹¹⁶ Dvořák, E.: *Přechodníkové konstrukce v nové češtině*. Praha, Univerzita Karlova 1978, s. 21

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

V námi analyzovaném textu se vyskytují pouze doklady obsahující shodu mezi podmětem slovesné věty a tvarem přechodníku, specifické sufixy sloužící k tvoření transgresivů jsou sice formálně totožné s tvary v nové češtině, ovšem neřídí se dnešními pravidly v závislosti na rodě a čísle podmětu, čili se např. pro tvary přechodníku přítomného mužského rodu singuláru objevují zakončení typická pro rod ženský, střední i pro plurál: -a, -ouc, -ouce, -e, -íc, -íce (viz dokladový materiál v příspěvku). Koordinační přechodníky přítomné mohou v textu vyjadřovat současnost i předčasnost, zajímavé je, že se téměř vždy vyskytují v koordinaci přechodníky tvořené od slovesa stejného vidu, ojedinele jsme však dohledali kombinaci různých slovesných vidů v tvarech transgresivů. Přechodníky minulé v koordinaci se však v Jestřábského díle objevují pouze v jednom dokladu, a to pro vyjádření předčasnosti.

Z analýzy Jestřábského *Vidění rozličného sedláčka sprostného* je rovněž patrné, že se v textu nevyskytuje připojování transgresivní konstrukce ke slovesné větě pomocí spojek či spojovacích výrazů. Charakteristickým rysem Jestřábského textu je omezení užívání přechodníkových konstrukcí ve většině příkladů na řeč vypravěče, na citace z jiných pramenů, či převyprávění událostí jiných autorů (exempel), např. z Písma, Řehoře Turonského aj. V řeči sedláčka i anděla se přechodníky vyskytují ojedinele, např. *řekl sedláček k anjelu: „Dobře-liž títo poutníci dělají, že opustíc své domy a hospodářství, ano i své domácí kostely, sem připutovaly...?“*, dále např. *odpověděl anjel: „Někdy dávno bývali takoví: ale nynější, jsouc lidé učení, vědí, co v Písmě svatém Pán Bůh mluví... 120.* Textová výstavba díla je jednodušší s ohledem na prostého čtenáře, delší souvětí mají průhlednou stavbu. Ovšem stylistická jednotnost textu vyvracuje, že by přechodníků bylo užíváno záměrně méně v řeči prostého sedláčka, či v řeči anděla pro lepší srozumitelnost výkladů oproti textu citovaného nebo parafrázovaného z jiných pramenů.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Literatura

Bečka, J. V.: *Přechodník v nové češtině*. In: První hovory o českém jazyce. 3. vydání, Mikuta, Praha 1946

Dvořák, E.: *Přechodníkové konstrukce v nové češtině*. Praha, Univerzita Karlova 1978

Dvořák, E.: *Vývoj přechodníkových konstrukcí ve starší češtině*. Praha, Univerzita Karlova 1970

Jelínek, M.: *Funkce a vývoj syntaktických kondenzátorů v slovanských jazycích*. In: Otázky slovanské syntaxe II. Univerzita J. E. Purkyně, Brno 1968

Zikmund, V.: *Skladba jazyka českého*. Praha, Litomyšl 1863

Mluvnice češtiny 2, Tvarosloví. Praha, Academia 1986

ABSTRAKT

In unserem Beitrag beschäftigen wir uns mit den Ausdrucksweisen der Zeitverhältnisse von der Gleichzeitigkeit und Vorzeitigkeit, die durch die Transgressivkonstruktionen ausgedrückt werden, und zwar im Zusammenhang mit der Anwendung von der perfektiven und imperfektiven Verben im Werk *Vidění rozličné sedláčka sprostného* (1794) von dem Barockautoren Valentin Bernard Jestřábský.

Aus dem Beitrag ergibt es sich, dass die Gleichzeitigkeit, sowie die Vorzeitigkeit, konnten sowohl durch die Präsens-, als auch durch die Perfektform ausgedrückt werden. In der heutigen tschechischen Sprache wurde zum Ausdruck der Gleichzeitigkeit nur die Präsensform und zum Ausdruck der Vorzeitigkeit nur die Perfektform des Transgressivs angewendet. An dem Ausdruck von beiden Typen des Zeitverhältnisses nehmen auch Transgressive in der Koordination teil. Bei der gleichzeitigen Gültigkeit der durch den Transgressiv ausgedrückten Handlung und der Handlung des regierenden Satzes unterscheidet man, ob es sich um eine Begebenheit handelt, die in der statischen Situation oder im Rahmen einer durchlaufenden Handlung vorgeht. Die Postpositionen des Transgressivs in der Beziehung zum regierenden Satz erscheinen nur begrenzt, die umgekehrte Position ist häufiger. Die Präsens- und Perfektformen der Transgressive werden im Text von den perfektiven und imperfektiven Verben gebildet. Die Regeln, die sich in der neuen tschechischen Sprache auf den Aspekt der an der Bildung der Transgressive teilnehmenden Verben beziehen, werden also verletzt.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

K problematice církevněslovanského překladu

Benediktovy Řehole¹¹⁷

Autorka: Kateřina Spurná

Benediktova Řehole¹¹⁸ jako soubor pravidel a nařízení, jimiž se mají řídit mniši benediktinských klášterních komunit, je text poměrně známý ať již ve své původní latinské předloze či v novodobých překladech, ve středověku byl však do jiných evropských jazyků překládán velmi zřídka. V 10. století vznikl překlad do anglosaštiny, ve 12. století do arménštiny, velmi kusé informace pak máme o překladu tohoto textu do řečtiny.¹¹⁹ Někteří autoři předpokládají i existenci církevněslovanského překladu na území raně středověkých Čech, a to na základě fungování slovanského kláštera na Sázavě, který jako klášter benediktinský mohl pravděpodobně mít k dispozici vlastní text Řehole, otázkou však zůstává, zda se skutečně jednalo o její církevněslovanskou verzi.¹²⁰ Jediným slovanským středověkým překladem tak zůstává charvátskohlaholský církevněslovanský překlad zachovaný v rukopise 14. století, nicméně z textologických analýz vyplývá, že jeho předloha je zřejmě ještě o dvě století starší.¹²¹ I přes svou výjimečnost stál tento překlad zatím poněkud stranou zájmu badatelů. Jednou z příčin je zřejmě skutečnost, že se nejedná o biblický či liturgický text, na něž se doposud soustředila pozornost především v souvislosti se zkoumáním původního staroslověnského překladu bible. Důsledkem tohoto stavu je pak nedostatek odborné literatury, se kterou by bylo možné při textologických zkoumáních pracovat. Alespoň částečně jsme se proto pokusili zaplnit tyto mezery diplomovou prací *Odraz latiny v charvátskohlaholských památkách - Překladová technika ablativu absolutního*

v charvátskohlaholské Benediktově Řeholi obhájené na Ústavu slavistických a východoevropských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v roce 2010. Tento krátký příspěvek je jejím velmi stručným shrnutím.

Zaměříme-li se v úvodu na již existující relevantní literaturu, lze konstatovat, že v současné době jsou k dispozici pouze dva odborné články, v prvním z nich se Christian Hannick¹²² zabývá analýzou biblických citátů, v druhém pak Stjepan Damjanović¹²³ podává rozbor slovesných tvarů obsažených v textu Řehole.¹²⁴ Pro práci se samotným textem jsou také k dispozici dvě edice, první fototypická

¹¹⁷ Příspěvek vznikl za podpory grantového projektu GA AV ČR č. A9092403 Řecko-staroslověnský slovník-index.

¹¹⁸ Samotný text Benediktovy Řehole pravděpodobně vychází ze starší Regule Magistrí. Nicméně vzájemný vztah textů není ještě doposud objasněn.

¹¹⁹ Hannick, Ch.: Zur altkroatischen glagolitischen Regula Benedicti. Slovo 56-57 (2008), s. 187.

¹²⁰ Kuťáková, E. – Vidmanová, A. a kol.: Slovník latinských spisovatelů. Praha 2004.

¹²¹ Hannick: s. 187.

¹²² Tamtéž: s. 187-195.

¹²³ Damjanović, S.: Glagolski oblici u glagoljičnoj Reguli svetoga Benedikta. In: Drugi Hercigonjin zbornik. Zagreb 2005, s. 84-95.

¹²⁴ Damjanovićův článek vyšel v rozšířené a přepracované podobě v publikaci téhož autora Jezik hrvatskih glagoljaša vydané v Záhřebu roku 2008. Problematika slovesných tvarů je zde rozšířena o substantiva a adjektiva, syntaxi či překladovou technikou se však ani zde Damjanović nezabývá.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

vydaná v roce 1985 v Záhřebu,¹²⁵ další pak Ostojićova,¹²⁶ v níž je kromě přepisu hlaholského textu do latinky s nezbytným komentářem uveden i stručný úvod do problematiky charvátskohlaholského překladu a jeho pravděpodobného původu.

Než přistoupíme ke stručnému shrnutí analýzy překladové techniky latinského ablativu absolutního, je třeba uvést několik skutečností, které komplikují jazykový rozbor této církevněslovanské památky. V prvé řadě není možné z jazykového hlediska hovořit o církevní slovanštině, ale spíše o směsi církevní slovanštiny charvátské redakce a národního jazyka, konkrétně čakavštiny ekavsko-ikavského nářečí. V textu lze nalézt řadu odchylek od tabulkových tvarů klasické staroslověnštiny v oblasti hláskosloví, morfologie (např. koncovku *-mo* v 1. osobě plurálu indikativu prézenta aktiva a imperativu) a syntaxe. Situaci komplikuje i fakt, že existuje pouze jediný rukopis, jenž se navíc zachoval v porušené podobě. Překlad lze považovat za velmi volný, podle některých badatelů¹²⁷ byl církevněslovanský překladatel schopen latinský text reprodukovat pouze v omezeném rozsahu. Problematický je také již zmíněný časový odstup mezi vznikem předlohy či původního překladu a rukopisem, který máme dnes k dispozici. Výsledkem jsou četné písařské omyly a intervence v textu, které analýzu překladové techniky velmi výrazně komplikují. V této souvislosti byla dokonce vyslovena domněnka, že překlad vznikl na základě poškozené latinské předlohy.¹²⁸

Jak již bylo řečeno, analýza překladové techniky z latiny do církevní slovanštiny byla provedena na materiálu latinské vazby ablativu absolutního, na jejímž překladu či převodu je možné velmi dobře sledovat, jak překladatel pracuje s latinskou předlohou. Pokud však máme podrobit zkoumání překladovou techniku latinského ablativu absolutního, je nutné se s touto konstrukcí alespoň ve stručnosti seznámit. Na úvod je třeba uvést, že podobné vazby, jejichž hlavní funkcí je především kondenzace výpovědi v rámci textu, lze nalézt i v jiných indoevropských jazycích,¹²⁹ např. ve staré řečtině genitiv absolutní, dativ absolutní v gótské, staré angličtině, staré horní němčině a také ve staroslověnštině. Ablativ absolutní v latině můžeme velmi stručně charakterizovat jako vazbu participia prézenta aktiva či perfekta pasiva¹³⁰ se jménem, přičemž oba elementy musí být v ablativu a shodovat se v rodě i čísle.¹³¹ Dalším požadavkem je pak neidentičnost podmětu ablativu absolutního a řídicí věty.¹³² Při překladu do češtiny je možné užít příslovečnou větu (nejčastěji časovou), předložkovou vazbu či souřadně připojenou větu. Je však nutné si uvědomit, že výše uvedená definice ablativu absolutního platí převážně jen pro latinu klasickou a s vývojem latiny v dalších staletích dochází k různým modifikacím tohoto latinského výrazového prostředku.

¹²⁵ Rogovskoga samostana sv. Benedikta Regula (saec.XIV). Bibliofilska izdanja 15. Zagreb 1985.

¹²⁶ Ostojić, I.: Benediktinci u Hrvatskoj III. Split 1965.

¹²⁷ Hannick: s. 188.

¹²⁸ Tamtéž

¹²⁹ Bartoněk 2008: s. 135.

¹³⁰ Latinské participium futura aktiva se v ablativu absolutním vyskytuje zřídka.

¹³¹ Novotný 1992: 206-208.

¹³² Nutno ovšem dodat, že ani v klasické latině nebylo toto kritérium vždy zcela dodržováno.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Především se začínají objevovat další absolutní pády, např. akuzativ či nominativ, prosazují se také ustálená slovní spojení typu *auxiliante deo*.¹³³

Staroslověnské vazbě dativu absolutního, jež je, jak již bylo výše uvedeno, k ablativu absolutnímu ekvivalentní, bylo v odborné literatuře věnováno dostatek prostoru, uvedeme zde proto pouze informace nutné k základní orientaci v dané problematice. První ucelenější a rozsáhlejší prací je publikace Jána Stanislava *Datív absolutný v starej cierkevnej slovančine* z roku 1933, která kromě obecného pojednání o této konstrukci obsahuje i seznam výskytů ve staroslověnských památkách. Dativem absolutním se zabýval také Radoslav Večerka v práci *Syntax aktivních participií ve staroslověnštině*¹³⁴ z roku 1962, v publikaci *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků* od téhož autora je této vazbě také věnována pozornost, výklad však není příliš rozsáhlý a v podstatě shrnuje poznatky obsažené ve studii z roku 1962. Základní informace lze také získat z *Učebnice jazyka staroslověnského* Josefa Kurze. V žádné z těchto prací však není věnován prostor problematice překladové techniky latinského ablativu absolutního do staroslověnštiny, staroslověnská vazba je zde pouze stručně charakterizována¹³⁵ jako vazba zájmena nebo substantiva v dativu s kongruentním participiem, jež slouží k vyjádření adverbialního doplnění věty řídicí. Stejně jako v případě latinského ablativu absolutního můžeme tedy participium ve staroslověnském dativu absolutním označit za participium nespojitě.

Při samotné analýze překladové techniky bylo sledováno několik skutečností. V první řadě je třeba zodpovědět otázku, zda církevněslovanský překladatel používal při překladu ablativu absolutního ekvivalentní staroslověnskou vazbu dativu absolutního a dále pokud tomu tak není, jak při transformaci textu do církevní slovanštiny postupoval a zda je možné vysledovat nějaké obecné tendence. Pro analýzu bylo z latinského materiálu vyexcerpováno šedesát jedna vazeb ablativu absolutního,¹³⁶ které byly dále roztříděny na základě obsaženého participia, další třídění pak již bylo závislé na typu církevněslovanského překladu.

Ablativ absolutní tvořený pomocí participia perfekta pasiva je do církevní slovanštiny překládán pěti různými způsoby. V devíti případech byl použit opis pomocí participia préterita aktiva. Tento typ překladu ukazuje na snahu překladatele vyhnout se pasivnímu latinskému vyjádření a nahradit ho aktivním církevněslovanským, jehož podmětem, často nevyjádřeným, jsou *mniši* či *bratři*, např. ablativ absolutní **expleto opere dei** je do církevní slovanštiny přeložen *isplnivše b(o)žiju službu*. V jednom případě je užit opis pomocí participia préterita aktiva, vazba **modulatis sex psalmis versu** najdeme v církevní slovanštině *ispojuće 6 ps(al')m(b) i ber(b)še*. V jedenácti případech je ablativ absolutní v církevněslovanském překladu transformován do vedlejší věty, např. za **accepta benedictione** nalezneme překlad *i prime b(lagoslove)nije*. V šesti případech je použit opis pomocí substantiva s předložkou, např. za latinské **quibus dictis** najdeme v církevněslovanském textu *i po*

¹³³ K této problematice viz: Mikulová 2005: 69-83 nebo Novotný 1955: 165.

¹³⁴ Večerka 2006.

¹³⁵ Kurz 1969: 220.

¹³⁶ Pro doplnění je nutno uvést, že ne všechny ablativy absolutní byly zpracovány samostatně. V některých případech bylo nutné pojednat o více vazbách současně

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

tomъ svrŕenji. V jednom případě je k vyjádření latinské vazby použit bezpředložkový instrumentál, ablativ absolutní **humilitato corde** přeložen církevněslovanským *umilenim sr(d)cemъ*. Popsanou situaci lze přehledněji vyjádřit v tabulce:

27 dokladů obsahující ablativ absolutní s participiem perfekta pasiva					
typ překladu	opis pomocí větné konstrukce	opis pomocí participia préterita aktiva	opis pomocí substantiva s předložkou	opis pomocí participia prézenta aktiva	opis pomocí bezpředložkového instrumentálu
počet dokladů	11	9	6	1	1

Podobně pestrá je situace v případech, kdy je latinský ablativ absolutní tvořen pomocí participia prézenta aktiva. Ve třech dokladech je užito ekvivalentní staroslověnské participium prézenta aktiva, např. za latinské **sedentibus omnibus** najdeme církevněslovanské *sideci brat'ji*. V jednom případě je užito participia préterita aktiva, latinský výraz **clarescentibus culpis** je přeložen církevněslovanským *pokazavše mu jeho grihъ*. V pěti případech překladatel ablativ absolutní rozvinul do vedlejší věty, např. za latinské **excitante nos scriptura** najdeme v církevněslovanském textu vedlejší větu časovou *kada vzove nasъ Pismo*. V jednom případě je pak užito substantivum s předložkou, latinské **transeunte maiore** je přeloženo *préd'staršimъ*, v pěti případech je užit bezpředložkový instrumentál např. za latinské **deo auxiliante** najdeme *b(o)žiju pomočiju*. Pro větší přehlednost opět uvádíme zpracování dokladů v tabulce:

15 dokladů obsahující ablativ absolutní s participiem prézenta aktiva					
typ překladu	opis pomocí větné konstrukce	opis pomocí bezpředložkového instrumentálu	opis pomocí participia prézenta aktiva	opis pomocí participia préterita aktiva	opis pomocí substantiva s předložkou
počet dokladů	5	5	3	1	1

Šestnáct ablativů absolutních nebylo možné zpracovat podle obsaženého participia, nicméně i tyto případy byly dále rozděleny do tří skupin. První skupina obsahuje pouhé dva doklady, v nichž církevněslovanský překladatel použil pro překlad ablativu absolutního **dicente Apostolo** staroslověnský dativ absolutní *glagoljuću Apostolu*. V sedmi dokladech pak zcela chybí

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

církevněslovanský ekvivalent, překladatel latinskou vazbu buď zcela vypustil či spíše její význam velmi volně transformoval do církevní slovanštiny. Pět dokladů pak bylo označeno jako problematických. V některých případech totiž nebylo možné zcela jednoznačně v daném kontextu určit latinskou konstrukci jako ablativ absolutní,¹³⁷ jinde byl obtížně interpretovatelný církevněslovanský překlad. Pro lepší orientaci opět uvádíme tabulku.

16 dokladů nezpracovaných na základě obsaženého participia			
typ překladu	překlad pomocí dativu absolutního	ekvivalent k ablativu absolutnímu chybí	problematické případy
počet dokladů	2	7	5

Z výše uvedených typů překladu ablativu absolutního do církevní slovanštiny v Benediktově Řeholi jasně vyplývá, že církevněslovanský překladatel již dativ absolutní zřejmě nepoužíval jako živý jazykový prostředek ekvivalentní k hojně užívané latinské polovětné konstrukci. Volil raději jiné výrazové prostředky, které často korespondují se snahou vyhnout se pasivním latinským vyjádřením. Touto skutečností se Benediktova Řehole výrazně liší od Besěd Řehoře Velikého, textu pocházejícího z 11. století, kde je dativ absolutní coby ekvivalent za latinský ablativ absolutní užit v míře mnohem větší.¹³⁸

¹³⁷ Nebylo možné s určitostí stanovit, zda se jedná o ablativ absolutní nebo ablativ instrumentální.

¹³⁸ Fetková 1995: s. 27-32.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Seznam použité literatury

Bartoněk, A.: Řecko-latinská syntax v evropském kontextu. Brno 2008.

Damjanović, S.: Glagolski oblici u glagoljičnoj Reguli svetoga Benedikta. In: Drugi Hercigonjin zbornik. Zagreb 2005, s. 84-95.

Damjanović, S.: Jezik hrvatskih glagoljaša. Zagreb 2008, s. 181-204.

Fetková, P.: Homilie Řehoře Velikého v charvátském církevněslovanském překladu ve srovnání s překladem českocírkevněslovanským (rukopis diplomové práce FF UK). Praha 1995.

Hannick, Ch.: Zur altkroatischen glagolitischen Regula Benedicti. Slovo 56-57 (2008), s. 187-195.

Kuřáková, E. – Vidmanová, A. a kol.: Slovník latinských spisovatelů. Praha 2004.

Kurz, J.: Učebnice jazyka staroslověnského. Praha 1969.

Mikulová, J.: Ablativ absolutní ve vybraných pozdně latinských textech. SPFFBU N 10 (2005) s. 69-83.

Novotný, F.: Historická mluvnice latiny II. Praha 1955.

Novotný, F.: Základní latinská mluvnice. Praha 1992.

Ostojić, I.: Benediktinci u Hrvatskoj III. Split 1965.

Stanislav, J.: Datív absolutný v starej cirkvevnej slovančine. Byzantinoslavica 5 (1933-1934), s. 1-112.

Večerka, R.: Slovanské počátky české knižní vzdělanosti. Praha 1963.

Večerka, R.: Syntax aktivních participií ve staroslověnině. Praha 1962.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Résumé

The original Latin text of The Rule of Saint Benedict was in the early Middle Ages, despite of its importance for the European monasticism, rarely translated into other languages. Its Croatian-glagolic translation, which originated in the 14th century in Dalmatia, then becomes even more valuable, but despite of its undoubted importance, in the meantime it stands apart the larger interest of researchers. The following report briefly discusses the question of translations of The Rule of Saint Benedict from Latin into other languages and it describes the problems of the Latin half-sentential construction of the ablative absolute. The focus of this report is a summary of the findings obtained by analyzing the translation method of this Latin construction into the Old Church Slavonic, based on the materials from the Croatian glagolitic text of The Rule of Saint Benedict.

Problematika vymezení afixů (afixoidů) a radixů (radixoidů) v české lingvistické literatuře

Autorka: Šárka Pešková

Při morfematickém rozboru slov tradičně určujeme kořen a jednotlivé afixy, tedy prefixy, sufixy, postfixy a interfixy. Ne vždy je však určování jednoznačné. Vyjma tradičních morfémů měli bychom brát také v úvahu morfémově nevyhraněné prvky, tzv. morfémy přechodné, které stojí na hranici mezi prefixem a kořenem či mezi kořenem a sufixem, tzv. afixoidy. Funkce, kterou afixoidy plní ve slově, je odlišná od funkce, jež plní tradiční prefixy, z hlediska funkčního a sémantického se však významově odlišují i od kořenů, neboť došlo k pozměnění jejich původního lexikálního významu.

Dalším morfémem přechodné povahy je pak tzv. radixoid, tedy morfém, který se z hlediska syntaktického a morfologického blíží kořenu a zachoval si věcný význam. Tyto morfémy není možné vždy jednoznačně vymezit, neboť stojí na pomezí mezi afixem a radixem a v jejich vymezení se neshoduje odborná literatura. Proto se často můžeme setkat s tím, že vymezení jednoho morfému z hlediska distinkce afix – radix se v různých lexikografických a mluvnických popisech jazyka liší.

Problematika klasifikace výše uvedených morfémů se odráží i v určování slootovorného způsobu, při němž mj. bereme v úvahu právě status daného morfému. Je tedy patrné, že není možné od sebe vždy ostře oddělovat derivaci a kompozici, neboť v případech některých výrazů není patrný rozdíl mezi jejich utvářeností derivací či kompozicí.

Při derivaci se slootovorný základ spojuje se slootovorným formantem, tedy odvozovacím prostředkem, jehož pomocí tvoříme ze slova základového nové slovo. Budeme-li tedy morfém považovat pouze za formální prvek, tedy buď za prefix (prefixoid), nebo za sufix (sufixoid), slootovorným způsobem bude derivace.

Při kompozici se na pozadí nějakého syntagmatu spojují minimálně dva autosémantické slootovorné základy, čímž se vytváří nové slovo. Pojímáme-li tedy slootovorný prostředek ve slově jako slootovorný základ, tedy radix (či radixoid), určíme jako způsob utváření takového slova kompozici.

Na obtíže při určování slootovorného způsobu u některých výrazů, u nichž není jednoznačně vymezen status afixu, upozorňuje i Česká mluvnice B. Havránka a A. Jedličky, která poukazuje na blízkost některých částí kompozit s afixy. Jako přechodné morfémy vymezuje první části kompozit, jež samostatně fungují zejména jako adverbia či prepozice (*spolu-*, *mimo-*), jsou základy dnes již neexistujících slov (*vele-*, *vel-*), jsou přeložena z cizího základu (srov. *pseudo-* a *lži-*) a nebo se jedná přímo o základ cizího původu (*anti-*, *kontra-*, *pseudo-*, *mikro-*, *mini-*). Tato mluvnice neopomíná také morfémově nevyhraněné prvky vyskytující se jako druhé části kompozit, které neexistují samostatně a ve složeninách se častěji opakují (*-pis*, *-měr*).¹³⁹

¹³⁹ Havránka, B. – Jedlička, A.: Česká mluvnice. 5. vyd. Praha, SPN 1981.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Při určování problematicky zařaditelných morfémů můžeme vycházet z několika kritérií. Přikloníme-li se ke kritériím stanoveným O. Martincovou a N. Savickým, máme k dispozici pět hledisek, na základě nichž můžeme morfémy posuzovat. Jedná se o: 1. slovnědruhovou příslušnost slova, resp. morfému, 2. koexistenci morfému se slovem existujícím ve slovní zásobě, 3. existenci domácího ekvivalentu, 4. slovotvornou funkci a 5. funkčněstylové, resp. útvarové kritérium¹⁴⁰. P. Mitter uvádí kritéria pouze tři: 1. slovnědruhové, 2. syntaktické a 3. lexikálněsémantické, jež jsou však pro určení problematicky zařaditelného morfému v podstatě dostačující, neboť hledisko existence domácího ekvivalentu není uplatnitelné u afixoidů domácího původu a hledisko funkčněstylové je pouze doprovodné¹⁴¹.

Na základě výše uvedených kritérií jsou v české lingvistické literatuře označovány jako prefixoidy následující morfémy: *auto-*, *foto-*, *elektro-*, *video-*, *mikro-*, *mini-*, *super-* aj.; a jako sufixoidy: *-fil*, *-nom*, *-log*, *-fikace* aj.

V souladu se dvěma typy afixoidů – mezinárodním slovotvorným prvkem a funkčně přehodnoceným domácím kořenem - předpokládáme dva způsoby jejich vzniku. První typ afixoidu se vyhraňuje osamostatňováním, druhý pak naopak ztrátou samostatnosti. O. Martincová a N. Savický předpokládají, že prvním způsobem vznikají afixoidy cizího původu a druhým způsobem pak afixoidy domácího původu. Na tomto místě je třeba podotknout, že osamostatňování morfému vedoucí ke vzniku afixoidu, nemusí vždy nutně vést ke vzniku samostatného slova. Z toho vyplývá, že souběžně s afixoidem nemusí vždy existovat i samostatná lexikální jednotka. Podle O. Martincové a N. Savického ukazuje její existence (či neexistence) na slovotvorný typ prefixoidních hybridů, neboť existuje-li prefixoid vedle samostatného slova, mají tyto hybridy nejbližší k vlastním kompozitům. Naopak neexistuje-li prefixoid souběžně jako samostatné slovo, je hybrid někdy - i přes všechny ostatní ukazatele řadící jej ke kompozitu -určován jako derivát.¹⁴²

O tzv. afixoidním tvoření slov hovoříme v češtině zejména u hybridních slov, kdy afixoidem je cizí komponent. Jak je však patrné již z druhého možného způsobu vzniku afixoidů, při němž dochází k funkčnímu přehodnocení domácího kořenu, afixoidní tvoření se týká i slov, jejichž veškeré složky jsou domácího původu. I zde se však setkáváme s rozdílnými výklady, konkrétně pak s nejednotným určením rozsahu afixoidů. Existuje i teze, že afixoidy můžeme určovat pouze u mezinárodních slovotvorných prvků, jejím autorem je Z. A. Poticha, který do české lingvistiky termíny afixoid, prefixoid, sufixoid přinesl.

Při určování morfémů přechodného charakteru je třeba vždy brát v úvahu, v jakém konkrétním slově se morfém vyskytuje. Můžeme se totiž setkat i s tím, že jeden a tentýž morfém může plnit v různých slovech odlišnou funkci. V. Mejstřík upozorňuje na situaci, kdy u jednoho morfému zjišťujeme hned tři možné lexikálně syntaktické výklady, podle nichž dále řadíme výraz ke slovotvornému způsobu. Jedná se např. o slova s *infra-*, která mohou být jak deriváty, kde morfém *infra-* má platnost

¹⁴⁰ Martincová, O. – Savický, N.: Hybridní slova a některé obecné otázky neologie. In Slovo a slovesnost 48, 1987, s. 124-139.

¹⁴¹ Mitter, P.: Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v češtině. Acta Universitatis Purkynianae 95, Ústí nad Labem, UJEP 2003, s.16.

¹⁴² Martincová, O. – Savický, N.: Hybridní slova a některé obecné otázky neologie. In Slovo a slovesnost 48, 1987, s. 124-139.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

prepozice (výrazy *infračervený*, *infrazvuk*), tak také kompozity, kde morfém *infra-* má platnost adjektiva *infračervený* (výrazy *infrazáření*, *inftrateplo*) či z hlediska syntaktického příslovečného určení (*infrapřístroj*).¹⁴³

Teoretické vymezení prefixů (prefixoidů), resp. sufixů (sufixoidů) a radixů (radixoidů) v odborné literatuře a následně jejich klasifikace u konkrétních výrazů v lexikografických příručkách stále ještě nejsou ustálené a jednotné. Je třeba pokusit se sjednotit hodnocení morfémů stojících na hranici mezi prefixy a radixy, resp. radixy a sufixy s přihlédnutím k formální stránce morfémů a ke slovnědruhové, syntaktické a lexikálněsémantické charakteristice těchto morfémů, neboť jak upozorňují O. Martincová a N. Savický, afixoidní tvoření pozměňuje morfémový a slovtvorný systém současné češtiny¹⁴⁴.

Jednou z možných cest je také inspirovat se v jiných národních lingvistikách, jež se problematikou nevyhraněných morfémů také zabývají a řeší ji různými způsoby.

Résumé

The article deals with issue of affixes (affixoids) and radices (radixoids) in Czech linguistic literature. These are so called changing morphemes and not even linguists agree on their definition. Question of defining these morphemically unstable units is not solved uniformly in individual national linguistics.

Key words morpheme, affix, affixoid, radix, radixoid

¹⁴³ Mejstřík, V.: Tzv. hybridní složeniny a jejich stylová platnost. In Naše řeč 1, roč. 48, 1965, s. 1-15.

¹⁴⁴ Martincová, O. – Savický, N.: Hybridní slova a některé obecné otázky neologie. In Slovo a slovesnost 48, 1987, s. 124-139.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Interkulturní komunikace a psaná publicistika

Autorka: Markéta Maturová

Otázka interkulturní komunikace nabývá v posledních letech stále na významu. Způsobují to především ekonomické, hospodářské a politické důvody, např. světová globalizace, postupné rozšiřování Evropské unie nebo vzrůstající migrace.

V zahraničí je této problematice věnována velká pozornost, v České republice se jedná o obor relativně nový, málo probádaný. A to i navzdory tomu, že se česká společnost transformovala ve společnost pluralitní, otevřenou k různým kulturám.

Existuje velké množství definic interkulturní komunikace, které se liší především podle vědeckých disciplín, které tuto problematiku zkoumají.

Lingvistika pracuje s teorií, že základ tvoří interpersonální komunikace mezi příslušníky různých kultur, tedy oblast verbální, nonverbální i paraverbální komunikace. V nejobecnější rovině můžeme tento pojem chápat jako dialog mezi příslušníky různých kultur, kde centrální pozici zaujímá snaha vzájemně si porozumět, vcítit se do situace komunikačního partnera pocházejícího z jiného kulturního prostředí a adekvátně na něj reagovat svým chováním a jednáním.¹⁴⁵

Poprvé se s termínem interkulturní komunikace setkáváme v díle *The Silent Language* (1959) amerického antropologa Edwarda T. Halla. Interkulturalitou a s ní související interkulturní komunikací se u nás intenzivně zabývá Alena Jaklová. Ve svých třech příspěvcích¹⁴⁶ se autorka snaží vymezit oblast interkulturní komunikace, definuje termíny *komunikace* a *kultura* a především zdůrazňuje potřebu koncipovat interkulturní komunikaci jako nový vysokoškolský předmět a začlenit ho mezi společenské jevy. K tomu, jak připomíná, je nezbytná spolupráce odborníků napříč vědeckým spektrem, např. etnology, sociology, kulturology a politology. Zmiňuje názory některých teoretiků, kteří se problematikou interkulturality zabývají na poli filozofie, managementu, literární vědy nebo pedagogiky.

Upozorňuje také na skutečnost, že zahraniční autoři přistupují k interkulturalitě jako k dialogu minimálně dvou komunikantů.

¹⁴⁵ JUNKOVÁ, B. K některým aspektům interkulturní komunikace v psané české publicistice. In *Európske kontexty interkulturnej komunikácie*. Ed. P. Ivanin, M. Hétenyi, Z. Taneski. Nitra: UKF FF v Nitre, 2009, s. 627-640.

¹⁴⁶ JAKLOVÁ, A. K základním pojmům *interkulturní komunikace*. In *Jazyk a komunikácia v súvislostiach*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2007, s. 295-301.

JAKLOVÁ, A. *Interkulturalita na stránkách čechoamerických periodik*. [cit. 25. 10. 2010]. Dostupné na WWW: <http://kcjl.upol.cz/dialektologie/jaklova_prvky_interkulturality.pdf>.

JAKLOVÁ, A. Interkulturalita a interkulturní komunikace. In *Člověk - jazyk - text*. Ed. A. Jaklová. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2008, s. 61-64.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Jednoduchou a srozumitelnou definici prezentuje německý psycholog Bernard Maletzke. Ten charakterizuje interkulturní komunikaci jako proces, ve kterém se vzájemně setkávají příslušníci odlišných kultur.¹⁴⁷

Velmi často může docházet k problémům v komunikaci mezi příslušníky odlišných kultur. Nabízí se celá řada důvodů, z nichž asi nejdůležitější je nepochopení dané komunikační situace či její nesprávná interpretace. Úspěšná komunikace není vždy podmíněna výběrem stejného komunikačního jazyka. Mnohdy i lidé pocházející se stejného jazykového prostředí nemohou „najít společnou řeč“.

V příslušné odborné literatuře můžeme najít oblasti, které způsobují v komunikaci řadu problémů. Jedná se o **lexikum** (např. slovo *vlast* je možné přeložit do němčiny jako *Vaterland* nebo jako *Heimat* - při aplikaci je ale nezbytné přihlídnout k historickému a sociálnímu diskurzu nebo slovo *hra*, které je možné v angličtině najít jako *game* nebo *play*. V prvním případě se jedná o typ hry se soutěživým charakterem, v druhém o význam adjektiva hravý), **témata komunikace** (jedná se např. o takové tematické okruhy, které jsou v jiné kultuře tabu), **společenské fráze** (které jsou pro určité situace dány, ale v různých kulturách se mohou diametrálně odlišovat. Proto je nezbytné vědět, do jaké míry je komunikace formální, jaké je hierarchické postavení jednotlivých komunikantů atd.), **neverbální komunikace** a s ní spojená haptika, proxemika, mimika, gestika či držení těla (nap. použití bílé barvy je v Evropě nebo Americe chápáno jako symbol čistoty a optimismu, v Číně, Japonsku či Mongolsku se jedná o barvu smuteční) (Jaklová, 2008).

Interkulturní komunikace nabývá stále více na významu i v mediální oblasti, a to především kvůli možnosti médií působit na široké masy lidí. Na vzrůstající zájem o tuto problematiku velmi rychle reaguje český tisk. Pravidelně přináší informace o soužití Čechů s cizinci, mapuje hlavní problémy, se kterými se cizinci potýkají nebo poukazuje na nejdůležitější kulturní rozdíly.

J. Jiráček zdůrazňuje, že je nutné si uvědomit, že média neodráží sociální realitu, ale jsou jejím interpretativním zpracováním. Musí s přihlídnutím ke své pestrosti nabízet sdělení, která budou v souladu s hodnotami a názory těch, kteří je konzumují (Jiráček, 2003.). Jeho slova potvrzuje i žurnalista František Kostlán, který uveřejnil reakci svého bývalého kolegy, publicisty působícího na komerční televizní stanici, na „Analýzu českých médií ve vztahu k cizincům žijícím v ČR“, která vznikla pro sdružení Slovo 21. „Věřte mi, prosím, že jako novinář to mám s prosazováním antixenofobních a antirasistických reportáží velmi těžké. Prostě proto, že si nemohu dovolit, aby se mnou v některých pasážích reportáže divák nesouhlasil“.¹⁴⁸ Média jsou velmi efektivním instrumentem, který dokáže ovlivnit veřejné mínění, ať negativně nebo pozitivně. Zajímavým zjištěním je i ta skutečnost, že se převážně „mluví o cizincích, ale nikoli s nimi“. Čtenářům jsou podávány nejrůznější informace o jejich

¹⁴⁷ MALETZKE, G. *Interkulturelle Kommunikation zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kultur*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1996.

¹⁴⁸ KOSTLÁN, F. *Česká média nemají k cizincům a cizinkám dobrý vztah*. [cit. 14.3.2010]. Dostupné na WWW: <[http://zpravodaj.feminismus.cz/clanek.shtml?x=2174136&als\[nm\]=2172745](http://zpravodaj.feminismus.cz/clanek.shtml?x=2174136&als[nm]=2172745)>.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

životě v České republice či jaké problémy vyvstaly s jejich příchodem. Minimálně je ale dán prostor těm, o kterých se píše.

Nakolik jsou informace v médiích dostatečné k tomu, aby si mohl recipient utvořit objektivní názor na danou problematiku? V jakém kontextu se nejčastěji o cizincích píše?

Existuje celá řada výzkumů, které se snažily na základě důkladné analýzy mediálních sdělení odhalit zavedené stereotypy. Tato stereotypní vnímání mohou mít různý charakter (stereotypy genderové, stereotypní vnímání příslušníků jiných kultur apod.).

Přestože máme k dispozici materiál za poslední čtyři roky, připomínáme nejfrekventovanější témata a titulky, které se objevovaly v následujících českých denících: Mladá fronta Dnes, Právo, Lidové noviny, Hospodářské noviny, Haló noviny a bulvární Blesk.

Většina negativně laděných článků se zabývá kriminalitou cizinců, vraždami, krádežemi a loupežemi, žádostmi o azyl, neznalostí českého jazyka, ilegálními pobyty, prostitutí či drogovým dealerstvím. Tyto informace můžeme najít převážně v regionálních denících a na komerčních televizních stanicích.

Zvláštní pozornost je v České republice věnovaná romské problematice. Čtenáři jsou pravidelně informováni o jejich nízké vzdělanosti a vysoké nezaměstnanosti, vytlačování (někdy násilné) do méně lukrativních částí měst/obcí, nedobrovolných sterilizací či prostituci: *Vzdělání Romů by státu ušetřilo miliardy*; *Staň se cikánem, šokovala svou nabídkou firma na zážitky* je titulky článku, ve kterém se dozvídáme, že nejmenovaná firma nabízí možnost „být Romem“ a jít si na sociální úřad pro dávky. *Babička Natálky: Cikáni shořte!* křičeli na nás; *Čunek provokuje: Romové mají prý nedisciplinovanost v genech*; *Ze sídlišť se severu Čech vznikají čtvrti hrůzy, druhé Chanovy*; *Učitelé základních škol se bavili posíláním vtipů o Romech emailem*.

Již zmíněné kriminální činy patří k nejčastějším tématům, která jsou spojována s cizinci. Svědčí o tom i řada titulků: Cizinci vybílili prodejnu; Ukrajinci přepadli erotický salon; Rumuny vyhostili s pokutou; Proti Vietnamcům chtějí založit domobranu. Zákon nejvíc porušují Ukrajinci a Vietnamci.

Mnohé texty upozorňují na problémy, se kterými se potýká většina cizinců. K nejčastějším patří ovládnutí českého jazyka, který je pro ně velmi obtížný a z něhož musí složit zkoušku, chtějí-li získat české státní občanství: Na cizince čeká povinná čeština; Chceš tu zůstat? Uč se česky!; Adoptujte si jazyk; Co trápí cizince? Čeština!

Problémy mohou způsobit také odlišné kulturní a hygienické návyky: Vítejte vás v kurzu, jak použít záchod.

Často se také čtenáři seriózního i bulvárního tisku dozvídají, jaká je situace kolem zaměstnávání cizinců. Někdy představují konkurenci pro českého občana: Až čtyřicet tisíc pracovních míst může vzniknout tím, že se znevýhodní podle předsedy poslaneckého klubu ODS Vlastimila Tlustého podmínky pro zaměstnávání cizinců; Nelegálně pracující jsou nekalou konkurencí pro Čechy (brát cizince načerno se zatím vyplácí); Ošetří vás sestry z Vietnamu.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Jindy jsou spojováni s neoblíbeným zaměstnáním v neoptimálních pracovních podmínkách: *Cizinci mají práci, co Češi nechtějí; Mongolové s vysokou školou si oblíbili práci v českých textilkách; Firmy zaměstnávají cizince někdy i proto, že se jim platí nízké mzdy a cizinci nevyžadují plnění Zákonníku práce; Cizinci mají k práci nelidské podmínky; Třetina cizinců u nás dělá pomocné práce, desetina vědu.*

V některých případech jsou stavěni do role těch, kdo na českou ekonomiku a trh práce pozitivně působí: *V některých oblastech České republiky dokonce díky pracujícím cizincům výrazně roste ekonomika; Česko bude brzy závislé na cizincích; Hýčkejme si cizince; Lidí je víc, díky cizincům! nebo česká ekonomika pomáhá jim: Cizincům práce za nižší mzdu tolik nevadí, stále si vydělají víc než u nic; Počet cizinců pracujících v Česku se opět zvyšuje.*

Objevují se i informace o nelegálním uzavření sňatku, někdy uskutečněné na základě odcizení dokladů totožnosti: *Za falešné svatby podmínka.*

Zvláštní kategorii novináři vytvořili pro přistěhovalce z Ukrajiny. V současnosti se používají výrazy Ukrajinec a ukrajinský pro označení někoho/něčeho s pejorativním významem. Této skupině obyvatel jsou téměř vždycky přisuzovány negativní vlastnosti. Články, ve kterých figurují Ukrajinci, popisují velmi často nějakou trestnou činnost, např. vraždy, loupeže, prostituce nebo obchod s drogami. ... *Vše vyvrcholilo tím, že manžel na svou ženu, která před ním prchala po poli, několikrát vystřelil do vzduchu. Podle informací policie muž svou ženu před dvěma týdny fyzicky napadl. Několikrát jí také telefonicky vyhrožoval, že ji nechá zlikvidovat Ukrajinci.*

A co je možná ještě důležitější, vymahač zapůsobil na lidi psychologicky. Měli najednou strach. Ježišmarjá, oni snad najali nějakého Ukrajince, říkali si.

Svědci tady prý někoho v noci viděli, snad to měli být Ukrajinci, ale jsou to pouze neoficiální zdroje.¹⁴⁹

Na těchto ukázkách je patrné, že autoři článků nemusí označení Ukrajinec nijak doplňovat. Zmíněné pojmenování je veřejnosti zcela jasné a srozumitelné.

Někdy jsou čtenáři informováni také o konfliktech mezi cizinci. *Hrozili, že přijdou o uši. Ruští násilníci napadli v Hradci Králové skupinu ukrajinských dělníků. Pod velmi neobvyklou pohružkou jim odcizili peníze a mobilní telefony.*

Kladně působící články se nejvíce zabývají kulturou, uměním či snahou některých cizinců získat kvalitní vzdělání. V tomto kontextu jsou nejlépe hodnoceni Vietnamci: *Žáky -cizince čeština netrápí; Gramatiku nejlépe zvládají Asijci; Vietnamské děti mluví raději česky; Učí se jak přežít 21. století (Mladí rumunští Češi využili možnost studovat v Plzeňském kraji); Romština ve školách? Určitě ano;*

¹⁴⁹ Stejně příklady uvádí i KLVAČOVÁ, P. a BITRICH, T. Jak se (ne)piše o cizincích. In *Nečitelní cizinci. Jak se (ne)piše o cizincích v českém tisku*. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2003.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Cizinci se snaží naučit česky; Vietnamce baví studium strojírenství; Kupředu je žene ctižádost a rodiče; Romiks; Ceny pro děti uprchlíků.

Mnohé průzkumy ukázaly, že v některých českých školách dosahují pravidelně nejlepších výsledků právě vietnamské děti. Dobře si uvědomují, že právě dobré výsledky ve škole a zvládnutí českého jazyka jim umožní bezproblémové zařazení do české společnosti.

Někdy tisk informuje i o různých společenských akcích, na kterých cizinci vystupují jako pořadatelé nebo jako hosté: *Divadlo v romštině - Romeo a Julie v Kyjevském divadle; Divadelní půlměsíc nad Prahou (nový festival, který se věnuje orientální kultuře); Flora dnes patří rom'ňrollu (interkulturní festival Django Fest); V divadelním souboru Barevný děti hrají cizinci Švandu dudáka; Jak hrají divadlo lidé na útěku.*

Pozitivní charakter mají i zprávy informující o různých kulturních a sportovních aktivitách: *Hráli pro čest a slávu (fotbalová liga pro děti z ghett); Vietnamci si to rozdají ve fotbale. Romové zvolili svoji miss, soutěžilo se ve svatebních šatech i v plavkách.*

Velkým tématem českých periodik je také otázka mnohojazyčnosti. (Nejen) čeští podnikatelé si uvědomují, že právě dobrá znalost dvou jazyků může být velkým přínosem: *Mnohojazyčnost: Jak mohou jazyky pomáhat firmám.*

Ojediněle se vyskytují informace, v nichž se píše o přistěhovalcích z muslimských zemí a jejich problémech, které většinou vyplývají z odlišných náboženských tradic:

Dánsko zápolí s muslimskými šátky; Nový předmět v Německu: islám; Německo vyučuje islámu.

Jak už bylo vedeno v úvodu, interkulturní komunikace je v obecné rovině realizována v přímém kontaktu mezi komunikanty. Ačkoli se může zdát, že dokonalé ovládnutí jazyka, ve kterém komunikace probíhá, je pro vzájemné dorozumění nejdůležitější, opak je mnohdy pravdou. Problémy se vyskytují i u lidí, kteří pocházejí ze stejné společnosti, ale z nějakého důvodu se odlišují. V tomto kontextu se nejčastěji hovoří o problematice hendikepovaných lidí nebo nerovnoprávném postavení žen.

Pokusili jsme se popsat způsoby, jakými velmi často české noviny píší o cizincích a jak vytvářejí jejich mediální obraz. Na uvedených příkladech se jasně ukázalo, že hodnocení, která nám jsou předkládána v tisku, se nijak výrazně neliší od názorů většiny lidí. Články, ve kterých se informuje o cizincích, jsou většinou uváděny v negativních kontextech (často jsou spojeny s tématy kriminality, drog, prostituce, ilegálních obchodů apod.). Hlavním problémem jistě není to, že novináři podávají informace takového charakteru, ale měli by více dbát také na to, aby mediální obraz cizinců byl mnohem vyrovnanější a více různorodý. Toho lze docílit třeba tím, že cizinci dostanou větší prostor k tomu, aby se k dané problematice vyjádřili.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Novináři by také měli především pracovat s ověřenými údaji a nepoužívat pochybné informace „z našich zdrojů“ nebo „od rodinného příslušníka“. Nezbytným krokem je postupné nabourávání vžitých stereotypů, kdy Vietnamci jsou téměř výlučně spojováni s prostředím tržnic a prodejem nekvalitního oblečení, Ukrajinci jsou zobrazováni jako zabijáci, vrazi nebo v lepším případě „jen“ jako dělníci na stavbách a Rusové jako členové bohaté mafie (Klvačová, Bitrich, 2003).

V mediálních analýzách, které vypracovalo Multikulturní centrum Praha, je uveřejněno několik rad, které dávají novinářům sami cizinci. Doporučují, aby se více a hlouběji zajímali o problematiku cizinců v České republice, zaměřili se na informace o tradicích jednotlivých menšin, popisovali snahy cizinců integrovat se do české společnosti, více spolupracovali s nevládními organizacemi, které se touto tematikou profesionálně zabývají, informovali o tom, že i když mnozí mají mít stejná práva jako Češi, tak se s nimi tak nejedná, představili české veřejnosti cizince jako různorodou skupinu lidí s odlišnými zkušenostmi a především zdůraznili, že integrace cizinců je vklad do budoucnosti.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Literatura

Cizinci, naši a média. Mediální analýzy. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2007.

JAKLOVÁ, A. K základním pojmům interkulturní komunikace. In *Jazyk a komunikácia v súvislostiach*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2007, s. 295-301.

JAKLOVÁ, A. *Interkulturalita na stránkách čechoamerických periodik*. [cit. 25. 10. 2010]. Dostupné na WWW: <http://kcjl.upol.cz/dialektologie/jaklova_prvky_interkulturality.pdf>.

JAKLOVÁ, A. Interkulturalita a interkulturní komunikace. In *Člověk - jazyk - text*. Ed. Alena Jaklová. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2008, s. 61-64.

JIRÁK, J. Média, stereotypy, menšiny a cizinci a my všichni. In *Nečitelní cizinci Jak se (ne)píše o cizincích v českém tisku [Hard to Make Out Foreigners; How Foreigners Are (Not) Written about in the Czech Press]*. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2003.

JUNKOVÁ, B. K některým aspektům interkulturní komunikace v psané české publicistice. In *Európske kontexty interkulturnej komunikácie*. Ed. P. Ivanin, M. Hétenyi, Z. Taneski. Nitra: UKF FF v Nitre, 2009, s. 627-640.

KOSTLÁN, F. *Česká média nemají k cizincům a cizinkám dobrý vztah*. [cit. 14.3.2010]. Dostupné na WWW: <[http://zpravodaj.feminismus.cz/clanek.shtml?x=2174136&als\[nm\]=2172745](http://zpravodaj.feminismus.cz/clanek.shtml?x=2174136&als[nm]=2172745)>.

MALETZKE, G. *Interkulturelle Kommunikation zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kultur*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1996.

Nečitelní cizinci. Jak se (ne)píše o cizincích v českém tisku. [Hard to Make Out Foreigners; How Foreigners Are (Not) Written about in the Czech Press]. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2003.

Résumé

In diesem Beitrag beschäftige ich mich mit der Problematik der interkulturellen Kommunikation im Zusammenhang mit der tschechischen Publizistik. Der erste Teil meiner Arbeit beschreibt verschiedene Meinungen und Vorstellungen zum Thema *Interkulturelle Kommunikation*, der zweite Teil befasst sich mit der Darstellung der Ausländer in den Tageszeitungen und ihrer Wirkungsweise im Spiegel der Medien.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Dialog jako prostředek (ve výkladu starší české literatury)

Autor: Martin Kuba

Referát se pokouší nastínit možnosti využití dialogu a dialogické formy v rámci výkladu starší české literatury.

Protože současná situace požadavků na vzdělávání žáků středních škol přináší nutnost moderního přístupu a nahrazuje dílčí znalosti praktickými (ale též dílčími) kompetencemi, jejichž koordinace s tradičním pojetím výkladu není dost dobře realizovatelná, pokusíme se formulovat kompromisní pojetí, které vyhovuje jak požadavkům převzatým často z jiných kulturních oblastí, tak chápání literatury jako kontinua, které se v českém prostředí neoddělitelně spíná s národními dějinami a dějinnými událostmi. Přitom však nelze nezmínit fakt, že chronologická souvislost literárních děl a v nich obsažených myšlenek byla projektem státních maturitních zkoušek výrazně omezena, de facto zrušena, neboť k úspěšnému složení státní maturitní zkoušky není požadována (přesněji: není ověřována) žákova orientace v literárních dějinách. Jako možnost zachování komplexu české literatury coby historického a přitom živého systému se nám jeví přenesení zájmu o souvislosti historické (vnější) na souvislosti obsahové a formálně konstituující (vnitřní). Jedním z možných prostředků vyložení souvislosti literárních děl (nejen) starší české literatury se nám jeví dialog a dialogická forma.

Za starší českou literaturu považujeme v souladu s tradičním chápáním a historicky podmíněnou tradicí nejen literární díla psaná česky, ale písemnictví české provenience jako celku, od svých počátků po dobu husitskou. Tedy literární památky psané staroslověnsky, latinsky, německy a staročesky v geografickém prostoru českých zemí.¹⁵⁰ Třebaže můžeme uvažovat i písemné památky hebrejské, nepředpokládáme pro jejich jazykovou a kulturní exkluzivitu výrazný podíl na konstituci „českého“ literárního dění.¹⁵¹

Pokusili jsme se vytvořit hierarchii míry dialogičnosti textů, která vymezuje specifický přístup a tím zároveň i cíleného adresáta výkladu. Rezignujeme zde na komplexní výčet literárních památek, vybíráme díla „učebnicová“.¹⁵² Dialogickou formu v textech starší literatury totiž spatřujeme v několika vrstvách:

¹⁵⁰ Vzhledem k množství teritoriálních změn v historii českého státu rezignujeme na přesnou typologii. Relevantní údaje a výsledky současných bádání pro námi zvolené historické období (9. – 15. stol.) k územní otázce viz v edici Velké dějiny zemí Koruny české I – VI.

¹⁵¹ Mezi nejnámější doklady hebrejského písemnictví v Čechách od 13. stol. patří Arúgath Habósem (Záhonek balzámu), dílo, které jako další spisy a fragmenty židovských učenců středověku interpretuje židovskou věrouku, čímž výsostně omezuje svůj vliv na okruh židovský.

¹⁵² Vzhledem k rozsahu a charakteru našeho referátu rezignujeme též na rozbor a komparaci učebnic, čítanek a chrestomatí, ale pro další bádání bude pečlivá analýza žákům dostupných studijních textů nezbytná.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

1. V podobě literárního druhu dramatu, v němž je dialog základním konstituujícím prvkem textu¹⁵³, a to jak po stránce formální, tak i obsahové. V českém prostředí se jedná především o staročeská dramata *Mastičkář*, *Hra veselé Magdaleny* a *O Kristovu zmrtvýchvstání*.¹⁵⁴

2. V podobě literárního útvaru sporu, v němž dialog sice představuje základní výstavbovou strukturu, není však primárně vázán na dramatický účín, představuje pouze distinkci protichůdných fenoménů či míru jejich polarity. Je tedy výrazněji formálním „dramatem“ bez cílené složky akční, avšak s potencií aktualizační. Příkladem může být *Svár vody s vínem*,¹⁵⁵ *Podkoní a žák*,¹⁵⁶ *Spor duše s tělem*¹⁵⁷ a především německy sepsaný *Der Ackermann aus Böhmen*¹⁵⁸ / *Oráč z Čech*¹⁵⁹ a jeho český pendant *Tkadleček*. Široké uplatnění zaznamenal v evropské středověké literatuře dialog didaktický, jehož počátky lze nalézt u Platóna, využití u církevních i světských autorit, u nás obzvláště u Tomáše Štítného ze Štítného,¹⁶⁰ a parodie na něj v žakovských písních.¹⁶¹

Obě tyto kategorie jsou dle našeho přesvědčení použitelné jako výchozí bod k výkladu již na druhém stupni ZŠ, neboť umožňují metodu dramatizace a nevyžadují k tomu náročnějších myšlenkových operací žáků. Dialog se tak stane zdrojem i prostředkem výuky, jejímž výstupem bude posílení empatie k textu i k „jednajícími postavám“, dále vytvoření motivace k tázání se po dalším informačním zázemí, které pedagog může usměrnit do intencí otázek „kým, komu a proč bylo (a je) dílo určeno?“ a v neposlední řadě žáci vnímající dialog či přímo participující na dramatizaci nutně posílí své koordinační dovednosti a toleranci k dalšímu mluvčímu.

¹⁵³ PAVERA – VŠETIČKA. Lexikon literárních pojmů, 2002, s. 84.

¹⁵⁴ HRABÁK (ed.). Staročeské drama, 1950, s. 15-70.

¹⁵⁵ HRABÁK (ed.). Staročeské satiry..., 1962, s. 131-145.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 115-129.

¹⁵⁷ JUNGSMANN (ed.). Výbor z literatury české I., 1845, s. 358-379.

¹⁵⁸ JOHANNES VON TEPL (ed. Kiening). Der Ackermann..., 2006, 182s.

¹⁵⁹ JAN ZĚ ŽATCE (přel. Povejšil). Oráč z Čech, 1985, 104s.

¹⁶⁰ TOMÁŠ ZE ŠTÍTNÉHO. Řeči besední, 1992, s. 16. et passim.

¹⁶¹ KRÁTKÝ (ed.). Středověké písně cechu žakovského, 1958, s. 37., 39. et passim.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

3. Nalézáme dialog v podobě dialogu postav v rámci jiného než dramatického literárního žánru. Velké množství literárních děl využívá citace dialogických pasáží k posílení hodnověrnosti sdělení a k navození vjemu zachycení realisticky líčeného děje. Jedná se především o téměř veškerou prozaickou epiku, ale také o epiku básnickou. Příkladem textů v rámcovém rozdělení

a) kronikářských může být Kosmas¹⁶² a okruh jeho pokračovatelů,¹⁶³ tak řečený Dalimil,¹⁶⁴ ale drobné dialogické pasáže nacházíme také v letopisech.¹⁶⁵

b) hagiografických je *Kristiánova legenda*,¹⁶⁶ staroslověnský *Život svatého Cyrila*,¹⁶⁷ *Život a umučení svatého Václava / Crescente fide*,¹⁶⁸ ale také *Legenda o svaté Kateřině*.¹⁶⁹

c) hrdinských především *Alexandreida*.

4. Spatřujeme dialog v podobě citací dialogů autorit, nejčastěji biblických textů, z nichž jsou vybírány pasáže nejen exaktně dialogické, ale i takové, jejichž „dialogičnost“ je dána intertextově. Kromě skupin děl již výše zmíněných sem řadíme exempla¹⁷⁰ a literaturu s nebeletristickou intencí, tedy díla „odborná“, ale také překlady a převody jinojazyčných textů, v nichž dochází k „násobnému efektu“ dialogu, který se realizuje na několika úrovních současně.

5. Určitá míra abstraktního myšlení je nutná ke specifickém konstrukt dialogu vnitřního, resp. monologu postavy,¹⁷¹ ke kterému lze řadit i oslovování a zývání Boha či jiné autority, jež však explicitně na výzvu nereaguje. Patří sem texty modlitební, homiletické a epistolární, ale také dvorská lyrika.¹⁷²

Tyto tři skupiny textů jsou svým charakterem využitelné k výkladu založeném na existenci dialogického principu a jeho vymezování v dílech, kde nehraje prvořadou roli. Proto je vhodný pro středoškolské pojetí výkladu, neboť je podmíněn kromě rozvinuté fantazie i zralejším vnímáním světa a mezilidské komunikace, ale nevyžaduje zvláštní typ přípravy. Žákovým střetem s nejasnostmi teprve vzniká „pole pro přípravu“, tedy pro doplnění relevantních informací historického, literárněhistorického a literárněvědného charakteru.

¹⁶² KOSMAS (přel. Hrdina). *Kosmova Kronika česká*, 1950, 1975.

¹⁶³ HRDINA; BLÁHOVÁ (ed.). *První pokračovatelé...*, 1950; 1974 et HEŘMANSKÝ (ed.). *Letopis Vincencův a Jarlochův*, 1957, s.79.,143. et passim.

¹⁶⁴ HAVRÁNEK – DAŇHELKA. *Nejstarší česká...*, 1957, s. 46-48. et passim.

¹⁶⁵ ŠIMEK (ed.). *Staré letopisy české*, 1959, s. 232-240.

¹⁶⁶ KOLÁR (ed.). *Středověké legendy...*, 2003, s. 113 et passim.

¹⁶⁷ CHALOUPECKÝ (ed.). *Na úsvitu...*, 1942, s. 20. et passim.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 83. et passim.

¹⁶⁹ VILIKOVSKÝ (ed.). *Legenda o svaté Kateřině*, 1946, s. 37 et passim.

¹⁷⁰ ŠIMEK (ed.). *Příběhy římské*, 1967.

¹⁷¹ PAVERA – VŠETIČKA. *Lexikon literárních pojmů*, 2002, s. 78.

¹⁷² ČERNÝ. *Staročeská milostná lyrika*, 1948, passim.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

6. Nejvyšší míru uvažování v kontextu nejslabší přítomnosti dialogu představuje intertextové zkoumání literárních památek různých teritoriálních oblastí, které by mělo být primárním úkolem univerzitního studia. Jazyková a historicko-kulturní informační náročnost zřejmě nemůže nalézt mimo akademické prostředí prostor k uplatnění, a pokud by měla být využita v rámci středoškolské výuky, pak jen jako motivační výhled k univerzitnímu studiu, popř. reklama na toto studium.

Jedinečným intertextovým dialogem, který si i přes svou informační náročnost uchovává atraktivitu a lze očekávat, že díky své podmíněnosti společenskými změnami bude v rámci vzdělávání stále častější a nutnější, je komparace textů zcela odlišné formy a obsahové intence, jejichž pojítka spočívá v mimoliterární sféře. Kromě obvyklých studií a bádání nad možným připsáním autorství různých textů jedné autoritě, je pozoruhodné sledovat např. hodnocení jedné osoby, popř. jednoho etnika v různých textech. Příkladem může být vnímání Čechů v kronice Galla Anonyma (*Cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum*)¹⁷³ v konfrontaci s vnímáním Poláků u Kosmy¹⁷⁴ (*Chronicon Bohemorum*).¹⁷⁵

Konfrontační okruh pro intertextualitu je však neomezený. Neznamená ale nutnost obsáhnout vše. Džámí (Núreddín Abdarrahmán Džámí), který žil v letech 1414-1492, původem z Afghánistánu, psal persky i arabsky a mezi jeho nejslavnější dílo patří soubor sedmi eposů *Haft ourang* (Sedm trůnů), z nichž jeden epos, *Cheradnámeje Sekandari*, lze přeložit titulem *Kniha o Alexandrově moudrosti*.¹⁷⁶ Pro srovnání a jako možný materiál k výkladu o staročeské *Alexandreidě*, uvádíme ukázkou (přeložil Jiří Bečka, přebásnil Josef Hiršal):

V jednom městě zvláštní lidé žili,
král ani šlechtici tu nesídlili.
Ani bohatí, ani chudí. V rovnosti
jaksepatří všichni žili k spokojenosti.
Jejich srdce lehká byla, celý věk
plodů země měli dostatek.
Jejich mrav byl ryzí. Země netušila,
že se válka v světě kolem rozběsnila.
Každá rodina dům se zahradou měla,
klíčem ani závorou jej nikdy nezavřela.
Král se zeptal: „Jak to, že je bez zámku váš dům,
proč tak otvíráte drzým zlodějům?“
„Žádní zloději tu nejsou, nic se neztrácí,

¹⁷³ GALLUS ANONYMUS. *Kronika a činy...*, 2009, passim.

¹⁷⁴ KOSMAS (přel. Hrdina). *Kosmova Kronika česká*, 1950, 1975.

¹⁷⁵ WIHODA. *Gallus a Kosmas...*, 2009, s. 15-19.

¹⁷⁶ BEČKA. *Hledání...*, 2005, s. 135.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

u nás nejsou boháči ani chudáci!“

Král se opět zeptal: [„]Pročpak žádný z vás

netasí meč v příslušný a k činu vhodný čas,

aby nad lidem svou vládu zbraní vyhlásil

a dal lidu tvrdý zákon, jež by každý ctil?

Nechápu, jak žít je možno tak[,] jako vy tady,

bez strážců a bez zákonů, bez moci a vlády?“

Odvětili: „Máme v srdci zřídlo jistoty,

tyrana nám třeba není, ani despoty!“¹⁷⁷

Jak by se asi tvářil autor české *Alexandreidy* na pojetí svého afghánského současníka? A proč ho neznáme jménem, zatímco Džamáho ano? Takovéto návodné otázky zaručují motivaci k zájmu, touhu po informační náročnosti, která je jedním z cílů výkladu. (Jen pro úplnost: Alexander Makedonský, dobyvatel Řecka, Persie, Egypta a dalších států, který žil ve 4. stol. př. Kristem, v podání afgánského muslimského autora 15. století po Kristu vystupuje jako filosof, zatímco anonymní český křesťanský autor – patrně dle cizích vzorů – na přelomu století 13. a 14. po Kristu představuje stejnou osobu jako rytíře a absolutistického monarchu.)

Poměrně bližším „dialogem“ je srovnání *Legendy o blahoslavené Anežce* [České] a písní *Hvad er det mel Ribe og dronning Dagmar?* [co je to s Ribe a královnou Dagmar?], dvou textů, které vznikly zhruba ve stejné době (13. / 14. stol.). Ačkoli obě díla představují různé žánrové oblasti, v obou případech jde o oslavný text, v prvním případě hagiograficky koncipovaný latinský, v druhém případě o oslavnou píseň v národním jazyce (dánsky). V obou případech jde o epické líčení života již zemřelé osoby, v obou případech je to postava ženská, v obou případech tato žena představuje výraznou autoritu národních dějin své země, jejíž památka se promítá až do současného kulturního života. Tato fakta postačují juxtapozici obou skladeb, avšak nevykazují atraktivitu tak, jako informace o tom, že blahoslavená (/svatá) Anežka Česká (1211-1282) a dánská královna Dagmar (asi 1186-1213) byly sestry (byť nevlastní), dcery Přemysla I. Otokara. To je jeden z nejvýraznějších kladů dialogu, není pro něj totiž zásadní, zda mezi texty (aktéry či fakty) existuje souvislost reálná, či fiktivní.

Shrneme-li výše psané, představuje dialog ve výkladu starší literatury nezastupitelný výrazový prostředek, neboť umožňuje (kromě konkrétních didaktických a aktualizčních metod výuky) eliminaci myšlenkového odstupu vůči literární památce jiného historického období i jiné kulturní či jazykové oblasti. Dialog totiž při výkladu není jen prostředkem, ale především cílem.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 140-141.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

PRAMENY

ADAM DE LA HALLE. *Hra pod loubím; Robin a Marion*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 138s. (přel. Pavel Eisner, edice *Živá díla minulosti*, sv. 11.)

ANSELM Z CANTERBURY. De libertate arbitrii / O svobodě rozhodování. In *Fides quaerens intellectum*. Praha: Kalich, 1990, s. 191-241. ISBN 80-7017-156-1 (přel. Lenka Karfíková)

ANSELM Z CANTERBURY. De veritate / O pravdě. In *Fides quaerens intellectum*. Praha: Kalich, 1990, s. 123-189. ISBN 80-7017-156-1 (přel. Lenka Karfíková)

BEČKA, JIŘÍ (ed.). *Hledání pravdy a krásy. Antologie perské literatury*. Praha: DharmaGaia, 2005, 332s. ISBN 80-86685-36-5 (přel. kolektiv, edice *Klasická knižnice Východu*, sv. 2.)

Belial. In ERBEN, KAREL JAROMÍR (ed.). *Výbor z literatury české. Díl druhý. Od počátku XV[.] až do konce XVI[.] století*. Praha: nákladem Českého museum, 1868, s. 498-530.

BERNT, ALOIS (ed.). *Der Ackermann aus Böhmen von Johannes von Saaz*. Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1929, 54s. (edice *Altdeutsches Schrifttum aus Böhmen*, Band I.)

Bibli Svatá aneb všecka svatá písmena Starého i Nového zákona. Podle posledního vydání kralického z roku 1613. Praha: Biblická společnost britická a zahraniční, 1933, passim.

BLÁHOVÁ, MARIE (ed.). *První pokračovatelé Kosmovi*. Praha: Svoboda, 1974, 256s. (přel. Karel Hrdina, Václav Vladivoj Tomek, Marie Bláhová)

BOK, VÁCLAV – POKORNÝ, JINDŘICH (eds.). *Moravo, Čechy, radujte se! (Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců)*. Praha: Aula, 1998, 232s. ISBN 80-901626-9-X (přel. kol., edice *Litteraria Germano-Austro-Bohemica*, Vol. I.)

BRANT, SEBASTIAN. *Lod' bláznů*. Praha: Odeon, 1973, 160s. (přel. an., edice *Nesmrtelní*, sv. 86.)

CAESARIUS Z HEISTERBACHU. *Vyprávění o zázracích. Středověký život v zrcadle exemplů*. Praha: Vyšehrad, 2009, 368s. ISBN 978-80-7021-980-5 (přel., ed. Jana Nechutová, edice *Kulturní historie*)

DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Praha: Argo, 2008, 344s. ISBN 978-80-257-0088-4 (přel. Bořek Neškudla, Jakub Žytek, edice *Memoria mediaevi*, sv. 4.)

ERBEN, KAREL JAROMÍR (ed.). *Výbor z literatury české. Díl druhý. Od počátku XV[.] až do konce XVI[.] století*. Praha: nákladem Českého museum, 1868, 1710s.

FLORIANOVÁ, HANA – MARTÍNKOVÁ, DANA – SILAGIOVÁ, ZUZANA – ŠEDINOVÁ, HANA (eds.). *Quadregesimale Admontense / Quadregesimale admontské*. Praha: OIKOYMENH, 2006, 696s. ISBN 80-7298-152-8 (přel. Hana Florianová et al., edice *Fontes Latini Bohemorum*, sv. 6.)

GALLUS ANONYMUS. *Kronika a činy polských knížat a vládců*. Praha: Argo, 2009, 162s. ISBN 978-80-257-0206-2 (přel. Josef Förster, edice *Memoria mediaevi*, sv. 8.)

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

HAVRÁNEK, BOHUSLAV – DAÑHELKA, JIŘÍ (eds.). *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957, 344s. (edice *Památky staré literatury české*, sv. 18.)

HEŘMANSKÝ, FRANTIŠEK (ed.). *Letopis Vincencův a Jarlochův*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, 288s. (přel. František Heřmanský, edice *Živá díla minulosti*, sv. 13.)

HRABÁK, JOSEF (ed.). *Staročeské satiry Hradeckého rukopisu a Smilovy školy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962, 200s. (edice *Památky staré literatury české*, sv. 25.)

HRABÁK, JOSEF (ed.). *Staročeské satiry Smilovy školy*. Praha: Orbis, 1951, 96s. (edice *Památky staré literatury české*, sv. [10.]

HRABÁK, JOSEF (ed.). *Staročeské drama*. Praha: Československý spisovatel, 1950, 260s. (edice *Národní klenotnice*, sv. 47.)

HRDINA, KAREL (ed.). *První pokračovatelé Kosmovi*. Praha: Melantrich, 1950, 108s. (přel. Karel Hrdina, edice *Odkaz minulosti české*, sv. 12.)

HROTSVITA Z GANDERSHEIMU. *Duchovní dramata. Gallicanus; Pafnutius; Sapientia*. Praha: Vyšehrad, 2004, 160s. ISBN 80-7021-704-9 (přel. Irena Zachová, edice *Reflexe*)

Hvad er det med Ribe og Dronning Dagmar? Ribe: Ribe Turistbureau, 1999, 12s.

CHALOUPECKÝ, VÁCLAV (ed.). *Na úsvitu křesťanství. Z naší literární tvorby doby románské v století IX-XIII*. Praha: Evropský literární klub, 1942, 296s. (přel. Josef Vašica, Jaroslav Ludvíkovský, Bohumil Ryba a Ferdinand Stiebitz, edice *Slavín*, sv. 5.)

JAN ZE ŽATCE. *Oráč z Čech*. Praha: Vyšehrad, 1985, 104s. (přel. Jaromír Povejšil)

JOHANNES VON SAAZ. *Der Ackermann aus Böhmen*. Prag: Vyšehrad-Verlag, 1994, 112s. ISBN 80-7021-086-9 (Neuhochdeutschübertragung von Willy Krogmann)

JOHANNES VON TEPL. *Der Ackermann. Frühneuhochdeutsch / Neuhochdeutsch*. Stuttgart: Philipp Reclam jun., 2006, 182s. ISBN 978-3-15-018075-4 (Übersetzung von Christian Kiening, edice *Reclams Universal-Bibliothek*, Nr. 18075)

[JUNGMANN, JOSEF (ed.)] *Výbor z literatury české. Díl první. Od nejstarších časův až do počátku XV[.] století*. Praha: nákladem Českého museum, 1845, 1296s.

KNIESCHEK, JOHANN (ed.). *Der Ackermann aus Boehmen. Herausgegeben und mit dem tschechischen Gegenstück Tkadleček verglichen von Johann Knieschek*. Prag: Verein für Geschichte der Deutschen in Boehmen in Commission bei F. A. Brockhaus in Leipzig, 1877, 144s. (edice *Bibliothek der mittelhochdeutschen Literatur in Boehmen*, Band II.)

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

KOLÁR, JAROSLAV (ed.). *Středověké legendy o českých světcích*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, 264s. ISBN 80-7106-280-4 (edice *Česká knižnice*)

KOLÁR, JAROSLAV – PRAŽÁK, EMIL (ed.). *Barvy všecky. Čtvero setkání se starou českou poezií*. Praha: Československý spisovatel, 1982, 336s. (edice *Slunovrat, básnická řada*, sv. 15.)

KOSMAS. *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1950, 232s. (ed., přel. Karel Hrdina, edice *Odkaz minulosti české*, sv. 10.)

KOSMAS. *Kosmova Kronika česká*. Praha: Odeon, 1975, 264s. (přel. Karel Hrdina, edice *Světová četba*, sv. 464.)

KOSMAS. *Kosmova Kronika česká*. Praha: Svoboda, 1975, 264s. (přel. Karel Hrdina, Marie Bláhová)

KRÁTKÝ, RADOVAN (ed.). *Středověké písně cechu žakovského*. Praha: Svobodné slovo – Melantrich, 1958, 224s. (přel. Radovan Krátký)

KYAS, VLADIMÍR (ed.). *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká I. Evangelia*. Praha: Academia, 1981, passim.

KYAS, VLADIMÍR (ed.). *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká II. Epištoly; Skutky apoštolů; Apokalypsa*. Praha: Academia, 1985, passim.

KYAS, VLADIMÍR (ed.). *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká. III. Genesis – Esdráš*. Praha: Academia, 1988, s. 44-46.

KYAS, VLADIMÍR – PEČÍRKOVÁ, JAROSLAVA (eds.). *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká IV. Tobiáš – Sirachovec*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1996, passim. ISBN 3-506-71673-5 (edice *Biblia Slavica*, sv. I - 1, 2)

KYAS, VLADIMÍR – PEČÍRKOVÁ, JAROSLAVA (eds.). *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká V/1. Izaiáš – Daniel*. Praha: Academia, 2010, passim. ISBN 978-80-200-1822-9

KYAS, VLADIMÍR – PEČÍRKOVÁ, JAROSLAVA (eds.). *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká V/2. Ozeáš – 2. Makabejská*. Praha: Academia, 2010, passim. ISBN 978-80-200-1822-9

MERTLÍK, RUDOLF (ed.). *Písně žáků darebáků. Výbor ze středověké poezie žakovské. Část 2. Skladby satirické a parodistické*. Praha: Melantrich, 1951, 212s. (přel. Rudolf Mertlík, Radovan Krátký)

PACNEROVÁ, LUDMILA (ed.). *Staročeský hlaholský Comestor*. Praha: Slovanský ústav AV ČR – Euroslavica, 2002, 176s. ISBN 80-85494-62-0 (Práce Slovanského ústavu AV ČR, Nová řada, sv. 11.)

PLATÓN. *Euthyfrón; Obrana Sókrata; Kritón; Faidón; Kratylos; Theaitétos; Sofisté; Politikos*. Praha: OIKOYMENH, 2003, 560s. ISBN 80-7298-062-9 (přel. František Novotný, edice *Platónovy spisy*, sv. I.)

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Putování učeného Rabi Petachji z Řezna. In BENJAMIN Z TUDELY – PETACHJA Z ŘEZNA. Dva středověké hebrejské cestopisy. Praha: Argo, 2002, s. 55-73. ISBN 80-7203-436-7 (přel. Jiřina Šedinová)

RYBA, BOHUMIL (ed.). Jana z Rabštejna Dialogus. Praha: Matice česká – Orbis, 1946, 116s. (přel. František Palacký, edice Památky staré literatury české, sv. 1.)

SCHWARZ, VINCY (ed.). Ohlasy z Čech. České dějiny ve světové poesii. Praha: Toužimský a Moravec, 1940, 190s. (přel. kol., edice Kořeny, sv. 5.)

SCHWARZ, VINCY (ed.). Ta krásná země... Čechy v zrcadle světové poesie. Praha: Toužimský a Moravec, 1941, 160s. (přel. kol., edice Kořeny, sv. 7.)

SCHWARZ, VINCY (ed.). Věčné Čechy. Obrazy a vidiny z českých dějin v německé poesii. Praha: Toužimský a Moravec, 1939, 126s. (přel. Karel Babor, Antonín Hartl, edice Kořeny, sv. 4.)

Solfenus. In ERBEN, KAREL JAROMÍR (ed.). Výbor z literatury české. Díl druhý. Od počátku XV[.] až do konce XVI[.] století. Praha: nákladem Českého museum, 1868, s. 471-498.

Spor duše s tělem. In JUNGSMANN, JOSEF (ed.). Výbor z literatury české. Díl první. Od nejstarších časův až do počátku XV[.] století. Praha: nákladem Českého museum, 1845, s. 358-379.

STANOVSKÁ, SYLVIE (ed.). Hle, již v mém srdci vstává den. Antologie německé dvorské lyriky 12. – 14. století. Praha: dybbuk, 2009, 144s. ISBN 978-80-7438-002-0 (přel. Sylvie Stanovská, edice poezie, sv. 22.)

205 ŠAŠEK Z BÍŘKOVA, VÁCLAV. Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa. Praha: Československý spisovatel, 1974, 172s. (edice Slunovrat, malá řada, sv. 9.)

ŠIMEK, FRANTIŠEK (ed.). Příběhy římské. (Staročeská Gesta Romanorum). Praha: Odeon, 1967, 240s. (edice Živá díla minulosti, sv. 51.)

ŠIMEK, FRANTIŠEK (ed.). Staré letopisy české z rukopisu Křižovnického. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, 488s. (edice Živá díla minulosti, sv. 24.)

ŠIMEK, FRANTIŠEK (ed.). Tkadleček. Hádka milence s Neštěstím. Praha: Odeon, 1974, 228s. (edice Živá díla minulosti, sv. 71.)

ŠIMEK, FRANTIŠEK (ed.). Tkadleček. Hádka milence s Neštěstím, které ho připravilo o jeho milenku. Praha: Česká grafická unie, 1940, 220s.

TICHÁ, ZDEŇKA (ed.). Boj Štěstí s Neštěstím. In Veršované skladby Neuberského sborníku. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 36-73. (edice Památky staré literatury české, sv. 23.)

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Tkadleček. In JUNGSMANN, JOSEF (ed.). Výbor z literatury české. Díl první. Od nejstarších časů až do počátku XV[.] století. Praha: nákladem Českého museum, 1845, s. 626-634.

TÓMA ZE ŠTÍTNÉHO. I. Rozmluvy nábožné. In JUNGSMANN, JOSEF (ed.). Výbor z literatury české. Díl první. Od nejstarších časů až do počátku XV[.] století. Praha: nákladem Českého museum, 1845, s. 639-675.

TOMÁŠ ZE ŠTÍTNÉHO. Knížky o hře šachové a jiné. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, 532s. (ed. František Šimek, edice Živá díla minulosti, sv. 12.)

TOMÁŠ ZE ŠTÍTNÉHO. Řeči besední. Praha: Academia, 1992, 228s. ISBN 80-200-0150-6 (ed. Milada Nedvěďová, edice Památky staré literatury české, sv. 36.)

VÁCLAVEK, BEDŘICH – ŠAJNER, DONÁT (eds.). Kniha satir. Praha: Svoboda, 1949, 340s. (edice Sebrané spisy Bedřicha Václavka, sv. 9.)

VAŠICA, JOSEF (ed.). Traktátec o štěstí, kterýž má jméno Pán rady. Praha: Václav Pour, 1944, 46s.

VÁŽNÝ, VÁCLAV (ed.). Alexandreida. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, 256s. (edice Památky staré literatury české, sv. 28.)

VÁŽNÝ, VÁCLAV (ed.). Staročeská Alexandreida. Praha: Evropský literární klub, 1949, 188s. (edice Národní klenotnice, sv. 37.)

VILIKOVSKÝ, JAN (ed.). Legenda o svaté Kateřině. Praha: Vyšehrad, 1946, 180s. (edice Národní knihovna)

VILIKOVSKÝ, JAN (ed.). Próza z doby Karla IV. Praha: Evropský literární klub, 1938, 272s. (edice Slavín)

DE VORAGINE, JAKUB. Legenda aurea, Zlatá legenda. Praha: Vyšehrad, 1984, 344s. (přel. Václav Bahník, Anežka Vidmanová)

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

LITERATURA

BACHTIN, MICHAEL MICHAJLOVIČ. *Román jako dialog*. 1.vyd. Praha: Odeon, 1980, passim. (přel. Daniela Hodrová)

BAKHTIN, MIKHAIL MIKHAĪLOVICH. *The Dialogic Imagination. Four Essays*. 14th print. Austin: University of Texas Press, 2002, 444p. ISBN 0-292-71534-X (transl. of *Voprosy literatury i estetiki* by Caryl Emerson and Michael Holquist) (University of Texas Press Slavic series, No.1)

BÄUML, FRANZ H. *Rhetorical devices and structure in the Ackermann aus Böhmen*. Berkeley – Los Angeles: University of California Press, 1960, 142s. (University of California publications in modern philology, Vol. LX.)

BLÁHOVÁ, MARIE – FROLÍK, JAN – PROFANTOVÁ, NAĎA. *Velké dějiny zemí Koruny české I. (do 1197)*. Praha a Litomyšl: Paseka, 1999, passim. ISBN 80-7185-265-1

BOBKOVÁ, LENKA. *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a (1310-1402)*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2003, passim. ISBN 80-7185-501-4

BOBKOVÁ, LENKA – BARTLOVÁ, MILENA. *Velké dějiny zemí Koruny české IV.b (1310-1402)*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2003, s. 193 et 448. ISBN 80-7185-551-0

COOPEROVÁ, JEAN C. *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*. Praha: Mladá fronta, 1999, passim. ISBN 80-204-0761-8 (přel. Allan Plzák)

ČERNÝ, VÁCLAV. *Staročeská milostná lyrika*. Praha: Družstevní práce, 1948, 320s. (edice *Svět, Nová řada*, sv. 53.)

ČORNEJ, PETR. *Velké dějiny zemí Koruny české V. (1402-1437)*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2000, passim, s. 60 et 409. ISBN 80-7185-296-1

ČORNEJ, PETR – BARTLOVÁ, MILENA. *Velké dějiny zemí Koruny české VI. (1437-1526)*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2007, passim. ISBN 978-80-7185-873-7

DINZELBACHER, PETER. *Poslední věci člověka. Nebe, peklo, očištec ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2004, 152s. ISBN 80-7021-693-X (přel. Petr Babka, edice *Kulturní historie*)

DOSTÁLOVÁ, RŮŽENA. *Byzantská vzdělanost*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003, 456s. ISBN 80-7021-409-0 (edice *Kulturní historie*)

FIALA, ZDENĚK. Charakteristika kronik 12. století a podrobnější přehled a ocenění díla Vincenciova a Jarlochova. In HEŘMANSKÝ, FRANTIŠEK (ed.). *Letopis Vincencův a Jarlochův*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 9-28. (přel. František Heřmanský, edice *Živá díla minulosti*, sv. 13.)

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

FLORIANOVÁ, HANA – MARTÍNKOVÁ, DANA – SILAGIOVÁ, ZUZANA – ŠEDINOVÁ, HANA. Úvod. In *Quadregesimale Admontense / Quadregesimale admontské*. Praha: OIKOYMENH, 2006, s. IX-LXVIII. ISBN 80-7298-152-8 (přel. Hana Florianová et al., edice *Fontes Latini Bohemorum*, sv. 6.)

GUTH, GUSTAV. Einführung. In JOHANNES VON SAAZ. *Der Ackermann aus Böhmen. Ein Streitgespräch von Johannes von Saaz*. Reichenberg: Verlag von Gebrüder Stiepel Gesellschaft, b.d., s. 5-13.

HRABÁK, JOSEF. Úvod. In HRABÁK, JOSEF (ed.). *Staročeské drama*. Praha: Československý spisovatel, 1950, s. 5-13. (edice *Národní klenotnice*, sv. 47.)

HRABÁK, JOSEF. Úvod. In HRABÁK, JOSEF (ed.). *Staročeské satiry Hradeckého rukopisu a Smilovy školy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962, s. 5-52. (edice *Památky staré literatury české*, sv. 25.)

HÜBNER, ARTHUR. *Das Deutsche im „Ackermann aus Böhmen“*. Berlin: Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Philologisch-Historische Klasse, 1935.

INGARDEN, ROMAN. *Das Literarische Kunstwerk. Mit einem Anhang von den Funktionen der Sprache im Theaterschauspiel*. 4.Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1972, 432s.

INGARDEN, ROMAN. *Umělecké dílo literární*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1989, 424s. ISBN 80-207-0104-4 (přel. Antonín Mokrejš)

ISER, WOLFGANG. Apelová struktura textů. Nedourčenost jako podmínka účinku

literární prózy. In SEDMIDUBSKÝ, MILOŠ – ČERVENKA, MIROSLAV –

VÍZDALOVÁ, IVANA (eds.). *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční*

estetiky. Brno: Host, 2001, s. 39-61. ISBN 80-86055-92-2 (přel. Ivana Vízdalová, Miroslav Červenka, edice *Strukturalistická knihovna*, sv. 8.)

JUNG, CARL GUSTAV. *Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998, 440s. ISBN 80-85880-16-4 (přel. Eva Bosáková, Kritina Černá, Jan Černý, edice *C. G. Jung výbor z díla*, sv. 2.)

KARFÍKOVÁ, LENKA. Anselmovo dílo. In ANSELM Z CANTERBURY. *Fides quaerens intellectum*. Praha: Kalich, 1990, s. 9-12. ISBN 80-7017-156-1 (přel. Lenka Karfíková)

KIENING, CHRISTIAN. Zur Textkonstitution; Kommentar; Literaturhinweise; Nachwort. In JOHANNES VON TEPL. *Der Ackermann. Frühneuhochdeutsch / Neuhochdeutsch*. Stuttgart: Philipp Reclam jun., 2006, s. 87-179s. ISBN 978-3-15-018075-4 (přel. Christian Kiening, edice *Reclams Universal-Bibliothek*, Nr. 18075)

KUBÍKOVÁ, LUDMILA – ŠIMEK, FRANTIŠEK. K problematice Tkadlečka. In *Tkadleček. Hádka milence s Neštěstím*. Praha: Odeon, 1974, s. 7-21.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

KYAS, VLADIMÍR. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1997, 320s. ISBN 80-7021-105-9

LEHÁR, JAN. *Nejstarší česká epika. Dalimilova kronika, Alexandreida, první veršované legendy*. Praha: Vyšehrad, 1983, 232s. (přel. Rudolf Mertlík)

LEHÁR, JAN. Tkadleček. In MERHAUT, LUBOŠ et al. *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 4. S-Ž. Dodatky k LČL 1-3, A-Ř. Svazek I. S-T*. Praha: Academia, 2008, s. 936-938. ISBN 978-80-200-1670-6

LEHÁR, JAN – STICH, ALEXANDR – JANÁČKOVÁ, JAROSLAVA – HOLÝ, JIŘÍ. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, 1080s. ISBN 80-7106-308-8 (edice *Česká historie*, sv. 4.)

LENDEROVÁ, MILENA – KOPIČKOVÁ, BOŽENA – BUREŠOVÁ, JANA – MAUR, EDUARD (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 856s. ISBN 978-80-7106-988-1 (edice *Česká historie*, sv. 21.)

MUKAŘOVSKÝ, JAN. Dialog a monolog. In MUKAŘOVSKÝ, JAN. *Studie (II)*. Brno: Host, 2001, s. 89-115. ISBN 80-7294-002-3 (edice *Strukturalistická knihovna*, sv. 5.)

NAVRÁTILOVÁ, ALEXANDRA. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004, 416s.; s. 168-178. ISBN 80-7021-397-3

NEDVĚDOVÁ, MILADA. Úvod. In TOMÁŠ ZE ŠTÍTNÉHO. *Řeči besední*. Praha: Academia, 1992, s. 5-12. ISBN 80-200-0150-6 (ed. Milada Nedvědová, edice *Památky staré literatury české*, sv. 36.)

NECHUTOVÁ, JANA. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000, 366s. ISBN 80-7021-305-1

NECHUTOVÁ, JANA. Předmluva. In CAESARIUS Z HEISTERBACHU. *Vyprávění o zázracích. Středověký život v zrcadle exempel*. Praha: Vyšehrad, 2009, s. 17-33. ISBN 978-80-7021-980-5 (přel., ed. Jana Nechutová, edice *Kulturní historie*)

NOVÁK, JAN V. – NOVÁK, ARNE. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 2. vyd. Olomouc: R. Promberger, 1913, s. 1-40.

NOVÁK, ARNE – NOVÁK, JAN V. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 5. vyd. Brno: Atlantis, 1995, 1804s. ISBN 80-7108-105-1

PAVERA, LIBOR – VŠETIČKA, FRANTIŠEK. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, 424s. ISBN 80-7182-124-1

PETRŮ, EDUARD. *Zrcadlo skutečnosti. Kniha o středověké, renesanční a barokní parodii*. Praha: ISV nakladatelství, 2002, 174s. ISBN 80-85866-90-0

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

- POVEJŠIL, JAROMÍR. Poznámky. In JAN ZE ŽATCE. *Oráč z Čech*. Praha: Vyšehrad, 1985, s. 97-101.
- RIMMON-KENANOVÁ, SHLOMITH. *Poetika vyprávění*. 1.vyd. Brno: Host, 2001, 176s. ISBN 80-7294-004-X (přel. Vanda Pickettová, edice *Strukturalistická knihovna*, sv.7.)
- RON, VOJTĚCH. *Lidové pašijové divadlo v českých zemích*. Praha: Vyšehrad, 2009, 248s. ISBN 978-80-7021-979-9
- RYBA, BOHUMIL. Předmluva. In RYBA, BOHUMIL (ed.). *Jana z Rabštejna Dialogus*. Praha: Maticе česká – Orbis, 1946, s. 5-13. (přel. František Palacký, edice *Památky staré literatury české*, sv. 1.)
- SEIBT, FERDINAND. *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha: Academia, 1996, 466s. ISBN 80-200-0577-3 (přel. Petr Dvořáček)
- STEJSKAL, KAREL. Tkadleček a české umění jeho doby. In *Tkadleček. Hádky milence s Neštěstím*. Praha: Odeon, 1974, s. 213-219.
- STÖRIG, HANS JOACHIM. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991, passim. ISBN 80-7113-041-9 (přel. Petr Rezek)
- ŠEDINOVÁ, JIŘINA. Doslov; Poznámky. In BENJAMIN Z TUDELY - PETACHJA Z ŘEZNA. *Dva středověké hebrejské cestopisy*. Praha: Argo, 2002, s.75-97. ISBN 80-7203-436-7 (přel. Jiřina Šedinová)
- ŠIMEK, OTOKAR. *Dějiny francouzské literatury v obrysech I. Středověk. Od IX. století do renesance*. Praha: Sfinx B.Janda, 1947, 260s. (edice *Věda lidu XX. věku*, sv. 4., *Nové cíle*, sv. 994.)
- ŠKLOVSKIJ, VIKTOR. *Teorie prózy*. Praha: Akropolis, 2003, 288s. ISBN 80-7304-026-3 (přel. Bohumil Mathesus a Jan Mukařovský)
- ŠVÁB, MILOSLAV. Příběhy římské – Gesta Romanorum v literárním vývoji. In ŠIMEK, FRANTIŠEK (ed.). *Příběhy římské. (Staročeská Gesta Romanorum)*. Praha: Odeon, 1967, s. 7-17. (edice *Živá díla minulosti*, sv. 51.)
- TICHÁ, ZDEŇKA. *Cesta starší české literatury*. Praha: Panorama, 1984, 304s.
- TICHÁ, ZDEŇKA. Úvod. In TICHÁ, ZDEŇKA (ed.). *Veršované skladby Neuberského sborníku*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 5-25. (edice *Památky staré literatury české*, sv. 23.)
- TODOROV, TZVETAN. *Symboltheorien*. Tübingen: Max Niemayer Verlag, 1995, passim. ISBN 3-484-22054-6 (Aus dem Französischen von Beat Gyger, edice *Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft*, Nr.54.)
- TŘEŠTÍK, DUŠAN. *Kosmas*. Praha: Svobodné slovo, 1966, 212s. (edice *Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, sv. 19.)

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

UHROVÁ, EVA – BENESCH, GERDA. *Einführung in die ältere deutsche Literatur. Ein Überblick über den Zeitraum von 700-1300*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2002, 60s. ISBN 80-210-2796-7

VANÍČEK, VRATISLAV. *Velké dějiny zemí Koruny české II. (1197-1250)*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2000, passim. ISBN 80-7185-273-2

VANÍČEK, VRATISLAV. *Velké dějiny zemí Koruny české III. (1250-1310)*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2002, passim. ISBN 80-7185-433-6

VIDMANOVÁ, ANEŽKA. *Legenda aurea a Čechy*. In DE VORAGINE, JAKUB. *Legenda aurea, Zlatá legenda*. Praha: Vyšehrad, 1984, s. 9-65.

VIKTORA, VIKTOR. *Trojí tvář starší české literatury – I. Středověk. Český jazyk a literatura*. Roč. 60, 2009-2010, č. 1, s. 9-11. ISSN 0009-0786

VIKTORA, VIKTOR. *Trojí tvář starší české literatury – II. Renesance, nebo humanismus? Český jazyk a literatura*. Roč. 60, 2009-2010, č. 3, s. 105-108. ISSN 0009-0786

VIKTORA, VIKTOR. *Trojí tvář starší české literatury – III. Baroko. Český jazyk a literatura*. Roč. 60, 2009-2010, č. 5, s. 223-227. ISSN 0009-0786

VILIKOVSKÝ, JAN. *Písemnictví českého středověku*. Praha: Universum, 1948, 260s., zvl. s. 220-236.

VITOŇ, JAN. *Stará polská literatura I. Středověk – Renesance*. Praha: Karolinum, 1999, 104s. ISBN 80-7184-881-6

WIHODA, MARTIN. *Dětmar a svět Přemyslovců*. In DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Praha: Argo, 2008, s. 25-30. ISBN 978-80-257-0088-4 (přel. Bořek Neškudla, Jakub Žytek, edice *Memoria medii aevi*, sv. 4.)

WIHODA, MARTIN. *Gallus a Kosmas, pokus o srovnání*. In GALLUS ANONYMUS. *Kronika a činy polských knížat a vládců*. Praha: Argo, 2009, s. 15-19. ISBN 978-80-257-0206-2 (přel. Josef Förster, edice *Memoria medii aevi*, sv. 8.)

Možnosti využití beletrie ve výchově k toleranci na gymnáziích

Autor: Michal Čuřín

Problematice multikulturalismu je věnována ve školských dokumentech relativně velká pozornost. Školský zákon zakazuje diskriminaci ve školách „z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, víry a náboženství, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu a zdravotního stavu“ (ČR: 2004, § 2, odst. 1 a). Přičemž se předpokládá, že daný výčet je pouze demonstrativní a zahrnuje i další důvody, které by mohly vést k diskriminaci.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, kterým budu věnovat hlavní pozornost, zařazuje téma diskriminace do průřezového tématu Multikulturní výchova. Oblasti vzdělávání poměrně přesně kopírují výše zmíněné formulace školského zákona, doplňují se zde také o podporu tolerance v oblasti sexuální orientace, přičemž se zohledňuje neurážlivé označování osob s odlišnou sexuální orientací (VÚP: 2007, 73-75).

Ačkoli bychom mohli vést debatu nad ošidností samotného označení průřezového tématu slovem multikulturní (a ačkoli bychom dávali spíše přednost pojmenování interkulturní, s nímž se pojí větší důraz na osobnostní přístup a přirozenou dynamiku jedince ve vztahu ke skupinovým charakteristikám¹⁷⁸), zdá se však, že palčivějším problémem je namísto bezvýznamných sporů o definice praktické opomíjení některých témat v odborném diskursu. Zatímco je dostatečná pozornost věnována problematice etnické a rasové diskriminace či ageismu, diskriminace sociokulturních skupin jako by stála na okraji zájmu.

Ve svém příspěvku bych se rád zaměřil na oblast výchovy k toleranci vůči osobám se sexualitou jinou než heterosexuální¹⁷⁹. Vezmeme-li si na pomoc hrubou statistiku a již mnohokrát zpochybňovanou, uznávanou či upřesňovanou Kinseyho hodnotu 4 % homosexuálů ve společnosti, pak dospějeme k poznatku, že v každé třídě by měl být jeden žák s homosexuální orientací. Velmi varovně pak musejí vyznít výsledky dotazníkového šetření společnosti Člověk v tísni provedeného roku 2007 na českých středních školách, ze kterého vyplynulo, že 72 % chlapců a 24 % dívek má negativní vztah k homosexuálům (Urban: 2010). Imanentně nepřátelské prostředí vůči homosexuálům umožňuje velmi snadno rozvinutí šikany – a jak víme, v takovém okamžiku je na jakákoli opatření pozdě. Vezměme rovněž na vědomí, že druhou nejčastější příčinou smrti dospívajících je sebevražda, přičemž plná jedna třetina je motivována pocíváním odlišné sexuality¹⁸⁰. Měli bychom tedy velmi zodpovědně přistoupit k prevenci. Pokud už je téma homosexuality ve ŠVP středních škol zařazeno coby součást průřezového tématu Multikulturní výchova, pak se objevuje zejména v biologii, popř. v základech společenských věd. Základní informace, které žák během vzdělávání na škole základní i střední získá, jsou zprostředkovány zejména odborníky věd přírodních: jako zástupce pars pro toto vezmeme příručku pro učitele *Sexuální výchova* s podtitulem *Výchova ke zdraví* (Fifková et al.:1999),

¹⁷⁸ Blíže k vymezení jednotlivých termínů viz Morvayová: 2010 nebo Beránková – Mrázová: 2008.

¹⁷⁹ Dále v textu pro zjednodušení bude hovořeno pouze o homosexualitě, přičemž obdobné vývody jsou platné i pro bisexuály a transgenderové osoby.

¹⁸⁰ Pro podrobnou statistiku viz Mikulencak: 2000, 24.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

mezi jejímiž autory nalezneme kromě pedagogů zejména lékaře (sexuology), psychology a psychiatry. Již Michel Foucault (1999, 34-36) dokázal, že náš způsob pohledu na sexualitu je velmi silně ovlivněn typy diskursů, které se o ní vedou. Musíme rozhodně vzít v úvahu, že sexualita zprostředkovávaná žákům kriminalisty, sexuology, psychology či učiteli biologie v sobě ponese specifické vidění světa těchto oborů. Vidění, které se soustředí tu na techniky zabránění početí, onde na problematiku deviací a ochranu před zneužíváním. Je na místě se ptát, zda literatura a učitelé literatury se mohou do této debaty užitečným způsobem zapojit.

Dle mého názoru je jednoznačně třeba, aby výuka literatury na středních školách do jisté míry přestala být doménou literárního dějepisu a poetiky a přesunula těžiště svého zájmu k etice, neboť právě beletrie dokáže nenásilným způsobem zprostředkovat pocity homosexuálů, ale i násilníků, extrémistů, a to v různých časových obdobích a sociokulturních prostředích. Díky své složce estetické působí bez poučování, nařizování nebo zastrasování, a vede tak žáky k tolik žádané empatii.

Pokud bychom hledali v českých zdrojích vhodné metody pro biblioterapii na středních školách, odešli bychom s nepořízenou. Čímž nelze říci, že se náměty pro práci s textem v oblasti multikulturní výchovy nevyskytují, pouze to mnohdy dopadá jako v Haškově Švejkovi, ve kterém jednorodný dobrovolník Marek spisuje příkladnou historii batalionu a dává kuchaři Jurajdovi zahynout hrdinskou smrtí, když se s kotlem vařící polévky vrhá na nepřítele rozlévaje hrůzu a opařeniny.

Návodné a vzdělávací příběhy mohou být studentům pouze k smíchu a spíše je od četby odradí. Tak například autoři publikace *Homofobie v žákovských kolektivech* vznášejí požadavek obvyklý v mnoha publikacích zaměřených na genderovou osvětu, tedy pozměnit aktéry jednání např. v matematické úloze: „*Petr s Matějem si vybírají ze dvou sedacích souprav, jejichž ceny se liší o 37 %.*“ (Braun – Smetáčková: 2009, 34). Pro výuku literární historie (a dalších předmětů) se doporučuje poukázat na homosexualitu u významných představitelů daného oboru. Bohužel již autoři nevysvětlují, kterak přesvědčivě určit, zda daný spisovatel byl homosexuál či nikoli, neboť móda coming outu není stará ještě ani polovinu století. Má se snad vyučující přiklánět ke klepům, pomluvám či snad praktikovat tak riskantní postupy, jako je rekonstruování autorovy psýchy z jeho textů? Stejně tak zůstává nezodpovězena otázka hodnoty samotné homosexuality. Braun se Smetáčkovou očividně vycházejí z jakéhosi pomýleného východiska spočívajícího v kladném hodnocení homosexuality, žákům tak vlastně chtějí indoktrinovat představu: homosexualita přece musí být dobrá, jestliže spisovatel XY, který byl homosexuál, byl tak významný a úspěšný člověk. Pravdou je, že mezi homosexuály bude stejný poměr vrahů i významných vědců, jako je tomu u heterosexuálů. Netvrdím, že je nutno o homosexualitě spisovatelů mlčet, ale je záhodno ji uvádět pouze v těch případech, kdy ji jednak autor otevřeně ventiloval, jednak ji ve svých dílech tematizoval, jinak má taková informace pro předmět našeho zájmu stejnou hodnotu jako znalost barvy autorova oblíbeného svrchníku.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Učebnice *Na cestě k vlastní rodině* uvozuje podkapitolu věnovanou homosexualitě naučným příběhem:

„Martin má nejlepšího kamaráda Petra, se kterým byli na vodáckém táboře, kde se dal Martin dohromady s Lucíí. Petr se tam choval trochu divně. Tvářil se zamračeně, byl smutný a Martinovi se vyhýbal. Martin si toho nemohl nevšimnout. Několikrát se snažil z Petra dostat, proč je najednou jak bez duše. Nakonec se mu Petr svěřil, že už asi rok je do něj zamilovaný. Martinovi to vyrazilo dech – vždyť byli nejlepší kámoši?! Cítil se nesvůj, a začal se proto Petra taky stranit. Společně trávený čas ale Martinovi i Petrovi chyběl. Najednou Martin neměl s kým bruslit, chodit do kina, plavat, ale taky si povídat o tom, co prožívá. Uvědomil si, že má Petra jako kamaráda rád a nechce o něj přijít. Překonal rozpaky a začal se s Petrem opět bavit. Jejich přátelství se ještě více utužilo, když Petr po čase přestal být do Martina zamilovaný a našel si svého prvního partnera...“ (Babanová et al. : 2008a, 71)

Didaktičnost spojená s neumělostí nutně vyvolává otázku, jaký dopad může takový příběh mít na případné čtenáře. Snaha naplnit předem vytvořené schéma činí z podobných pokusů v lepším případě grotesku. Autoři učebnice dále nabízejí žákům k vyplnění kvíz, v němž mají zatrhnout jména slavných homosexuálů – samozřejmě nechybí jméno O. Wilda, P. Verlaina, V. Woolfové, ale i W. Shakespeara; po skončení se mají žáci v honbě za slavnými gayi odebrat na internet a na příští hodině prezentovat jejich biografii (Ibidem: 72). Namísto pochopení, vcítění se jsou žáci vedeni k vnímání povrchních informací, jejichž hodnota je pro utváření osobnosti jedince nanejvýš pochybná.¹⁸¹

V již zmiňované příručce *Homofobie v žákovských kolektivech* se objevuje návrh na využití osobních zpovědí jedinců, kteří prošli coming outem. Jako zdroj jsou doporučeny webové stránky homosexuálních organizací (Braun – Smetáčková: 2009, 34). Tuto metodu lze doporučit zejména pro blízkost mluvy autorů s mluvou dospívajících a také pro autenticitu popisovaných skutečností. Určité riziko můžeme spatřovat ve stylistické neobratnosti, což vede k tomu, že reflexe textů se pak omezuje na popis konání postav, kdežto estetickou složkou podpořený citový dopad zůstává v pozadí.

Jak vidno, situace není v České republice uspokojivá, obraťme se tedy pro inspiraci do zahraničí. Linda C. Salem ve svých studiích o dětské literatuře uvádí příklady způsobů, jakými učitelé ve Spojených státech nakládají s literaturou obsahující homosexuální téma. Uvedme ve zkratce některé z těchto postupů:

Východiskem má být otevřenost v oblasti sexuality. Vyučující se pokouší nalézt tzv. způsob gay či lesbického psaní (doslova gay a lesbické hlasy v literatuře) a poukázat tak na to, že homosexualita může být v literatuře maskována.

Do centra zájmu se nestaví problém homosexuality nebo homofobie; učitel se pokouší provést žáky procesem sebeprozkoumávání, a přimět je tak k poznání, že sexualita je nedílnou součástí osobnosti.

¹⁸¹ Jako jistý protiklad k mým tvrzením je nutno zmínit, že autoři učebnice při psaní spolupracovali s učiteli základních škol a dle jejich vyjádření se dětem „[...] také líbila kombinace výkladu a příběhu a líbil se jim i samotný text. Ten děti nepovažovaly za příliš moralistický, k čemuž mají současné učebnice rodinné výchovy nezřídka sklon“ (Babanová et al.: 2008b, 33).

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

V dalším případě vede učitel žáky při četbě knihy s homosexuálními postavami k odstranění prvotních jednoznačných soudů, ale naopak požaduje, aby podrobili kritice autorovo vidění společnosti, cílem má být vytvoření názoru nikoli předsudečného, ale argumentačně podloženého.

Učitelka se pokouší nabourat vidění homosexuality jako něčeho jiného, zvláštního, a proto nevyřazuje homosexuální literaturu, ba právě naopak ji klade vedle děl kanonických.

Vedle homosexuálně orientovaných textů by žáci měli mít na výběr i texty tradiční. (Salem: 2006, 110-111)

Gay, Lesbian and Straight Education Network (GLSEN) je organizace založená již roku 1990, která se soustřeďuje na vzdělávání a výchovu k respektu a toleranci zejména v oblastech spojených s lidskou sexualitou. Kromě programů pro děti, dospívající a rodiče nabízí celou řadu zajímavých kurzů a publikací pro učitele.

Jedním z významných projektů je *No Name-Calling Week* zaměřený na způsob mluvy ve školních kolektivech, především na uvědomění si urážlivého charakteru některých označení pro gaye a lesby. GLSEN nabízí ucelený soubor 12 metodických listů a příprav na hodinu, přičemž druhá lekce využívá beletristického textu. V teoretickém úvodu se nastiňuje způsob práce s textem. Žáci by měli projít třemi stádii:

„Identifikací – žáci se identifikují s hlavní postavou příběhu.

Katarzí – žáci se citově zapojí do příběhu a jsou schopni vyjádřit emoce v bezpečném prostředí skrze diskusi, výtvarnou činnost či dramatizaci.

Porozuměním (Insight) – Žáci pochopí, že jejich vlastní problémy mohou být řešeny a vyřešeny, a jsou schopni nastínit možná řešení problému postavy z příběhu a své vlastní situace.“ (GLSEN: 2004, 53)

Při zařazení tématu homosexuality do výuky literatury je třeba mít stále na mysli, že homosexualita je v našem prostředí významným předmětem politického boje¹⁸². Nelze uvažovat homosexualitu, aniž bychom odstranili konotace spojující ji s otázkou registrovaného partnerství, požadavky registrovaných partnerů na adopce dětí, s bojem proti omezení darovat krev apod. Pronikneme-li hlouběji do problematiky, zjistíme, že homosexuální identita může být značně variabilní.

Při značné generalizaci tu na jedné straně máme početnou skupinu zastánců tzv. gay národa, tj. jedinců snažících se vydobýt co největší počet výhod, jedinců, kteří mají tendenci uchylvat se do

¹⁸² Více k homosexuálnímu aktivismu v literatuře viz Čuřín: 2010.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

bezpečí uzavřeného společenství, na straně druhé se ozývají hlasy volající po větší integraci a podpoře vnímání homosexuality jako pouhé varianty jednotné lidské sexuality¹⁸³. Ačkoli většinový mediální diskurs připisuje homosexuální komunitě jednotné smýšlení či záměry, bylo by chybou na takové zjednodušení přistupovat.

Máme-li žáky podpořit ve svobodném rozvoji myšlení, můžeme uznat jeden jediný axiom, tj. požadavek tolerance a ohleduplnosti ať už ve škole nebo mimo ni. Není tedy možné předem určovat mantinely, ve kterých budeme o tématu přemýšlet, pronášet jednoznačné soudy o vrozenosti homosexuality, o neoprávněnosti požadavků na adopce dětí či například o názoru katolické církve na sexuální zdrženlivost homosexuálů.

Více nežli v jiných disciplínách můžeme v hodinách literatury nahlédnout do fikčního světa, ve kterém je homosexualita zvrácenou úchytkou, do světa homosexuálních prostitutů nebo můžeme prozkoumat funkčnost homosexuální rodiny. Literatura je laboratoří umožňující nám prověřit jednak různé modely společenských institucí a vztahů, zároveň prověřuje nás samé. Jestliže ale a priori o některých tématech zakážeme debatu, může se stát, že se později vrátí v nenávislné podobě ve chvíli, kdy to nejméně čekáme.

Jak už bylo řečeno, je zkoumání možné homosexuality u autorů bezpředmětné. Do výuky lze doporučit díla, která homosexualitu otevřeně tematizují, což je záležitost až na výjimky beletrie 20. století. Vzhledem k našemu cíli, kterým je předvedení homosexuality coby sociokulturně podmíněného jevu rozdílně vnímaného v různých dobách i prostředích, považuji za nejlepší způsob nabídnout žákům ve výuce literatury srovnání textů s odlišnou prezentací homosexuality, přičemž následující seznam je samozřejmě pouze výběrový a jen naznačuje díla typická pro daná období.

Ve 20. - 30. letech 20. st. se pod vlivem Hirschfeldových sexuologických výzkumů objevuje i v Československu požadavek na odstranění trestnosti homosexuality. Ačkoli zůstává tato snaha nenaplněna, přesto se objevují díla homosexualitu ztvárňující. Ve výuce dobře použitelným je filmový román Václava Kršky *Klaris a šedesát věrných* (1932), kde je homosexualita pojímána jako součást obecně mužské sexuality, zároveň se objevuje signifikantní chronotop. Autor vykonává dvojí odstup: časový i prostorový – homosexualita je sice možná, ne však teď a tady.

Obě totality, nacistická i komunistická, příliš otevřenému zobrazení homosexuality nepřály. Popis závěru 80. let nalezneme v novele Radoslava Nenadála *My Tě zazdíme, Aido* (1991). Imanentní nepřátelství vůči homosexuálům vyústí v příběhu v tragédii. Homosexuálové jsou zobrazeni jako oběti, na nichž se podepsala neznalost, nechota naslouchat a strach z jinakosti. Nenadálově knize však škodí příliš zjevná snaha po didaktičnosti.

Z přelomu tisíciletí je možno vybrat a proti sobě coby kontrasty postavit romány Zuzany Brabcové *Rok perel* (2000) a Svatavy Antošové *Dáma a švihadlo s podtitulem lesbicko-killerská parodie s autobiografickými prvky* (2004). Zatímco Brabcová navazuje na linii, kterou započal Nenadál, a tvoří

¹⁸³ Srov. Putna:2003.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

de facto v duchu tzv. gay a lesbického psaní s důrazem na esencialistický přístup ve vnímání homosexuality, Antošová mnohem invenčněji pracuje s identitami a zejména v dalším románu *Nordickou blondýnu jsem nikdy nelízala* (2005) přivádí čtenáře k zamyšlení nad rodinnými rolami a postavením jedince v postmoderním světě.

Současné období je charakteristické zvýšenou produkcí knih s tématem homosexuality, mezi nimiž se prosadil Adam Georgiev s novelou *Planeta samých chlapců* (2008), ve které až naturalistickým způsobem vykresluje velkoměstskou homosexuální komunitu a vypravěčovu neschopnost nalézt cíl životního směřování.

Ve svém příspěvku jsem chtěl poukázat na potřebnost zapojení multikulturní výchovy (konkrétně problematiky sexuálních menšin) do výuky literatury na gymnáziích. Poukázal jsem na absenci reflexe této problematiky v odborném diskursu, přičemž jsem na několika příkladech ukázal zahraniční způsoby práce s tématem. Závěrečná část měla pouze naznačit díla, s nimiž je možno ve škole pracovat. Zevrubnější popis dějin české homosexuální literatury lze nalézt v dosud nepřekonaných studiích Martina Putny v časopise *Neon* (2000, I-IV).

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

PRAMENY

ANTOŠOVÁ, Svatava. *Dáma a švihadlo: lesbicko-killerská parodie s autobiografickými prvky*. 1. Olomouc: Votobia, 2004. 299 s. ISBN 80-7220-192-1.

ANTOŠOVÁ, Svatava. *Nordickou blondýnu jsem nikdy nelízala: pornogroteska za časů terorismu*. 1. Praha: Concordia, 2005. 246 s. ISBN 80-85997-33-9.

BRABCOVÁ, Zuzana. *Rok perel*. 1. Praha: Garamond, 2000. 247 s. ISBN 80-86379-13-2.

GEORGIEV, Adam. *Planeta samých chlapců: „ve světě holé spotřeby všeho a všech“*. 1. Praha: Petrklíč, 2008. 118 s. ISBN 978-80-7229-195-3.

KRŠKA, Václav. *Klaris a šedesát věrných: Filmový román*. 1. Praha: Družstevní práce, 1932. 372 s.

NENADÁL, Radoslav. *My Tě zazdíme, Aido*. 1. Praha: Interkontakt servis, 1991. 187 s. ISBN 80-9000342-1-7.

LITERATURA

BABANOVÁ, Anna, et al. *Genderovou optikou: zaměřeno na český vzdělávací systém: Sborník textů kolektivu autorek k problematice genderových aspektů školství v ČR*. [s.l.]: Gender Studies, o. p. s., 2008b. 55 s. ISBN 978-80-86520-28-5.

BABANOVÁ, Anna, et al. *Na cestě k vlastní rodině: Kapitoly z rodinné výchovy*. 1. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2008a. 93 s. Dostupné z WWW: <<http://www.osops.cz/download/files/rodinna-vychova/ucebnice-rodinna-vychova.pdf>>. ISBN 978-800-87110-12-6.

BERÁNKOVÁ, Kamila; MRÁZOVÁ, Eva. *Každý je důležitý - vzájemně se poznávejme!: Metodické náměty pro multikulturní výchovu*. 1. Ústí nad Labem: UJEP, 2008. 104 s., 1 CD. ISBN 978-80-7414-052-5.

BRAUN, Richard; SMETÁČKOVÁ, Irena. *Homofobie v žákovských kolektivech: Homofobní obtěžování a šikana na základních a středních školách – jak se projevuje a jak se proti ní bránit*. 1. Praha: Úřad vlády České republiky, 2009. 56 s. ISBN 978-80-7440-016-2.

Česká republika. *ZÁKON ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2004, 190, s. 10262-10324.

ČUŘÍN, Michal. *K některým aspektům homosexuálního aktivismu v současné české próze*. In RICHTEREC, Oldřich (ed.). *Kontexty literární vědy II.: Literárněvědná společnost, o. s.* 1. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2010. s. 141-152. ISBN 978-80-7405-066-4.

FIFKOVÁ, Hanka, et al. *Sexuální výchova - vybraná témata: Výchova ke zdraví*. Praha: VÚP - MŠMT, 2009. 70 s.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I.: Vůle k věděni*. Praha: Hermann a synové, 1999. 189 s. ISBN 80-238-5090-3.

GLSEN. *Middle Level Lesson Plans* [online]. [s.l.]: [s.n.], 2004 [cit. 2010-10-26]. LESSON 2: USING LITERATURE. Dostupné z WWW: <<http://www.nonamecallingweek.org/cgi-bin/iowa/all/resources/record/110.html>>.

MIKULENCAK, Mandy (ed.). *What About Boys?: A Literature Review on the Health and Development of Adolescent Boys*. [s.l.]: World Health Organization, 2000. 58 s. Dostupné z WWW: <http://whqlibdoc.who.int/hq/2000/WHO_FCH_CAH_00.7.pdf>.

MORVAYOVÁ, Petra. *Centrum interkulturního vzdělávání* [online]. 2010 [cit. 2010-10-25]. Rozdíl: Multikulturní výchova - interkulturní vzdělávání - transkulturní přístup. Dostupné z WWW: <<http://pf.ujep.cz/civ/rozdil-multikulturni-vychova-interkulturni-vzdlavani-transkulturni-pistup>>.

PUTNA, Martin C. Poetika homosexuality v české literatuře. I. díl. *Neon*. 2000, roč. 1, č. 3, s. 36-41.

PUTNA, Martin C. Poetika homosexuality v české literatuře. II. díl. *Neon*. 2000, roč. 1, č. 4, s. 40-45.

PUTNA, Martin C. Poetika homosexuality v české literatuře. III. díl. *Neon*. 2000, roč. 1, č. 5, s. 42-48.

PUTNA, Martin C. Poetika homosexuality v české literatuře. IV. díl. *Neon*. 2000, roč. 1, č. 6, s. 48-53.

PUTNA, Martin C. Veselá věda aneb alternativy uvnitř alternativy. Kritický nástin soudobé vědecké rozpravy o homosexualitě. *Souvislosti*. 2003, č. 4, s. 120-159.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2007. 101 s. Dostupné z WWW: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/G/9639/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-gymnazia.html>>. ISBN 978-80-87000-11-3.

SALEM, Linda C. *Children's literature studies: cases and discussions*. [s.l.]: Libraries Unlimited, 2006. 153 s. ISBN 1-59158-089-7.

URBAN, Tomáš. Dělnická strana je skrytou tvářou Česka. 2010 [cit. 2010-10-25]. Člověk v tísní [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.clovekvtsni.cz/index2.php?id=398&idArt=1367>>.

Nesklonný prepozitivní přívlastek v češtině a ruštině

Autorky: Veronika Linhartová, Petra Zoubková

Tématem našeho příspěvku je slovní spojení s nesklonným prepozitivním přívlastkem domácího původu v současné češtině a ruštině a slovní spojení s nesklonným prepozitivním přívlastkem cizího původu v současné češtině a ruštině. Abychom si uvědomili některé souvislosti, musíme nejprve definovat, co je to přívlastek. Příruční mluvnice češtiny uvádí: „*Přívlastek je termín, jímž označujeme výraz, který přímo závisí na substantivu v jakékoli větněčlenské platnosti. (...) Je členem nominální skupiny. Vázanost na substantivum se projevuje i v postavení přívlastku: principiálně platí, že stojí buď těsně před substantivem, nebo těsně za substantivem. Přívlastek se dále člení na shodný a neshodný, přívlastek shodný se shoduje se substantivem ve všech gramatických kategoriích, přívlastek neshodný nikoliv. Tvar přívlastku neshodného se tedy nemění. Neshodný přívlastek se klade za řídicí podstatné jméno. Výjimky z tohoto pravidla jsou ojedinělé.* (Grepl 2003)

Kromě dvou uvedených typů existují i nesklonné přívlastky. Jelikož čeština i ruština patří mezi flexivní jazyky, je pro ně tento jev netypický. Tyto projevy analytismu jsou spojeny se stále rostoucím pronikáním angličtiny do ostatních jazyků. Masivní rozšíření těchto přívlastků spadá do dvacátého století, zejména pak do devadesátých let. Důvodem pro jejich využívání je jednak jazyková móda ve všem, co zní cize nebo mezinárodně, ačkoliv to mezinárodních kvalit dosahovat nemusí (to jsou spojení typu *RIGHT tlačítka, Bělá Cup, Ола-Тур, Джаз Таун*), jednak to jsou v některých případech mezery ve slovní zásobě češtiny a ruštiny, v nichž dané označení chybí, a z tohoto důvodu pojmenování převezme z cizího jazyka (*nimby syndrom, джентльмен клуб*). Nesklonná adjektiva se v češtině a ruštině objevují ale daleko dříve než jen ve dvacátém století. Jak uvádí ve svém článku J. Kesner (Kesner 2009), jedná se o adjektiva, která do češtiny a ruštiny začínají pronikat již během sedmáctého století, a to nejčastěji z románských jazyků. Jsou to adjektiva typu: *беж, бордо, blond, pepito, ...* Kromě této nesklonné formy se objevují i v adaptované podobě (vedle výrazu *беж* existuje i *бежевый*, v obecné češtině se kromě spisovných *blond, pepito* setkáváme i s výrazy *blondatý, pepitový*).

Jazykový materiál pro své vystoupení jsme čerpaly ze slovníků: *Nová slova v češtině, slovník neologizmů 1* (Praha: Academia 1998), *Nová slova v češtině, slovník neologizmů 2* (Praha: Academia 2004), jako další zdroj nám sloužil Internet. Zde jsme se zaměřily především na názvy sportovních akcí, sportovních zařízení, názvy společností (zejména pak cestovních kanceláří) a názvy hudebních festivalů. Tuto oblast Internetu jsme si zvolily proto, že právě v těchto oblastech se daný jazykový jev nejvíce vyskytuje. Jsme si vědomy toho, že pro komplexní analýzu daného jevu je nutné provádět další zkoumání. Bádání stále pokračují, zatím jsou již zpracována dvě vydání Rusko-českého a česko-ruského slovníku cizích slov a další slovníky ruských neologizmů jsou zpracovávány výzkumným kolektivem na Katedře slavistiky PdF UHK.

Náš referát bude rozdělen do dvou částí. V první části se budeme zabývat nesklonným prepozitivním přívlastkem cizího původu, ve druhé části to bude nesklonný prepozitivní přívlastek českého a

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

ruského původu. Hned na začátku bych chtěla podotknout, že už samotné zařazení výrazu do skupiny cizí x domácí je velmi problematické, protože u některých spojení už cizost ani pociťovat nemusíme, typickým příkladem je spojení: dáma-služba, jelikož je slovo dáma přejaté, Český etymologický slovník (Rejzek 2001) u hesla dáma uvádí toto: *Dame z fr. dame a to z lat. domina, tv. k dominus "pán" od domus "dům". Srov. madona, doména, dominovat, dům*, měly bychom ho proto řadit mezi prepozitivní přívlastek cizího původu, avšak kdybychom měly takto striktně vymezovat slova přejatá od slov domácích, nezůstal by nám potom téměř žádný jazykový materiál, za slova domácí jsme proto zvolily i původně přejaté výrazy, které se do češtiny a ruštiny dostaly do dvacátého století a již v nich plně zdomácněly.

Pro následnou klasifikaci jednotlivých spojení jsme čerpaly z těchto článků: Brandner 2001, Kesner 2007, Kesner 2008, Kesner 2009)

Příslušný materiál jsem zkoumala dle několika následujících hledisek, prvním z nich je **hledisko sémantické**. Ve zkoumaném materiálu se objevuje mnoho rozličných oblastí, dovoluji si zde zmínit jen ty nejvýznamnější.

- 1. Názvy spojené s technikou, nejčastěji výpočetní a Internetem** – zde se jedná o nejproduktivnější oblast zkoumání, téměř všechna zde používaná slova¹⁸⁴ jsou přejímaná z angličtiny, proto splňují kritéria námi sledovaného jevu (*DVD mechanika, MP3 komprese, MMS zpráva, warez centrum, www prezentace*). Dále sem lze zařadit i různé názvy počítačových her (*Final fantasy*). Ruské příklady jsou tyto: *SD-карта, ИК-порт*.
- 2. Názvy jevů z oblasti sportu** – opět se jedná o velmi rozšířenou skupinu. Zde se můžeme setkat s různými druhy sportů (*bungee jumping, sprint triatlon, break dance, kick box*), s názvy závodů (*Grand Prix, Grand Slam Cup, Austria open*) a s potřebami, které jsou ke sportu určeny (*indoor boty, ski pass, tai-či hůl*), v ruštině je to třeba *спорт-бар*.
- 3. Názvy z oblasti péče o krásu** – i tato oblast je nám vědomě či podvědomě známá. Jedná se o různé druhy výrazů salónů pečujících o krásu svých klientů (*face-lifting, figure salon, solar studio, piercing studio*) a ruské např. *монро-пирсинг*.
- 4. Názvy z oblasti zdraví a nemoci** – v této oblasti se zde můžeme setkat jak s názvy jednotlivých nemocí (*HIV pozitivita*), tak i s názvy produktů určených lidem s určitou nemocí (*dia boty*), z ruských příkladů můžeme uvést *вич инфицированные*.
- 5. Názvy hudebních žánrů** – je to velmi rozšířená kategorie, po bádání můžeme říci, že všechny názvy hudebních směrů jsou přejatého původu (*heavy metal, acid jazz, hard rock, gipsy punk, trash metal, techno hudba, фолк метал*).

¹⁸⁴ výjimku tvoří slova: počítač, klávesnice a můžeme sem zařadit i slovo myš, ačkoliv se zcela zřejmě jedná o kalk z angličtiny

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

- 6. Slovní spojení spojená s uměním** – i zde se jedná o umění různých druhů (*art-kino, soc-art, nail-art*), v ruštině to je třeba *шоу-бизнес*.
- 7. Názvosloví spojená s oblasti gastronomie** – tato skupina obsahuje nejen různé druhy jídla (*pizza rohlík, bio hovězí maso*), ale i druhy restaurací (*snack-bar, Суши-кафе ЯПОШКА*).
- 8. Názvy:**
 - a. **firem** – jedná se o různorodou skupinu nejčastěji o názvy firem pocházejících ze zahraničí (*Apple Macintosh, Delta Software, General Motors, call-back agentura, second hand, biotech firmy*).
 - b. **služeb** – tato skupina je též velmi četná (*duty free obchody, copy shop, truck servis, tattoo studio*).
 - c. **agentur** – můžeme říci, že všechny druhy agentur patří do této skupiny, protože jejich názvy jsou přejaté z angličtiny (*promotion agentura, public relations agentura, sales promotion agentura*), z ruských příkladů uveďme *пресс-служба*.
- 9. Názvy výrobků** – jsou většinou názvy, které pocházejí ze zahraničí (*blue chip, gama nůž, Power point, LCD телевизор*).
- 10. Terminologie z oblasti bankovníctví** – tato oblast je velmi různorodá a též početně zastoupená (*financial management, HR manager společnosti, Euroland-MasterCard Variant, off-shore banka, РайффайзенБанк банкоматы*).
- 11. Slovní spojení označující druhy filmové produkce** – jsou hojně využívaná a zastoupená oblast: *krimi drama, retro-film, manga film, sex-thriller* či *Манга Witch*.
- 12. Slovní spojení z oblasti módy**
 - a. **Styly oblečení** – někdy jsou spjaté s určitým hudebním stylem (*grunge čepička, glamour ornament, unisex móda, гламур мода*).
 - b. **libovolné** – hodnocení se může týkat libovolné oblasti (*cool značka oděvu, crazy móda, second best varianta, profi muzikant*).
- 13. Názvy společenských skupin** – zde se jedná o různá uskupení, která vznikla v zahraničí a u nás byla adaptována (*red skins, open-source komunita*), v ruském jazyce je to *вуч форум*.
- 14. Terminologie z oblasti lidské sexuality** – v této skupině můžeme najít mnoho nesklonných prepozitivních přívlastků (*topless fotografie, soft porno, gay časopis, травести актеры*).

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Další kritérium pro roztřídění sebraného materiálu představuje členění na základě **morfologické klasifikace**.

- **Přívlastek má ve výchozím jazyce charakter substantiva** – celé spojení je substantivní, jedná se o názvy počítačových her (*Final fantasy*), názvy hudebních skupin (*Depeche Mode*), názvy výrobků (*Honda Dominátor*), názvy sportů (*bungee jumping*), druhy služeb (*Copy shop*) a v ruském jazyce jsou to spojení typu: *РайффайзенБанк банкоматы, пресс-служба*.
 1. **Substantiva s předložkou:** *on-line hra*
 2. **Substantiva s částicí:** *chill-out rytmy*
- **Přívlastek má ve výchozím jazyce charakter adjektiva** – zde se jedná o rozšířenou skupinu (*grungee móda, high tiskárna, left talčítka, панк музыка*).
- **Přívlastek tvoří sloveso, často s připojenou částicí** – jedná se o anglické výrazy a souvisí to s gramatikou angličtiny (*play-off zápas*).
- **Přívlastek má charakter zkratky** - nejčastěji se jedná o první písmena víceslovného pojmenování, která jsou psána velkými písmeny (*MMS zpráva, PET balení, PC odborník, TV anténa*), zkratka je utvořena z víceslovného pojmenování, netvoří ji však pouze počáteční písmena, ale i celé slabiky (*GMO potraviny*), zkratka tvoří jedno písmeno z počátečního slova (*e-shop, m-banking*) a v ruském jazyce např. *VIP- Центр*.
 1. **Přívlastek je tvořen za pomoci fonetického přepisu zkratky** – je to v případě jednoho spojení, nejedná se však o správný fonetický přepis¹⁸⁵, spíše o přepis „lidový“ (*týví hlasatel, týví obrazovka, týví reklama*).

Třetím kritériem je **počet komponentů** tvořící přívlastek

- **Jeden** – toto je nejčastější případ (*grunge rocker, cash platba, hot line, music shop*).
- **Dva a více** – tato možnost je méně častá (*go-go disco, hand-held skener, public relations agentura, just-in-time systémy, best of album, омега-3 жиры*).

Dalším kritériem je **jazyk přívlastku**.

¹⁸⁵ ve fonetickém přepisu píšeme ý, í jako [í], správný přepis zkratky TV by tedy byl [tíví]

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

14. **Přívlastek pochází z angličtiny** – jedná se o nejčastější případ, je to přibližně osmdesát pět procent všech zjištěných spojení (*techno-materiál, promo akce, krimi drama, pop žebříček, skate aktivita, second best varianta, show-byznys, temporary help, talking-show*).
15. **Přívlastek pochází z řečtiny** – je tvořen písmeny z řecké abecedy (*Delta Software, Gama nůž*).
16. **Přívlastek pochází z čínštiny** – je spojen s názvy čínských bojových umění (*tai-či akademie, kung-fu film*).
17. **Přívlastek pochází z italštiny** – objevuje se v názvech jídel (*pizza rohlík*), i v názvech z oblasti umění (*art-divadlo*).
18. **Přívlastek pochází z francouzštiny** – jedná se o méně obvyklý jev (*petanque klub*).
19. **Přívlastek pochází z němčiny** – vyskytuje se v případě jednoho zjištěného spojení (*Kinder surprise*).
20. **Přívlastek pochází japonsštiny** – byl doložen případ jednoho spojení (*manga film*).

Předposlední rozdělení tvoří **jazyk celého spojení**.

1. **Celé spojení bylo převzato z cizího jazyka** (nejčastěji angličtiny) – jsou to spojení typu: *RAM disk, road manager, safari-bus, market leader, heavy metal, folk-rocker, financial management*.
2. **Nesklonný přívlastek je cizího původu** (nejčastěji anglického), **rozdvojené substantivum je české** – do češtiny byl převzat pouze přívlastek, z důvodu absence vhodného výrazu ve slovní zásobě češtiny, či z důvodu jazykové módy (viz úvod), rozvojené substantivum je české (*chill out prostor, handsfree příslušenství, hight-tech výrobek*).

Zde musíme upozornit na fakt, že některá nesklonná adjektiva cizího původu mají v češtině již adaptovanou, sklonnou podobu. Tak vedle nesklonného výrazu *folk* se často setkáváme s výrazem *folkový*. Některá takto utvořená adjektiva však nepatří do vrstvy spisovné češtiny, v obecné češtině se objevují běžně (*fitness – fitnessový, warez – warezový*).

3. **Hybridní spojení** – jedná se o kombinaci dvou cizích jazyků, přívlastek je z jiného jazyka než rozvojené substantivum, většinou se jedná o kombinaci němčiny a angličtiny (*Kinder surprise, Best Reisen, petanque klub, soc-art*).

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Posledním kritériem nám poslouží **způsob psaní** daných spojení.

 Přívlastek a rozvíjené substantivum se píše zvlášť – v češtině je to nejčastější způsob
(*Mystic Skate Cup, MP3 komprese, piercing studio, jungle DJ, karaoke bary*).

Přívlastek a rozvíjené substantivum se píše se spojovníkem – tvoří méně četnou skupinu (*Fitness-program, profi-bruska, soc-art, бизнес- центр*).

 Přívlastek má více možností psaní.

- a) **Zvlášť i se spojovníkem** (*CD ROM i CD-ROM, crash test i crash-test*).
- b) **Zvlášť i dohromady** (*baby sitter i babysitter*).
- c) **Se spojovníkem i dohromady** (*body-guard i bodyguard, half-pipe i halfpipe*).
- d) **Všechny tři způsoby psaní** – jedná se pouze o pár výrazů (*fitness program i fitness-program i fitnessprogram, Profi-bruska, profibruska, profi bruska*).

Daný materiál jsem zkoumala na základě sémantického hodnocení přívlastku, na základě morfologického hlediska, poté jsem se zaměřila na počet komponentů, z něhož je celé spojení složeno, na jazyk prepozitivního komponentu a na způsob psaní spojení.

Nejprve přejdeme ke klasifikaci **z hlediska sémantického**. Objevily se zde následující skupiny:

1. **Přívlastek má charakter antroponyma:** *Stehno expeditions, Standa Reisen, Hoška Tour, Rudolf Reisen, Alena Tour, Hejkal Tour, Mrazík Tour, Radegast Tour, Kozák Tour*. Tento jev se nejčastěji vyskytuje u názvů cestovních kanceláří, dále u firem zaměřujících se na spedici, v názvech soutěží a v názvech představení. U cestovních kanceláří je rozvíjené substantivum dvakrát německého původu (*Reisen*), devětkrát původu anglického, z toho v sedmi případech nese podobu *Tour*, jednou je toto slovo v množném čísle (*Tours*) a jednou má podobu *Travel*. Šestkrát tvoří nesklonný přívlastek křestní jméno, z toho jednou je to jeho hypokoristická podoba (*Standa Reisen*), třikrát se jedná o mužské jméno a třikrát o jméno ženské. V šesti případech jde o příjmení, zde se jedná vždy o příjmení mužské. U spedičních firem nesklonný přívlastek obsahuje příjmení vlastníka firmy. Setkáváme se tu i s nepravými antroponymy (Pastyřík 2005), jednou se jedná o jméno pohanského boha (*Radegast Tour*), podruhé o ruskou pohádkovou postavu (ve své počeštěné podobě), v obou případech je rozvíjeným substantivem slovo *Tour*, v prvním případě je toto slovo použito ve významu závod, ve druhém ve smyslu putovního představení. V ruštině se

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

setkáváme s antroponymy v názvech cestovních kanceláří (*Елена-Тур, Ола-Тур*), nejedná se ale o tak častý jev jako v češtině.

2. Přívlastek má charakter toponyma.

- a) **Přívlastek má charakter oikonyma** – často se jedná se o názvy sportovních událostí, v nichž figurují jména měst (*Теп Тур*), vesnic (*Бělá Cup 2010*), pohoří (*Высоčina Cup 2010*), jednou se jedná o závod spojený s hradem (*Стřekov Тур*). Přívlastek mající charakter toponyma se objevuje i u názvů cestovních kanceláří. Jednou je to název sportovního zařízení (*KV Arena*), je zde použito zkratky KV, která označuje počáteční písmena města, ve kterém se hala nachází (Karlovy Vary). U spojení *Теп Тур* je v názvu cestovní kanceláře použito město, odkud tato kancelář pochází (Teplice), tento přívlastek nese zkrácenou podobu tří počátečních písmen města (*Теп Тур*), obdobným případem je název fotbalové soutěže *Челеj Cup*, počáteční tři písmena přívlastku jsou odvozena od města, ve kterém se zápas odehrává (Čelákovice). Zvláštním případem je název cestovní kanceláře *Eden Тур*, která nás má upomenout na ráj a snaží se tak ukázat, že právě dovolená zakoupená u jejich společnosti bude rajsky krásná. Při prohlížení ruského Internetu objevíme stránku *mos-catalog*, která nás seznámí se všemi moskevskými sportovními prodejny.
- b) **Přívlastek má charakter hydronyma** – jedná se o názvy sportovních soutěží (*Otava Cup*) a hudebních festivalů (*Lipno Fest*). Setkáváme se zde jak s názvem řeky, tak s názvem vodní plochy. V ruštině se tento jev objevuje v názvech cestovních kanceláří (*Волга Тур*).
- c) **Přívlastek má charakter oronyma** – jednou se jedná o název cestovní kanceláře (*Praděd Inter*), dále o název hudebního festivalu (*Praděd fest*), horolezci si mohou na stránkách ruského Internetu povšimnout stránky *Эльбрус info*.

3. **Jméno označující produkt nebo firmu:** *Ondrášovka Cup, ČEZ Cup, Budvar Aréna, SAZKA ARENA, ČEZ Aréna, Tesla Aréna, Gambrinus Liga, Kotva Tour, ZUBR Tour, Božkov Fest* – s tímto jevem se setkáváme v názvech sportovních utkání, v názvech sportovních zařízení a v názvech hudebních festivalů. Je zajímavé, že nejčastěji se jako produkt objevuje název alkoholu (čtyřikrát je to název piva) nebo firma, která alkohol produkuje (*Božkov Fest*). Dále jsou v názvech největší české firmy (*ČEZ ARENA, Tesla Aréna, Incheba Arena*), ve většině případů se jedná o pojmenování sportovní haly. V ruštině mezi takové případy patří např. spojení *Газпром-Суму*.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

4. **Přívlastek je tvořen apelativem z oblasti sportu:** *Kanoe klub Spoj Brno, RS sporto klub Brno, Sport Arena Praha-Dubeč* – jedná se o názvy sportovních klubů a sportovních zařízení. V ruském prostředí se můžeme např. setkat s prodejnou sportovních potřeb nesoucí název *Спорт Русь*.
5. **Přívlastek má charakter metaforický:** *MINIKOKRHEL Fest II., KOKRHEL PUNK FEST II., Azur Reisen. MINIKOKRHEL Fest II., KOKRHEL PUNK FEST II* jsou názvy punkových festivalů, nemůžeme si nepovšimnout, že účes punkera svým vzhledem nápadně připomíná kohoutův hřebem, kterému se lidově říká kokrhel. Cestovní kancelář *Azur Reisen* se zaměřuje pouze na destinace, ve kterých je čistě modré moře.
6. **Přívlastek je tvořen citoslovcem, které má funkci onomatopoickou:** *tuc tuc diskotéka, tuc-tuc kultura, tuc tuc muzika, tuc-tuc podoba, tuc tuc rytmus, duc duc techno, duc-duc vlna, Tramtamýdamtúdá fest* – s tímto jevem se setkáváme výhradně v oblasti hudby. Styl techno je pro své charakteristické hudební rytmy často nazýván jako tuc-tuc (či duc-duc) muzika. *Tramtamýdamtúdá fest* zase v názvu ukazuje, že se jedná o festival hudební.
7. **Přívlastek je tvořen číslicí:** *3+1 festival, 7 a ½ fest* – jedná se výhradně o názvy hudebních festivalů. Přívlastek je tvořen jedním celým číslem (zajímavé je, že se vždy jedná o magické číslo¹⁸⁶, ke kterému je přidáno buď další celé číslo nebo zlomek, čísla jsou spolu spojená buď matematickým znaménkem (+), nebo spojkou a.

Další možností třídění zkoumaných spojení je klasifikace na základě **morfologické podstaty přívlastku** (Kesner, J. 2008).

1. **Přívlastek má charakter substantiva** – tento jev je typický u názvů cestovních kanceláří, názvů sportovních soutěží, názvů hudebních festivalů. Jedná se o nejrozšířenější skupinu.

Jsou to tyto příklady: *Petra Tour, Mrazík Tour, Kozak Tour, Vysočina Cup 2010, MINIKOKRHEL Fest II., Bělá Cup 2010, Střekov Cup 2010, Vítkovice Tours,, Lipno Fest, Praděd fest, Kotva Tour, ZUBR Tour, Božkov Fest, Водка Бар, Тройка Диалог*

2. **Přívlastek má charakter číslovky** – tento jev se objevil jen ve dvou zjištěných českých případech, číslovka je psána pomocí matematického znaménka (nikoliv pomocí slov): *3+1 festival, 7 a ½ fest*.

¹⁸⁶ BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. Praha : Portál, 2002. 357 s.: jak číslo sedm, tak číslo tři jsou vnímány jako symbol úplnosti, přidáním dalšího čísla tedy dochází k narušení této úplnosti.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

3. **Přívlastek má charakter citoslovce** – vyskytuje se pouze v souvislosti s hudbou: *tuc-tuc* diskotéka, *tuc-tuc* kultura, *tuc-tuc* muzika, *tuc-tuc* podoba, *tuc-tuc* rytmus, *duc-duc* techno, *duc-duc* vlna, *Tramtamtýdamtůdá fest*.
4. **Přívlastek má charakter kompozita** – tento příklad je zastoupen v názvu cestovní kanceláře Jihospol Tours.
5. **Přívlastek má charakter zkratky** – nejčastěji má zkratka podobu prvních písmen víceslovného pojmenování (KV Arena, ČEZ Cup, ČEZ Aréna, Tesla Aréna, JK Tour, B&K Tour, JR TOUR), jindy to je sled počátečních písmen jednoslovného názvu (Tep Tour, Čelej Cup), u jednoslovného pojmenování jsou to dále písmena z názvu, která nejdou bezprostředně za sebou (LT-Tour), naposledy se jedná o původně víceslovná pojmenování, z nichž do nesklonného přívlastku přešly první slabiky původních slov (SAZKA ARENA). Tento jev je nejčastější v názvech cestovních kanceláří, dále pak v názvech sportovních utkání a v názvech budov. Z ruského prostředí můžeme uvést příklady jako *ДСБ статистика*, *Газпром-Сити*.
6. **Přívlastek je kombinovaný** – setkáváme se zde s několika případy, a to: dvě vedle sebe stojící substantiva (*Author Znovín Cup 2011*, *Brno Riviera Fest*), substantivum a adjektivum cizího původu (*KOKRHEL PUNK FEST II.*, *Trutnov Open Air Music Festival*), naposledy je to spojení dvou zkratk (RS sporto klub Brno). V ruštině se objevují taková spojení jako: *омега-3 жиры*.

Jako další rozdělení nám může posloužit **počet komponentů**, ze kterých se spojení skládá.

1. **Spojení obsahuje jeden přívlastek** – tato skupina je zastoupena nejčetněji, je složena z nesklonného přívlastku a rozvíjeného substantiva: *Stehno speditions*, *Ondrášovka Cup*, *ČEZ Cup*, *Kotva Tour*, *ZUBR Tour*, *Pilsner Fest*, *Božkov Fest*, *Tramtamtýdamtůdá fest*, *АДМИРАЛ ТАУН*, *Дельфин Тур*.
2. **Spojení obsahuje dva a více přívlastků** – jedná se o menší skupinu, zařadila jsem sem přívlastky, které jsou tvořeny z více částí: *KOKRHEL PUNK FEST II.*, *tuc-tuc muzika*, *tuc-tuc podoba*, *duc-duc vlna*, *3+1 festival*, *7 a ½ fest*, *Волга-флом-Тур*.

Jestliže se jedná o složený přívlastek, setkaly jsme se zde s těmito kombinacemi: vedle sebe stojí dva názvy firem (*Author Znovín Cup 2011*), z nichž každá firma se zabývá něčím úplně odlišným, název firmy a časové určení, kdy utkání bude probíhat (*CZECHOSTAV Víkend Cup 2009*), lokalizace místa a způsobu, jak bude festival probíhat (*Trutnov Open Air Music Festival*), dvě místní určení, které spolu ale příliš nesouvisí (*Brno Riviera Fest*). Ve všech případech se jedná o kombinaci českého a cizího názvu. Nejčastěji se jedná o názvy soutěží a festivalů.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Dále jsme se zaměřily na **rozdělení z hlediska jazyka přívlastku**. Setkáváme se zde se třemi skupinami.

Přívlastek je pouze v češtině nebo v ruštině – jedná se o velkou skupinu, je tvořena většinou názvy cestovních kanceláří, názvy sportovních hal, názvy sportovních soutěží: *Stehno expeditions, Vysočina Cup 2010, Bělá Cup 2010, Střekov Cup 2010, SAZKA ARENA, ZUBR Tour, tuc tuc diskotéka, tuc-tuc podoba, tuc tuc rytmus, duc-duc vlna, Tramtamýdamtůdá fest, 3+1 festival, LT-tour, часы пик, шкаф-купе*.

V přívlastku dochází ke kombinaci češtiny nebo ruštiny a cizího jazyka – jde malou skupinu zjištěných spojení, většinou se jedná o sportovní utkání nebo o názvy hudebních festivalů: *KOKRHEL PUNK FEST II., Znovín Cup 2011, CZECHOSTAV Víkend Cup 2009, Fortuna Víkend šampionů 2009, Brno Riviera Fest, Trutnov Open Air Music Festival*.

Žádné se zjištěných spojení však není celé české, rozvíjené substantivum je vždy cizího původu. V případě ruštiny jsem sem zařadila výrazy mající prepozitivní komponent cizího původu, ale rozvíjené substantivum je původu ruského (*VIP психушка, пресс-служба*).

Jako posledním kritériem nám poslouží způsob **psaní daných spojení**, setkáváme se zde se dvěma možnostmi.

1. **Přívlastek se píše zvlášť** – pro češtinu je to nejčastější způsob, patří do něj téměř všechna zajištěná spojení.
2. **Přívlastek se píše se spojovníkem** – v češtině k tomuto způsobu patří minimum výrazů, jedná se o názvy cestovních kanceláří (*LT-tour*). U některých výrazů způsob psaní kolísá¹⁸⁷. V ruštině je tomu naopak (Kesner 2007), avšak i tam psaní kolísá, můžeme se např. setkat s cestovní kanceláří *Волга-тур* i *Волга Тур*, v Moskvě najdeme restauraci *Водка-Бар*, ale i *Водка Бар*. V této souvislosti můžeme též poznamenat, že se objevují případy, kdy se nesklonný přívlastek píše latinkou a rozvíjené substantivum azbukou, v případě moskevských barů kromě výše zmiňovaných spojení najdeme i *Vodka Бар*.

¹⁸⁷ SNČ u výrazu *tuc tuc* uvádí možnost psaní se spojovníkem i bez, tak se tu např. setkáváme s výrazy: *tuc tuc diskotéka, tuc tuc muzika*, ale i *tuc-tuc kultura, tuc-tuc podoba*.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

BRANDNER, Aleš Неизменяемые прилагательные иноязычного происхождения в современном русском языке. In *Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity*. Brno : Masarykova univerzita, 2001.

GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003.

KESNER, Jindřich Препозитивное субстантивное определение в чешском и русском языках. In *Dialog kultur IV*. Ústí nad Orlicí : OFTIS, 2007. s. 149.

KESNER, Jindřich Еще раз к препозитивному субстантивному определению в русском языке. In *Sborník příspěvků z mezinárodní konference XIX. Olomoucké dny rusistů - 30.08.-01.09.2007*. Olomouc : [s.n.], 2008.

KESNER, Jindřich К проблематике неизменяемого определения в русском и чешском языках. In *Sborník příspěvků z mezinárodní konference XX. Olomoucké dny rusistů - 02.09.-04.09.2007*. Olomouc : [s.n.], 2009.

PASTYŘÍK, Svatopluk. *Sbírka užitečných materiálů pro onomastické semináře*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-043-4.

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 1. vyd. Leda 2001. ISBN 80-85927-85-3

Anglicismy v komunikaci subkultur mládeže

Autor: Lukáš Holčák

Úvod

Český jazyk se přirozeně vyvíjí a součástí tohoto vývoje je i přejímání slov, např. anglicismů. Současná mládež se identifikuje s jistými subkulturami také podle toho, jaké anglicismy používá a v jakém sociálním prostředí se pohybuje (vztah učitel - žák / student; žák / student - žák / student). Daná subkultura je odvozená také z toho, jakou hudbu její členové poslouchají, např. přívrženci hip hopu, metalu, EMO a mnohé další. Všechny tyto skupiny jsou ovlivněny jinou hudbou, proto se odlišují ve svém chování a vyjadřování. Do své řeči zahrnují různé fráze či celé větné konstrukce z anglického jazyka.

Subkultura mládeže

Pojem subkultura byl ve společenských vědách běžně používán ve 40. letech 20. století, a to v několika významech. Termín se užíval a užívá jednak pro označení typologické kategorie, tj. dílčí varianty většího kulturního celku, jednak pro kontrakulturu v protikladu k většímu celku negující některé hodnoty kultury dominantní.

Bell (1999) definoval subkulturu jako relativně „koherentní kulturní systémy“, které v celkovém systému naší národní kultury představují svět pro sebe. Takové systémy vyvíjejí strukturální a funkcionální zvláštnosti, které jejich členy do jisté míry odlišují od ostatní společnosti.

Předpona „sub“ naznačuje svébytnost a odlišnost od dominantní nebo mainstreamové společnosti. Subkultury tedy tvoří skupiny lidí, kteří sdílejí zvláštní hodnoty a normy, v nichž se rozcházejí s dominantní nebo mainstreamovou společností a které nabízejí mapy významů, díky nimž je svět pro členy subkultury srozumitelný.

V současných diskusích o subkulturách někteří autoři pojem odmítají a nepoužívají. Girtler (2001) jej například odmítá s odůvodněním, že termín „subkultura“ obsahuje předponu „sub“, která poukazuje na „nízké“ společenské postavení dané kultury. Girtler proto používá termín „okrajová kultura“

Přes veškeré spory většina sociologů používá právě výraz „subkultura“, který se stal obecně přijímaným a je jedním ze základních sociologických pojmů. (Smolík, 2010).

Anglicismus

Anglicismus je slovo nebo výraz, který je zřetelně anglický svou formou (hláskování, výslovnost, slovo samotné nebo minimálně jedno z uvedených), ale je akceptován jako položka v českém slovníku (Görlach, 2003), např.: „basketbalový *all-star team*“, „sejdeme se na *facu*“ = *facebook* atd.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Projekt

V rámci projektu nazvaného „Deskripce a analýza anglicismů v jazykových strukturách současné mládeže (sociolingvistika jako východisko pro současnou didaktiku českého jazyka)“ se zabýváme používáním anglicismů v jednotlivých subkulturách mládeže.

Cílovou skupinou jsou žáci II. stupně základních škol a středních škol v Olomouckém kraji. Nejprve za pomoci dotazníku s uzavřenými otázkami získáme základní statistické údaje o cílové skupině, popř. skupinách. V rámci plánovaného průzkumu se zaměříme na vyjadřovací schopnosti mladistvých.

Pomocí empirických metod a audiovizuální techniky (diktafon, kamera, notebook aj.) získáváme a analyzujeme řečové akty jednotlivých subkultur mládeže. Mezi empirické metody vedoucí k dosažení výsledků řadíme dotazník s otevřenými i uzavřenými otázkami, pedagogické pozorování a rozhovor.

Vytvoříme výstupy pro pedagogickou praxi (viz *Výstupy pro pedagogickou praxi*). Výsledky uvedeného projektu budou mít význam pro učitele českého jazyka, anglického jazyka, důležitost však přinesou i pro učitele jiných oborů a přispějí tak k interdisciplinárnímu rozvoji.

Cíle řešení

Hlavní cíl

Hlavní cíl projektu je shromáždit, popsat a analyzovat anglicismy v rámci osvojených jazykových struktur dospívající mládeže. Zamýšleným výsledkem projektu je přehled používaných anglicismů (frazologie, slovních spojení atd.) ve vztahu k identifikaci mluvího s konkrétní subkulturou. Praktickým výsledkem pak bude lexikon anglicismů typických pro komunikaci současné mládeže.

Dosažení hlavního cíle je determinováno naplněním konkrétních dílčích cílů.

Dílčí cíle

Dílčí cíle, které považujeme za nejdůležitější, shrnujeme do několika tezí, které jsou seřazeny posloupně tak, jak budou následovat za sebou v průběhu realizace projektu. Jedná se o tyto cíle:

1. V rámci teoretických východisek shromáždit a analyzovat současné problémy sociolingvistiky ve vztahu k subkulturám současné mládeže.
2. Charakterizovat nejvýznamnější subkultury současné české mládeže.
3. Na základě této analýzy vymezit teoretická východiska projektu.
4. Zvolit vhodný metodologický přístup ke zpracování projektu.
5. Shromažďovat, analyzovat a klasifikovat jednotlivé komunikační akty získané prostřednictvím empirického výzkumu.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

6. Určit, zda mezi komunikačními akty existují signifikantní pravidelnosti odvozené od referenční subkultury jedince.
7. Porovnat získané jazykové struktury (tzn. zjistit významné diference).
8. Vytvořit přehled nejužívanějších anglicismů a způsobů jejich využití ve frazeologii současných subkultur mládeže a vysvětlení jejich významu.

Plánované výzkumné aktivity

Mezi výzkumné aktivity, které budeme realizovat v rámci výzkumu, řadíme následující čtyři činnosti:

1. pomocí empirických metod a za přispění audiovizuální techniky shromáždit anglicismy, které jsou mládeží přejímány,
2. získat anglicismy z oblasti show-businessu,
3. shromážděné anglicismy podrobit zkoumání, zda mládež správně chápe význam těchto pojmů, popř. jak se daný význam posunuje,
4. výsledky publikovat v elektronické podobě.

Konkrétní výstupy

Při tvorbě projektových aktivit jsme si stanovili také výstupy, které budou vyústěním celého projektu. Zpracujeme přehled dosavadních výsledků zkoumané problematiky, tj. sociolingvistiky. Dále popíšeme a analyzujeme osvojené jazykové struktury charakteristické pro současnou mládež na II. stupni základních škol a středních školách. Přispějeme ke zjištění významných rozdílů ve vyjadřování současné mládeže na II. stupni základních škol a na středních školách. Vytvoříme soubor ověřených nástrojů sloužících ke zjišťování anglicismů u mládeže na II. stupni základních škol a středních školách.

Navrhne výstupy, resp. podněty pro pedagogickou teorii a praxi – na základních školách, středních školách i na Pedagogické fakultě UP v Olomouci, KČJL v rámci didaktiky českého jazyka a literatury a didaktiky cizího jazyka (sociolingvistika).

Výstupy pro pedagogickou praxi

V rámci výstupů pro pedagogickou praxi vytvoříme databázi elektronických cvičení pro rozvoj mluveného i psaného projevu. Dalším výsledkem bude navržení a následné zařazení netradičních metod a, hlavně budeme směřovat k sestavení lexikonu nejčastějších anglicismů a frazeologie.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Přínos řešení projektu k rozvoji vědy

Projekt se stane základem pro budoucí zpracování v ucelené formě vhodné jako podklad pro inovaci a restrukturalizaci studijních disciplín v rámci kurikula učitelské způsobilosti.

Prezentace a využití výsledků:

Veškeré výsledky získané v průběhu zpracování projektu i po jeho dokončení budeme publikovat v odborných českých i zahraničních periodikách (rovněž elektronické prezentace), také však s nimi vystoupíme na konferencích.

Současný stav projektu

S 30 respondenty, kteří se sami řadí k subkultuře skaterů, jsme provedli rozhovor. Interview jsme zaznamenávali pomocí audio techniky - diktafonu. Výsledky těchto rozhovorů jsme již prezentovali na webové konferenci nazvané „Čeština - jazyk slovanský 4“, kterou pořádala katedra českého jazyka a literatury s didaktikou, Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě od 20. září do 31. října 2010.

Doposud jsme realizovali dotazníkové šetření u 136 respondentů ze základních a středních škol v Olomouckém kraji. V následující části budeme prezentovat výsledky získané pomocí dotazníkového šetření.

Zaměříme se pouze na jednu položku dotazníku, která zní: „Se kterou z následujících subkultur se ztotožňujete, popř. ke které máte nějaký vztah?“

- Skinheads
- Hooligans
- Punk and hardcore
- Graffiti a hip hop / rap
- Metal
- Gothic rock a Emo
- Techno
- Skate
- Jiná odpověď _____

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

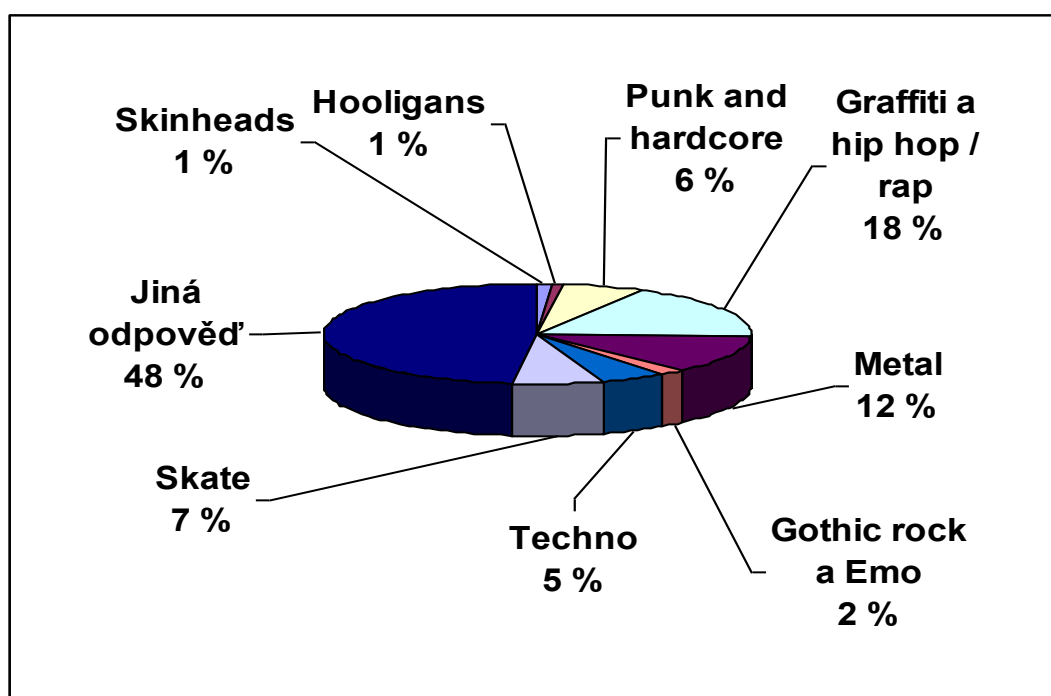
Vyhodnocení výzkumu

Nejprve uvádíme tabulku a graf, které přehledně shrnují odpovědi respondentů. Poté následuje prezentace jednotlivých odpovědí.

Subkultura	Počet příslušníků	Celkem %
Skinheads	1	1
Hooligans	1	1
Punk and hardcore	8	6
Graffiti a hip hop / rap	25	18
Metal	17	12
Gothic rock a Emo	3	2
Techno	7	5
Skate	10	7
Jiná odpověď	64	48

Tabulka č. 1 - Vyhodnocení odpovědí respondentů

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Graf č. 1 - Vyhodnocení odpovědí respondentů

Z nabízených možností se pouze jeden respondent hlásí k subkultuře *Skinheads* a rovněž jeden k *Hooligans*. Celkem osm respondentů se ztotožňuje se subkulturou *Punk and hardcore*, nejvíce, tedy 25 respondentů inklinuje k subkultuře *Graffiti a hip hop / rap*. Druhou nejčetnější subkulturou je *Metal*, k níž se hlásí 17 respondentů. Použí tři respondenti označili možnost *Gothic rock a Emo* a sedm respondentů označilo *Techno*. Třetí nejčetněji označovanou subkulturou je *Skate*, s níž se ztotožňuje deset respondentů.

Největší množství respondentů zvolilo poslední možnost, tedy *Jiná odpověď*. V ní se nejčastěji objevovala odpověď *disko*, popřípadě doplněná o další informace, jako např. *rád chodím pařit =D* atd., dále *disko a pop*, *rock*, *drum 'n bass*, *r'n b*, *pop-rock*. Velká část odpovědí vyjadřovala distancování se od jakékoli subkultury, např. *jsem sama sebou*, *jsem normální*, *jsem svá*, *nepřirazuji se do žádné subkultury (když už tak coolgirl)*, *s žádnou se neztotožňuji (mám vztah s více subkulturami)*. Z dalších odpovědí vybíráme pouze některé: *Barbie - pink forever!*, *pohodář*, *trance*, *klasika a něco mezi - normál*.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Závěr k výzkumu

Z uvedených výsledků výzkumu vyplývá, že největší část respondentů se neztotožňuje s žádnou subkulturou. Velká část považuje za problém to, že poslouchají hudbu, která neodpovídá ani jedné z výše nabízených možností subkultur, proto se raději k subkulturám nehlásí a zůstávají nezávislími.

Naopak mezi těmi, kteří cítí potřebu být členem jisté subkultury, převažuje *hip hop* a *rap*, který se již dlouhou dobu masivně rozšiřuje mezi mládeží. S tímto rozšiřováním také souvisí množství anglicismů, které jsou pro uvedenou subkulturu charakteristické.

Závěr

V průběhu realizace projektu získáváme cenné informace nejen o vyjadřování respondentů, také však o nich samotných. Poznáváme mnohé ze zákonitostí sociolingvistiky, které se v praxi jeví natolik samozřejmé, že jim není věnována dostatečná pozornost.

Pokusíme se shromáždit zajímavé a podnětné informace, jež, jak pevně doufáme, budou sloužit jako podpurný materiál nejen pro učitele české i anglického jazyka, ale také pro vyučující jiných disciplín.

Tento příspěvek byl vytvořen v rámci grantového projektu IGA PdF_2010_041 Deskripce a analýza anglicismů v jazykových strukturách současné mládeže (sociolingvistika jako východisko pro současnou didaktiku českého jazyka).

Literatura

- BELL, D. *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha: SLON, 1999.
- *Collins Cobuild Advanced Learner's English Dictionary*. Glasgow: HarperCollins Publishers, 2005.
- GIRTLE, R. *Okrajové sociální kultury*. Brno: Masarykova univerzita, 2001.
- GÖRLACH, M. *A Dictionary of European Anglicisms*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- SMOLÍK, J. *Subkultury mládeže. Uvedení do problematiky*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2907-7.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Abstrakt: *V příspěvku se zaměřujeme na problematiku subkultur mládeže, a to z hlediska využívání anglicismů. Příspěvek je pojat jako prezentace projektu, jehož předmětem je uvedené téma. V rámci projektu realizujeme výzkum mezi mládeží. Cílovou skupinou jsou žáci 2. stupně základních škol a studenti středních škol v Olomouckém kraji.*

Abstract: *In the article we focus on the question of youth subcultures, especially from the point of view of anglicisms use. The article is a presentation of the project the matter of which is the the topic mentioned above. As a part of the project we make a research among the youth. The aim group of research are the pupils of selected lower and upper secondary schools in the Olomouc region.*

Klíčová slova: *Anglicismus, anglický jazyk, český jazyk, komunikace, mládež, projekt, subkultura*

Key words: *Anglicisms, English, Czech, communication, youth, project, subculture,*

Kritická recepce díla Petra Pazdery Payna

Autor: Filip Komberec

Nečekaný čekáný a jiné variace na staré biblické příběhy

Josef Štochl v doslovu k *Nečekanému čekánému A paprsek slunce prořízl krajinu*¹⁸⁸ uvádí tyto motivy pro autorovo ztvárnění tajemství nebo rozporu mezi determinovaností a svobodou: (i) řetězce otázek, (ii) prázdnota, útěky, (iii) návraty či uvěznění a (iv) určenost počátkem. Obrazy jsou dle něj často bipolární (titul sbírky sám je oxymórický). Štochl uvádí jako dominantní prvek syntaktické výstavby spojování motivů parataxi, souřadnost. Podobně jako Štolba vytýká jako nedostatek „teze a explicitní teologické poučky.“¹⁸⁹ Naproti tomu se domníváme, že tyto teze jsou organickou součástí Paynova výrazu, který má přirozený sklon k reflexivním a úvahovým pasážím. Je to dosti silné tvrzení, takto odsouvat „teze a explicitní teologické poučky“ do roviny mimoumělecké či snad publicistické. Mají snad být teze zastřené a poučky implicitní? Či jak dodává (respektive nastoluje otázku) k tomuto problému Pavel Rejchrt: „Bylo mě [...] vytýkáno, že prý občas upadám do „kazatelství“ [...] Wittgenstein má svou pravdu, ale proč se mu mám podobat?“¹⁹⁰ Jsme již výtčami podobného druhu unaveni: je snad apriorně dáno, že umělecký artefakt má na hodnoty (jež by Štochl zařadil do roviny hypotaktické) odkazovat pouze implicitně? Má snad dílo (jež se mnohdy v postmoderním pojetí prokládá čistě esejistickými pasážemi a tvoří intertextové síťové mozaiky) být hodnotově neutrální a jako legitimních výrazových prostředků využívat jen inventáře básnických funkčních prvků? Toto je dle našeho názoru preskripce, jež je nenáležitá, neboť obsahuje jistou míru násilí; vzpírá se jí fakt, že v oblasti Geisteswissenschaften (duchověd - Dilthey) a navíc v oblasti Geschmack (vkusu - Kant) máme co dělat s výtčy lidského ducha, lidské svobody, kde přijetí nebo odmítnutí je svobodné a měřítko vždy omezená, subjektivní. Zde cítíme velké napětí v tom, zda autor ještě píše pro čtenáře nebo pro gusto literárního znalce (teoretika).¹⁹¹

Petr Cekota¹⁹² vyzdvihuje velmi osobní reflexe v rovině etické, morální, sociální a konfesní. Všimá si tedy povýtce velkého osobního vkladu.

Dle Jakuba Grombíře autor „nemá ambice zásadně přehodnocovat náboženskou tradici.“¹⁹³ *Eskapádu Jóny* vykládá jako podobenství o neuchopitelnosti a nepoznatelnosti světa. Všimá si stylové cézury, kdy metaforický jazyk první části vstupuje do kontrastu s kronikářským stylem závěrečného *Případu začínajícího faráře*. Označuje Paynovo vystoupení za „zjevení spisovatelského talentu [...] není to talent bestsellerového ražení, ale okruh spřízněných duší si určitě najde.“¹⁹⁴ Domníváme se, že recenzent se mýlí ve smyslu nepřehodnocování tradice (první citovaný výrok), i když má pravdu

¹⁸⁸ Štochl, Josef. *A paprsek slunce prořízl krajinu (doslov)*. In: Pazdera Payne, Petr. *Nečekaný čekáný a jiné variace na staré biblické příběhy*. Praha: Cherm, 1999. 119 s.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 108.

¹⁹⁰ Rejchrt, Pavel. *Samochodci víry*. Jindřichův Hradec: Stefanos, 2004. s. 67.

¹⁹¹ Další hodnocení a výklad viz závěr kapitoly 3.1.1.1. *Nečekaný čekáný*.

¹⁹² Cekota, Petr. *Bludiště se závorkami*. Tvar, roč. 11, č. 10, s. 20.

¹⁹³ Grombíř, Jakub. *Nečekaný spisovatel*. Host, roč. 15 (1999), recenzní příloha, s. I-II.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. II.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

v onom slůvku „zásadně“ – autor se tradici snaží znovu uchopit, a to tvořivě: každé uchopení tradice je zároveň jejím přehodnocením, sama o sobě bez participace, aktualizace a originálního osvojení by totiž zanikla; Payne to ukazuje výborně v povídce *Hod skopce* z recenzované sbírky. Křesťanství má v sobě cosi konzervativního, avšak beletrie je úplně jiné pole než teologický diskurz. Shrňme, že Grombíř přináší postřehy ohledně přístupu k látce, ohledně jazyka a označuje autora za talentovaného.

Jan Kerbr¹⁹⁵ upozorňuje, že *Plynaři* mají blízko Kafkovu *Procesu*. Payne dle něj nechává tajemství bytí otevřené, nedoslovené a v rovině stylové upomíná na Jana Čepa či Egona Hostovského.

Celkově je pro nás významné, že si Jakub Grombíř velmi dobře všímá kontrastu stylů první mikropovídkové části a druhé části autobiografické. Nejpodnětnější je pro nás však v řadě ohledů Štochlova stať, s níž jsme se na příslušných místech pokusili vypořádat.

Kol dějů

Michal Schindler¹⁹⁶ hovoří o drobnějších útvarech, v nichž „prozaická tvořivost je překrývána sice básnivým, avšak esejisticky odtažitějším rukopisem“, takže se próza často spíše připomíná „teritoriální nástin myšlení.“ Tématicky jsou prózy svázány kritickým pohledem na stinné stránky lidského pobývání na světě. Zastoupena jsou „prozaická minikázání“, jež mají souvislost s biblickými podobenstvími. Některé z nich spojuje prozaické naznačení dějové situace a rozevření myšlenkové linie (např. *Kočičáci*). Recenze si všímá tvarové stránky krátkých próz, kterou se snaží postihnout a kterou oceňuje jako funkční (např. již zmíněné *Kočičáky*); vytýká jim esejisticky odtažitý rukopis (s tím jsme se setkali v případě prvotiny už v Štochlově kritice) a upozorňuje na souvislost s biblickým podobenstvím.

Jan Purkrábek¹⁹⁷ shrnuje své hodnocení do tří slov: „Krátké, přesné, strhující.“ U mikropovídek upozorňuje na hutně rozvinutou fabuli, rozsah 1-2 s., ale o črtách by přesto nehovořil. Shledává, že obsah kmitá mezi výraznou dějovostí (*Zkrátil si cestu*), přes hlubší reflexe určité události (*Koloděj*), až k vysloveně úvahovým polohám (*Coram executione*). Nadto zaznamenává v díle „zvláštní étos“. V hodnocení *Nedořečenosti* převládá velmi pozitivní tón. Je psána postupem stříhů závažných životních předělů. Jde o velmi kladně vyznívající recenzi. Purkrábek si všímá obsahového (sémantického) rozpětí. Krátký tvar hodnotí jako velmi dobře zvládnutý.

Obě recenze kladně hodnotí zvládnutí krátkého prozaického tvaru; Purkrábek upozorňuje na velké sémantické rozpětí a zvláštní étos; Schindler vytýká „esejisticky odtažitý rukopis“ - výtka, s níž do jisté míry souhlasíme a na niž jsme rovněž upozornili ve vlastním hodnocení.¹⁹⁸ Jan Štolba¹⁹⁹ poukazuje na

¹⁹⁵ Kerbr, Jan. *Biblická podobenství pro tyto dny*. Nové knihy, roč. 39, č. 47, s. 4.

¹⁹⁶ Schindler, Michal. *Člověk je živá atrapa mrtvolý*. Tvar, roč. 12, č. 21, s. 20-21.

¹⁹⁷ Purkrábek, Jan. *Payneho 5 P*. Host, roč. 17 (2001), č. 10, recenzní příloha s. IV-V.

¹⁹⁸ Viz kapitola 3.2.2. *Kol dějů: Hledání identity v proudu temporality*.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

to, že mezi krátkými tvary je nevyrovnanost (uplatňuje nároky vlastní poetiky povídky – viz níže²⁰⁰), větší prózy se pak podobají bleskovým románům, některé jsou „*absurdně snovými podobnostvými, docela kafkovskými svým tónem.*“ S našimi analýzami se shoduje ve výchozím ladění subjektu, jímž je absurdita; slovesná látka je založena na přesném, analytickém postřehu.

Co je ti do nás, Ježíši Nazaretský?

Rejchrtův podnětný doslov²⁰¹ zpracováváme v rámci úvodní části kapitoly 3.1.2.1. Co je ti do nás, Ježíši Nazaretský? a 3.6. Shrnutí hlavních linií a tendencí v Paynově tvorbě.

Druhou recenzi vyšedší z evangelického duchovního prostředí napsal Josef Veselý²⁰² a podotýká v souladu s námi, že: „*mnoho svých sdělení nechává otevřených, abychom přemýšleli.*“ Všimá si, že v textu chybí obligátní slůvko amen, kteréž by bylo náznakem, že děj je ukončen. Za hlavní téma považuje obrat k milosti, čili jinými slovy „*výzvu ke změně bytí duchovního i tělesného.*“ Autor ukazuje křesťanství jako nesamozřejmé. Podstatné je také to, že Veselý nevnímá Rejchrt ani Payna za odpadlíky církve, ale jako údy, které slouží dle milosti jim dané.

Miroslav Chocholatý²⁰³ hovoří o susedství nejistoty, která je dána autorovým vyhoceným dualismem; přísnosti, strohosti a pevném řádu logiky; mozaikovitě strukturuje, jež budí dojem neukončenosti. Dále tvrdí, že: „*[...] autor jako by se bál obraznější dikce, v jeho textech není patrná vůle k asociativní bezprostřednosti.*“ Payne prokazuje literární zkušenost, nicméně se jeho kázání podobají váhavé intelektuální hře; prozaické postupy tu mohou být na škodu (to tvrdí paradoxně oproti výše citovanému výroku). Objevuje se hodnocení, že se autor hlásí se k existenciální linii světového myšlení a literatury. Chocholatého komplexní rezultát zní takto: „*Téma vážné, pokus o uchopení netradiční a poctivý, nicméně zpracování suchopárné a bohužel místy jaksi neduživé.*“ Zajímavé, že Chocholatý vytýká jako nedostatek to, čím jinak překypuje Payne v živlu beletrie. Vytýká též dojem neukončenosti: tento prvek je u Payna velmi podstatný, jako by se držel známého úsloví: „*Chytrému napověz, hloupého trkni.*“ Rád pracuje s nápovědí, nedovysvětluje, nepředžvokává. Domníváme se, že vzhledem k charakteru homiletiky a přísnému, často jaksi akademickému přístupu k tématům může působit dojemem strohosti a suchopárnosti (čili z důvodu pravidel diskurzu), nicméně právě existenciální naléhavostí, až dualistickou tonalitou a četnými literárními aktualizacemi jsou jeho homiletiky něčím víc než jen „*váhavou intelektuální hrou,*“ jak tvrdí Chocholatý. Obraznější dikce může vládnout zcela toliko v žánru beletristickém, homiletika má přec určitá pravidla daná diskursivně.

¹⁹⁹ Štolba, Jan. *Prózy urputné i uhranuté / O Kol dějů, Zvěstech a Lyonském omnibusu*. Host, roč. 20 (2004), č. 5, s. 58-61.

²⁰⁰ Viz kapitola 2.6 *Lyonský omnibus*.

²⁰¹ Rejchrt, Pavel. *Poznámka posluchače a čtenáře (doslov)*. In: Pazdera Payne, Petr. *Co ji to do nás, Ježíši Nazaretský? / kázání Petra Pazdery Payna*. Benešov: Eman, 2002. s. 105-109.

²⁰² Veselý, Josef: *Co je ti do nás, Ježíši Nazaretský?* Evangelický týdeník. Roč. 88, č. 10, s. 3.

²⁰³ Chocholatý, Miroslav. *Zkušenost není pokus*. Tvar, roč. 14, č. 10, s. 22.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Petra Havelková²⁰⁴ naproti Chocholatému říká, že kázání jsou malými uměleckými dílky. Kázání je dynamický útvar s osobitým vnitřním pohybem. Nemoralizuje, klade otázky. Šíře výrazových poloh jazyka a osobitá autorská obraznost jsou oceněny jako přednosti. Kritika se rozchází v hodnocení užitých uměleckých prostředků v rámci žánru homiletiky. Rozdílný pohled na funkčnost uměleckých prostředků nacházíme na jedné straně u Chocholatého, na druhé straně u Havelkové a nadto slovo „zasvěcené“ přidává Pavel Rejchrt a Josef Veselý (který je hodnotí pozitivně – i co se týká významu jejich „neukončenosti“). Rejchrt mluví o „konceptualitě“ kázání, Chocholatý o dojmu neukončenosti, jaksi až neduživosti. V hodnocení kvality literární aktualizace se autoři shodují; Rejchrt hovoří o „bytostném, mimoakademickém zaujetí.“²⁰⁵ Za přínos současné literatury můžeme považovat, že si souboru kázání povšimla přední literární média (Host a Tvar) a byl tak o tento žánr významně obohacen současný kulturní horizont.

Zvěsti

Vladimír Novotný²⁰⁶ za osu, jádro knihy považuje moment mravní volby; proti nepřetržitému mravnímu dění se na druhé straně staví momenty ironické skepse, rezignace. Dvěma hlavními postupy jsou stylizované podobenství a autobiografické svědectví. Hovoří o dvou pilířích, dvou sloupech: 1) „novela výchovy“ (*Svatyně*) – přehlídce mladických idejí, iluzí a prvotních duchovních zkušeností; 2) „historie definitivního poznání“²⁰⁷ (*Mumifikace*). Mikropovídky jsou v napětí mezi reálností a fiktivností. Novotný volí označení „existenciální zvěsti“ – vývoj hrdinův je prezentován nikoli prostřednictvím harmonického, lineárního procesu zrání, ale prostřednictvím útržků, chaosu, fragmentárnosti. Uplatňuje se tu zásada: „myslet viděné a vidět myšlené.“²⁰⁸ Čili zásada věrnosti skutečnosti zejména prostřednictvím zrakové senzibility. Zásadní je v Novotného studii mravní napětí a obraz dvou sloupů, existenciální rozměr, zásada věrnosti zkušenosti.²⁰⁹

Barbora Gregorová²¹⁰ pro autora volí obraz impresionistického malíře jednotlivých životních črtů. Když autorka stati mluví o tom, že autor je tradicionalista, příp. že nevolí jazykové experimenty a má přesně stanovená pravidla, pochybujeme, zda taková tvrzení přijmout. Zvláště, když má Payne ve svém naturelu takový rozměr avantgardní a postmoderní hravosti, experiment je jeho běžnou formou a v jádru inklinuje k existenciálně naléhavé výpovědi. Zdá se nám, že jsme tu svědky vnucování předem připravovaného intelektuálního konceptu, jeho roubování na text, resp. vřazení látky do předem připraveného kadlubu. Autorka přichází s pozoruhodnou aluzí: Payne je jako R. Wojacek zastáncem

²⁰⁴ Havelková, Petra. *Paynova netradiční kázání*. Host, roč. 18 (2002), č. 10, recenzní příloha, s. VI.

²⁰⁵ Rejchrt, Pavel. *Poznámka posluchače a čtenáře (doslov)*. In: Pazdera Payne, Petr. *Co ji to do nás, Ježíši Nazaretský?/ kázání Petra Pazdery Payna*. Benešov: Eman, 2002. s. 105.

²⁰⁶ Novotný, Vladimír. *Vězte zvěsti aneb levitování v kruhu života*. In: Pazdera Payne, Petr. *Zvěsti: sbírka povídek*. Praha: Cherm, 2002. s. 153-157.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 153.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 156.

²⁰⁹ Hodnocení se věnujeme dále rámci kapitoly 3.2.3. *Zvěsti: kompozice sloupů ve svatyni se sbírkou fantastických obrazů*.

²¹⁰ Gregorová, Barbora. *Nežřízená říje Paynových zvěstí*. Host, roč. 19 (2003), č. 4, recenzní příloha s. I-II.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

manifestace znovuobrození těla, jež je možné cestou opuštění dělohy řeči. To je pak motiv, jenž je dále často tematizován jako ohledávání hranic řeči a uvědomění si jejího tvrdého skeletu.

Radim Kopáč ve své kratičké poznámce²¹¹ hovoří o prózách jako prozaických miniaturách v podobě maximy či podobenství. Payne tematizuje morálně i bytostně naléhavé sebezpytné putování žitím. Na závěr se objevuje i širokodeché vyznání Paynových kvalit: „*Po Václavu Kahudovi a Emilu Haklovi je Petr Payne dalším velkým jménem současné prózy.*“

Dramolety

Jakub Grombír²¹² (v pohříchu jediné recenzi!) zmiňuje inspiraci absurdním divadlem nebo parodiemi Pierre-Henri Camiho. Zajímavá je zmínka o blízkosti k moderní poezii, které napovídá skladba podobná tříšti metafor, slovních hříček a aforismů (anti-dialog, ač přímá řeč a drama jako doména dialogu). „*Postavy Paynových her spolu nekomunikují.*“ To konvenuje s naším zjištěním; s našimi interpretacemi²¹³ souvisí i další výrok: „*Dramolety jsou dětmi doby, kdy je možno i o vážných věcech promlouvat pouze v anekdotách.*“ Recenze potvrzuje inspiraci absurdním divadlem, moderní poezií, kompozici tříště, absenci dialogu; do jisté míry ji můžeme považovat za obraz doby.

Lyonský omnibus

V *Hostu* se dostalo Paynovi širšího ohlasu v podobě Štolbovy studie „*Prózy urputné i uhranuté*“²¹⁴ (jež se věnuje trojici děl *Kol dějů*, *Zvěsti* a *Lyonský omnibus*). Samotný úvod studie považujeme za poněkud nešťastný. Štolba se v něm táže: „*Jak dalece může farář pozastavit svou profesí? Do jaké míry bude schopen setřást v literární tvorbě své původní poslání? Nepojme literaturu jen jako jakousi předsunutou kazatelnu, nezvedne, třeba nechtě, nakonec přece jen prst k nebi? Ledaže by byl rebelem a vyobcovancem jako Deml, jemuž bylo drama víry něčím mnohem větším, než co by se vešlo pod církevní kabát...* [podtržením zvýraznil FK].“²¹⁵ Tu je dobré se zastavit. Zastavit se v podivu nad smyslem právě řečeného: obojí proto, že nám připadají takové úvodníky renomovanému kritiku nedůstojné. Je snad Payne nějakým upadlým barokním kazatelem ze špatného románu? Štolba nás totiž staví před falešné drama: setřese autor či nesetřese-li ten nenáviděný kabát (do kterého jsme jej předem navlékli), aby se dobral „skutečné pravdy“? Je to nefér ke čtenáři i k autorovi takto jim podsouvat osobní idiosynkrasii vyseděnou snad kdesi během kavárenských rozmluv. Proč by měl pozastavit svou profesí? Nemůže snad kdokoli s jakoukoli profesí napsat dobré dílo, aniž by svou profesí pozastavoval (budeme snad uklízeče píšící román vytýkat, že má přílišné tendence k uklízení, úzkostnému pořádání prvků textové výstavby, přehnanou čistotnost postav?) Je snad farář někdo,

²¹¹ Kopáč, Radim. *Dvakrát česká poezie a dvakrát česká próza, a co z toho vzešlo*. *Psí víno*, č. 25/2003, s. 31.

²¹² Grombír, Jakub. *I Brano se už vzpírá zavření*. *Weles*, 2003, 18, s. 94-95.

²¹³ V kapitole 3.5. *Dramolety*.

²¹⁴ Štolba, Jan. *Prózy urputné i uhranuté/ O Kol dějů, Zvěstech a Lyonském omnibusu*. *Host*, roč. 20 (2004), č. 5, s. 58-61.

²¹⁵ Tamtéž, s. 58.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

s kým se v naší sekularizované společnosti mimo církevní praxi nebavíme? Proč by měl zvedat prst k nebi? Je snad Platonem ze slavného obrazu *Filosofická škola* v chrámu sv. Petra v Římě? Je snad na jedné straně skutečně „církevní kabát“ (to slovo nám nějak smrdí bolševickou rétorikou; Štolba jej šije na skutečnost, kterou prostě nechce znát, aby ji neviděl, nasazuje psí hlavu imaginárnímu individuu – tím se nicméně dopouští lži, nadto proti vykonstruovanému protivníku – ergo: výsledkem je paradoxon katexochén) a na druhé straně „drama víry“? Je snad profese farářská neslučitelná s autentickým „dramatem víry“, pro něž Štolba horuje a dokladuje jej příkladem Demlovým? Necítil se snad Deml celý život duchovním, nevnímali jej tak jeho nejbližší? Otevírá se tu prostor pro rozsáhlou debatu; nám toto postačí, neboť nám šlo jen o to ukázat, k jakým paradoxům Štolbova tvrzení vedou. Štolba pak pokračuje vnucujíc Paynovi zápas s „byvším farářem“ v něm a tvrdí, že v jeho tvorbě „vládne element nejdůležitější, totiž živé vyprávění.“²¹⁶ Dále oceňuje, že jeho látkou je životní zkušenost, „nepřebrané zrno reality.“²¹⁷ To souvisí s jeho autentizující silou. Ale co by mělo být v dramatu víry jiného v centru, než zápas o tento jediný, svatý život, než životní látka? Cítíme, že recenzí prostupuje až nietzscheánská idiosynkrasie (takového *Antikrista*²¹⁸) vůči všemu, co jen zdaleka připomíná „etwas priestliches.“

Pro prózy *Svatyně*, *Mumifikace (Zvěsti)* a *Nedořečenost (Kol dějů)* razí termín „bleskové romány.“ Zbylé texty sbírek mají funkci doplňujících miniatur, jsou jen letmo načrtnutými mikropovídkami. Prve jmenované prózy mají otevřený plán, ale zároveň je nese palčivá živost a naléhavost obsahu, jenž si spontánně vynucuje nezacílený tvar. Ve zobrazení matky (*Mumifikace*) a otce (*Nedořečenost*) vládne přesný postřeh (Payne např. skládá dohromady celou kolekci rčení vztahujících se k matce). *Nedořečenost* je jakousi genealogií zrodu této ostré vnímavosti smyslové i niterné (odtud autorův pseudonym Uhanut), která je iniciována hlavně otcovou nesrozumitelností, předčasným stářím, vyhasnutím nadějí po neúspěšném pokusu o emigraci – úvodním laděním života autorského subjektu-Uhanuta je tak absurdita a vnímání bezúčelného koloběhu života. V hodnocení krátkých textů má Štolbova estetika tyto maximy pro rozlišení hranice mezi (i) povídkou a (ii) tvarem, o němž se jako o povídce vyprávět nedá (napracuje s pojmem mikropovídka). Příkladem povídky je *To druhé město*, kdy „na malé ploše je přítomen ucelený vnitřní pohyb, sklene se tu jakési odněkud někam, a to jak v pár zběžně nahozených scénách, tak uvnitř hrdinova přemítání.“²¹⁹ Zde se ukazuje metodologická potíž s tím, jak Paynovy „povídky“ kategorizovat.²²⁰ Povídka pak není: „[...] *pouhá črta žijící z prvotního impulsu.*“²²¹

²¹⁶ Tamtéž, s. 58.

²¹⁷ Tamtéž, s. 59.

²¹⁸ Nietzsche, Friedrich. *Antikrist: přehodnocení všech hodnot (fragment), předmluva a kniha první*. Olomouc, Votobia 2001. 126 s. ISBN 80-7198-481-7.

²¹⁹ Tamtéž, s. 60.

²²⁰ Vyrovnáváme se s tím v kapitole 3.2.1. *Žánrové vymezení*.

²²¹ Štolba, Jan. *Prózy urputné i uhanuté/O Kol dějů, Zvěstech a Lyonském omnibusu*. Host, roč. 20 (2004), č. 5. s. 60.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Hodnocení *Lyonského omnibusu* je povýtce negativní. *Lyonský omnibus* je nazván „stylizovanou moralitou, pitoreskní moderní etickou pohádkou.“²²² Pro pikareskní román je příznačný sled náhodných scén a setkání, ale Štolba vytýká tento nedostatek: „[...] v pikareskním vyprávění i 'nahodilé' epizody tím, co vyjeví či jak jsou zbarveny, postupně skládají relevantní obraz hrdinova (vnitřního) putování“; jinými slovy: pikareskní vyprávění poskytuje duchovní tvar hrdinovy cesty, ale tohoto vývoje se Milostovi nedostává. Dále Štolba vytýká, že „vztahy v Milostově story docela chybí.“²²³ Dění v Milostově nitru jsou nejsilnější pasáže textu; přesto nehotovost Milostova není rozehrána plasticky v psychologické, existenciální či metafyzické rovině natolik, abychom ji mohli sdílet – s tímto Štolbovým tvrzením však v plném rozsahu nesouhlasíme. Mene tekel peres: Štolbův rezultat nad *Lyonským omnibusem*: hrdina je nedůsledně propracovaný, v novele absentují významnější vztahy, otázky nejsou dostatečně závažně položeny; na rovině syžetu konstatujeme pouhý banální sled cestopisných fragmentů, story o hřivnách (u níž není jasné, co sděluje), chybí pointa – odehrává se tu jakýsi nájezd na mělčinu, jež se nazývá banalitou.

Krátký komentář Barbory Gregorové²²⁴ vyjma pochvalného tónu nepřináší mnoho podstatných informací.

Miloslav Chocholatý²²⁵ potvrzuje, že vše je sledováno optikou duše hrdiny. *Lyonský omnibus* označuje jako postmoderní dílo, což dosvědčuje textová tkáň mozaikovitého rázu, intertextuální vztahy (odkazy k biblickému kontextu) a významová mnohovrstevnatost. Chocholatý román považuje za nejvýraznější Payneovu stopa v prostoru současné prózy. Setkání a míjení podle Chocholatého ovlivňuje hrdinovo nitro – to tvrdí proti Štolbovi, který říká, že nitro hrdinovo se nemění. V souhlasu s námi označuje knihu jako postmoderní dílo. O tom, že jde o dílo nejvýraznější, bychom polemizovali, vždyť naše hodnocení vyznívá tak, že ve své intenci román ztroskotává, že je v mnoha ohledech jaksi nedostatečný, a tím dáváme za pravdu spíše Štolbově kritice.

Vladimír Novotný²²⁶ hovoří o důrazu na etiku, Payne tu „chce být vypravěč málem rozverný, dává najevo svou [...] exponovanou narativní flexibilitu, obměňuje žánrovou polohu a stylovou dikci, zároveň je však napořád jako vypravěč literárním moralizátorem, zápolícím s onou příslovečnou a všude dnes tak rozbujelou lehkostí bytí [...] Payne v současném literárním kontextu figuruje jako postmoderní moralista.“²²⁷ Shoduje se tedy se Štolbou, který hovoří o „moderní etické pohádce.“

²²² Tamtéž.

²²³ Tamtéž, s. 61.

²²⁴ Gregorová, Barbora. *Payne, Petr Pazdera: Lyonský omnibus*. Host, roč. 20 (2004), č. 1, s. 62.

²²⁵ Chocholatý, Miloslav. *Jak být sebou samým*. Weles, 2004, č.19, s. 108-109.

²²⁶ Novotný, Vladimír: *Tři mládenci ze (severní) pece slovesné*. Intelektuál 2004, č. 2-3, s. 106-109.

²²⁷ Tamtéž, s. 107.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Komentáře Štolby a Novotného vyznívají poměrně hodně negativně, jako by se na poli románu autor ocital trochu mimo svou nejvlastnější uměleckou pozici, která je působivá zejména v krátkých tvarech. Nicméně Gregorová a Chocholatý jsou dílem vcelku nadšeni, postava Martina Milosty je jim dokonce blízkou, což zpochybňuje teze Novotného a Štolby, kteří tvrdí, že Payne moralizuje; a nadto Štolba tvrdí, že s postavou se nelze ztotožnit z důvodů její nedostatečné propracovanosti. S nejlepším svědomím snad můžeme konstatovat, že Lyonský omnibus vzbudil přijetí rozporuplné, nikoliv výrazné, ani docela příkře odsuzující.

Figury, figurace, figuranti a figuríny

Nejvýraznějším atributem této sbírky, které zmiňuje Radim Kopáč²²⁸ je slovesný proud charakteristický vlnami slov, antitezami. Žánrově charakterizuje dílo jako krátké povídky-podobenství, resp. metaforické povídkové miniatury²²⁹ (*Kol dějů, Zvěsti*). Vedle toho nacházíme rozsáhlejší textové plochy. Obraz pendula naznačuje různý spád – mezní body výkyvů i pobyt v chvíli mezi nimi. 1) „váhavost a bázlivost postav, jejich vnitřní tíseň a strach“ – vnitřní tíseň, která znemožňuje smysluplný vztah²³⁰; 2) „odhodlání a vůle dosáhnout abstraktního ideálu,“²³¹ překonání úzkosti, absurdního pocitu nedovysvětlivosti, odcizení. V pohybu pendula se odhaluje „bezútesná sinusoida lidské existence.“²³² Přesto je z hloubi životní nutnosti položena otázka po osmyslení života. Skutečně mají v sobě Paynův jazyk a poetika cosi ze sochařství, prózy jsou podobny kusů nahrubo opracovaných kvádrů, chladné pozorovatelství je tu dlátem látku opracovávajícím. Kopáč přináší obraz pendula, jímž se pokouší vyložit mravní pohyb uvnitř Paynova textu. Charakteristická je obraznost Kopáčových pojmenování: slovesný proud v podobě vln, kyvadlo, přirovnání jeho tvůrčího přístupu k sochařství.

Michal Kříž²³³ ve své recenzi upozorňuje na Paynův specifický pohled na lidskou tělesnost a auorovy způsoby vidění, cítění a v neposlední řadě myšlení. V povídce *Dopis zemělému* je figura Herny odkrývána na základě textových vláken, stěn, jež kol sebe nakupila.

Helena Vypletalová²³⁴ zastává stanovisko, že malá textová plocha vede k oslabení dějové linky, a tím pádem dochází ke kumulaci významů; logická návaznost je nahrazena velkým počtem

²²⁸ Kopáč, Radim. *Kyvadlo v černém světle (doslov)*. In: Pazdera Payne, Petr. *Figury, figurace, figuranti a figuríny*. Praha: Medard, 2005. s. 109-110.

²²⁹ Tím my rozumíme souhrnně mikropovídku, kterou dále dělíme podle sémantických aspektů. Na základě nich pak můžeme mapovat vývoj tématický. Vnímáme i vývoj formální, který by se dal shrnout jako spění k větší formální vytříbenosti, završenosti a růstu umění zkratky, kondenzaci významu na malé ploše.

²³⁰ Tu by šlo navodit významovou linku k úzkostným, temným textům Josefa Straky, např. *Kostelu v mlze*. Srov. Straka, Josef: *Kostel v mlze*. Praha: Cherm, 2008.

²³¹ Domníváme se, že před takovým abstraktním ideálem Payne právě varuje. Srov. např. *Prvoplánovou krátkodečnost na poli umění*. Jeho tématem je spíše víra a nevíra v absolutním smyslu, nikoli snad abstraktní ideál.

²³² Kopáč, Radim. *Kyvadlo v černém světle (doslov)*. In: Pazdera Payne, Petr. *Figury, figurace, figuranti a figuríny*. Praha: Medard, 2005. s. 109.

²³³ Kříž, Michal. *Vábení tvé s vábením nebe*. Tvar, roč. 17, č. 8, s. 22.

²³⁴ Vypletalová, Helena. *Experiment a zkouška*. Host, roč. 21, č. 10, s. 51-52.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

abstraktních významových spojení. Opovržení normou srozumitelnosti vede k potlačení důrazu na konkrétní významovou pointu ve prospěch vyvolání expresivního dojmu a nálady, jež je nazvána mlhavou, trudnomyslnou, přízračnou, absurdní. Objevuje se rezignace na srozumitelnou slovní definici (popis): slovo pro Payna není cílem, ale prostředkem. Zároveň Vypletalová hovoří o nadčasové, transcendentní, archetypální rovině. Postavy jsou bezejmenné, nikoli zakotvené v konkrétním prostoru a čase, skicovitě. Rezignace na budování literárního charakteru, prostředí a času (postmoderna) vytváří prostor širokému interpretačnímu poli. Vypletalová si všímá podstatné proměny Paynovy prózy tíhnoucí čím dál víc k experimentu a nahrazení logických souvislostí pouhou asociativností slovních spojení. Popisuje přesně řadu jejích rysů platných v dalších prózách (*Slepícmo/Koňmo, Poutě a bajky*), stejně jako plynutí textu jako toku vědomí. Ale vedle tohoto rozměru, který Vypletalová popisuje, jsou zastoupeny povídky, jež jsou vystavěny a vypravovány přinejmenším tradičně a vytvářejí logicky sklenuté fikční světy.²³⁵ Autorka nahlíží prózu hlavně skrze prizma čtivosti a srozumitelnosti.

Renata Bělunková²³⁶ si všímá hry s variacemi forem i obsahů; dále množství žánrů a vypravěčských postupů. Objevuje tu surrealistická strunu a rovina realistickou: tím upozorňuje velmi citlivě na dělicí kritérium uvnitř fikčního světa Paynových próz, které Vypletalová dle našeho názoru ne zcela zohlednila.

Tomáš Weiss²³⁷ uvádí *Figury, figurace, figuranty a figuríny* na stránkách LN jako knihu týdne. Petr Pazdera Payne je tu představen jako „evangelický farář píšící víc o člověku než o Bohu.“ Styl popisuje Weiss jako „vběhnout sám sobě pod kola“: čili opakované snažení skrze slova najít hlavu a patu vlastního života. Biblické vzdělání je hodnoceno jako povýtce negativní vklad: „Je vnitřně infikován, nevyčísitelně a hlubinně.“ *Nečekaný čekáný* je charakterizováno jako setkání pra-příběhů a vlastního života. Hlavní smysl psaní vidí Weiss v tom: „psát, aby se udrželo to lidské“; přiřazuje tak autora k široce načrtnutému humanismu. Objevuje se srovnání s Janem Balabánem, oba: „[...] umějí pracovat se slovem úsporně a přesně.“ Texty hodnotí jako básně v próze, meditace v nich mají navrch, objevují se sny a krátké příběhy. Snaha „přibrzdit Zlýho v sobě“ (resp. snaha autorů, kteří se snaží o totéž) odkazuje k autorům skupiny 26, které Payne zařadil do *Evangelického kalendáře 2005*. Podobně jako v případě Štolbové je tu malován obraz faráře, který se „probudil z dogmatického spánku“, „svlékl církevní kabát.“ Weiss vyzdvihuje autentický styl, naléhavost zpovědi, svědectví o zlu v sobě, zápas s ním prostřednictvím řeči.

Tomuto dílu bylo věnováno zatím nejvíce „mediální pozornosti.“ Zásadním rozpoznáním kritiky je příklon k experimentu, prohloubení tvarové pestrosti; rovněž důraz na specifický noetický a senzualistický průzkum a etická naléhavost.

²³⁵ Viz kapitola 3.2.4. *Figury, figurace, figuranti a figuríny: sbírka kamenů vybrošených.*

²³⁶ Bělunková, Renata. *Sny a realita Petra Pazdery Payna.* Weles 2006, č. 24-25, s. 186-187.

²³⁷ Weiss, Tomáš. *Přibrzdit slovem Zlýho v sobě.* Lidové noviny, roč. 18, č. 201, Orientace, s. 6.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Cirkus Hippolyt

Stanislav Škoda²³⁸ upozorňuje na básnický jazyk, mnohdy upomínající na baladickou dikci 19. století, který dostává zároveň současnější háv; vzdáleně připomíná básně Reynkovy (jejich naléhavost a neústupnost prý však Paynovým textům trochu chybí). Označen je tu za spisovatele nenápadného.

Slepicto/koňmo

Radim Kopáč²³⁹ hovoří o způsobu vztahu textu a obrazu jako o intimním dialogu. Text sám je charakterizován jako sémantická džungle, přičemž spojitost mezi texty je založena na asociativnosti a nekonekventnosti. Žánrový záběr je tu dosud největší, vyskytuje se tu poezie („naivistická, evidující, aforizující, nonsensová či fantaskní stylizace“), próza, drama (dramolet), apokryf, morytát, pohádka nebo bajka.

Radim Kopáč v knize *Pomalá slunce hlasů*,²⁴⁰ ve stati *Kyvadlo v černém světle* opakuje postřehy z doslovu k *Figurám, figuracím, figurantům a figurínám*. Po stránce stylové charakterizuje Paynovo psaní jako nejednosměrný slovesný proud, který lavíruje mezi krátkou povídkou a rozsáhlejšími textovými plochami; konstatuje přítomnost meditativních monologů, sebezpytných pasáží tlumených a zpomalovaných až k prahu ticha a nehybnosti; epických fází, dramatických dějových sekvencí, rychlého sledu událostí. Z rozmytých kontur krajiny Paynových textů vystupuje bezútesná sinusoida existence, a tím je zdůrazněna hluboká antitetičnost: „Nahoru a dolů. Vzlety a pády. Pohyb a permanentní protipohyb. Nekonečné řady tezí a antitezí.“²⁴¹ Nastoluje věčnou otázku, kterak dojít od každodenní empirie k vyššímu, posvátnému; také otázku lidské svobody. Celek Paynova textu připomíná mysteriózní monumenty – slova jsou ostrá, věty semknuté. Objevují se rysy nezaujatého, rezervovaného, emocionálně tlumeného pozorovatele pečlivě a ze všech úhlů evidujícího rozprostraněné skutečnosti (podobně jako rakouského antiromantika Petera Handkeho anebo autorů francouzského nového románu 50. a 60. let).

Z celkem osmadvaceti kritických statí považujeme za nejzávažnější texty Radima Kopáče (ten přináší vedle Štolby jedinou rozsáhlejší syntetickou studii), Josefa Štochla, Vladimíra Novotného, Jana Štolby a zejména Pavla Rejchrtu, Paynovi blíže umělecky spřízněného autora. Dle prostoru a počtu kritických statí usuzujeme, že jde o autora, jemuž je v kritických kruzích věnován dostatek pozornosti. Nicméně rozsáhlejší syntetická studie stále chybí. Určité průkopnické počiny v tomto směru zaznamenáváme ze strany Jana Štolby a především Radima Kopáče, který se Paynově tvorbě věnuje soustavně a navíc pravidelně publikuje rozhovory s autorem. Nadto se Payne významně podílí na kulturním životě aktivitami vydavatelskými, publicistickými (kmenový autor Walesu ad.), účastí na

²³⁸ Škoda, Stanislav. *Koňská balada*. Reflex roč. 16 (2005), č. 38, s. 63.

²³⁹ Kopáč, Radim. *Ve snu psát a v psaní snít (doslov)*. In: Pazdera Payne, Petr. *Slepicto/koňmo*. Železný Brod: Michal Machat, 2007. S. 54.

²⁴⁰ Kopáč, Radim. *Pomalá slunce hlasů*. 1. vydání. Praha: Concordia, 2005. 189 s.

²⁴¹ Tamtéž, s. 106.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

autorských čteních (např. literárního Zarfestu v Děčíně) a také např. jako editor pozoruhodného *Evangelického kalendáře 2005*, v němž shrnul díla autorů vlastní generace, která považuje za hodnotná. Přesto náleží spíše k menšinové literatuře, ale to je jen velmi relativní kritérium. V jeho tvorbě chybí nějaké zásadní, velké dílo, kterým by autor zásadně promluvil do literárního vývoje a takříkajíc se posunul do hlavního světla zájmu, nicméně pravděpodobně autorovi vyhovuje právě taková pozice, jakou má, čili pozice mezi spisovateli respektovanými, ačkoliv nikoli na prvních stranách literárních žurnálů a na předních příčkách žebříčků prodejnosti.

Výuka tématu českých pověstí na prvním stupni základních škol

Autorka: Markéta Lancová

Úvod

Doba, ve které vyrůstají dnešní děti, je dobou poznamenanou procesy globalizace; lidstvo ve snaze čelit různým ekonomickým problémům a válečným hrozbám vytváří řadu nadnárodních společenství. V důsledku vzniku těchto uskupení pak v jejich rámci dochází často ke stírání rozdílů národních kultur. Lidstvo obecně napřelo, a to zejména v poslední době, své síly především ke splnění výše uvedených cílů. Obávám se, že v této době, která je navíc charakterizována též expanzivním rozvojem informačních technologií, se poněkud zapomíná na instituty vlastenectví a národní hrdosti. Každý národ je historicky určován geograficky, jazykově, užívanou měnou a zejména svou historií, ke které nesporně patří oblast písemnictví a oblast literární. I přes logickou potřebu zvládat současné složité úkoly ekonomické, politické a vojenské povahy by se nemělo na otázku vlastenectví a národní hrdosti zapomínat. Děti jsou dnes vychovávány především s důrazem na myšlení v evropských a globálních souvislostech a význam příslušnosti k jedné zemi, k jednomu národu se často opomíjí.

A právě takto mnou vnímaný problém je odrazovým můstkem pro tento příspěvek. Zabývám se v něm tématem českých národních pověstí jakožto nástrojem k dosažení rozvoje národního sebevědomí a vlasteneckého cítění u dětí, které v současné uspěchané, moderní době plné zahraničních vlivů jen velmi těžko mohou vstřebávat podněty, které bych v nich vzbudily hrdost na zemi, ve které žijí, na její historii i současnost.

Při vyslovení slovního spojení „staré pověsti české“ se všem vybaví kouzelné Alšovy ilustrace a krásné, až skoro pohádkové příběhy A. Jiráska. Že se však za těmito „pohádkami“ skrývá minulost našeho národa a že přes neuznání pověstí jako historického pramenu nesou v sobě české národní pověsti mnohá svědectví o životě našich předků, je věc jiná.

Pověst je definována jako příběh, který má pravdivé jádro a jehož okolnosti jsou smyšlené. Kladu si však otázku, nakolik učitelé a žáci tuto definici chápou. Uvědomují si žáci při čtení pověstí, kde je pověst pravdivá a kde fabuluje, připouštějí možnost, že nemusí být na pověsti pravdivé nic, uvažují o jejím vzniku a poslání, či se jen učí tyto poutavé příběhy a vyprávějí je dál, aniž by z nich vyčetli a rozpoznali to, co jim doopravdy říkají?

Výsledky výzkumu, který jsem provedla s cílem zjistit pojetí tématu českých pověstí učiteli na prvním stupni základních škol, tuto otázku, doufejme, zodpoví.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Současný stav výuky tématu českých pověstí

Jelikož téma českých národních pověstí považuji za téma nejen zajímavé a poutavé, ale také důležité pro formování charakteru každého občana této země, rozhodla jsem se realizovat výzkum, který by ukázal, jak s tímto tématem učitelé nakládají a jakých změn dosahují u žáků jeho výukou.

Chtěla jsem tedy zjistit, jak se vyučuje téma českých pověstí na našich základních školách, jaká časová dotace je jim věnována, na co je při jejich výkladu kladen důraz, jaké poznatky si žáci odnášejí a samozřejmě to, jakým způsobem těchto změn u nich učitelé dosahují, jaké možnosti k tomu učitelé mají a nakolik je využívají. Dále jsem chtěla zjistit, zda se liší pojetí výuky českých pověstí na školách s nižšími počty žáků. Pro dosažení cílů výzkumu jsem zvolila jako malé školy takové školy, jejichž počet žáků je nižší než 200.

Výzkum je směřován prakticky třemi směry. Nejprve je zaměřený na učitele, poté na žáky a nakonec na literaturu, která je pro výuku tohoto tématu dostupná.

Výzkumné šetření probíhalo na školách s běžnými počty žáků od 1.5.2010 do 17.5.2010, na školách s menšími počty žáků pak od 13.9.2010 do 15.9.2010.

Výzkum byl realizován na čtyřech školách s počtem žáků větším než 200 a na čtyřech školách s počtem nižším. Všechny školy byly pod správou Ústeckého kraje a byly různého typu i zaměření. Konkrétně se jednalo o tyto školy: 10. ZŠ Most, 14. ZŠ Most, ZŠ České mládeže Ústí nad Labem, ZŠ Bezručova Ústí nad Labem, ZŠ Hora svaté Kateřiny, ZŠ Louka, ZŠ Bečov a ZŠ Braňany.

Respondenty byli učitelé, kteří v současných čtvrtých ročnících vyučují vlastivědu (a tedy téma českých pověstí) a žáci ročníků pátých, kteří téma českých pověstí probírali v předešlém roce.

Jako výzkumnou metodu jsem zvolila u učitelů metodu řízeného rozhovoru, u žáků dotazníkového šetření a v případě srovnávání škol s menším a větším počtem žáků metod srovnávacích. Pro výzkum didaktických textů jsem využila metody analýzy a srovnání pomocí tabulky.

Po vyhodnocení dat získaných z dotazníkového šetření a rozhovorů na školách s větším počtem žáků mohu výsledky shrnout tímto způsobem:

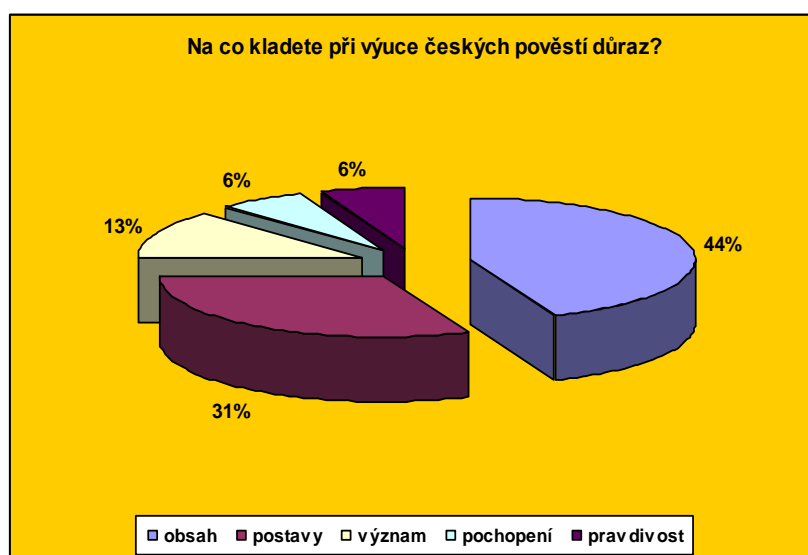
Všechny školy, na kterých jsem výzkum realizovala, mají ve ŠVP učivo starých pověstí rozloženo do dvou nebo třech vyučovacích hodin, přičemž většina z dotazovaných učitelů tuto hodinovou dotaci dodržuje. Všechny učitelky pak ale využívají mezipředmětových vztahů a věnují se tomuto tématu i v jiných předmětech, nejvíce zařazují toto téma do výuky českého jazyka, kde v hodinách literární výchovy rozebírají jednotlivé postavy.

Na dotazovaných školách využívají učitelé pouze učebnice od nakladatelství Alter a Nová škola a většina učitelů s těmito učebnicemi není při využití ve výuce vlastivědy spokojena. Téměř 90% učitelů pak ve výuce využívá také jinou literaturu než učebnice, a to převážně knihu Staré pověsti české od A. Jiráka. Jinou literaturu již ke své vlastní přípravě nevyužívají.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Z metod učitelé využívají nejvíce metody dramatické a dále pak metody poslechu nebo čtení. Při výuce klade většina učitelů důraz na znalost obsahu pověstí a na poznání postav, které se v nich objevují. Na význam pověstí se zaměřuje pouze 13 % učitelů, otázkou pravdivosti a pochopením tématu českých pověstí se zabývá pouze 6 % učitelů.

Graf č. 1 – Vyhodnocení odpovědí na otázku „Na co kladete při výuce českých pověstí důraz?“ z rozhovoru vedeného s učiteli na větších ZŠ

Pomůcky se na školách sice objevují, avšak pouze nástěnné tabule s výjevy z pověstí a audio pomůcky. Učitelé si pak ve velké míře sami vytvářejí pracovní listy, kartičky a jiné pomůcky. Všechny jsou však opět zaměřeny pouze na zapamatování obsahů pověstí.

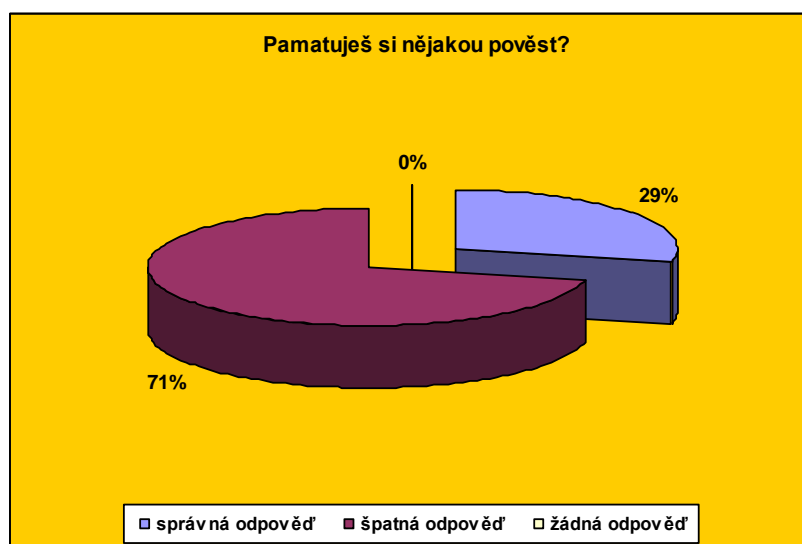
V tomto duchu plní žáci i samostatné úkoly. Využívají informačních technologií k vyhledání obsahů a postav jednotlivých pověstí.

Část výzkumu zaměřená na žáky potvrdila již získané poznatky z rozhovorů s učiteli. Potvrdila, že důraz při výuce tématu českých pověstí je kladen na obsah pověstí a na jejich postavy. Dále pak, stejně jako část zaměřená na rozhovory s učiteli, ukázala, že na školách nejsou žádné zajímavé pomůcky, informační technologie se využívají v rámci splnění samostatného úkolu a že se žáci v rámci tohoto tématu ve většině případů nezúčastnili žádné vlastivědné vycházky.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

V této části výzkumu se dále ukázalo, že 86% žáků si vůbec nevzpomíná, že téma českých pověstí probírali. Potvrzuje to pak více než 70 % dotazovaných žáků pátých ročníků, kteří nedokážou vyjmenovat ani jednu pověst či postavu z českých pověstí správně, přičemž ale více jak polovina žáků zhodnotila své zvládnutí této látky jako úspěšné. Svě poznatky získávali žáci nejčastěji od učitelů (71%) a z učebnicových textů (29%).

Graf č. 2 – vyhodnocení odpovědí na otázku „Pamatuješ si nějakou pověst?“ z dotazníkového šetření mezi žáky větších ZŠ

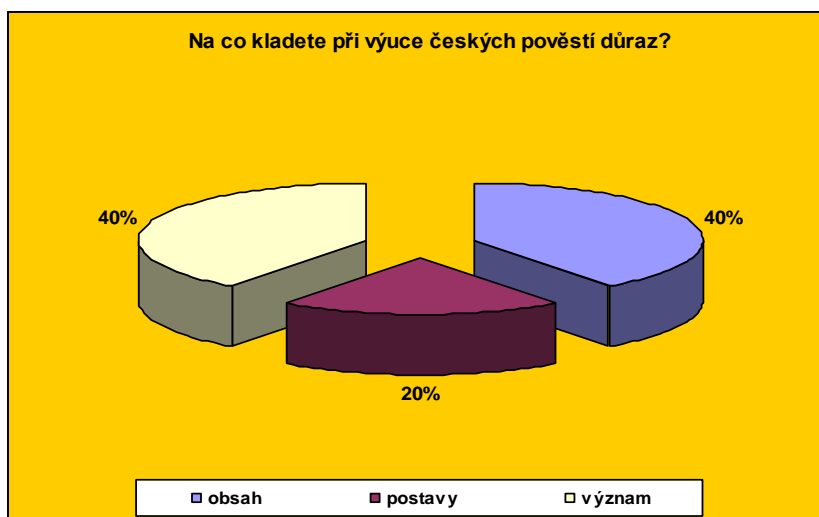
Na školách s menšími počty žáků se získané hodnoty odlišovaly a závěr výzkumného šetření je tedy v některých bodech také odlišný.

Polovina dotazovaných učitelů působí na prvním stupni základní školy více než 20 let. Učivo českých pověstí se na malotřídních školách realizuje v hodinové dotaci osm a čtyři vyučovací hodiny, a to v přesné polovině; všichni dotázaní učitelé pak tuto hodinovou dotaci dodržují a více než 70% učitelů je s celkovou koncepcí výuky tématu českých pověstí spokojená.

Nejvíce učitelů při výuce tohoto tématu využívá metod dramatické výchovy a při výuce klade důraz především na znalost obsahů jednotlivých pověstí a na pochopení jejich významu.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Graf č. 3 – Vyhodnocení odpovědí na otázku „Na co kladete při výuce českých pověstí důraz?“ z rozhovoru vedeného s učiteli na malých ZŠ

Učitelé zadávají žákům ve všech případech samostatné práce a žáci nejčastěji pracují individuálně. Dosažení stanovených cílů učitelé ověřují ve většině případů formou vlastního sebehodnocení žáků, samostatného verbálního projevu nebo vytvořením samostatného projektu. Učitelé se žáky nenavštěvují žádná místa v rámci vlastivědných vycházek, které by se pojily k tématu českých pověstí. Učitelé propojují téma českých pověstí nejčastěji v předmětech vlastivěda a český jazyk.

Ke své vlastní přípravě více než polovina učitelů nepoužívá žádnou odbornou literaturu. Ve výuce pak větší část doplňuje učebnicové texty pracovními listy nebo knihou Staré pověsti české od A. Jiráska.

Učitelé mají na školách k dispozici při výuce tématu českých pověstí výukové programy na počítači a audio-vizuální pomůcky. Vlastní pomůcky si učitelé nevytvářejí. Většina učitelů využívá technických prostředků ve výuce tématu českých pověstí, informační technologie pak využívá 50% učitelů.

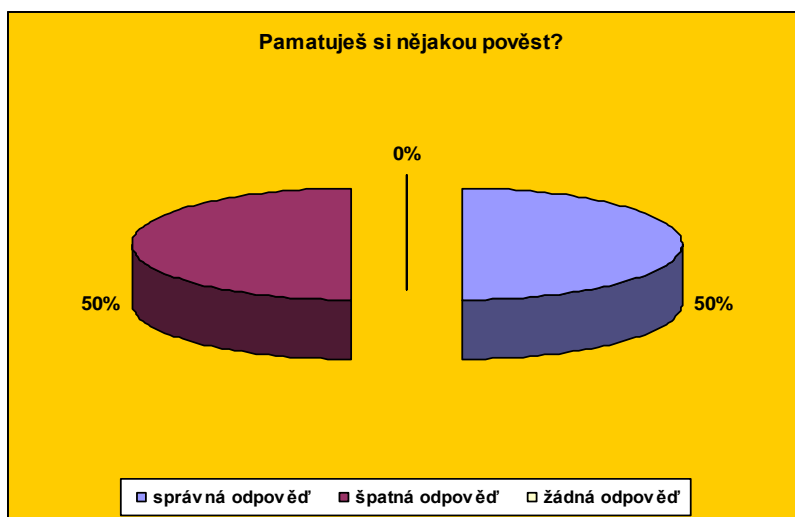
Polovina dotazovaných učitelů využívá učebnice od nakladatelství Prodos, čtvrtina učitelů pak využívá učebnice nakladatelství Alter a druhá čtvrtina učebnice od nakladatelství Nová škola. Všichni učitelé jsou s těmito učebnicemi spokojeni.

Výsledky získané pomocí dotazníků předložených žákům pátých ročníků se dají shrnout takto.

Polovina žáků uvádí, že se na probírané téma českých pověstí pamatuje dobře, druhá polovina si na téma vzpomíná, ale mnoho si z něj nepamatuje. Taktéž polovina žáků dokáže správně vyjmenovat některou z českých pověstí a uvést její hlavní postavy, druhá polovina žáků si pak pověsti a jejich postavy zaměňuje s jinými historickými osobnostmi.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Graf č. 4 – vyhodnocení odpovědí na otázku „Pamatuješ si nějakou pověst?“ z dotazníkového šetření mezi žáky malých ZŠ

Všichni žáci uvádějí, že se poznatky k tématu českých pověstí dozvěděli pouze z výkladu učitele. Více než polovina z nich však uvádí, že využívali informačních technologií, aby splnili samostatný úkol zadaný učitelem. Z vlastního zájmu žáci téma českých pověstí nevyhledávají. Polovina žáků si nepamatuje žádné zajímavé pomůcky, které by při výuce tématu českých pověstí používali. Nikdo z žáků nenavštívil žádné místo, které by se vztahovalo k probíranému tématu. Více než 70 % z nich téma českých pověstí bavilo více než jiná témata probíraná v předmětu vlastivěda, všichni žáci se cítili být v tomto učivu úspěšní.

Ukázalo se, že malé školy jsou z pohledu učitelů na výuku tématu českých pověstí lépe vybaveny než školy většího typu, mají větší časovou dotaci, využívají kvalitnějších učebnicových textů a učitelé se lépe připravují na výuku.

Ze srovnání uvedených závěrů vyplývá, že žáky na školách menšího typu téma pověstí baví více a jsou v něm úspěšnější. Pamatují si z něj více a lépe jej chápou. Důvodem je, dle mého názoru, větší hodinová dotace pro výuku tohoto tématu na školách menšího typu, používání vhodnějších učebnicových textů a také lepší vybavenost menších škol.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Analýza učebnicových textů

Výzkum ukázal, že výsledky, kterých dosahují učitelé ve vědomostech žáků, jsou z velké míry ovlivněny učebnicemi, které používají. Vzhledem k velmi široké škále předmětů, které učitelé na prvním stupni základní školy vyučují, nemá většina z nich dostatek času se kvalitně seznámit se všemi tématy, které probírají v různých předmětech. Téma českých národních pověstí je téma velmi komplikované pro osvojení na potřebné úrovni, není proto pro učitele snadné se na jeho výuku připravit. Právě proto jsem se rozhodla udělat průzkum učebnicových textů, které se týkají tématu českých pověstí a mají doložku MŠMT.

Po provedení analýzy všech dostupných didaktických textů, které se zabývají tématem českých národních pověstí, jsem došla k tomuto závěru.

Většina učebnic, které jsou pro učitelé dostupné, mají z mého pohledu nevyhovující učební texty k tématu českých pověstí.

K tomuto názoru mě vede několik zjištěných faktů. Učebnice pojem pověst z větší části vůbec nevysvětlují, pokud ano, vysvětlují ho jen jako vymyšlený příběh bez nějakého zvláštního významu. Otázkou jejich pravdivosti se nazabývají buď vůbec nebo tuto otázku až příliš zjednodušují. Například učebnicový text od nakladatelství Fortuna problém pravdivosti pověstí shrnuje tak, že pravdivá je pouze pověst O praotci Čechovi a zbytek pověstí je vymyšlený. Jiná nakladatelství tento problém vysvětlují obecnou definicí pověstí, tedy jako příběh s pravdivým jádrem a vymyšlenými okolnostmi. Tato definice, jak víme, ale u českých národních pověstí tak úplně neplatí. V textu se neobjevují ani kronikáři, kteří pověsti zaznamenali, ani autoři, kteří se jim věnovali později, vliv pověstí na umění není zmíněn vůbec. Některé publikace uvádějí Kosmu, o další kronikářích se zmiňuje pouze nakladatelství Prodos.

Zkráceně lze říci, že učební texty v dostupných učebnicích se zaměřují pouze na obsah a postavy pověstí, jejich národní význam, vliv na současné umění i významné postavení v minulosti většina z nich úplně přehlíží.

Výjimku mezi všemi učebnicemi však tvoří publikace od nakladatelství Prodos. Tento učebnicový text klade důraz na pochopení významu pověstí, zabývá se jejich vznikem, pravdivostí a využitím v současné době. Předává žákům klíčová fakta, avšak nechává jim prostor pro vytvoření vlastního názoru ohledně otázky pravdivosti pověstí.

Srovnání učebnic – viz Tabulka č. 1.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Závěr

Téma českých pověstí může být v dnešní době v rukou kvalifikovaných učitelů silnou zbraní při působení na národní sebevědomí žáků, na jejich úctu a lásku k zemi, ve které žijí.

Právě toto téma je jedním z úvodních dějepisných témat, se kterým se žák setkává, a vlastně prvním, které se vztahuje k zemi, ve které žije. Jako takové by mělo mít ve výuce své zvláštní postavení.

Téma samo o sobě, bez nějakých zvláštních úprav, působí na žákovo vlastenecké cítění a přitahuje jeho pozornost svou krásou, zajímavostí a jakýmsi tajemnem.

V příbězích ožívají naši předkové se svými výjimečnými schopnostmi, se statečností a silou, s hrdinskými skutky, které dávají naší zemi svůj, pro nás jedinečný, půvab. A spory o jejich pravdivost, vedené dlouhá léta, dávají těmto příběhům roušku tajemna a prostor pro vlastní výklad.

Obávám se však, že české národní pověsti tak, jak jsou pojímány v současné výuce, toto kouzlo nenesou. Slova učebnic a mnohdy učitelů je přenáší do světa obyčejných pohádek a žákům berou pocit sounáležitosti s těmi, které v příbězích obdivovali a se kterými se ztotožnili. Hrdinské skutky, statečnost, odvaha nás Čechů ve vědomí dětí mizí.

Učitelé se omezují pouze na odsouzení pověstí jako nepravdivých příběhů a další význam pověstí žákům již nezprostředkují. A žáci, jak je evidentní z výsledků výzkumu, toto téma jako nevýznamné a nepravdivé velmi rychle zapomínají a o pověstech za pouhý rok vědí již jen malé útržky.

Učitelé často zapomínají, že nám tyto pověsti bez ohledu na jejich pravdivost či nepravdivost představují svět takový, jaký byl nebo alespoň jako takový, po kterém jsme toužili. Vyprávějí nám o době, o které nevíme nic jiného a tak jsou pověsti jako majákem v temnu minulosti. Posláním učitele je tuto možnost vědění žákům poskytnout.

A právě proto jsem přesvědčena, že je více než nezbytné, aby učitelé přehodnotili svůj přístup k výuce tématu českých pověstí, aby se odpoutali od výkladu pověstí pouze po stránce literární, tedy zaměřené na obsah, formu a postavy jednotlivých příběhů, ale aby v rámci výuky předmětu vlastivěda věnovali více pozornosti jejich výkladu historickému, významu, vzniku a poslání. Důležitým pomocníkem by pak měly být učitelům vhodnější učebnicové texty a širší škála didaktických pomůcek; obojí však bohužel v současné době na našem trhu téměř chybí a tak by vytvoření kvalitních výukových materiálů usnadnilo učitelům práci a pomohlo jim k zaměření pozornosti na důležité aspekty tak komplikovaného tématu, jakým české pověsti bezesporu jsou.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Tabulka č. 1 – srovnání učebnic

Nakladatelství	Kritéria hodnocení							
	Zmíněné pověsti	Vyprávěné pověsti	Vysvětlení pojmu pověst s ohledem na její pravdivost	Kosmas	Další kronikáři	Vliv pověstí na umění	České pověsti v dílech spisovatelů	Význam pověstí
ALTER	O praotci Čechovi, O Krokovi a jeho dcerách, Přemyslovská pověst	Žádné	Krásný příběh, který neodpovídá skutečnosti	Pouze zmíněn	Ne	Ne	Ne	Osvětlení temných míst v naší minulosti
NOVÁ ŠKOLA	Žádné	O Čechovi, O Krokovi a jeho dcerách, Přemyslovská pověst, Pověst o Horymírovi	Vymyšlený příběh	Nezmiňuje	Ne	Ne	Ne	Osvětlení temných míst v naší minulosti
SPN	O Horymírovi, O králi Ječmínkovi	O praotci Čechovi, O Krokovi a jeho dcerách, Přemyslovská pověst	Jeden z historických zdrojů, který má však pravdivé jádro a zbytek je vymyšlen	Základní informace o jeho díle	Ne	Ne	Ne	Ne
SPL-PRÁCE	O Bivojovi, O Lucké válce	O praotci Čechovi, O Krokovi a jeho dcerách, Přemyslovská pověst, Dívčí válka, O Horymírovi, O Bruncvíkovi	Nevysvětlen	Pouze zmíněn	Ne	Ne	Ne	Ne
PRODOS	Žádné	O praotci Čechovi, O Krokovi a jeho dcerách, Přemyslovská pověst	Nevysvětlen, avšak přiznána jejich možná pravdivost	Základní informace o jeho životě a díle	Dalimil, Václav Hájek z Libočan	Ano	A. Jirásek, V. Vančura	Národní a vlastenecký význam
FORTUNA	O Krokovi a jeho dcerách, Křesomysl	O Čechovi, Přemyslovská pověst	Nevysvětlen, pov+ěst O Čechovi pravdivá, ostatní pověsti vymyšlené	Pouze zmíněn	Ne	Ne	Ne	Ne
PANSOFIA	Žádné - pouze výčet několika postav	Žádné	Vymyšlený příběh	Nezmiňuje	Ne	Ano	A. Jirásek	Ne
PORTÁL	Žádné	Přemyslovská pověst	Nevysvětlen	Nezmiňuje	Ne	Ne	Ne	Ne

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Seznam použité literatury:

AUGUSTA, P.; HONZÁK, F. *Vlastivěda pro 4. ročník*. Třetí vydání. Praha: SPL – PRÁCE, 2005. 96 s. ISBN 80-86490-71-8.

BLOUDKOVÁ, M.; et.al. *Vlastivěda pro čtvrtý ročník ZŠ*. Druhé vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2002. 56 s. ISBN 80-7235-184-2.

DANIELOVSKÁ, V.; TUPÝ, K. *Vlastivěda pro 4. ročník základní a obecné školy*. První vydání. Olomouc: PANSOFIA, 1996. 60 s. ISBN 80-85804-79-4.

DANIELOVSKÁ, V.; TUPÝ, K. *Vlastivěda pro 4. a 5. ročník ZŠ – 1. část, 4. ročník*. První vydání. Praha: FORTUNA, 1998. 56 s. ISBN 80-7168-508-9.

HARNA, J. *Vlastivěda – obrazy ze starších českých dějin*. První vydání. Všeň: ALTER, 1996. 63 s. ISBN 80-85775-44-1.

JIRÁSEK, A. *Staré pověsti české*. Patnácté vydání. Praha: Albatros nakladatelství, a.s., 2008. 284 s. ISBN 978-80-00-02255-0.

KARBUSICKÝ, V. *Nejstarší pověsti české*. Druhé vydání. Praha: Mladá fronta, 1967. 348 s.

KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny*. První vydání. Praha: Mladá fronta, 1995. 312 s. ISBN 80-204-0524-0.

Kosmova kronika česká. Sedmé vydání. Praha: Paseka, 2005. 304 s. ISBN 80-7185-515-4.

Kristiánova legenda. První vydání. Praha: Vyšehrad, 1978. 165 s.

Kronika tak řečeného Dalimila. Druhé vydání. Praha: Paseka, 2005. 272 s. ISBN 80-7185-767-X.

Staročeská kronika tak řečeného Dalimila (1). První vydání. Praha: Academia, 1988. 616 s.

Staročeská kronika tak řečeného Dalimila (2). První vydání. Praha: Academia, 1988. 608 s.

STŘÍBRNÁ, I. *Vlastivěda 4 – učebnice pro 4. ročník ZŠ*. První vydání. Brno: Nová škola, 2006. 45 s. ISBN 80-7289-061-1.

TŘEŠTÍK, D. *Mýty kmene Čechů*. První vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 291 s. ISBN 978-80-7106-646-0.

URBANOVÁ, A. *Dramatika pro děti. VII. díl*. První vydání. Praha: ARTAMA, 1994. 37 s. ISBN 80-7068-081-4.

VYSKOČILOVÁ, E.; et.al. *Vlastivěda pro čtvrtý ročník*. Druhé vydání. Praha: PORTÁL Praha, 1996. 78 s. ISBN 80-7178-060-X.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Metodická pomůcka didaktické hry ve výuce českého jazyka a literatury

Autorka: Vendula Mikulíková

1 Studentská grantová soutěž

Studentská grantová soutěž (SGS) byla na Univerzitě Palackého v Olomouci vyhlášena dne 30. 11. 2009. Primárně je určena na podporu studentských projektů v rámci činnosti studentů v doktorských a magisterských studijních programech v oblasti výzkumu, experimentálního vývoje a inovací. Řídí se pravidly stanovenými směrnicí rektora č. B3-09-3-SR: *Zásady studentské grantové soutěže na Univerzitě Palackého v Olomouci*.

Od března roku 2010 do března roku 2011 probíhá realizace schválených studentských projektů. Projekt, který má za úkol vytvořit *Metodickou pomůcku „Didaktické hry ve výuce českého jazyka a literatury“*, byl podán hlavní řešitelkou Mgr. Vendulou Mikulíkovou a PhDr. Hanou Marešovou, Ph.D., jako spoluřešitelkou.

2 Projekt

Projekt rozvíjí výzkumnou část dizertační práce²⁴² hlavní řešitelky.

Základem projektu je vytvoření metodické pomůcky, která bude následně distribuována mezi učitele. Cílovou skupinou projektu jsou především učitelé českého jazyka a literatury na druhém stupni základních škol, nižších gymnáziích a budoucí učitelé mateřského jazyka na ZŠ.

Cíle projektu

- Analýza aktuálních poznatků v oblasti využití didaktické hry ve výuce mateřského jazyka s ohledem na koncepci Rámcového vzdělávacího programu pro základní školy.
- Vytvoření metodické pomůcky pro učitele mateřského jazyka na 2. stupni ZŠ zaměřené na implementaci netradičních výukových metod do výuky mateřského jazyka, zejména s ohledem na rozvoj komunikačních kompetencí žáků.
- Zpřístupnění metodických materiálů pedagogickým pracovníkům prostřednictvím offline a online elektronických zdrojů.

²⁴² „Využití hry ve výuce českého jazyka a literatury“

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Výstupy projektu

- Metodická pomůcka Didaktická hra ve výuce českého jazyka a literatury – CD ROM .
- Webová stránka s implementovanou metodickou pomůckou umístěná na <http://kcjl.upol.cz>.
- Publikační výstup na studentské konferenci Škola, jazyk a literatura na počátku nového tisíciletí 2010 v Ústí nad Labem.

2.1 Metodická pomůcka

Metodická pomůcka bude obsahovat dva způsoby metodických návodů, jak vyučovat vybraná témata jednotlivých složek českého jazyka na druhém stupni ZŠ. Výběr témat bude podřízen vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace z Rámcového vzdělávacího programu pro základní školy, s ohledem na nově probíraná témata učiva v jednotlivých ročních druhého stupně ZŠ. Pro každý ročník budou vhodně vybrána témata jak pro mluvnici, tak pro literární i slohovou a komunikační výchovu.

První způsob metodického zpracování se týká podání nového učiva žákům klasickou formou výuky (výklad, procvičování učiva pomocí jazykových a jiných cvičení apod.), druhým způsobem zpracování je podání nového učiva žákům netradičním zážitkovým způsobem (pomocí her a dalších herních aktivit).

Za každou vytvořenou lekcí následuje nestandardizovaný test zjišťující u žáků míru zapamatovaných informací.

Metodická pomůcka bude učitelům distribuována dvěma způsoby. Jednak bude vydána na CD nosičích, jednak budou veškeré materiály umístěny na webových stránkách za tímto účelem vytvořených.

2.2 Časové rozvržení projektu

Během měsíce dubna probíhaly práce s literárními a elektronickými zdroji. Byly shromážděny vhodné herní náměty pro vybrané lekce mluvnice, literární a slohové výchovy. Byly získávány náměty pro doplňující materiály (pracovní listy, hrací karty, pomůcky, obrazový materiál ad.). Následovalo třídění získaných materiálů a jejich jednotná úprava k dalšímu zpracování.

V květnu a červnu bylo osloveno 200 základních škol celé České republiky a byla jim nabídnuta možnost podílení se na vznikajícím projektu. Podle ŠVP těch škol, které na nabídku reagovaly kladně, byla vybrána příslušná témata, která by byla vhodná ke zpracování v metodické pomůcce.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Následovalo rozpracování jednotlivých témat mluvnice, literární a slohové výchovy podle ročníků druhého stupně základní školy (6. – 9. třída) s ohledem na konkrétní ŠVP škol.

V měsíci červnu byl určen počet tematických okruhů pro příslušné ročníky druhého stupně základní školy. Tím byl sestaven obsah metodické pomůcky.

Od července do začátku září postupně vznikaly jednotlivé přípravy pro vybrané tematické celky. Byly také sestaveny nestandardizované testy, které následují za každou jednotlivou lekcí (metodickým listem). Zpracování všech lekcí pro jednotlivé ročníky a jejich úprava tak byla dokončena.

V září byla první (zkušební) verze metodické pomůcky rozšířena mezi učitele, kteří měli zájem o její využití ve výuce. Tito učitelé mají možnost pracovat s metodickou pomůckou od září do prosince roku 2010. Během této doby bude metodická pomůcka dále upravována a na základě postřehů učitelů vylepšována.

Vydání hotové metodické pomůcky na CD nosičích je naplánováno do konce roku 2010. V průběhu prosince a také v prvních měsících nového roku bude probíhat umístování materiálů na webové stránky projektu a také propagace těchto stránek.

V únoru roku 2011 bude znovu navázán kontakt se základními školami, které s metodickou pomůckou pracovaly. Podle výsledků nestandardizovaných testů a evaluačních dotazníků pro učitele bude jak metodická pomůcka samotná, tak obecně využití her ve výuce českého jazyka a literatury analyzováno a zhodnoceno.

2.3 Financování projektu

Největší část finančních prostředků je věnována na samotné vydání metodické pomůcky, které se bude realizovat ve Vydavatelství UP v Olomouci. Dále byly získány finance na zakoupení odborných pedagogických knih, sborníků her a učebnic českého jazyka. Část finančních prostředků bude sloužit k vytvoření webových stránek, na kterých bude celá metodická pomůcka umístěna a z nichž bude zpřístupněna široké veřejnosti.

2.4 Spolupráce se základními školami

V první fázi projektu bylo na základě náhodného výběru osloveno cca 200 základních škol, kterým byla metodická pomůcka nabídnuta. Podmínkou bylo, aby základní škola zaměstnávala učitele, který v některém ročníku druhého stupně učí dvě paralelní třídy (z nichž jednu by učil jako experimentální skupinu a druhou jako kontrolní skupinu). Ze všech oslovených škol mělo zájem o práci s metodickou pomůckou pouze 10 základních škol.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Podle Školních vzdělávacích programů, které zaslaly tyto školy, byly vybrány konkrétní tematické celky²⁴³ obsahující učivo vzdělávací oblasti Český jazyk (pro 6. až 9. ročník).

Metodická pomůcka byla do škol rozeslána na začátku září, od té doby s ní učitelé pracují. V této fázi čekáme na zpětnou vazbu, díky které můžeme buď potvrdit, nebo zamítnout předpokládané hypotézy stanovené v dizertační práci hlavní řešitelky projektu.

Získané odezvy na podobu a styl zpracování metodické pomůcky byly prozatím kladné. Učitelé se naprosto shodují například se způsobem tvoření zápisu do sešitů v jednotlivých lekcích. Dále bylo kladně hodnoceno to, že metodická pomůcka obsahuje nejen zásobu herních námětů, ale slouží i jako zásoba jiných cvičení, se kterými mohou učitelé dále pracovat.

2.5 Finální podoba projektu

Pro jednotlivé složky předmětu Český jazyk (mluvnice, literární výchova, slohová a komunikační výchova) v daném ročníku byly vybrány vždy dva tematické celky.

Každá vybraná lekce (tematický celek) obsahuje 6 kompletních příprav na 45minutové vyučovací jednotky. Tři z těchto příprav jsou utvořeny klasickým způsobem, do třech dalších jsou zařazeny také hry.

Celkem tedy metodická pomůcka obsahuje 72 hotových příprav pro učitele²⁴⁴. K těmto přípravám jsou přiložena i veškerá cvičení či pracovní listy. Každá příprava obsahuje také cíle, jichž má být v konkrétní hodině dosaženo.

Jednotlivé přípravy k daným lekcím mají fungovat flexibilně. U některých tematických celků jsou pouhé 3 přípravy dost málo na to, aby bylo učivo probráno dostatečně podrobně. A aby bylo také dostatečně procvičeno. Přípravy proto obsahují větší množství aktivit, které je možné rozplánovat do více než 3 vyučovacích jednotek. Vždy je však potřeba myslet na to, aby bylo dodrženo zařazení herních aktivit do výuky experimentální skupiny žáků.

Učitelé nejsou metodickou pomůckou nijak svázáni, mohou využívat svého stylu výuky. Opět však nesmí zapomínat rozlišovat výuku experimentální a kontrolní skupiny.

Metodická pomůcka má sloužit jako ukázka toho, jak je se žáky v hodinách českého jazyka možné pracovat. Nejedná se o striktní předpis, jak by měli učitelé ve své výuce postupovat.

²⁴³ Viz Příloha č. 1

²⁴⁴ Pozn.: Pro 9. ročník byla vytvořena pouze polovina příprav. Další budou postupně přibývat a ve finální podobě metodické pomůcky již nebudou chybět.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

3 Ukázky

Následuje náhodný výběr ukávek herních námětů obsažených v jednotlivých přípravách pro 6. – 9. ročník základní školy.

3.1 Herní námět pro mluvnicki (6. ročník)

*Pexeso:*²⁴⁵

Učitel žákům rozdá do dvojice **20 kartiček z tvrdého papíru**. Na kartičky žáci napíší deset spisovných slov a deset jejich nespisovných ekvivalentů (využijí nářeční slova z textu, mohou využít i vlastních znalostí různých nářečí).

Vznikne tak pexeso, které žáci ve dvojicích hrají. Můžeme zahrát několik kol s tím, že po každém kole žákům pexeso vyměníme za pexeso vytvořené jinou dvojicí žáků.

Pexeso žáci hrají podle **klasických pravidel** – pexeso se rozloží na lavici textem dolů a otáčí se vždy dvě kartičky: pokud je význam slov na obou kartičkách shodný, hráč, který otáčel, pokračuje ve hře; pokud k sobě kartičky nepatří, obrátí se zase nápísem dolů a pokračuje druhý hráč.

Vyhrává ten, kdo má na konci hry více dvojic. Z jednotlivých sad můžeme vytvořit jedno velké pexeso, které necháme žákům k dispozici ve třídě – o přestávce si je jistě rádi zahrají. Pokud budou mít zájem, mohou si kartičky pexesa dozdobit.

3.2 Herní námět pro slohovou a komunikační výchovu (7. ročník)

Bingo:

Na tabuli učitel připevní papírový arch s **nápisy zvířat** v několika sloupcích. Zvířata může na tabuli i zapsat. Žáci si všechna zvířata přečtou.

Ze seznamu si každý žák vybere **10 zvířat**, která si zapíše do sešitu. Zvířata každý zapíše **do sloupce** pod sebe. Než začne hra, ke každému zvířeti žáci připíšou **přirovnání** nebo **rčení**, v nichž se vybraná zvířata objevují.

Učitel postupně na tabuli **škrtná libovolná zvířata**. Ke každému právě škrtnutému zvířeti musí žáci uvést **jedno** (nebo i více) **příslloví** nebo **rčení** jako příklad. Kdo má ve svém seznamu zapsaném v sešitě zvíře, které právě učitel škrtnl na tabuli, **škrtně si je v sešitě také**.

²⁴⁵ Volně dle T. Houšky.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Ten, který má jako první škrtnuta všech deset zvířat ve svém seznamu, zvolá „**BINGO**“ a je vítězem. Musí nahlas přečíst zvířata a přirovnání, která si k nim původně zapsal. Hraje se na první tři místa.

Příklady: Dudek, myš, ryba, liška, včela, holub, kun, koza, husa, slepice, páv, medvěd, špaček, moucha, klíště, veš, kanárek, úhoř, rak, tchoř, lan, žirafa, slavík, želva, straka, mezek, pes, žába, vlk, prase.

3.3 Herní námět pro literární výchovu (8. ročník)

Výroky postav:

Učitel si předem připraví na lístečky s krátkými popisy nejrůznějších **scén z dramatu** Romeo a Julie a papíry – pro každého žáka jeden.

Lístečky i papíry rozdá žákům. Každý žák bude u sebe mít předepsaný začátek scény a volný papír. Úkolem žáku je **dokončit rozepsané scény libovolnou replikou**, která by se do ukázky hodila. Krátkou vetu (přímou řeč) napíše na prázdný papír, který pak přeloží.

Lísteček s předepsanou scénou si žáci nechají před sebou, přeložený papír posílají po třídě směrem, který určí učitel. Učitel koordinuje pohyby žáku: **předej svůj papír, převezmi další, předej papír, převezmi...** Podle libosti pak předávání zastaví a dá pokyn k otevření papíru. Žáci si pak přečtou **začátek scény** a **doplní** do ní **repliku**, která je na papíru. Vzniknou tak **vtipné situace**, repliky se do scén nehodí a působí komicky.

Má některý žák opravdu vtipný „úlovek“? Hodí se některému žáku replika i do jeho scény? Přečtete si několik ukázek.

Pak žáci papíry opět přeloží a posílají podle instrukcí učitele dál. Učitel může předávání zastavit, kolikrát jen chce.

Příklady scén:

Romeo a jeho družina se chystají na ples Kapuletů. Romeo říká: ...

Paris žádá starého Kapuleta o ruku Julie: ...

Kapulet jde sdělit Julii, že se bude vdávat. Julie se rozčílí: ...

Chůva přijde do Juliina pokoje a utěšuje ji: ...

Romeo spatří Julii na balkoně a šeptá: ...

Romeo vyznává svou lásku Julii: ...

Julie vyznává svou lásku Romeovi: ...

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Julie děkuje chůvě za domluvení sňatku: ...

Romeo a Julie stojí u oltáře, Romeo slibuje: ...

Tybalt, bratranec Julie, bojuje s Mecutiem a křičí: ...

Mercutio umírá a proklíná svého vraha: ...

Romeo se chystá pomstít za smrt Mecutia a vyzývá Tybalta na souboj: ...

Romeo je vykázán z Verony a loučí se s Julií: ...

Julie vypije jed. Před tím, než usne, říká: ...

Romeo se dovídá o Julii ležící v hrobce a pláče: ...

Lékárník varuje Romea před silným jedem: ...

Romeo ulehá k Julii do hrobky a pláče: ...

Romeo vypil smrtelný jed a Julie se probouzí se slovy: ...

Julie pláče nad mrtvým Romeem a odhodlává se k sebevraždě: ...

Zdrcení rodiče nachází své děti v hrobce mrtvé. Lituji svých sporů: ...

3.4 Herní námět pro mluvnici (9. ročník)

*Utvořte slovo:*²⁴⁶

Učitel si pro tuto hru připraví zásobu několika sad **písmen celé abecedy** (jako pro hru Scrabble). Písmena jsou napsaná na **lístech** každé zvlášť. Jednotlivá písmena pak učitel rozmístí **před tabulí** nápisy dolů.

Žáci se rozdělí na 3 skupiny, které se shromáždí na druhé straně třídy. Odtud vybíhá vždy jeden hráč směrem k tabuli, kde **vezme jeden libovolný lístek** s písmenkem a vrací se zpět ke skupině. Plácnutím ruky **předá štafetu** dalšímu hráči. V běhu se hráči střídají tak dlouho, dokud nejsou u tabule všechna písmenka vysbíraná.

Lavice ve třídě je nutné upravit tak, aby se mezi nimi mohli hráči bezpečně pohybovat. Všechny věci, které by mohly hráčům v pohybu zavazet, se musí před začátkem hry odklidit. Vhodné by bylo pro hru využít tělocvičnu.

²⁴⁶ Volně dle R. Portmannové.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Zatímco se hráči střídají ve štafetovém běhu pro písmenka, ostatní, kteří zrovna neběhají, mohou začít písmenka třídit a zkoušet z nich **skládat slova**.

Jakmile jsou všechna písmenka u tabule rozebraná, přesunou se skupiny k lavicím a tam společně pracují na skládání slov. Každé písmeno lze použít pouze do jednoho slova (hotová slova se už nesmí rozebírat, aby se písmena použila na další a další slova)! Za hotová slova počítá učitel skupinám body – kolik **písmen** má utvořené slovo, tolik **bodů** skupina obdrží. Někdy je lepší tvořit více krátkých slov. Pokud se některé skupině podaří sestavit originální slovo, zaslouží si jistě body navíc.

Která skupina má na konci hry nejvíce bodů? Vítězná skupina může všechna utvořená slova nahlas přečíst ostatním.

4 Závěr

Metodická pomůcka je prozatím upravována a v nejbližší době bude připravena k vydání ve své konečné podobě. CD nosiče s kompletní metodickou pomůckou budou dále šířeny mezi učitele českého jazyka na 2. stupni základních škol (případně učitele na nižších gymnáziích). Navazování dalších kontaktů s učiteli, kteří budou mít zájem o práci s metodickou pomůckou, je důležitým předpokladem pro realizaci výzkumné části dizertační práce hlavní řešitelky projektu.

Na základě výsledků testů, které vypracují žáci jak kontrolních, tak experimentálních skupin, budou stanovovány výzkumné závěry. Na základě evaluačních dotazníků učitelů pracujících s metodickou pomůckou budou upravovány a dále rozšiřovány vznikající internetové stránky obsahující metodickou pomůcku.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Použitá literatura

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání: s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2005. ISBN 80-87000-02-1.

HOUŠKA, T. *Škola hrou.* Praha: T. Houška, 1991. ISBN 80-9007004-7-7.

PORTMANN, R. *Hry pro tvořivé myšlení.* Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-876-7.

Abstrakt

Článek pojednává o projektu Studentské grantové soutěže (Univerzity Palackého v Olomouci), který nese název „Metodická pomůcka Didaktické hry ve výuce českého jazyka a literatury“, jehož hlavní řešitelkou je studentka 2. ročníku doktorského studijního programu Pedagogika (se zaměřením na český jazyk) Mgr. Vendula Mikulíková.

Klíčová slova

český jazyk a literatura, didaktická hra, Rámcový vzdělávací program, metodická pomůcka, druhý stupeň základní školy

Pozn.: Tento příspěvek vznikl díky finanční podpoře projektu (4180: 31/43410061) Studentské grantové soutěže 2010 s názvem „Metodická pomůcka Didaktické hry ve výuce českého jazyka a literatury“.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Příloha č. 1 – KOMPLETNÍ PŘEHLED ZPRACOVANÝCH TEMATICKÝCH CELKŮ

6. ročník:

LITERÁRNÍ VÝCHOVA

1. Ústní lidová slovesnost
 - **HÁDANKY A ROZPOČITADLA**
 - **FRAZEOLISMY – PŘÍSLOVÍ, PRANOSTIKY, RČEENÍ, POŘEKADLA**
 - **ÚSTNÍ LIDOVÁ SLOVESNOST – OPAKOVÁNÍ**
2. Pohádky
 - **POHÁDKY**
 - **LIDOVÉ POHÁDKY A SBĚRATELÉ**
 - **MODERNÍ POHÁDKY A JEJICH AUTOŘI**

MLUVNICE

1. Rozvrstvení národního jazyka
 - **ROZVRSTVENÍ NÁRODNÍHO JAZYKA**
 - **SPISOVNÁ A NESPISOVNÁ ČEŠTINA**
 - **ÚTVARY NESPISOVNÉ ČEŠTINY**
2. Podstatná jména
 - **OHEBNÉ SLOVNÍ DRUHY**
 - **PODSTATNÁ JMÉNA**
 - **SLOVNÍ DRUHY – OPAKOVÁNÍ**

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

SLOHOVÁ A KOMUNIKAČNÍ VÝCHOVA

1. Vypravování
 - **VYPRAVOVÁNÍ**
 - **PRVKY VYPRAVOVÁNÍ**
 - **VYPRAVOVÁNÍ – OPAKOVÁNÍ**
2. Popis
 - **POPIS PREDMETU A OSOBY**
 - **POPIS DĚJE A PRACOVNÍHO POSTUPU**
 - **POPIS – OPAKOVÁNÍ**

7. ročník:

LITERÁRNÍ VÝCHOVA

1. Básnictví
 - **LYRIKA, EPIKA, DRAMA**
 - **BÁSNĚ A VERSOLOGIE**
 - **BÁSNICTVÍ – OPAKOVÁNÍ**
2. Nejstarší světová literatura
 - **NEJSTARŠÍ SVĚTOVÁ LITERATURA**
 - **BIBLE**
 - **BIBLE – OPAKOVÁNÍ**

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

MLUVNICE

1. Slovní zásoba

- **SLOVNÍ ZÁSoba**
- **OBOHACOVÁNÍ SLOVNÍ ZÁSoby**
- **TVOŘENÍ NOVÝCH SLOV**

2. Významy slov

- 📖👉 **VÝZNAMY SLOV**
- 📖👉 **HOMONYMA, HOMOFOBY, HOMOGRIFY**
- 📖👉 **SYNONYMA, ANTONYMA**

SLOHOVÁ A KOMUNIKACNÍ VÝCHOVA

1. Popis

- **POPIS STATICKÝ**
- **POPIS DYNAMICKÝ**
- **POPIS – OPAKOVÁNÍ**

2. Charakteristika

- **CHAREKTERISTIKA**
- **CHARAKTERISTIKA VNITŘNÍ A VNĚJŠÍ**
- **CHARAKTERISTIKA – OPAKOVÁNÍ**

8. ročník

LITERÁRNÍ VÝCHOVA

1. Humanismus a renesance

- **HUMANISMUS A RENESANCE**
- **WILLIAM SHAKESPEARE**
- **GIOVANNI BOCCACCIO**

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

2. Nejstarší české památky

- **POČÁTKY ČESKÉ LITERATURY**
- **DUCHOVNÍ LYRIKA**
- **KRONIKY A KRONIKÁŘI**

MLUVNICE

1. Poměry mezi větami hlavními

- **POMĚRY MEZI VĚTAMI HLAVNÍMI (SLUČOVACÍ, STUPŇOVACÍ)**
- **POMĚRY MEZI VĚTAMI HLAVNÍMI (VYLUČOVACÍ, ODPOROVACÍ)**
- **POMĚRY MEZI VĚTAMI HLAVNÍMI (DŮSLEDKOVÝ, PŘÍČINNÝ)**

2. Souvětí podřadné

- **SOUVĚTÍ PODŘADNÉ**
- **DRUHY VEDLEJŠÍCH VĚT**
- **DRUHY VEDLEJŠÍCH VĚT – OPAKOVÁNÍ**

SLOHOVÁ A KOMUNIKACNÍ VÝCHOVA

1. Charakteristika

- **CHAREKTERISTIKA VNITŘNÍ A VNĚJŠÍ**
- **CHARAKTERISTIKA LITERÁRNÍ POSTAVY**
- **CHARAKTERISTIKA – OPAKOVÁNÍ**

2. Výtah, výpisky, výklad

- **VÝTAH**
- **VÝKLAD**
- **VÝTAH A VÝKLAD – OPAKOVÁNÍ**

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

9. ročník

LITERÁRNÍ VÝCHOVA

1. Česká Moderna a generace buřičů
 - ČESKÁ MODERNA
 - GENERACE BUŘIČŮ
 - GENERACE BUŘIČŮ – OPAKOVÁNÍ

MLUVNICE

1. Slovní zásoba
 - SLOVNÍ ZÁSoba
 - OBOHACOVÁNÍ SLOVNÍ ZÁSoby – TVOŘENÍ SLOV
 - TVOŘENÍ SLOV – OPAKOVÁNÍ

SLOHOVÁ A KOMUNIKACNÍ VÝCHOVA

1. Publicistické a zpravodajské útvary
 - PUBLICISTICKÉ A ZPRAVODAJSKÉ ÚTVARY
 - ZPRÁVA, OZNÁMENÍ, INZERÁT
 - FEJETON, REPORTÁŽ, SLOUPEK

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Současný stav využívání multimédií ve výuce literární výchovy na 2. stupni ZŠ

Autoři: Pavla Dobešová, René Szotkowski

Úvod

„Chceme-li připravovat děti na budoucnost, musíme to dělat v prostředí co nejpodobnějším tomu budoucímu.“ (Brdička, B., *Počítačové hry ve škole*, 2005, on-line)

Technologie ovládají celý vyspělý svět a obklopují nás ze všech stran. Čím více s nimi přicházíme do styku, tím větší na nás mají vliv. Mladá generace éry internetu, tak zvaná „síťová generace“ (Brdička, B., *Difúze technologií ve škole 21. století*, 2009, on-line), je považuje za přirozenou součást svého osobního, školního a pracovního života.

„Tempo, s jakým počítače a internet vstupují do dětského světa, a akcelerace počítačové gramotnosti rovněž představují faktor, který rychle zvyšuje nároky na schopnost školy tuto potřebu dětí nejen uspokojit, ale především zapojit do výuky a zhodnotit ve výuce“ (Gabal, I., Václavíková Helšusová, L., 2003, on-line). Tuto skutečnost by si měli učitelé uvědomit, protože pokrok a změny v informační společnosti se týkají všech jejích členů, ne jen generace nadcházející, nejmladší.

Učitel jako jeden ze základních činitelů výchovně-vzdělávacího procesu by proto za svými žáky neměl zaostávat a měl by projevit ochotu a zájem dále se vzdělávat, protože je to právě on, kdo do jisté míry drží v rukou osud vzdělanosti a výchovy budoucích pokolení.

A jak vypadá realita? Do jaké míry mají učitelé českého jazyka v oblibě multimediální technologie? Pracují s nimi v rámci své přípravy na výuku literární výchovy a ve výuce samotné? Poskytuje učitelům škola dostatečné zázemí, mají možnosti postgraduálního vzdělávání specializovaného na aplikaci multimédií do literární výchovy a jsou vůbec ochotni tyto kurzy, semináře navštěvovat?

Na tyto a další otázky se pokusí odpovědět disertační práce autorky, která je zaměřena na problematiku multimédií ve výuce literární výchovy.

Příspěvek bude konkrétně pojednávat o jedné z úrovní plánovaného výzkumu disertační práce, a to o předvýzkumu deskriptivních, tedy popisných problémů.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Předvýzkum deskriptivních problémů

Dle charakteru výzkumných problémů rozlišujeme v disertační práci problémy (Gavora, P., 2000, s. 26 – 28) deskriptivní (popisné) a relační (vztahové). Popisnými problémy zjistíme a popíšeme současný stav využívání multimédií v literární výchově na 2. stupni ZŠ (průzkum). Relačními problémy odhalíme existenci a těsnot vztahu mezi zkoumanými jevy ve výzkumné oblasti, přičemž konkrétně se zaměříme na problematiku dalšího vzdělávání učitelů, např. na očekávání učitelů ve vztahu k dalšímu vzdělávání, na souvislost mezi dalším vzděláváním učitelů a využitím multimédií ve výuce literární výchovy atp. (výzkum).

Předvýzkum, navazující na pilotáž, představuje zmenšený model vlastního výzkumu. Provádí se na poměrně malém vzorku respondentů, přesto však tvoří neoddelitelnou součást výzkumného bádání, neboť umožňuje „ověření metod a technik, se kterými se počítá při vlastním výzkumu a přispívá ke zpřesnění formulace problémů a hypotéz výzkumu.“ (Chráska, M., 2007, s. 27)

a) Předmět průzkumu, charakteristika výběrového souboru, metody sběru dat

Předmětem našeho průzkumu byli učitelé českého jazyka druhého stupně základních škol v Olomouckém (17 respondentů) a Moravskoslezském kraji (14 respondentů).

Výzkumný vzorek (výběrový soubor) jsme ze základního souboru získali formou vícenásobného výběru.

S ohledem na deskriptivní charakter dat jsme zvolili metodu dotazníku. Výzkumný nástroj sestával z dichotomických, polytomických i otevřených testových úloh.

Po vyplnění dotazníku jsme s některými učiteli provedli volný rozhovor, abychom si ujasnili některé položky nástroje a zjistili, zda učitelé všemu porozuměli, eventuálně proč na některé položky neodpověděli.

b) Časový harmonogram

Předvýzkum byl realizován v průběhu roku 2010. Výzkumný nástroj byl učitelům distribuován osobně a na vypracování dotazníku měli cca jednu hodinu.

c) Zaměření a výsledky

Předvýzkum byl zaměřen na problematiku deskriptivních problémů disertační práce autorky, tj. na současný stav a na trendy ve využívání multimédií ve výuce literární výchovy na druhém stupni ZŠ.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Zajímalo nás např.

2. jaké technické výukové prostředky (PC, dataprojektor, interaktivní tabule) či multimediální výukové programy mají učitelé ve výuce literární výchovy k dispozici;
3. zda učitelé využívají technických výukových prostředků a multimédií (internet, multimediální výukové programy, prezentace apod.) ve vyučování;
4. jestli si učitelé sami vyrábějí vlastní multimediální aplikace (např. prezentace v PowerPointu, práce v programech SmartNotebook nebo Activestudio aj.) do výuky;
5. který typ vyučování učitelé upřednostňují – PC řízená, PC podporovaná, obojí;
6. ve které složce předmětu Český jazyk a literatura využívají učitelé multimédií nejvíce a proč;
7. v jakých fázích výuky bývají multimedia užívaná nejčastěji.

Také jsme se okrajově tázali i na problematiku vztahu k výpočetní technice nebo ochotu podstoupit další vzdělávání ve zkoumané oblasti; na to, zda učitelé absolvovali nějaké kurzy či školení zaměřené na využití multimédií v literární výchově.

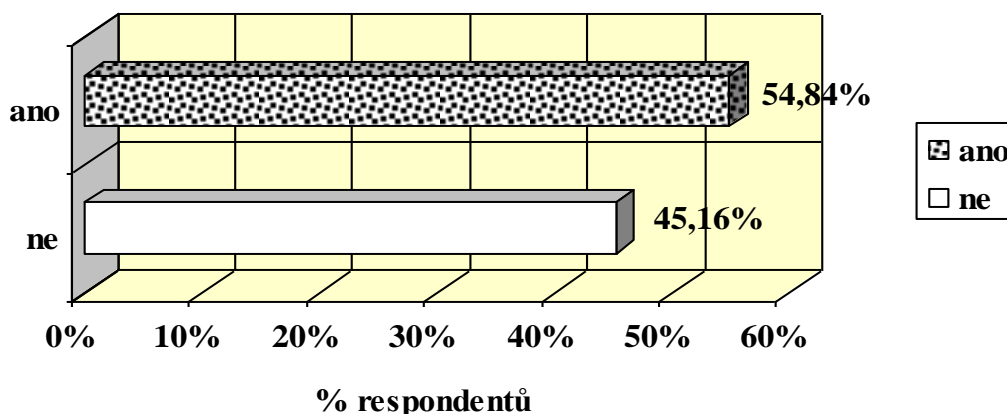
Rovněž nás zajímala i informovanost učitelů o možnostech dalšího vzdělávání v dané oblasti.

Grafické znázornění některých odpovědí respondentů uvádíme níže.

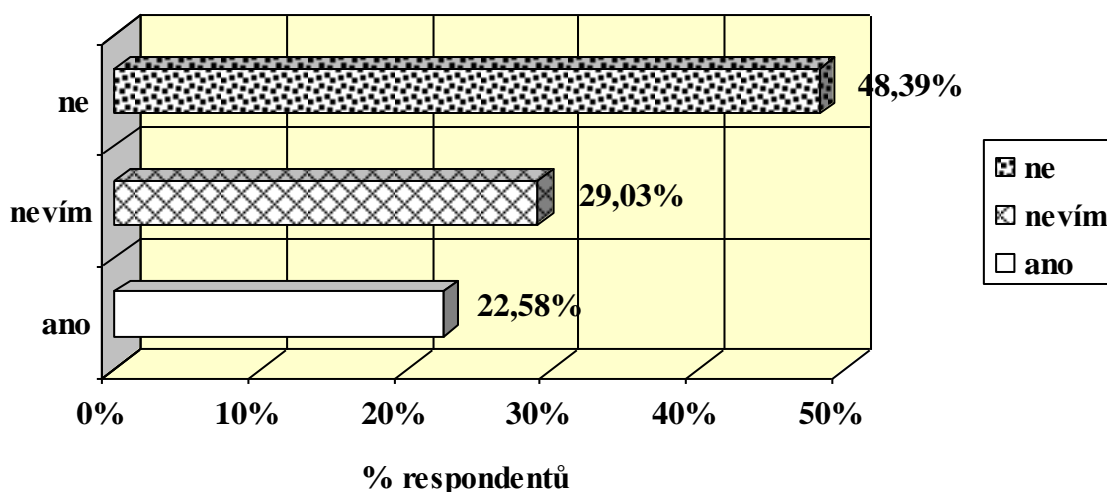
Z výsledků předvýzkumu jsme se například dozvěděli, že respondenti často zaměňují termín multimédium s materiálními didaktickými prostředky (např. použití magnetofonu ve výuce), i přesto, že jsme daný termín písemnou formou v dotazníku vysvětlili. Po následném rozhovoru s učiteli jsme proto dospěli k názoru, že odpovědi v položkách zaměřených na užívání multimédií ve výuce (Graf 1) a nasycení trhu literárními multimediálními výukovými programy (Graf 2) byly značně zkresleny.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Graf 1: *Užíváte ve výuce literární výchovy multimédii?*

Graf 2: *Myslíte si, že je na trhu dostatek multimediálních výukových programů zaměřených na literární výchovu?*

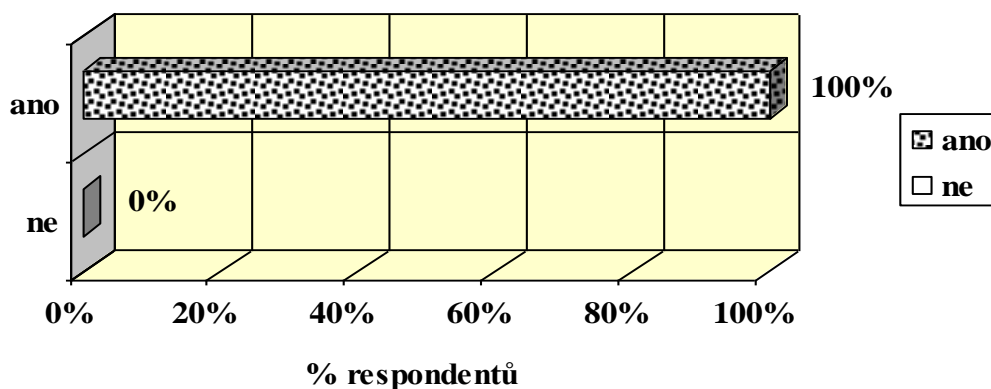
Dále nás zaujaly názory učitelů, kteří tvrdí, že využití multimédií v jazykové složce předmětu je efektivnější než v složce literární, alespoň vzhledem k nabízeným multimediálním programům (pravopis, syntax, diktáty atp.) či cvičením a úkolům v elektronické formě.

Téměř všichni učitelé se shodli na tom, že mezi největší komplikace v multimediální výuce patří špatné technické vybavení (nedostatek vybavených učeben, nízká kapacita míst ve specializovaných třídách, nefunkčnost zařízení), nekázeň žáků, časová náročnost příprav i technické (nedostatečná hardwarová a softwarová kompetence) a metodické komplikace (opět náročnost přípravy, podcenění přípravy v rámci výuky počítačem řízené).

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

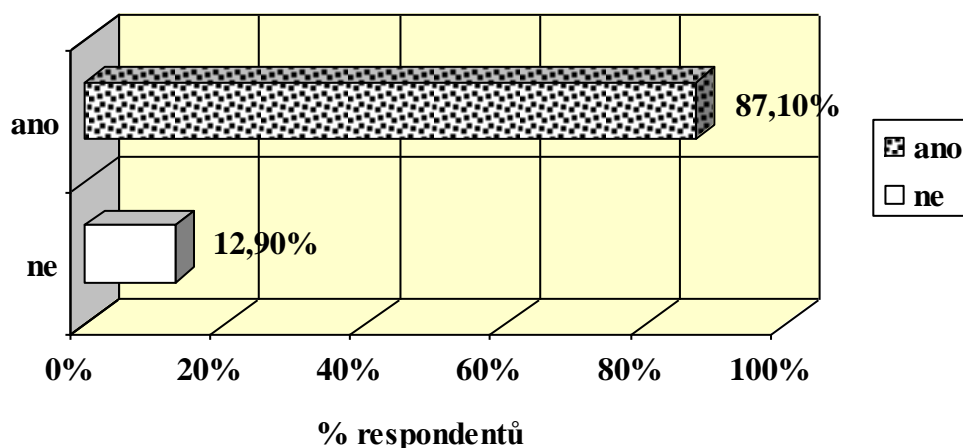
Všech 31 respondentů se shodlo na tom, že multimédia do výuky rozhodně patří (Graf 3), a to z různých důvodů – motivace, zpestření, pozornost, snazší zapamatování a učení probírané látky, blízkost dětskému světu atd.

Graf 3: *Myslíte si, že multimédia patří do výuky?*

Sami v nich spatřují v rámci přípravy na výuku cenný zdroj informací, ukázek, cvičení, ve výuce s nimi však pracují méně (srovnej Graf 1 a 4).

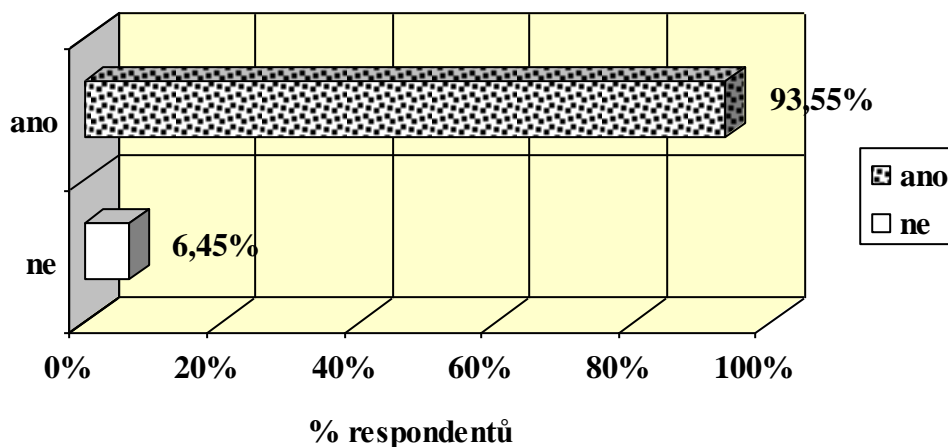
Graf 4: *Užíváte multimédií v rámci své přípravy na výuku?*

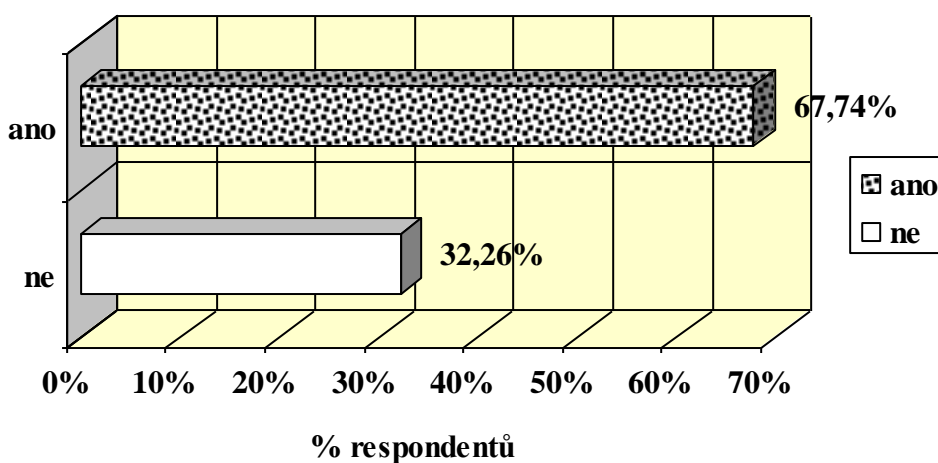
V oblasti vzdělávání se v naprosté většině objevila ochota dále se vzdělávat (Graf 5) a 68 % dotázaných dokonce další vzdělávání formou kurzu, školení absolvovalo (Graf 6).

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Graf 5: Jste ochotna / ochoten vzdělávat se v oblasti ICT, konkrétně v oblasti multimédií (např. práce s PC, interaktivní tabulí)?

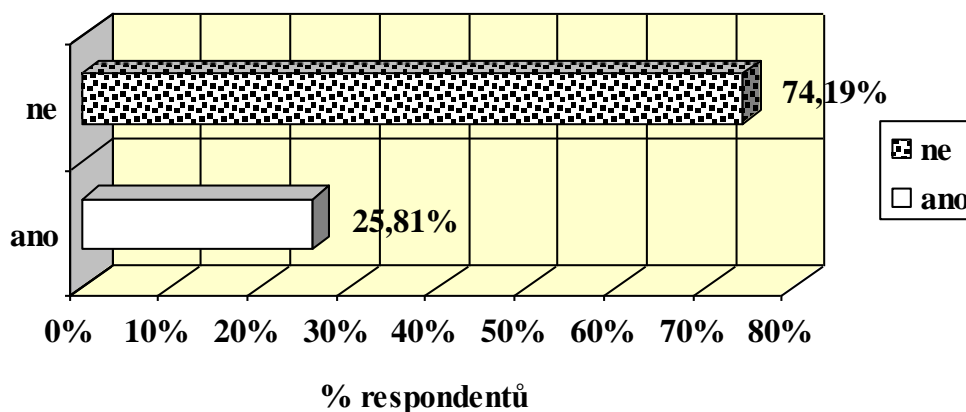
Graf 6: Absolvoval / a jste už nějaké školení, kurz v dané oblasti?

Tím více pro nás byl překvapující výsledek položky orientované na vlastní výrobu multimediálních aplikací (Graf 7) – kladně odpovědělo pouze 26 % respondentů.

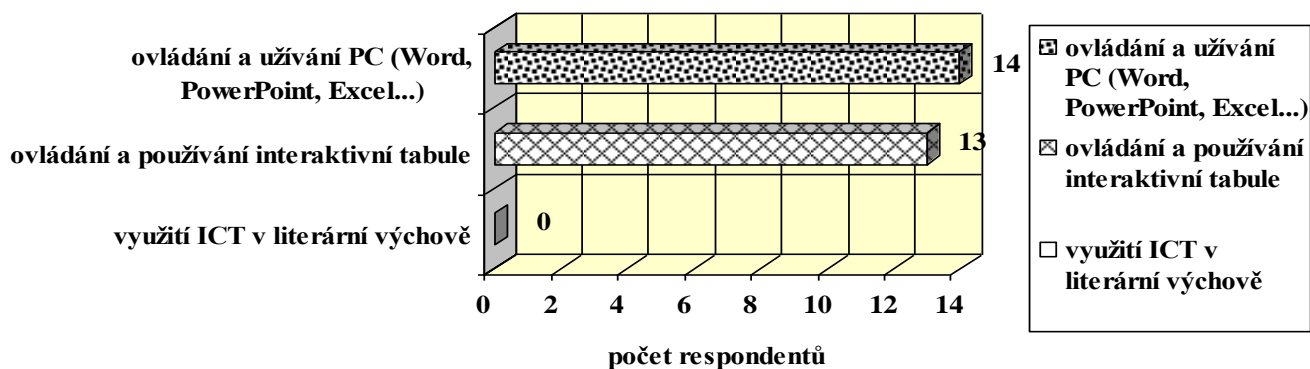
Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Graf 7: Vyrábíte si sami multimediální aplikace pro výuku literární výchovy (např. prezentace v programu PowerPoint)?

Kurz, školení, které by bylo zaměřeno konkrétně na využití ICT (multimédií) v literární výchově (Graf 8), neabsolvoval žádný z vybraných učitelů.

Graf 8: Pokud jste absolvoval/a nějaké další vzdělávání, o jaký druh kurzu / školení se jednalo?

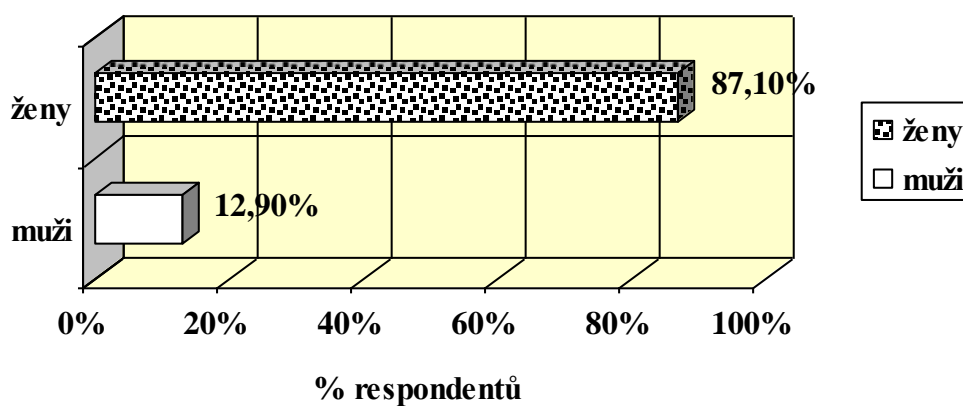

Uvědomujeme si ovšem, že uvedená zjištění nelze generalizovat a nelze z nich vyvozovat obecně platné závěry.

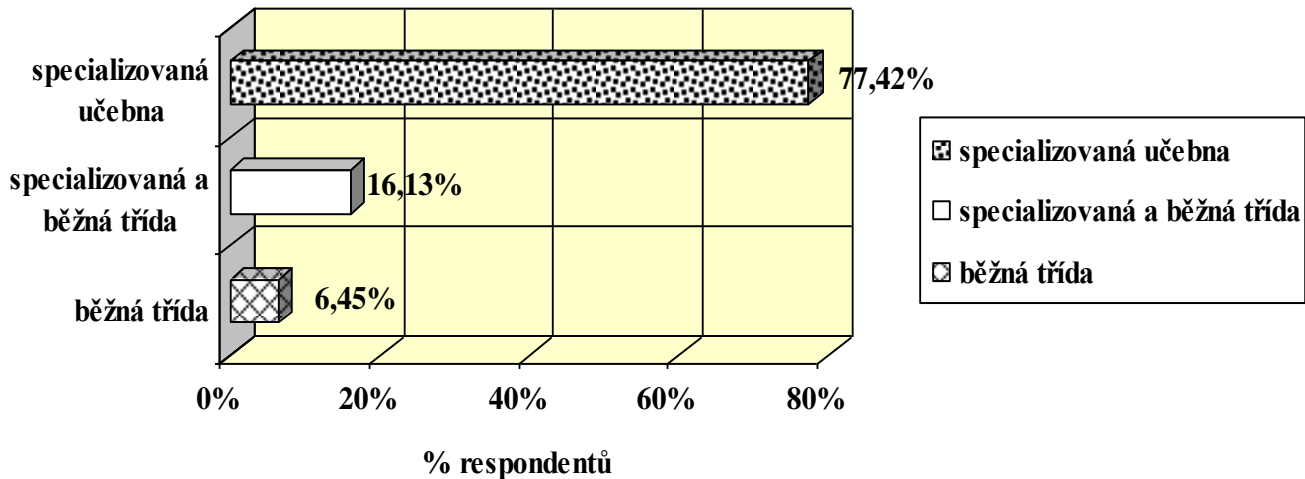
Další histogramy vybraných položek v dotazníku uvádíme níže.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Graf 9: Pohlaví respondentů:

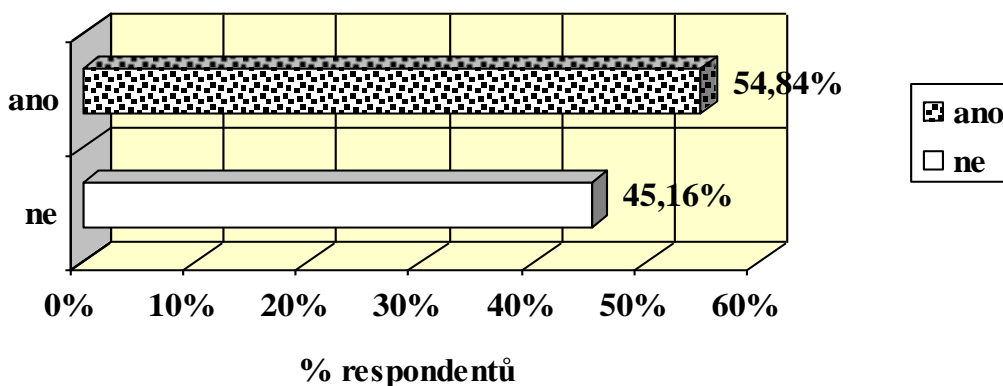

Graf 10: Kde se na Vaší škole nachází multimediální set, tj. PC, dataprojektor, event. interaktivní tabule?

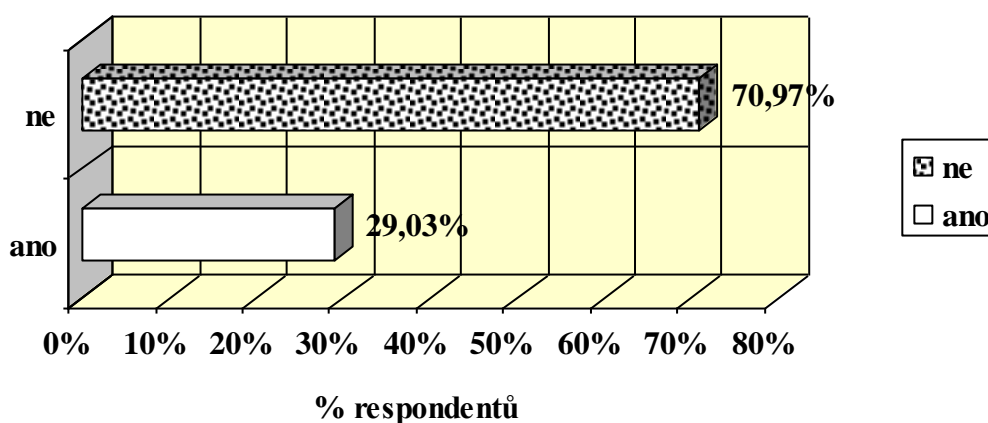

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Graf 11: Máte ve škole k dispozici multimediální výukové programy vhodné pro český jazyk, sloh, literární výchovu?

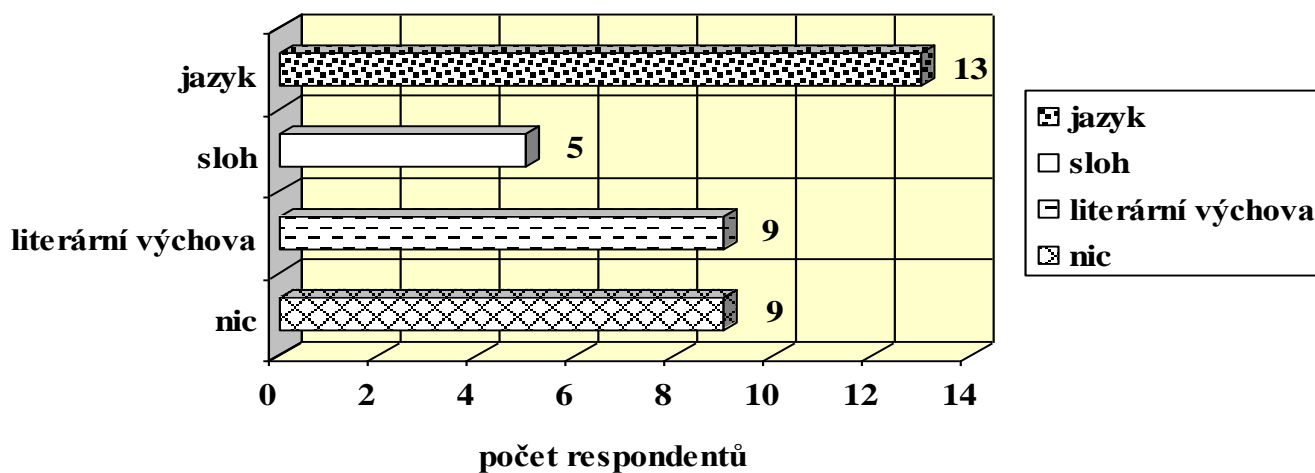

Graf 12: Jste Vy sama / sám vlastníkem multimediálního výukového programu vhodného pro český jazyk, sloh nebo literární výchovu?

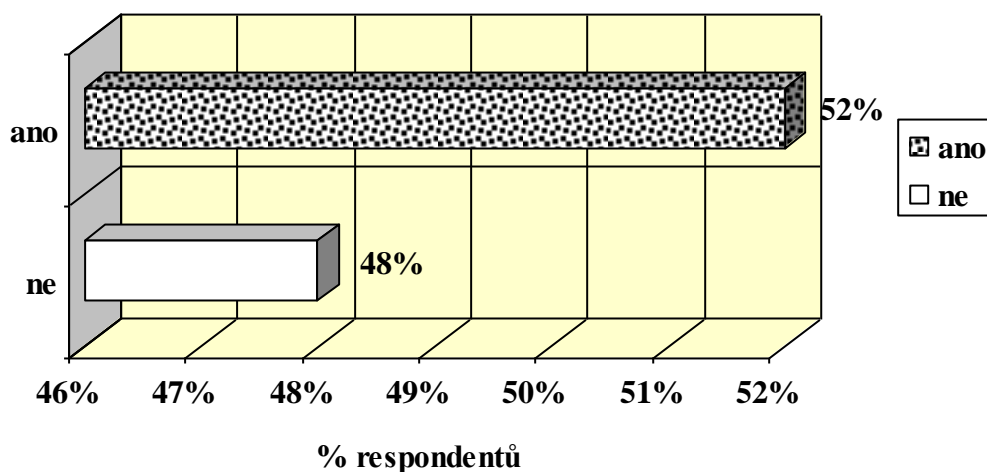

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Graf 13: Ve které složce předmětu Český jazyk a literatura využíváte multimédií nejvíce?

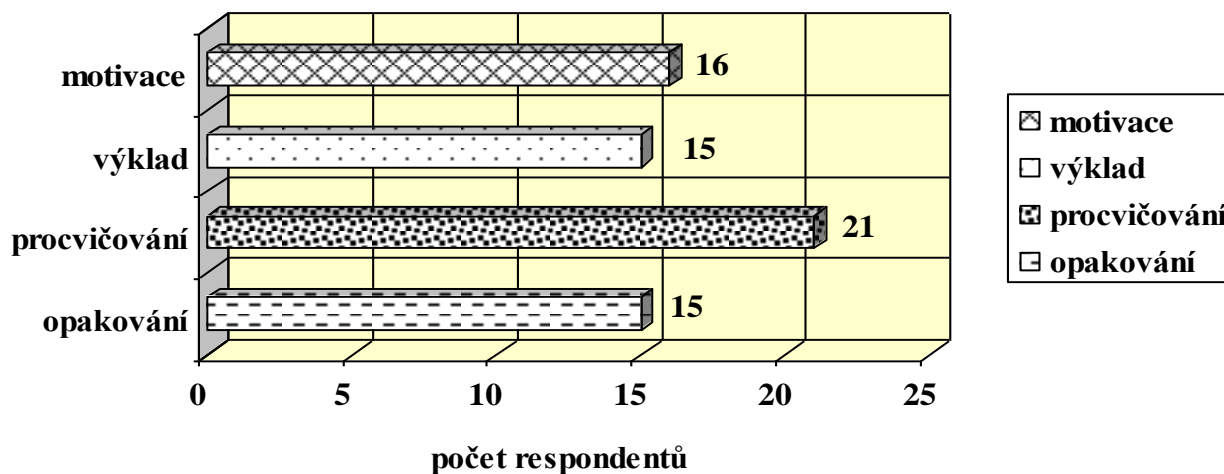

Graf 14: Užíváte multimediální výukové programy určené pro složku jazykovou a slohovou i v literární výchově (např. z nich využíváte literárních ukázek)?

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Graf 15: V jakých fázích výuky multimédií využíváte?

Závěr

Příspěvek představil předvýzkum deskriptivních problémů disertační práce autorky na téma *Multimédia v hodinách literární výchovy na 2. stupni ZŠ*.

Průzkumná, popisná část práce pojednává o současném stavu a trendech ve využívání specifické oblasti ICT – multimédií v hodinách literární výchovy na 2. stupni základní školy, tzn., že nás například zajímala technická vybavenost základních škol, využití technických výukových prostředků a multimédií ve výuce literární výchovy, nebo třeba to zda si učitelé sami vyrábějí vlastní multimediální aplikace v rámci své přípravy na výuku, či v jakých fázích výuky bývají multimédia užívána nejčastěji.

Okrajově jsme se rovněž interesovali vztahem učitelů k výpočetní technice nebo jejich ochotou podstoupit další vzdělávání ve zkoumané oblasti.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Literatura

BRDIČKA, B. *Difúze technologií ve škole 21. století*. [online]. [cit. 12. 3. 2010]. Dostupné na Internetu: <http://www.spomocnik.cz/index.php?id_document=2404>.

BRDIČKA, B. *Počítačové hry ve škole*. [online]. [cit. 12. 3. 2010]. Dostupné na Internetu: <http://www.spomocnik.cz/index.php?id_document=410>.

GABAL, I.; VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, L. *Jak čtou české děti: Analýza výsledků sociologického výzkumu*. [online]. [cit. 17. 4. 2010]. Dostupné na Internetu: <http://www.gac.cz/documents/nase_prace_vystupy/GAC_cten_jak_ctou_ceske_deti.pdf>.

GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Brno : Paido, 2000. 208 s. ISBN 80-85931-79-6.

CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu : základy kvantitativního výzkumu*. 1. vyd. Praha : GRADA, 2007. 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

Résumé

Příspěvek prezentuje výsledky předvýzkumu deskriptivních problémů disertační práce autorky na téma Multimédia v literární výchově na 2. stupni základní školy. Předvýzkum byl orientován na současný stav využívání multimédií v hodinách literární výchovy na 2. stupni základní školy.

Klíčová slova

Informační a komunikační technologie. Multimédia. Literární výchova. Výuka, vzdělávání. Učitel. Dotazník. Předvýzkum.

Abstract

This paper presents results of preliminary research, descriptive problems of author's dissertation called Multimedia in literature lessons at lower secondary schools. Partial study was focused on the current state of multimedia usage in literary education at the lower secondary schools.

Key words

ICT. Multimedia. Literature lessons. Teaching, Education. Teacher. Questionnaire. Preliminary research.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Kontaktní adresa:

Mgr. Pavla Dobešová

Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

Žižkovo náměstí 5, 771 40 Olomouc

E-mail: Pavla.Dobesova@seznam.cz

Školitel: Daniel Jakubíček, Mgr., Ph.D.

Školitel-konzultant: René Szotkowski, Mgr., Ph.D.

Mgr. René Szotkowski, Ph.D.

Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Žižkovo náměstí 5, 771 40 Olomouc

E-mail: rene.szotkowski@upol.cz

Interaktivní tabule ve výuce českého jazyka a literární výchovy / literatury

Autoři: Pavla Dobešová, René Szotkowski

Úvod

Výpočetní technika není v současnosti spjata pouze s výukou informatiky či technických předmětů, setkáváme se s ní i v předmětech humanitně orientovaných, jako jsou jazyky, literární výchova. Je to dáno vzdělávacími trendy posledních let, které vycházejí z rozmachu a rozvoje informačních a komunikačních technologií (ICT) a projevují se snahou zavádět moderní technické výukové prostředky (např. interaktivní tabule) do vyučování.

Náš příspěvek je proto věnován interaktivní tabuli (dále jen IT). Vychází z průzkumu realizovaného v roce 2010, který zjišťoval názory učitelů na podmínky a postupy, zajišťující optimální realizaci výuky podporované IT u žáků základních a středních škol. S ohledem na téma příspěvku konkrétně pojednáme o jedné z částí průzkumu, jež byla orientována na postavení IT v jednotlivých vyučovacích předmětech na základních a středních školách. Rovněž se budeme zabývat využitím IT ve výuce českého jazyka a literární výchovy.

Průzkum postavení IT v jednotlivých vyučovacích předmětech na základních a středních školách Olomouckého a Moravskoslezského kraje

a) Předmět průzkumu, charakteristika výběrového souboru, metody sběru dat

Předmětem našeho průzkumu byly základní a střední školy (mimo školy soukromé) Olomouckého (270 základních a 95 středních škol) a Moravskoslezského (397 základních a 137 středních škol) kraje.

*Základního souboru*²⁴⁷ byl tedy tvořen školami v Olomouckém a Moravskoslezském kraji a výběrový soubor neboli výzkumný vzorek jsme získali tzv. *prostým náhodným výběrem*.

²⁴⁷ Základní soubor neboli populace představuje „všechny prvky (osoby, situace) patřící do skupiny, kterou zkoumáme.“ (Chráška, 2007, s. 20)

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

V níže zobrazené tabulce (Tab. 1) uvádíme počty a strukturu škol vybraných do výzkumného vzorku.

Kraje		
	<i>Počet škol</i>	<i>Počet škol</i>
Olomoucký	15	14
Moravskoslezský	20	22
Celkem	35	36

Tab. 1: Počet a struktura škol výzkumného vzorku

S ohledem na deskriptivní charakter dat jsme zvolili metodu dotazníku.

b) Časový harmonogram průzkumu

Průzkum byl realizován v průběhu roku 2010. Výzkumný nástroj byl do škol distribuován osobně a na vypracování dotazníku měly všechny školy jeden týden.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

c) Cíl a výsledky průzkumu

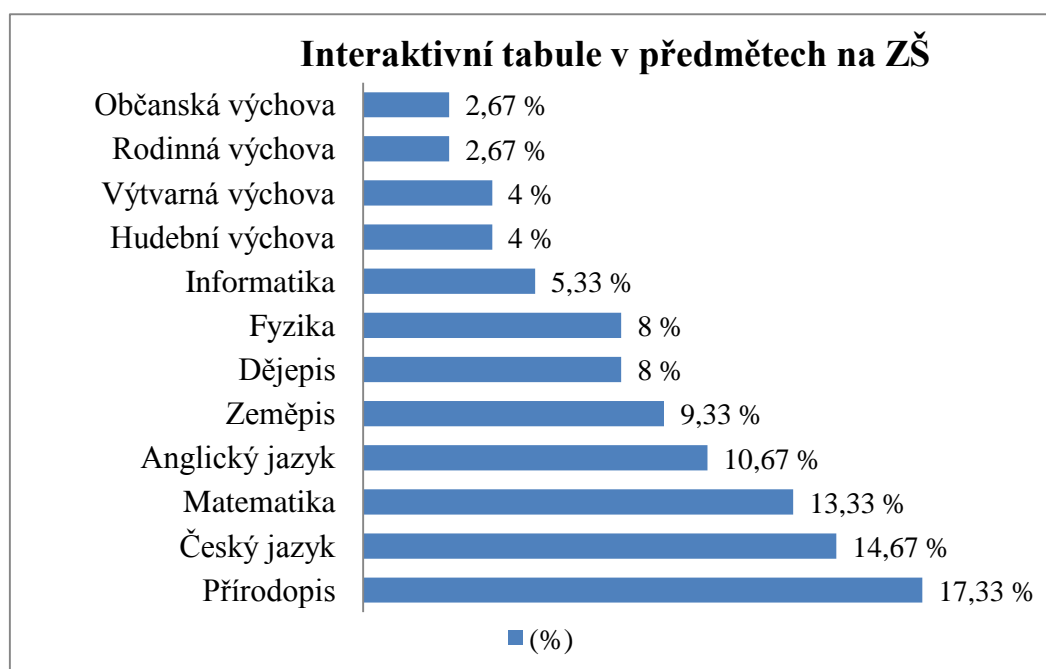
Cílem průzkumu bylo zjistit postavení IT v jednotlivých vyučovaných předmětech na základních a středních školách Olomouckého a Moravskoslezského kraje.

V následujících grafech (č. 1 a 2) uvádíme zjištěná data, z nichž je patrné, že využití IT ve výuce českého jazyka přesahuje jiné vyučovací předměty jak na ZŠ, tak i na SŠ.

Na základních školách hovoříme o druhém místě se 14,67 % a na středních školách společně s dějepisem o místě třetím s 8,77 %.

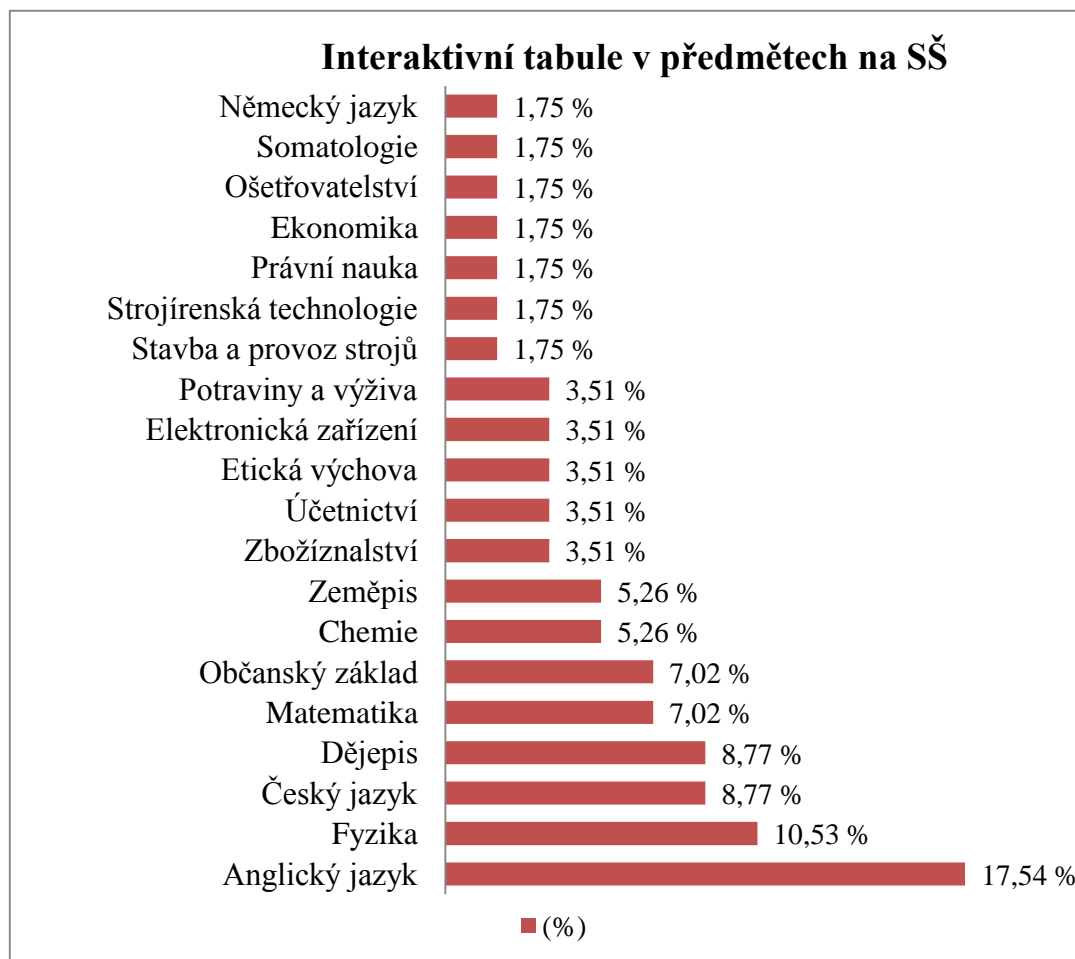
Je zajímavé, že na středních školách zaujímá první místo anglický jazyk (17,54 %), nikoliv nehumanitní obor, nebo že informatice náleží až místo osmé (5,33 %).

S ohledem na uvedená zjištění níže pojednáme o využití IT ve výuce českého jazyka.

Graf 1: Postavení IT v jednotlivých předmětech na ZŠ

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Graf 2: Postavení IT v jednotlivých předmětech na SŠ

Využití IT ve výuce českého jazyka a literární výchovy / literatury

„Interaktivní tabule je jen nástroj, není důležité, jakou technologii použijete, mnohem podstatnější je vlastní orientace k vlastnímu výukovému obsahu splňujícímu vzdělávací požadavky.“

Milan Hausner (*Případová studie European Schoolnet*, 2009, on-line)

Interaktivní tabule představuje technický výukový prostředek mnoha funkcí a možností, protože je na rozdíl od klasické černé či magnetické tabule, jak název napovídá, interaktivní, což značí, že umožňuje moderní způsob vyučování.

Interaktivní výuka je bezesporu mnohem zábavnější a méně stereotypní než výuka klasická. Názorností a systematickostí pozitivně ovlivňuje motivaci žáka, přičemž v souvislosti s literární výchovou můžeme hovořit například o naladění k četbě. Také má schopnost aktivního zapojení do

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

vyučovacího, resp. výchovně vzdělávacího procesu (*Co je interaktivní výuka?*, 2010, on-line), neboť při vhodném použití zajišťuje interaktivitu mezi vyučujícím, žáky i probíraným učivem.

Ke kladům IT můžeme přičíst multimedialitu (využití kombinované informace, a to klasické písemné, statické obrazové, dynamické obrazové, či zvukové)²⁴⁸, která podněcuje pozornost, zájem žáků a koresponduje se styly učení, a dále např. mezipředmětovou propojenost. Význačné postavení zaujímá IT při výuce integrovaných dětí s vývojovou poruchou učení, neboť působí na vícero smyslů zároveň.

Zajímavé výzkumné výsledky prezentovali na mezinárodní konferenci o nadaných ECHA (*European Council for High Ability*) španělští odborníci, jež uvedli: „že prostřednictvím interaktivní tabule lze pomocí správného použití stimulovat a rozvíjet tvořivost a kreativitu žáků. Výsledky ukázaly, že míra kreativity je u dětí kolem 63 %. Po aktivním, několikaměsíčním vyučování pomocí interaktivní tabule, kterou měli žáci stále k dispozici ve své kmenové učebně, došlo k posunu rozvoje kreativity u stejného vzorku žáků až na 80 %.“ (Preisler, D., 2010, on-line) Jaký má tvořivost význam pro slohovou a literární výchovu ne třeba dokládat.

Důležitou roli ovšem hraje přístup a postavení učitele českého jazyka ve výuce, jelikož na jeho bedra spadá časově náročnější příprava a metodicko-didaktické zvládnutí probírané látky. IT by neměla být jen předmětem hry a přesunováním objektů tam a zpět, z čehož vyplývá, že klade vysoké nároky na kreativitu učitele. Jako výhodné se jeví využití problémového učení, aplikace IT by měla vycházet z principu řešení problému.

Výuka za podpory IT tedy musí zaručit zpětnou vazbu a zajistit zapojení všech žáků do učení, což pro pedagoga představuje nelehký úkol a otázka dalšího vzdělávání by v této oblasti (tzn. aplikace IT do výuky gramatiky, komunikační a slohové výchovy, literární výchovy / literatury) tudíž neměla být v žádném případě podceňována.

Mezi úskalí využití IT ve výuce lze zařadit nutnost opětovné kalibrace tabule, zatemnění místnosti (Pokorný, A., 2007, s. 24) nebo problémy s kompatibilitou jednotlivých formátů pro různé typy IT a licenční politiku výrobců, jež učitelům způsobuje nemalé těžkosti. Existuje totiž jen málo produktů upravených licenčními podmínkami tak, aby byly legálně využitelné i v domácím prostředí, tj. na mimoškolním počítači (*Případová studie European Schoolnet*, 2009, on-line), učitelé tak nemají možnost náležité přípravy na interaktivní hodinu, což je může směřovat k omezenému využívání IT, např. pouze jako projekčního plátna.

Další problém vyvstává v oblasti nerovnoměrnosti a nedostatku veřejně přístupných výukových objektů. Nejznámější portál na podporu interaktivní výuky *Ve škole* – www.veskole.cz (2010, on-line), který využívá více než 10 tisíc učitelů, obsahuje 103 objektů určených pro gramatiku, 5 pro komunikační a slohovou výchovu a 15 pro výchovu literární, z čehož je patrný až zoufalý nedostatek

²⁴⁸ Například v literární výchově dává učitel skrze mluvené slovo (ukázková recitace), hudební ztvárnění díla či jeho dramaturgii prostor pro emocionální a estetické vnímání knihy, jež je pro tuto složku předmětu zásadní.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

podkladů do hodin slohu a literární výchovy. Nemluvě o již výše zmíněné kompatibilitě. Za těchto okolností je žádoucí vzájemná kooperace všech učitelů v ČR na tvorbě jednotlivých výukových objektů, s čímž však vyvstává otázka autorských práv. Rovněž je však pochopitelná snaha pedagogů a škol vlastní materiály nezveřejňovat, jelikož se nechtějí o pracně a dlouhodobě vytvářené podklady dělit s pasivními kolegy.

Aplikace IT ve výuce českého jazyka umožňuje využití hned několika programů, samozřejmě kromě software k dané tabuli (př. SMART Board – aplikace SMART Notebook; ActivBoard – aplikace ACTIVstudio a ACTIVprimary), např. MS PowerPoint, MS Word, MS Excel, a různých zdrojů informací, např. internet, zvukové CD, filmové DVD, multimediální výukový CD-ROM.

Navíc skýtá obrovskou výhodu v možnosti snadné modifikace již připravených materiálů (př. změna odkazů na webové stránky, úprava textu, doplnění o fotografie či video ukázky), učitel si tak vytváří vlastní knihovnu elektronických zdrojů, využitelných i v následujících hodinách. Také může zápis z každé výuky umístit na internet, aby si chybějící žáci mohli snadno a rychle doplnit probíranou látku.

Z hlediska organizačních forem výuky lze využít nejen frontálního vyučování, ale kupříkladu i projektovou či skupinovou výuku. Žákovské referáty (např. prezentace díla autora) mohou být rovněž demonstrovány prostřednictvím IT, děti jsou tak „nuceny dbát na logickou návaznost a kulturu svého mluveného projevu a projevů své tvůrčí, mnohdy až performerské schopnosti.“ (Mašláňová, A., Nogolová, K., 2006, on-line)

Co se týče jednotlivých fází výuky, záleží pouze na vyučujícím, kdy IT použije, měl by však respektovat, že by doba jejího působení neměla přesáhnout 30 minut, „nejvhodnější se ale jeví časový úsek kolem 15 – 20 minut.“ (Případová studie European Schoolnet, 2009, on-line).

Samotná IT začíná být doplňována interaktivními učebnicemi (*i-učebnice*), které představují „ucelený soubor výukových dat, sloužící k vyučování pomocí nejmodernější výpočetní techniky.“ (*I-učebnice Fraus*, 2010, on-line)

V České republice patří mezi nejznámější nakladatelství těchto elektronických materiálů:

- *Nakladatelství Fraus* (Český jazyk / Čítanka 6, 7, 8, 9 pro ZŠ a VG; rovněž nabízí interaktivní cvičení, elektronické přípravy učitele a elektronické slovníky),
- *Tobiáš* (Český jazyk pro 6. ročník, Český jazyk pro 7. ročník),
- *Nová škola* (interaktivní učebnice pro 1. stupeň ZŠ – Český jazyk 2, 3, 4, 5) či
- *Alter* (pro český jazyk zatím *i-učebnice* nemá, nabízí však tzv. *e-učebnice*, tedy tištěné knihy ve formátu PDF).

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Interaktivní tabule bezesporu nabízí rozmanité cesty, jak dětem český jazyk přiblížit. Učitelé by však měli mít na mysli, že slouží pouze jako technický výukový prostředek, vedoucí k dosažení stanovených cílů výuky, nikoliv jako cíl samotný.

Závěr

Příspěvek prezentoval výsledky průzkumu týkajícího se mimo jiné postavení interaktivní tabule v jednotlivých vyučovaných disciplínách na základních a středních školách ve dvou vybraných krajích – Olomouckém a Moravskoslezském. Vzhledem k zjištěným výsledkům rovněž pojednával o využití interaktivní tabule ve výuce českého jazyka a literární výchovy / literatury. Konkrétně poukázal na výhody, úskalí aplikace IT v hodinách českého jazyka, nebo třeba na důležitost postavení učitele ve výuce.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Literatura

CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 1. vyd. Praha : GRADA, 2007. 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

POKORNÝ, A. Nebojme se interaktivních technologií. In. *Rodina a škola*. Praha : Portál, 2007, roč. 54, č. 7, s. 24-26. ISSN 0035-7766.

CD-ROM

- MAŠLÁŇOVÁ, A., NOGOLOVÁ, K. K využití dotykové tabule ve výuce aneb SmartBoard či AktivBoard (několik vlastních postřehů). In *Počítač ve škole 2006*. Sborník příspěvků [CD-ROM]. Nové Město na Moravě: Gymnázium Vincence Makovského, 2006.

Internet

2. *Co je interaktivní výuka?* [online]. [cit. 7. 10. 2010]. Dostupné na Internetu: <<http://www.interaktivni-vyuka.cz/co-je-interaktivni-vyuka>>.
3. *I-učebnice Fraus*. [cit. 7. 10. 2010]. Dostupné na Internetu: <<http://www.interaktivni-vyuka.cz/rozsireni/i-ucebnice/>>.
4. PREISLER, D. *Moderní výuka pomocí interaktivních tabulí* [online]. [cit. 7. 10. 2010]. Dostupné na Internetu: <<http://www.mvcr.cz/clanek/moderni-vyuka-pomoci-interaktivnich-tabuli.aspx>>.
5. *PŘÍPADOVÁ STUDIE EUROPEAN SCHOOLNET – VYUŽÍVÁNÍ INTERAKTIVNÍCH TABULÍ ČESKÁ REPUBLIKA* [online]. [cit. 17. 10. 2010]. Dostupné na Internetu: <<http://www.dzs.cz/>>.
6. *Ve škole* [online]. [cit. 18. 10. 2010]. Dostupné na Internetu: <http://www.ve-skole.cz/%28OjExOjEy%29/2/bF_cesky-jazyk-a-literatura.html>.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Résumé

Příspěvek prezentuje výsledky průzkumu zaměřeného na postavení interaktivní tabule v jednotlivých vyučovacích předmětech na základních a středních školách Olomouckého a Moravskoslezského kraje, přičemž s ohledem na výsledná zjištění také pojednává o využití interaktivní tabule ve výuce českého jazyka a literární výchovy / literatury.

Klíčová slova

Informační a komunikační technologie. Interaktivní tabule. Český jazyk a literární výchova / literatura. Průzkum.

Abstract

This paper presents results of the research focused on position of interactive boards cross the curriculum in primary and secondary schools in Olomoucký and Moravskoslezský region, and, given the resulting findings, it also discusses the use of interactive boards in Czech language and literature / literature lessons.

Key words

Information and communication technologies. Interactive board. Czech language and literature / literature. Research.

Komunikační výchova v současné české škole

Autorka: Kateřina Hurtíková

Úvod

Komunikace a související problematika je v současnosti velmi diskutované téma. Některé komunikační aspekty pronikly také do vzdělávání. V kurikulární reformě, která proběhla na českých školách v nedávné době, se upřednostnil důraz na rozvoj všech stránek žákovy osobnosti tak, aby se co nejlépe uplatnil v současné společnosti. Související problematikou je také role učitele jako jednoho z primárních modelů pro žákovu komunikaci a chování.

1. Místo komunikační výchovy na současné české škole

V minulých letech byl na základních školách uveden v platnost Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (dále RVP ZV), který svou povahou posouvá styl výchovně-vzdělávacího procesu směrem k západnímu přístupu ke vzdělávání. Akcentuje se osobnost žáka a jeho příprava na život. Na základě teoretických východisek dokumentu je úkolem základního vzdělávání rozvíjet klíčové kompetence žáků.

Jednou ze základních kompetencí je kompetence komunikativní, na niž se zaměříme. Charakterizuje vzdělávání žáka v tom smyslu, aby byl schopen úspěšně komunikovat a dokázal se v budoucnosti uplatnit. Předpokladem je rozvíjení schopností a dovedností, které vedou ke komunikačně úspěšnému jedinci – takovému, který dokáže porozumět mluvenému i psanému projevu, vyjádřit vlastní myšlenky, názory a pocity a využívat nabytých informací k dosažení stanovených cílů.

Dokument RVP ZV deklaruje, že „na konci základního vzdělávání se žák vyjadřuje výstižně, souvisle a kultivovaně v písemném i ústním projevu, naslouchá promluvám druhých lidí, porozumí jim a vhodně na ně reaguje, účinně se zapojuje do diskuse a vhodně argumentuje, rozumí různým typům běžně užívaných gest“ atd. (s. 15, 2007). Aby byl žák schopen dosáhnout tohoto cíle, je nezbytné, aby jej v něm podporovalo celé okolí, včetně učitele.

Komunikativní kompetence je primárně rozvíjena ve vzdělávacím oboru Český jazyk a literatura, zejména v jeho složce Komunikační a slohová výchova. Velmi blízké zmíněnému vzdělávacímu oboru je i průřezové téma Mediální výchova, které bývá také často komunikačně orientováno. Stejně jako ostatní kompetence komunikativní kompetence prolíná celým dokumentem. S ohledem na mezipředmětové vztahy je možné trénovat komunikační dovednosti ve všech předmětech vyučovaných na základní škole.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

2. Role učitele v komunikační výchově

V oblasti komunikace se ve vzdělávání žáků uplatňují komunikační vzory, jež mají vliv na jejich další vyjadřování. Podle Šebesty (2005) je komunikativní vývoj ovlivňován čtyřmi základními vlivy, kterými jsou rodina, škola, skupina vrstevníků a mediální komunikace. Učitelé, zároveň s rodiči, by se v tomto kontextu měli stát primárními komunikativními vzory, přestože ne vždy je to jednoduché. Žáci se ve svém okolí setkávají s jazykem nevhodným a nespisovným, je tedy na učitelích snažit se udržet jazykovou kulturu vyjadřování svých žáků na přijatelné úrovni. Přestože v období dospívání se vytvářejí krátkodobé přechodné vyjadřovací návyky, většina z nich časem ustupuje a projevují se dlouhodobější vlivy formování.

Je tedy důležité, aby se učitel stal pozitivním komunikačním vzorem pro své žáky. Toto formování mluveného i psaného projevu by mělo začít už při přípravě na studium, tedy během studia na vysoké škole. Pedagog by se měl vyjadřovat spisovně a kultivovaně nejen v hodinách, ale také během dalšího kontaktu se žáky (o přestávkách, na mimoškolních akcích atd.).

Nejlépe formovat komunikativní schopnosti a dovednosti žáků může učitel v předmětech na komunikaci zaměřených. Předpokládáme, že nejvíce prostoru bude komunikačně orientovanému vyučování věnováno právě v Komunikační a slohové výchově. Lze očekávat, že průběh těchto hodin bude uvolněnější než ve většině ostatních předmětů (obecně se dá říci, že výchovy se zaměřují zejména na žáka, který si učivo osvojuje na základě zkušeností). Učitel tedy v takových vyučovacích jednotkách funguje především jako facilitátor, který žáky směřuje a usměrňuje v jejich práci. Poskytuje jim učební materiály, se kterými žáci v průběhu hodiny pracují samostatně.

Klíčová je role učitele v závěru hodiny – je nezbytné, aby zhodnotil práci žáků a poskytl jim zpětnou vazbu. Podobná evaluace by neměla sestávat z pouhé pochvaly či výtky; směřuje spíše k hodnocení, které vyzvedne žákovy silné stránky a nabídne alternativy pro slabší oblasti, na které by se měl žák v další práci soustředit, či mu poskytne další možnosti rozvíjení jeho schopností a dovedností.

3. Prezentace projektu Podpora komunikační výchovy na školách

Od doby zavedení RVP ZV do škol mají učitelé možnost navštěvovat školení a workshopy zaměřené na problematiku nového kurikulárního systému (zejm. nově definované předměty, jako Mediální výchova, Multikulturní výchova, Komunikační a slohová výchova atd.). Slohová a komunikační výchova se stala mírně problematickou oblastí, a to především kvůli zdvojení obsahu předmětu již v jeho názvu. Mnoho učitelů tedy pojímá tuto složku mateřského jazyka klasicky, velmi podobně jako před reformou, tedy jako slohovou výchovu. Neakcentují komunikační stránku předmětu; na komunikační aspekt vzdělávání někdy zapomínají i v dalších složkách vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura.

Pro potřeby Slohové a komunikační výchovy je k dispozici mnoho materiálů, jen málo z nich však tvoří jednotný celek, který by učitelé poskytovali oporu jak v metodickém zpracování, tak při kontrole

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

řešení. Z tohoto důvodu jsme navrhli projekt nazvaný *Podpora komunikační výchovy na školách*, který se zaměřuje na podporu komunikační výchovy na základních školách či nižších ročnících gymnázií. Výstupy projektu je možné využít také při vysokoškolské přípravě budoucích učitelů.

Projekt je zpracován komplexně takovým způsobem, aby odpovídal RVP ZV a zároveň přinášel učitelům ucelený soubor výukových prostředků, které budou ve stejné podobě, nebudou tedy nutné žádné zásadní úpravy pro jejich využití v hodinách. Dále je charakteristický svými mezipředmětovými přesahy – pokusili jsme se vytvořit materiál, který poslouží jako náplň několika hodin komunikační výchovy, či jako podklad k vytvoření zájmového kroužku nebo nepovinného předmětu.

Výstup projektu přináší 6 modulů se stejnou strukturou. Každý obsahuje krátký text (1 – 3 strany) z okruhu literatury pro děti a mládež, dále cvičební úlohy dvojího typu, orientované na práci s textem a jazykově zaměřené, řešení a metodický pokyn pro učitele. První typ cvičení se zaměřuje na porozumění textu a práci s ním, čímž rozvíjí komunikativní schopnosti a dovednosti žáků, druhý typ cvičení pak reflektuje jejich pravopisné a gramatické znalosti.

Pilotní verze projektu bude zveřejněna na podzim roku 2010 na účelně vytvořené internetové stránce www.komunikacnivychova.ic.cz. Po zohlednění zpětné vazby od učitelů z praxe a dalších příznivců bude na jaře roku 2011 publikována finální verze.

4. Ukázka dílčí části projektu

V ukázce se budeme věnovat části textu z knihy Václava Havla, konkrétně se jedná o pohádku nazvanou *Pižďuchové*. Navrhujeme možné postupy pro jazykové procvičování i pro další práci s textem.

Setkání

Potkal první pižďuch druhého pižďucha a řekl: Ahoj! Druhý pižďuch řekl: Ahoj! Chvilí mlčeli, pak se první pižďuch zeptal: Jak se máš? Druhý pižďuch odpověděl: Ale to víš! Chvilí mlčeli, pak se druhý pižďuch zeptal: A co ty? Jak ty se máš? První pižďuch odpověděl: Ale to víš! Zase chvilí mlčeli a pak řekl první pižďuch: Ozvi se někdy! Druhý pižďuch řekl: Ozvu se. Zase chvilí mlčeli, až se pak první pižďuch podíval na hodinky a řekl: Musím už jít. Druhý pižďuch řekl: Tak ahoj! A ozvi se někdy! První pižďuch řekl: Ozvu se. Tak ahoj! A pak šli oba pižďuchové zase dál svou cestou. Co myslíte, děti: Ozval se první pižďuch druhému? Anebo druhý prvnímu? Anebo se ozvali oba – jeden druhému? Anebo se snad neozval žádný žádnému? Kdo to uhodne, dostane žvejkačku!

Z hlediska jazykového procvičování můžeme věnovat prostor všem jazykovým rovinám, nabízí se však možnost práce s morfologickými kategoriemi. Můžeme určovat slovní druhy (morfologické kategorie

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

vyššího řádu) či se zaměřit na určování mluvnických kategorií jednotlivých slovních druhů (tj. mluvnické kategorie nižšího řádu). Žáci mohou např. vybrat všechny číslovky. Mohou nacházet zájmena a určovat jejich druh, poté příp. důvod jejich použití v textu (např. ve větě *Jak ty se máš?* se jedná o zdůraznění podmětu). U podstatných jmen či sloves mohou žáci určit mluvnické kategorie (a navíc také vzor u podstatných jmen, třídu a vzor u sloves). V uvedené ukázce se vyskytuje také mnoho nesklonných slovních druhů, proto je možné se při procvičování zaměřit také na ně.

Ve stylistické oblasti může učitel zopakovat učivo spojené s přímou řečí. Dále žáci mohou doplnit interpunkci spojenou s přímou řečí, tj. uvozovky, čárky, dvojtečky.

Slovo *pižďuch* je svou zvukovou stránkou neobvyklé, až expresivní, žáci tedy mohou začít namalováním či popisem takovéto postavy. Dále je možné přejít k reprodukčním cvičením. Žáci nakreslí komiks, v němž zachytí část dialogu pižďuchů. Po obeznámení s textem učitel žákům předloží zdramatizovanou podobu ukázky a žáci ji zdramatizují (tzv. role-play metoda). Žáci by měli klást důraz i na mimojazykovou komunikaci a zapojit vhodnou mimiku a gestikulaci. Po těchto cvičeních by žáci měli odpovědět na otázky, proč je taková komunikace neúspěšná (sděleného je velmi málo, komunikuje se v bezobsažných frázích) a jak by měla správná komunikace vypadat. V díle samotném o sobě pižďuchové všechno vědí, přesto můžeme ukázku vytrženou z kontextu pro naše účely označit jako komunikačně nesprávnou. Po vyvození pravidel komunikace musí učitel žákům poskytnout zpětnou vazbu, může předložit ukázku komunikačně úspěšného dialogu. Je vítané, když budou žáci pracovat také s vlastními texty – proto je možné, aby si donesli ukázku z internetové (chat, Facebook, ICQ) či mobilní (SMS) komunikace a ve dvojicích či malých skupinkách zhodnotili, nakolik sami respektují stanovené zásady komunikace.

V produkční části procvičování budou žáci vytvářet vlastní dialogy. Je vhodné, aby práce probíhala v menších skupinách; učitel se stává pozorovatelem, zasáhne jen v případech, že je o to žáky požádán (samozřejmě i pokud bude narušena kázeň hodiny atd.). Žáci připraví dialog na stanovené téma (můžeme pracovat jak s dialogem s uplatněnými pravidly komunikace, tak s dialogem bez jejich uplatnění). Téma zadá učitel, nebo si jej na základě např. brainstormingu zvolí žáci sami. Dialog navíc může probíhat s přípravou, nebo bez přípravy, kdy žáci mluví „z patra“ – toto je vhodné uplatnit až ve chvíli, když jsou žáci na podobný formát výuky zvyklí. Dále mohou žáci vytvářet dialog s překážkou. Jeden z účastníků rozhovoru bude mít instrukci od učitele, aby na základě určité charakteristiky (např. je nemocný, veselý, nervózní před zkoušením, cizinec,...) znesnadňoval průběh rozhovoru. Úkolem ostatních účastníků hovoru je pak pokusit se úspěšně komunikovat a sdělit informaci, kterou sdělit chtěli. K procvičování neverbální komunikace je možné využít dialogu beze slov – žáci místo mluvení pouze mručí, či opakují jedno slovo. Svou intonací, mimikou a gestikulací pak předávají informace, které chtějí sdělit. Doporučuje se zadat každé skupině jiné téma (např. objednání jídla v restauraci, kupování jízdenky na nádraží, nákup v obchodě aj.), aby nemohli kopírovat výkony svých spolužáků.

I v této části je nezbytné, aby žáci dostali zpětnou vazbu. Konstruktivně hodnotit se mohou spolužáci vzájemně, evaluaci by pak měl shrnout a uzavřít učitel. Věříme, že tato komunikačně orientovaná cvičení budou pro žáky přínosná, protože se v životě mohou ocitnout v podobných situacích.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Závěr

Komunikační a slohová výchova prošla po zavedení kurikulární reformy změnou, akcentuje tedy kromě slohové složky také komunikativní přístup. Role učitele se také přizpůsobuje, ve vyučování převládá induktivní způsob osvojování učiva (na základě praxe a příkladů žáci vyvozují pravidla). Učitelé však mnohdy postrádají komunikativně orientované výukové materiály, proto jsme vytvořili celek metodických listů zaměřených právě na podporu komunikační výchovy. V druhé části příspěvku tedy prezentujeme vznikající projekt a uvádíme z něj ukázkou.

Literatura

HAVEL, V. *Pižďuchové*. Praha: Meander, 2003. ISBN 80-86283-19-4.

Podpora výuky komunikační výchovy na školách. Projekt IGA číslo PdF_2010_046. Vnitřní projekt UP v rámci Studentské grantové soutěže Univerzity Palackého v Olomouci. Hlavní řešitelka: Mgr. Kateřina Hurtíková. Spoluřešitelé: doc. PhDr. Marie Zouharová, Ph.D., Mgr. Jana Kusá, Mgr. Vendula Mikulíková.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha: VUP, 2007.

ŠEBESTA, K. *Od jazyka ke komunikaci: didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. Praha: Karolinum, 2005. 166 s. ISBN 80-246-0948-7.

Abstrakt

V příspěvku se zaměříme na popis komunikační výchovy v současné škole, na její místo a roli ve výchovně-vzdělávacím procesu. Dále se věnujeme charakteristice role učitele v komunikační výchově a nabídce dostupných materiálů, které je možné uplatnit v tomto předmětu. V závěru prezentujeme projekt autorky, který je zaměřen na vytvoření souboru pracovních listů, jež je možné uplatnit ve výuce mateřského jazyka a které jsou charakteristické svými mezipředmětovými přesahy.

Klíčová slova

komunikační výchova, komunikativní kompetence, RVP ZV, učitel, vyučování, projekt Podpora komunikační výchovy na školách.

Abstract

In the entry we focus on the description of communicative education in contemporary schools, its position and role within the educational process. Furthermore, we characterize role of a teacher in communicative education lessons and the offer of available teaching materials for this subject. In the end, we present the author's project focused on creating the complex of working sheets which can be used in Czech language and literature lessons and which provide cross-curricular bounds.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Key words

communicative education, communicative competence, Framework Educational Program for Elementary Education, teacher, teaching, project called Communicative education support at schools.

Tento příspěvek vznikl v rámci projektu IGA číslo PdF_2010_046 Podpora výuky komunikační výchovy na školách.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Žena jako věc?²⁴⁹

Autor: František Čajka

Nejrozsáhlejší kompendium staroslověnské lexikální zásoby, „pražský“ *Slovník jazyka staroslověnského*²⁵⁰ (dále SJS), uvádí pod heslem *вещь* tyto významy²⁵¹: 1) ‚věc‘, ‚předmět‘; 2) ‚přirozenost‘, ‚povaha‘; 3) ‚událost‘; 4) ‚záležitost‘, resp. ‚pře‘ a 5) ‚skutek‘, ‚čin‘.

Do excerptní báze uvedeného slovníku byly zahrnuty mj. i památky českocírkevněslovanské (dále českosl.).²⁵² Jedná se zásadě o texty vzniklé v období přemyslovských Čech 10.–11. století, které byly dochovány buď v rukopisném znění českosl., nebo v opisech z jinoslavanského prostředí. Materiál některých památek eventuálního českého původu však nebyl do slovníku pojat zejména z důvodu problematické atribuce.

Jedná se zejména o okruh textů (legendy a modlitby), které byly poprvé vydány vesměs A. I. Sobolevským. Některé argumenty extralingvistické povahy a u části památek také předpoklad latinské předlohy vedl k úvahám o českém původu *legendy o svaté Anastázii* (*Život svaté Anastázie*; dále *Anast*), *legendy o svatém Apolináři* (*Život svatého Apolináře*), *legendy o svatém Jiří* (*Život svatého Jiří*) a *legendy o papeži Štěpánovi* (*Život svatého Štěpána papeže*) a konečně také několika modliteb obsažených v tzv. *Molitvenniku Jaroslavském*.²⁵³ V poslední době byl F. THOMSONEM²⁵⁴ zpochybněn český původ uvedených hagiografických textů, přičemž uvedený badatel považuje za pravděpodobnou nejspíše provenienci bulharskou.

Teprve nyní se dostáváme k hlavnímu tématu této studie, neboť právě ve dvou památkách vymezeného okruhu (*Anast* a *modlitba k Bohorodičce* z tzv. *Molitvenniku Jaroslavského*) se vyskytuje užití ve velmi specifickém kontextu, které není v dalších staroslověnských a církevněslovanských památkách doloženo.

V *Anast* se lexém nachází v těchto kontextech, slov. *три вещи хртіанна* *tres christianae* (162b/10) a *аполіана чѣна вещь* (163a/9) *Apolliana christiana matrona*. Za nejbližší lze patrně považovat význam „osoba“²⁵⁵ (SJS I, 184).

²⁴⁹ Studie vychází s podporou grantového projektu GA ČR č. 405/08/1582 Dodatky k prvnímu dílu *Slovníku jazyka staroslověnského*.

²⁵⁰ *Slovník jazyka staroslověnského* (= *Lexicon linguae palaeoslovenicae*). Hl. red. J. Kurz (díl I-II), hl. red. Z. Hauptová (díl III-IV). – V nedávné době byla vědecká hodnota díla oceněna také reedicí původní podoby slovníku, viz *Славяръ старославянскаго языка*. I-IV. Санкт-Петербург 2006. [reprint].

²⁵¹ SJS I, s. 184.

²⁵² Viz SJS I, s. LXII-LXXVI.

²⁵³ A. I. Sobolevskij vydal roku 1903 *legendu o svaté Anastázii* a *legendu o svatém Apolináři*, v roce 1905 *legendu o svatém Štěpánu*; roku 1880 vydal *legendu o svatém Jiří* A. N. Veselovskij. Osm modliteb z tzv. *Molitvenniku Jaroslavského* vydal roku 1905 A. I. Sobolevský. – Novější edice těchto památek je součástí českosl. antologie, kterou připravil F. V. Mareš, viz F. V. MAREŠ, *An Anthology of Church Slavonic Texts of Western (Czech Origin)*, München 1979.

²⁵⁴ F. THOMSON, *A Survey of the Vitae Allegedly Translated from Latin into Slavonic in Bohemia in the Tenth and Eleventh Centuries*, Atti del 8° Congresso internazionale di studi sull' alto medioevo, Spoleto 1983, s. 331–346; v případě *legendy o svatém Jiří* a *svatém Apolináři* se F. Thomson domnívá, že byly bezpochyby přeloženy z řeckých předloh.

²⁵⁵ Tj. ‚osoba ženského pohlaví‘, ‚žena‘ (s různými konotacemi). Stsl. památky užívají v tomto kontextu převážně výrazu *женѧ*.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Specifické užití lexému *вещь* spojuje Anast s *modlitbou k Bohorodičce* (мѡ. кѡ сѣѡи бѣѡи), která patří do skupiny modliteb zapsaných v tzv. *Molitvenniku Jaroslavském* – viz *владѣце моя бѣѡе члѣвѡкоувице. тѡи свѣдаѡши помѡислѡи и дѣлѡса.*

и немощь ховѡзѡи *вещи* (126a).²⁵⁶ Shoda Anast s textem, v jehož případě existuje důvodný předpoklad českého původu, není patrně náhodná.

Bez souvislosti s výskytem lexému *вещь* v obou památkách nemusí být ani materiál obsažený ve staročeské kartotéce, který dokládá časté užití slova *věc* ve spojitosti s živými tvory.²⁵⁷ Nejčastější stanovené významy jsou ‚živý tvor‘, ‚živá bytost‘, ‚věc rozumná, bytost, stvoření‘, srov. *řkúce, že hlas neb skřek člověka volajícieho má býti slyšen pro živú wiew, avšak ne vždy uslyšen má býti z prozaické skladby Tkadleček aneb Rozmlouvání mezi žalobníkem a Neštětím* z počátku 15. století; *zlořečeny ty gfy nadewjfecky žiwe wiewcy* z Husových *Knížek proti knězi kuchmistrowi* z roku 1509; *znamenaj na přirozených wiewcech, že živé wiewczy zahynú před hromem* z památky *Knihy o štěpování* z roku 1447; *člověk jest mdlá věc, nemocná a hlúpá v takém* (duchovním) *boji* z rukopisu traktátu Petra Chelčického *O boji duchovním* z roku 1508 aj.

Dlouhodobě problematický je také etymologický výklad slova. V poslední době se csl. *вещь* zabýval G. L. COHEN²⁵⁸, který považuje všechny známé etymologie za nepravděpodobné, zejm. popírá nejčastější hodnocení psl. **vešti* jako výpůjčky z germánštiny (gótské *waihts*). Cohen uvádí, že slovanské **vešt-* a germánské **vekt-* spolu etymologicky nesouvisí, přičemž formální a významovou podobnost považuje za náhodnou. Hypotézu dokládá neexistencí responzí psl. **vešti* ve východoslovanském prostoru, přičemž ruské a ukrajinské podoby charakterizuje jako přejatá csl. slova.²⁵⁹ Germánské **vekt-* má tedy podle Cohena odlišnou etymologii od slovanské, původní význam byl, pohyb dozadu a vpřed > ‚malá bytost/tvor‘ > ‚věc‘. Naproti tomu psl. **vešti* odvozuje z **vēt-* s významem ‚mluvit‘, přičemž původní význam byl ‚to, o čem se mluví‘. Změnu *-ē- > -e-* uvádí jako krácení motivované sémantickou diferenciací, přičemž východisku **vēt-* odpovídají slova v základním významu ‚věc‘, východisku **vet-* pak s významem ‚mluvit‘. Lze tedy konstatovat, že ani Cohenův příspěvek neumožňuje osvětlit specifické užití lexému *вещь* v Anast a v *modlitbě k Bohorodičce*.

Výskyty lexému *вещь* doložené v daném významu pouze v *legendě o svaté Anastázii* a v *modlitbě k Bohorodičce* český původ těchto památek přímo nedokládají. Spolu s dalšími argumenty lingvistické a extralingvistické povahy (v tomto smyslu se mimo jiné jeví jako důležitý staročeský materiál) však český původ obou textů naznačují.

²⁵⁶ Viz F. V. MAREŠ, op. cit., s. 78.

²⁵⁷ Děkuji pracovníkům oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR za laskavé umožnění práce s materiálem stč. lístkové kartotéky.

²⁵⁸ G. L. COHEN, *Etymology of Old Church Slavonic vešti (= thing)*, *Germano-Slavica* 2, 1976, č. 2, Waterloo 1976, s. 99–105.

²⁵⁹ F. Kopečný je v soupisu všeslovanské slovní zásoby neuvádí, srov. F. KOPEČNÝ, *Základní všeslovanská slovní zásoba*, Praha 1981.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Literatura a prameny

G. L. COHEN, *Etymology of Old Church Slavonic vešti (= thing)*, Germano-Slavica 2, 1976, č. 2, Waterloo 1976, s. 99–105.

F. KOPEČNÝ, *Základní všeslovanská slovní zásoba*, Praha 1981

F. V. MAREŠ, *An Anthology of Church Slavonic Texts of Western (Czech Origin)*, München 1979.

F. THOMSON, *A Survey of the Vitae Allegedly Translated from Latin into Slavonic in Bohemia in the Tenth and Eleventh Centuries*, Atti del 8° Congresso internazionale di studi sull' alto medioevo, Spoleto 1983.

Slovník jazyka staroslověnského (= Lexicon linguae palaeoslovenicae) I-IV, hl. red. J. Kurz a Z. Hauptová, Praha 1966–1997.

Staročeská kartotéka, oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR, v. v. i.